

संस्कृत मन्दिरान्तः प्रवेशिका

(छजराती)

स्मार्त.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક C-૫૮૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સ્ત્રીશૃંગાર મહિરન્ટ
પ્રવેશિકા

વિષય મૃદુલ : ૫૪૪ : નં ૩૫

SECOND BOOK

OF SANSKRIT,

BEING A TREATISE ON GRAMMAR WITH EXERCISES.

BY

SIR RAMKRISHNA COPAL BHANDARKAR,

M. A; Ph. D; LL. D; K. C. I. E; &c; &c.

TRANSLATED INTO GUJARATI

BY

SHASTRI TARASHANKAR RAMCHANDRA SMART

Formerly Sanskrit Teacher, Mahila Vidyalaya, Surat,

Now Sanskrit Teacher, Vanita Vishram, Surat.

1921

Price Two Rupees Four Annas.

Printed by Thakordas Mansinh at the
“*Surat City*” P. Press, near Chauta Bridge
SURAT.

Published by Shastri Tarashanker Ramchandra
Smàrt at the Vadi Falia, Gandhrap Street, SURAT.

सर रामकृष्ण गोपाळ भाण्डारकर

एम, ए, पीएच, डी; एल एल, डी; के, सी, भाइ; बिगेरे.

विरचित

संस्कृत मणिरान्तः प्रवेशिका

उं

गुजराती भाषान्तर

— रबी प्रसिद्ध करनार —

शास्त्री ताराशंकर रामचंद्र स्मार्त.

अगाव, संस्कृताध्यापक, महिला विद्यालय-सुरत.

हाल, संस्कृताध्यापक, बनिता-विभाग, सुरत.



प्रथमावृत्तिः

सन्ने १९२१

शक १८४३

किंमत रु. २-४-०

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
સંગ્રહવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૪૮૮

મરદ: ૮૪૨: ૪૨૫

“ છુરત સીટી ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-છુરત.

PREFACE.

The undersigned begs to lay before the Gujarati reading public a new translation in Gujarati of Sir. Bhandarkar's Sanskrit Second Book so ably prepared in the English language and with which no book of the sort hitherto published can compete.

The Gujarati Translation published some time ago being out of print, the idea of supplying the long-felt want was suggested to the undersigned by the late renowned Indian Chemist Professor T. K. Gajjar M. A. Bsc. It was through his kind efforts that permission to issue a new Gujarati Translation was granted to him by the learned and ever generous Sir. Bhandarkar and the undersigned shall ever remain indebted to both these gentlemen for this kindness on their part.

The undersigned takes this opportunity to express his sincere thanks to Mr. G. L. Pandya M. A. for the able assistance rendered by him occasionally in publishing this translation.

As the proofs were read very hastily, some typographical mistakes might have, for want of sufficient time, crept in, for which the undersigned begs to be excused and requests the reader to overlook them.

SURAT, Vadifalia, Gandhrap falia Street. Vāman Jayanti, Samvat 1977. *13th September 1921.*

T. R. SMARTA.

Translator.

અનુક્રમણિકા.

પાઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	૧લા, ૪થા, ૬ઠ્ઠા અને ૧૦મા ગણના ધાતુઓમાં અનિયમિતપણું	૧
૨	પાંચમા અને આઠમા ગણો	૧૫
૩	પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ) સ્વસ્તનભૂતકાળ ...	૨૩
૪	પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ) આચાર્ય તથા વિધ્યર્થ ...	૨૭
૫	નવમો ગણ. વર્તમાનકાળ તથા આચાર્ય ...	૩૪
૬	નવમો ગણ(ચાલુ) સ્વસ્તનભૂતકાળ તથા વિધ્યર્થ ...	૪૧
૭	બીજો ગણ વર્તમાનકાળ અને આચાર્ય ...	૪૫
૮	બીજો ગણ (ચાલુ) અન્યતનભૂત અને વિધ્યર્થ ...	૫૮
૯	બીજો ગણ (ચાલુ)	૬૪
૧૦	બીજો ગણ (ચાલુ)	૭૬
૧૧	ત્રીજો ગણ	૮૨
૧૨	સાતમો ગણ	૯૪
૧૩	ગણકાર્યરહિતકાળ, પરોક્ષભૂતકાળ	૧૦૨
૧૪	પરોક્ષ ભૂતકાળ (ચાલુ)	૧૧૫
૧૫	સ્વસ્તન ભવિષ્યકાળ, સામાન્ય ભવિષ્યકાળ અને ક્રિયાતિપત્યર્થ	૧૨૭
૧૬	વિભક્તિના નિમ્નોમાં ભંગ	૧૩૭
૧૭	સંખ્યાદર્શક શબ્દો	૧૫૯
૧૮	વિશેષણના અધિકતાદર્શક અને શ્રેષ્ઠતાદર્શક રૂપો વિગેરે ...	૧૬૯
૧૯	સમાસ, ઇન્દ્ર અને તત્પુરૂષ... ..	૧૭૮
૨૦	સમાસ, બહુવ્રીહિ અને અવ્યયીભાવ	૧૮૮
૨૧	પ્રેરકભેદ	૧૯૬
૨૨	અધતન ભૂતકાળ પહેલો, બીજો અને ત્રીજો પ્રકાર ...	૨૦૮
૨૩	અધતનભૂતકાળ ચાલુ. છટ્ટો અને સાતમો પ્રકાર ...	૨૧૫
૨૪	અધતનભૂતકાળ ચાલુ. ચેત્યો અને પાંચમો પ્રકાર આશીર્વાદાર્થ	૨૨૦
૨૫	ઇચ્છાદર્શક રૂપ	૨૩૪
૨૬	ધાતુસાધિત શબ્દો	૨૪૧
	મનોયત્ન માટે ચુંટી કાઢેલા પાઠ	૨૫૧
	સંસ્કૃત શબ્દોના સામાન્ય કોશ	૨૬૬
	ગુજરાતી શબ્દોના સંસ્કૃત શબ્દો	૩૨૫

શુદ્ધિપત્ર.



પાત્ર.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧	૧	૨ જા	૪ થા
૨૯	૧૪	આશ્રુધ્વમ્	અશ્રુધ્વમ્
૩૦	૨	આશ્રુવીધ્વમ્	અશ્રુવીધ્વમ્
૩૦	૭	આમતાં	આમતાં
૩૦	૧૯	કુર્ણુઃ	કુર્ણુઃ
૩૧	૧	ચૂપ	ચૂપ
૫૯	૧૪	અનધતન	અનધતન

સંસ્કૃત બીજ ચોપડી

પાઠ ૧ લો.

૧ લા, ૨ જ, ૬ ઠા, અને ૧૦ મા ગણના ધાતુઓમાં
અનિયમિતપણું.

૧. ગુપ્ ‘રક્ષણ કરવું’ પરસ્મૈ૦, ધૂપ્ ‘તપાવવું’ પરસ્મૈ૦, વિચ્છ્ ‘જવું’ ‘પાસે જવું’ પરસ્મૈ૦, જ્યારે પળ પરસ્મૈ૦ નો અર્થ ‘વખાણ કરવાં’ એવો થાય છે ત્યારે; અને પન્ ‘સ્તુતિ કરવી’ પરસ્મૈ૦, આ બધા ૧ લા ગણના ધાતુઓ (વિચ્છ્ સિવાયના કારણકે તે ૬ ઠા ગણનો છે) ને ગણની નિશાની (અ) લગાડતાં પહેલાં આય્ લગાડવામાં આવે છે; જેમકે પળાયતિ, ધૂપાયતિ, વિગેરે, (પળ્+આય્+અ+તિ વિગેરે). આ આય્ ની પૂર્વે ગુપ્ માંનો ડ નો ગુણ થાય છે, જેમકે ગોપાયતિ. આય્ વિકલ્પે ગણકાર્ય રહિત કાળમાં (પરોક્ષ ભૂત સામાન્ય ભૂત, અનધતન ભવિષ્ય, આશીર્લિંગ, સામાન્ય ભવિષ્ય, વિધ્યર્થ ભવિષ્ય) રાખવામાં આવે છે. પળ્ અને પન્ ને જ્યારે આય્ લાગ્યો ન હોય ત્યારે આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે છે. જેમકે પળતે.

૨. બ્રાશ્ આત્મને, અને મ્લાશ્ આત્મને, અને ઞમ્, ક્રમ્, ક્લમ્, જ્ઞસ્, લ્ઘ્ છિજ્, યસ્ (ઉપસર્ગ રહિત હોય અથવા સમ્ પૂર્વક હોય ત્યારે), આ સર્વે પરસ્મૈપદના છે અને તે પહેલાં અને ચોથા ગણના છે, અને જુદ્ પરસ્મૈ૦, ચોથા અને છઠ્ઠા ગણનો છે, જેમકે બ્રાશતે બ્રાશ્યતે, વિગેરે.

૩. ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં (વર્તમાન કાળ, આગાર્ય, અસ્તન ભૂતકાળ, ને વિધ્યર્થ) ક્રમને જ્યારે પરસ્મૈ૦ પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે તેના ઉપાન્ત્ય અનો આ થાય છે, જેમકે ક્રામતિ અથવા

ક્રામ્યતિ; પણ આત્મનેપદમાં આક્રમતે રહે છે. તેજ પ્રમાણે શ્વિન્, ક્રમ અને આ સાથે ચમ્ ૧ લો ગણ, ધાતુઓમાંનો સ્વર લંબાય છે.

૪. ચોથા ગણના ધાતુઓનો શમ્, તમ્, દમ્, શ્રમ્, મદ્, અને ઝમ્ તથા ક્ષમ્ જ્યારે ચોથા ગણના હોય છે ત્યારે ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળમાં સ્વર લંબાય છે. જેમકે શામ્યતિ, શ્રામ્યતિ અથવા ઝમ્યતિ વિગેરે. ઝમ્યન્તુ ઝમ્યતિ પણ થાય છે.

૫. અક્ષ અને તક્ષ (જ્યારે તેનો વાચ્યાર્થ ' સાફ કરવું એવો હોય છે ત્યારે ' ૧ લા અને ૫ મા ગણના ગણાય છે. જેમકે અક્ષતિ અથવા અક્ષણોતિ.

૬. ધ્મા 'ધમવું', ઘા 'સુંધવું', મ્ના 'વિચારવું', ક્ષ 'જવું', સ્ 'જ્યારે દોડવાના અર્થમાં હોય ત્યારે', યમ્ 'દાખમાં રાખવું', અને શદ્ 'નાશ પામવું' આ સર્વે પહેલા ગણના ધાતુઓ ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં તેના રૂપ કરતી વખતે ધમ્, જિઘ્ર, મન્, ક્ષ્છ્, ધૌ, યક્ષ્ અને શીય્ એવા આદેશ અતુકમે થાય છે; જેમકે ધમતિ, જિઘ્રતિ વિગેરે આમાંનો છેલ્લો શદ્ ધાતુ ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં આત્મને પડી છે.

૭. ગુહનો ઉપાન્ત્ય ઙ ગણની નિશાની લગાડતાં પહેલાં તેમજ ગુણુ કરાવે એવા કોષ્ઠપિણુ શરૂ થતા સ્વર સાથેના પ્રત્યયો પહેલાં લંબાય છે, જેમકે ગૂહતિ.

૮. દંશ્, અને સઙ્ઙ, પરસ્મેઽ સ્વઙ્ઙ, આત્મનેઽ અને રઙ્ઙ પરસ્મેઽ તેમજ આત્મેઽ બધા પહેલા ગણના છે તેમાં ગણની નિશાની લગાડતાં પૂર્વે અતુનાસિકનો લોપ થાય છે. જેમકે દશતિ, સ્વઙ્ઙતે, વિગેરે.

૯. જ્યારે ધાતુમાંનો દીર્ઘ ક્રનો ગુણુ અથવા વૃદ્ધિ થતી નથી ત્યારે તેનો ઈર્ થાય, અને જો કોષ્ઠ ઓષ્ઠસ્થાની વ્યંજન અથવા વ્ ઉપાન્ત્ય હોય તો ઝર્ થાય છે. આ ઈર્ અને ઝર્ તેમજ જે ધાતુને છેડે વ્ હોય તેઓમાંની ઈ અથવા ઙ જ્યારે કોષ્ઠ વ્યંજન તેની પછી આવે છે ત્યારે લંબાય છે. આ પ્રમાણે જૂ ૪ થો ગણુ જીર્યતિ, કૃ

૬ ફો ગણ કિરતિ, કૃત ૧૦ મો ગણ કીર્તયતિ, દિષ્ અને સિષ્ ૪ થો ગણના દીવ્યતિ, સીવ્યતિ, વિગેરે.

૧૦. અન્ત્ય ઓ હોય એવા ૪ થા ગણના ધાતુઓના ઓ નો ગણની નિશાની લગાડતાં પહેલાં લોપ થાય છે. આ પ્રમાણે સો નું સ્યતિ, દો નું યતિ, શો નું ણ્યતિ, અને છો નું છ્યતિ થાય છે.

૧૧. છઠ્ઠા ગણની નિશાની બ લગાડતાં પૂર્વે અન્ત્ય ઇ અથવા ડ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) નો ઇય અથવા ડય્ અનુક્રમે થાય છે. (પાઠ ભાતમે નિયમ બીજો) જેમકે રિ-રિયતિ, નૂ-નૂયતિ, ધૂ-ધૂયતિ.

૧૨. ચોથા ગણનો વ્યધ્ ધાતુ એ ગણની નિશાની ય લગાડતાં પૂર્વે વિધ્ થાય છે. જેમકે વિધ્યતિ.

૧૩. ઋજ્ઞ અને ઋધ્ એ બે છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓનું ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળમાં ઋજ્ઞ અને ઋધ્ રૂપ થાય છે જેમકે ઋજ્ઞતિ, ઋધ્તિ, વિગેરે.

૧૪. મરજ્ઞ અને સરજ્ઞના ઉપાન્ત્ય સ્નો લોપ થાય નહિ ત્યારે તેનો જ્ થાય છે. જેમકે મજ્ઞતિ, વિગેરે.

૧૫. ૬ઠ્ઠા ગણના ધાતુઓ લુપ્, લિપ્, લિદ, કૃત, અને પિશ્, ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળમાં અન્ત્ય વ્યંજન પહેલાં અનુનાસિક ભે છે, જેમકે લિમ્પતિ. વિગેરે.

૧૬. દશમા ગણના કેટલાક ધાતુઓ માત્ર આત્મને પદીજ છે, જેવા કે તન્ત્ર, ચિત્, ભત્સ, મન્ત્ર, તર્જ, વિદ, દંશ વિગેરે. જેમકે તન્ત્રયતે, ચંતયતે વિગેરે.

૧૭. ધણાખરા ધાતુઓ વિકલ્પે પહેલા અને દશમા ગણના છે. જેમકે યુજ્, ટ્વજ્, સહ, વૃજ્. વૃ, જૃ, રિજ્, તપ્, તૃપ્, દપ્, બહ્ વિગેરે. યોજતિ, યોજયતિ, વિગેરે.

ત્રૈષમ્યમપિ પ્રાપ્તા ધૈર્યધનાઃ સાધવ આત્મનઃ સચ્ચરણવ્રતનં
ગોપાયન્તિ ।

સ્વજનવિયોગેન વ્યયિતં મે મનો નિષ્ઠાશૂન્યં ભ્રમતીવ ।
માર્ગે વન્યાનાં કુસુમાનામામોદમુપજિગ્રન્તૌ તૌ દમ્પતીઃ
ઋષેરાશ્રમમગચ્છતામ્ ।

અયં શીત આકાશવાયુસ્તવ મુખે ધર્મજાન્સ્વેદલવાનાચામતિ ।
નદતઃ સિંહસ્ય સ્વનં શ્રુત્વા યથા સર્વે મૃગાસ્તસન્તિ તથૈવ
મીમસ્ય શબ્દં શ્રુત્વા સર્વે યોધા મત્રસ્યન્ ।

ગગનમધ્યમારુઢસ્ય સવિતુઃ પ્રચળ્ડેન તાપેન ક્ષાન્તોઽયં શિશ્વી
તરોરાલવાલે સ્થિતં શીતમુદકં પર્યાપ્તમાચામતિ ।

નિદાણેઽરૂપૈરપિ તોયૈર્માલાકારેણ યા તરોઃ પુષ્ટિર્વિરચ્યતે સા
કિમનલ્પાન્યપિ તોયાનિ વિશ્વતો વિકિરતા વારિદેન
જનયિતું શક્યા ।

શ્રોત્રિયાયામ્યાગતાય વત્સતરીં મહોક્ષં મહાજં ષા નિર્વપન્તિ
ગૃહમેધિનઃ । તં હિ ધર્મે ધર્મસૂત્રકારાઃ સમામનન્તિ ।

પ્રત્યુત્પન્નમતિઃ પ્રાપ્તાં ક્રિયાં કર્તું વ્યવસ્યતિ ॥

પતાન્યનીકાનિમહાનુભાવં ગૃહન્તિ મેઘા દ્વરદિમવન્તમ્ ॥

યાવત્પ્રતાપનિધિરાક્રમતે* ન માનુરહાય

તાવદરુણેન તમો નિરસ્તમ્ ॥

વ્યતિષજતિ પદાર્થાનાન્તરઃ કોઽપિ હેતુ

ર્નસ્તલુ બહિરુપાધોન્પ્રીતયઃ સંશ્રયન્તે ॥

લિમ્પતીવ તમોઽક્ષાનિ વર્ષતીશ્ચાઝ્જનં નભઃ ।

અસત્પુરુષસેવેવ દૃષ્ટિર્નિષ્ફલતાં ગતા ॥

ત્વં તેનામિહિતઃ પથ્યાં કિં કોપં ન નિયચ્છસિ ॥

* આ સાથે ક્રમ ધાતુ જ્યારે ક્રાઇ નબમંડળના પદાર્થ માટે વપરાય છે, અને જ્યારે તેના અર્થ 'ઉઠવું' 'ઉઠાવું' એવો થાય છે ત્યારે આત્મનેપદી ગણાય છે.

† દુષ્પાત્પચ્ચદન્ડાદોષાદિદુષ્પાત્પચ્ચિદ્ધિશુભાં । કર્મયુક્ત સ્યાદ-
કથિતં તથા સ્યામીહકૃષ્ણહાય ॥ ૪૭૬ ॥ ધાતુઓ અહિં લખ્યા

તદ્વિદ્વિષાં જરતિ ચેતસિ ભોગતૃણા ।
 તેષાં વપૂંષિ વિપિનેષુ ચ જારયન્તિ ॥
 સહતે શસ્ત્રસંપાતં સહતિ શ્રમમાહવે ।
 ઉત્સાહયતિ તચ્ચિત્તમપિ જેતું શચીપતિમ્ ॥
 પૂજામર્હતિ સર્વેવામૃતીનામાભમેઽપ્યસૌ ।
 અર્હયત્યર્વસત્કારં મધુપર્કં ચ પાવનમ્ ॥
 ન ક્ષામ્યતિ ક્ષિતીશાનામપરાંધલવાનપિ ।
 અપરાધસહસ્રાણિ ક્ષમતે યો દ્વિજન્મનામ્ ॥
 નાહિર્દેશયતે કંચિત્તદેશે ગરુડાક્ષયા ।
 યદિ પ્રમાદાદશતિ તસ્મિન્ન ક્રમતે* વિષમ્ ॥
 ન તર્જતિ રુષા કંચિન્નીચમપ્યુપકારિણમ્ ।
 પરં તર્જયતે દુષ્ટાન્ સમન્તાત્સંગતાન્મિથઃ ॥

છે અને તેવાજ અર્ચના ળીળ છે કર્મ લે છે. સલ્લભેદમાં દુહ થી મુષ્ અને તેવા ળીળ ધાતુમાં ળીળું કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમાં આવે છે અને મુખ્ય કર્મ દ્વિતીયામાં આવે છે. ની, હ, કષ્ અને વહ્ અને તેવા ળીળ ધાતુઓમાં મુખ્ય કર્મ પ્રથમામાં અને ળીળું કર્મ દ્વિતીયામાં બ્રૂકવું. બલિ યાચતે વસુધામ્. કર્તારિ. ‘ તે બલી પાસેથી પૃથ્વી માગે છે ’, નું બલિયાચ્યતે વસુધામ્ સલ્લભેદમાં થાય છે. શતં જયતિ દેવ-દત્તમ્ ‘તે દેવદત્ત પાસેથી સે. (સિક્કા) ળતે છે’નું શતંજીયતે દેવદત્તઃ સલ્લભેદમાં થાય. પ્રામમજાં નયતિ નું પ્રામમજાનીયતે આ શ્લેકમાં અમિ સાથે ધા જેનું અમિહિત કૃદંત થાય છે તેના અર્થ પણ જૂ ‘ જોલવું’ ના જેવોજ છે.

+ આ અને પછીના નવ શ્લોકો કૃષ્ણ નામના રાજાને લગતા છે.

* જ્યારે ક્રમનો અર્થ ‘ અસર કરવી ’ અથવા ‘ લાગુ થવું ’ થાય છે ત્યારે આત્મનેપડી ગણાય છે.

કોટિમિઃ પણતે નિત્યં રાષ્ટ્રે તસ્ય ઘણિગ્જનઃ ।
 યજ્ઞાશ્ચાપિ પણાયન્તિ તદ્વિભૂતિં ગૃહેગૃહે ॥
 સર્વોઽમિહપતિ ધીમાનિન્દ્રિયાર્થોપસેવનમ્ ।
 અમિહપ્યત્યસૌ યોગી તેભ્ય એવ નિવર્તનમ્ ॥
 લુપ્તપતિ પ્રતિપક્ષાણાં સ લક્ષ્મીં ઘાણવૃષ્ટિમિઃ ।
 ન લુપ્યતિ મતિસ્તસ્ય સકલેઽપ્યર્થસંશયે ॥
 અર્જતે ધર્મમેવૈકમર્થં ધર્માર્થમર્જતિ ।
 અર્જયત્યુર્જિતાંલોકાન્ સ ધર્મેણૈવ શાશ્વતાન્ ॥ • ૧
 સર્વસ્ય જાયતે માનઃ સ્વહિતાઞ્ચ પ્રમાદ્યતિ ।
 બુદ્ધો ભજતિ ચાપથ્યં નરો યેન વિનશ્યતિ ॥
 ભજન્તિ વિપદસ્તૂર્ણમતિક્રામન્તિ સંપદઃ ।
 તાન્મદાન્નાવતિષ્ઠન્તે ॥ યે મતે ન્યાયવાદિનામ્ ॥
 પ્રજ્ઞાસ્તેઽસ્વિનઃ સમ્યક્પશ્યન્તિ ચ વદન્તિ ચ ।
 તેઽવજ્ઞાતા મહારાજ ક્લામ્યન્તિ વિરમન્તિ ॥ ચ ॥
 જીર્યન્તિ જીર્યતઃ કેશા દન્તા જીર્યન્તિ જીર્યતઃ ।
 જીવનાશા ધનાશા ચ જીર્યતોઽપિ ન જીર્યતિ ॥
 મહો લલભુજઙ્ગસ્ય વિચિત્રોઽયં વધક્રમઃ ।
 અન્યસ્ય દશતિ શ્રોત્રમન્યઃ પ્રાણૈર્વિયુજ્યતે ॥
 વિધૌ વિધ્યતિ સક્રોધે ધર્મ ધર્મઃ શરીરિણામ્ ।
 સ એવ કેવલં તસ્માદસ્માકં જાયતાં ગતિઃ ॥
 વિહિતસ્યાનનુષ્ઠાનાન્નિન્દિતસ્ય ચ સેવનાત્ ।
 અનિગ્રહાન્નેન્દ્રિયાણાં નરઃ પતનમૃચ્છતિ ॥

† કોઈ રૂપ લેવાય એવા શબ્દનો એવડા પ્રયોગનો અર્થ 'પ્રત્યેક' એવો થાય છે. જેમકે ગૃહે ગૃહે પ્રત્યેક ઘેર દિને દિને પ્રત્યેક દિવસ.

‡ સમ સાથે સ્થા, અવ, પ્ર, અથવા વિ પૂર્વક સ્થા હોય તો આત્મનેપદના પ્રત્યયો લે છે.

§ વિ, આ પરિ અથવા ઉપથી યુક્ત રમ પરસ્પૃષ્ટી છે.

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. જેનાથી સંસારનું ચક્ર ચાલે છે (બ્રમ્હ) એ ઇશ્વરની શક્તિ છે.

૨. તેની નિમકહરામીથી ગુસ્સે થયલા વિષ્ણુદેવે તેને તીવ્ર શબ્દોથી વિધી નાખ્યો. (સમન્તક્ષ)

૩. તે સભામાં ઉતાવળથી ઉઠતા ધણા રાજાઓની ટંકીઓ તેઓનાં એક બીજા સાથે અડાવાથી તુટી. (તુટ).

૪. ક્ષમા ન કરે એવો સાપ શું લોહીની ઇચ્છાથી, જે મનુષ્ય તેને પગથી અડકે છે તેને કરડે છે ? (દંશ)

૫. ઇક્ષ્વાકુવંશના આચાર્ય વસિષ્ઠને પહેલું નમન કરી રામ પોતાના ભાઈઓને ભેટયા. (સ્વક્ષ્)

૬. ઇન્દ્રજીત મરી જવાથી એટલે તેના કવેળાના મોતને લીધે શોકે રાવણને અગ્નિની માથે બાળ્યો. (અસ્જ)

૭. જેનાથી હું જીવું છું તે લઈ લે તો તું મારી જીંદગી લઈ લેવા યત્ન કરે છે. (યત્ન).

૮. દીવાની જ્યોતથી (આકર્ષાયેલું) ખેંચાયેલું પતંગિયું એકદમ તેના પર પડ્યું અને મરી ગયું. (*ક્ર ને મૃત્યુની દ્વિતીયા સાથે વાપરવું).

૯. તે હાથીને પાછા ફેરવવાનું ઇચ્છતા અને તેને બાણ વડે વિધ્યો. (વ્યધ).

૧૦. રાક્ષસોની સાથે લડાઈમાં રામે સેંકડો દુરમનોને તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી કાપ્યા. (વશ્)

૧૧. રામનો આત્મા સીતાના વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા શોકમાં પડ્યો. (મસ્જ)

૧૨. જ્યારે સીતા સિવાય યુધિષ્ઠિર પાસથી બહુ જતાયું હતું ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે તારી સ્ત્રી પાંચાલીની હોડ કર (પળ).

* અઘતન ભૂતકાળમાં પૂર્વે લગાડવામાં આવતો આ ધાતુના પ્રથમ સ્વરથી જોડાતાં બાર થાય છે.

૧૩. પક્ષીએ છીનવી લીધેલું રત્ન મેળવવા મેં ધણી મહેનત લીધી (પ્રત્યક્).

૧૪. જે મોટા જોડે *શત્રુતા રાખે છે તે તરત મરે છે. (શદ્).

૧૫. હજારો અપરાધો મારાથી દરેક ક્ષણે કરાય છે, મારે ક્ષમર ? તે સર્વે માફ કર (ક્ષમ).

૧૬. આ કન્યાની કહી ન કહી શકામ તેવી કેવી શક્તિ ? કે ક્રૂર જીવતી વસ્તુઓજ નહિ પણ ન જીવી શકે તેવી વસ્તુઓ પણ તેની સેવા કરે છે ? (ચિત્).

૧૭. તે પાસેની નદીના જળકણ્થી ઠંડો આ પવન બાગમાં અતિમુક્તવેલાને ધીમે કમ્પાવે છે. (ધૂ).

૧૮. જ્યારે અજો પોતાનો શંખ વગાડ્યો (ધ્વા) ત્યારે તેના ચોદાઓ જેઓ નાસી ગયા હતા તેઓ પાછા આવ્યા અને તેના શત્રુઓનાં સૈન્યોને ઉધમાં દીઠાં.

શબ્દકોષ ૧.

ધાતુઓ.

અર્જ ૧. શ્રો. પરસ્મે. અને ૧૦મે.	કૃ ૬. ગ. પરસ્મે. વેરવું, + વિ
ગ. મેળવવું, પામવું, કમાવવું.	પાથરવું.
અર્હ ૧. ગ. પરસ્મે. ૧૦મે ગણ.	કૃત્ ૧૦ ગ. પ્રશંસા કરવી,
યોગ્ય થવું.	વખાણવું સ્તુતિ કરવી.
ઋજ્ ૧. ગ. આત્મને. મેળવવું,	ક્રમ પરસ્મે. ચાલવું, પગલું ભરવું.
પામવું.	આત્મને. પરિણામ આણવું
કૃત્ ૬. ગ. પરસ્મે. કાપવું.	શક્તિનો ઉપયોગ કરવો + જા

*અહિં વૈરાગ્ય આત્મને. વાપરવું જેમકે ત્રીજો પુ. એ. વ. વૈરાગ્યે.

પાસે જવું, પગ મૂકવો, ઉભા થવું, ઉગવું+અતિ ઝાળંગવું છુટા થવું.

ક્રમ પરસ્મૈ૦ થાકવું, થાકી જવું, પરિશ્રમ પામવો. નરમ પડવું, ભિન્ન થવું.

ક્ષમ ૪ ગ. પરસ્મૈ. માફ કરવું. ગુહ ૧ ગ. પરસ્મૈ. આત્મને સંતાડવું.

ઘ્રા ૧. ગ. પરસ્મૈ+ઉપ સુંવવું. ચમ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ચાટી જવું પીવું+આ.

ચિત્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ ચેતન હોવું, હાલવા ચાલવાની શક્તિ હોવી.

जनय-जननु કારક ૩૫ ઉત્પન્ન કરવું, જન્મ આપવો. जनयितुम् હેતુર્થ કૃદંત.

જૃ ૧ ગ. ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ ૧૦ ગ. ધરડા થવું. ધસાધ જવું. ખવધ જવું

तक्ष ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ છોલવું, કાપવું +સમ કઠકા કરવા, ધાયલ કરવું. शण्डथी વીધવું.

तर्ज ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ૧૦ ગ. આત્મને. ધમકી આપવી દપકો આપવો.

अस् પરસ્મૈ૦ ફુજવું, બીહવું.

बुद् પરસ્મૈ૦ ભાંગવું, તુટવું.

दंश् ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ૧૦ ગ. આત્મને. ડંક્ક દેવો. દંખવું.

घू ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ ધૂળાવવું હલાવવું નદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અવાજ કરવો, ગાજવું ગર્જના કરવી.

नश्+वि નાશ પામવું.

पण् ૧ ગ. સ્તવન કરવું, હેડ કરવી. ગુગાર રમવો.

अम् પરસ્મૈ૦ બટકવું, ફરવું.

अस्ज् ૧ ગ. પરસ્મૈ. આત્મને. લુજવું બાળવું.

मस्ज् ૬. ગ. પરસ્મૈ૦ ડુબી જવું.

म्ना ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ મનમાં ફરી બોલવું, મનન કરવું+ સમ+આ વારંવાર મનન કરવું, કથાઓને આધારે બોલવું, અમલ કરવો.

यम् ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ કાપુ રાખવો, પાછું ખેંચવું, કથળામાં રાખવું+નિ

यम् ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ ચત્ન કરવો, કોશીશ કરવી+પ્ર.

युज्+वि સહ્ય ગુદ થવું.

रच्+वि ગોઠાવું.

रम्+वि અટકવું.

लष् પરસ્મૈ૦ હચ્છા કરવી+અમિ હોબ કરવો. માંગવું.

लिप् ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ ચોપડવું, આંજવું, લીપવું.

લુપ્ ૪ ગ. પંસ્મૈં નાશ પામવો,
અદશ્ય થવું, હડી જવું.

લુપ્ ૬ ગ. પરસ્મૈં આત્મને. લાઇ
લેવું, લૂંટવું, ચોરવું, છીનવી
લેવું.

લપ્ ૧ગ. પરસ્મૈં આત્મને. કાપવું
વાવવું, નિર્ બલિ આપવો.

લૃષ્ ૧ગ. પરસ્મૈં વરસાવવું, રેડવું.

લ્યધ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં વીધવું,
ખા કરવો.

લઘ્ ૬ ગ. પરસ્મૈં કાપવું, ફાડવું.

શદ્ ૧ ગ. નાશ પામવો, ક્ષીણ થવું.

શ્રિન્સમ્ આશ્રય લેવો, આધાર
રાખવો, વિશ્વાસ રાખવો.

સદ્+ઉદ્ શક્તિમાન હોવું, યોગ્ય
થવું, સમાનતા બાજીવી.

સઙ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં વળગવું,
લાગી રહેવું, નવિ+અતિ (વ્યતિ-
ષઙ્) એકઠા થવું.

સો ૪ ગ. પરસ્મૈં અંત આણવો.

પુઙ્ કંવું, નાશ કરવો નવિ+અઙ્
નિશ્ચય કરવો, કોશીશ કરવી,
યત્ન કરવો.

સ્થા+અવ ઉભા રહેવું, વસવું.

અઙ્ ન. અવયવ.

અઙ્જન ન. મેસ, કાળજી.

અનુષ્ઠાન ન. (અનુષ્ઠાન ન. કરવું,
સાધવું) ન કરવું. ન કીધાની બૂલ.

અન્ય સર્વાનામ, પુ. ન. સ્ત્રી. ળીજી.

અનિગ્રહ પુ. (નિગ્રહ પુ. દાખ)
દાખમાં ન રહેવું તે, નિરંકુશપણું.

અનીક ન. સૈન્ય.

અપથ્ય ન. કોઇપણ પ્રકૃતિ બગાડે
એવી ચીજ, અવગુણકારક ચીજ.

અપરાધસહસ્ર ન. (સહસ્ર ન. હજાર)
એક હજાર અપરાધો.

અભિહિત. અભિ+ધાનો કર્મણિ-ભૂ.
કૃ., બોલાયલું.

અભ્યાગત. અભિ+આ+ગમનો ભૂ.
કૃ., આવેલું. પુ. પરાણો.

અરુણ પુ. સૂર્યનો સારથી.

અર્ધ્યસત્કાર પુ. (સત્કાર પુ. માન)

અર્ધ્યથી ઐરલે અતિથિની પૂજા
કરવાનાં અથવા માન આપવાનાં.

સાહીત્યથી આપેલું માન.

અર્થસંશય પુ. (સંશય પુ શક, ભય)
ધનને લગતો ભય.

અલ્પ પુ. ન સ્ત્રી નાનું, ઓછું; અનલ્પ
પુ. ન. સ્ત્રી. ધણાં, ધણું.

અવજ્ઞાત કર્મણિ ભૂ. કૃ. અવ+જ્ઞા
ધીકારાયલું.

અસત્પુરુષસેવા સ્ત્રી. (સત્ પુ ન. સ્ત્રી.

સારં, સેવા સ્ત્રી. ચાકરી) જે
માણસ સારો નથી તેની ચાકરી,
ખરાબ અથવા દુષ્ટ માણસની
સેવા.
અદિ પુ. સાપ.
અઘાય અવ્યય. ક્રિ. વિ. તત્ક્ષણ,
જલદી, ઝડપથી.
આકાશવાયુ પુ આકાશમાંનો પવન.
આન્તર પુ. ન. સ્ત્રી. અંદરનું
આમોદ પુ. મુગંધ, ખુશખો.
આરુઢ બૃ. કૃ. આનરુદ્ધ ચઢેલું.
આલવાલ ન ઝાડના મૂળની આ-
સપાસ પાણી માટેનો ક્યારો.
આહવ. પુ. યુદ્ધ.
ઇન્દ્રિયાર્થોપસેવન ન. (ઇન્દ્રિય ન.
ઇન્દ્રિ, અર્થ પુ. પદાર્થ. ઉપસેવન
ન. આશ્રય કરવો તે, ઉપભોગ)
ઇન્દ્રિય વિષયનો ઉપભોગ કરવો
તે, વિષયલમ્પટપણું.
ઉપકારિન્ પુ. ન. સ્ત્રી ઉપકાર
કરનાર.
ઝર્જિત પુ. ન. સ્ત્રી. મોટું, ઉત્તમ.
કેશ પુ. વાળ.
કોટિ સ્ત્રી. કરોડ.
કોપ પુ. ગુસ્સો.
ક્લાન્ત, ક્લમ્બો બૃ. કૃ., થાકી ગયેલું,
નિર્જાત થયેલું, કરમાયેલું. ગ્લાનિ
પામેલું.

ક્ષિતીશ પુ. (ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી).
રાજ. પૃથ્વીપતિ.
ક્ષલમુજજ્ઞ પુ. (ક્ષલ પુ. હરામી,
મુજજ્ઞ પુ. સાપ) ખળડપી સાપ.
ક્ષલુ અ. નકી.
ગગનમધ્ય પુ. ન. (ગગન ન.
આકાશ મધ્ય પુ. ન. વચ્ચેનો ભાગ.)
આકાશનો મધ્યભાગ.
ગતિ સ્ત્રી. આસરો.
ગરુડાજ્ઞા સ્ત્રી. ગરુડનો હુકમ.
ગૃહમેધિન્ પુ. ગૃહસ્થ.
ઘર્મજ પુ. ન. સ્ત્રી (ઘર્મ પુ.
ધામ, ગરમી) ધામથી ઉત્પન્ન
થયેલું.
ચેતસ્ ન. મન.
જીવનાશા સ્ત્રી. (જીવન.ન જીવંતી,
આશા ઉમેદ, ઈચ્છા) જીવવાની ઈચ્છા.
તદેશ પુ. તેનો દેશ.
તદ્વિદિષ્ પુ. તેનો શત્રુ.
તદ્વિમૃતિ સ્ત્રી. તેનો ઉદય.
તાપ પુ. ગરમી.
તાવત ક્રિ. વિ. તેટલામાં.
તૂર્ણમ્ ક્રિ. વિ. જલદીથી.
તેજસ્વિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. તેજસ્વી,
પ્રકાશવાન.
તોય ન. પાણી.
દમ્પતી પુ. દિ. સ્ત્રી પુરુષ.

વન્ત પુ. ઘંત.

કુષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી નિર્દય.

દ્વિજન્મન પુ (દ્વિ બે, જન્મન ન. જન્મ) જેને બે જન્મ હોયતે, પહેલી ત્રણ વર્ણુમાનો એક, આદ્ય.

દ્વિજિહ્વા પુ. (જિહ્વા સ્ત્રી જીભ) જેને બેજીભ હોયતે, સાપ.

દ્વિષ્ટ પુ. શત્રુ.

ધનાશા સ્ત્રી. ધનની ધન્યા.

ધર્મસૂત્રકાર પુ. (ધર્મ પુ. કાયદો, સૂત્ર ન. વચન) કાયદાના વચન જનાવનાર, ધર્મ શાસ્ત્ર લખનાર.

ધર્માર્થમ્ (ધર્મ+અર્થ) ધર્મ ને અર્થ.

ધૈર્યધન પુ. ન. સ્ત્રી. ધૈર્યન. ધિરજ, જેનું ધન ધિરજ છે તે.

નિદાઘ પુ. ઉનાળો.

નિન્દિત નિન્દનો કર્મણી બૂ ફ. નિન્દાયણું, ઠપકા લાયક.

નિરસ્ત નિર+અસ્ 'ફેકલું'ને. કર્મ-ણિંદ બૂ. ફ. વિખેરી નંખાયણું, દૂર કરેણું.

નિવર્તન ન. અટકવું. દૂર રહેવું, વગર રહેવું.

નિષ્ઠાશૂન્ય પુ ન. સ્ત્રી (નિષ્ઠા સ્ત્રી.

સ્થિરતા શૂન્ય પુ સ્ત્રી ન. રહિત,

સ્થિરતા રહિત) અસ્થિર, અચળ.

નિષ્ફલતા સ્ત્રી. નિષ્ફળપાણું. વ્યર્થતા નીચ પુ. ન. સ્ત્રી. નીચું હલકું, અપ્રતિષ્ઠિત.

ન્યાયવાદિન પુ. ન. સ્ત્રી. (ન્યાય પુ. જે ખરું હોય તે) ખરું બોલનાર.

પતન ન. પડવું, સદગુણથી ભળ થવું.

પથ્ય ન. હિતકારક.

પદાર્થ પુ. ચીજ, વસ્તુ.

પરમ ઉ. અ. પણ્ય, પરંતુ.

પર્યાપ્તિ કિ. વિ. સંપૂર્ણ રીતે, ઇચ્છાનુરૂપ.

પાવન પુ. ન. સ્ત્રી. પવિત્ર કરનારું, રવચ્છ.

પુષ્ટિ સ્ત્રી. પોષણ.

પ્રચન્ડ પુ. ન. સ્ત્રી. ગરમ, ઉષ્ણ તીક્ષ્ણ,

પ્રતાપનિધિ પુ. (પ્રતાપ પુ. ગરમી) તાપનો ભંડાર.

પ્રતિપક્ષ પુ શત્રુ.

પ્રત્યુત્પન્નમતિ પુ. ન સ્ત્રી (પ્રત્યુત્પન્ન પ્રતિ+ઉત્+પદ્ને બૂ ફ.) હાજર જાણી, અપણ, અચળ.

પ્રમાદ પુ. ભૂલ.

પ્રાણ પુ. (અહુવચન) જીવ.

વહિરુપાધિ પુ ઉપાધિ પુ. ધર્મ,

વિશેષ ગુણ,) બાલહેતુ, બહાર-
નો ગુણ.
બાળવૃદ્ધિ સ્ત્રી (વૃદ્ધિ સ્ત્રી. વરસાદ.)
બાળુનો વરસાદ.
માતુ પુ. સૂર્ય.
મોગદૃષ્ટા સ્ત્રી (મોગ પુ. સંસારિક
સુખ, દૃષ્ટા સ્ત્રી. તરસ, ધૃષ્ટા)
સાંસારિક સુખની ધૃષ્ટા.
મત ન. અભિપ્રાય, સલાહ.
મધુષર્ક પુ. આવેલા અતિથિને
મધ, દહિં વિગેરેનું અર્પણ.
મહાજ પુ. મોટો બકરો.
મહાનુભાવ પુ. ન. સ્ત્રી. મોટાનવાળું.
મહારાજ પુ. મોટો રાજા.
મહોક્ષ પુ. (રક્ષણ પુ. વૃષભ)
મોટો વૃષભ.
માન પુ. અભિમાન, ગર્વ.
માલાકાર પુ. માળી.
મિથઃ કિ. વિ. અરસપરસ, સાથે.
યાવત્ કિ. વિ. જે વખતમાં.
રણ ન. યુદ્ધ ભૂમિ.
રક્તિવત્ પુ. (રક્તિ પુ. કિરણ) સૂર્ય.
રાષ્ટ્ર ન. રાજ્ય, પ્રજા.
રુષ સ્ત્રી. કોધ.
લક્ષ્મી સ્ત્રી. ધનની દેવી, શોભા,
વૈભવ.
વળિગ્ગન પુ. (વળિજ્ પુ. વેપારી)
વેપારીઓ.

વત્સતરી સ્ત્રી. વાહરડી.
વચક્રમ પુ. મારવાની રીત.
વન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. વનને લગતું.
વપુસ્ ન. શરીર.
વર્મન્ ન. કવચ.
વારિદ્ પુ. વાદળું, મેઘ.
વિચિત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. અજાણ્ય જેવું.
વિપિન ન. જંગલ, વન.
વિશ્વતઃ કિ. વિ. સર્વ દિશામાં.
વિહિત (વિનિવાનો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
શાસ્ત્રમાં બતાવેલું.
વૃદ્ધિ સ્ત્રી. ઉદય.
વૈષમ્ય ન. મુશ્કેલી, સંકટ.
વ્યથિત વ્યથ્ નો ભૂ. કૃ. દુઃખિત.
શક્ય પુ. ન. સ્ત્રી. બની શકે એવું.
શત્રીપતિ પુ. ઇન્દ્ર.
શનૈસ્ કિ. વિ. ધીમે.
શબ્દ પુ. અવાજ, બોલ.
શરીરિન પુ. ન. સ્ત્રી. શરીરવાળું;
મનુષ્ય, માણસ.
શસ્ત્રસંપાત પુ. (શસ્ત્ર ન. આયુધ,
હથિયાર, સંપાત પુ. ઉપર પડતું
તે) હથિયારનો ધા.
શાશ્વતપુ. ન. સ્ત્રી. હમેશનું, અખંડ.
શિક્ષિન્ પુ. મોર.
સીત પુ. ન. સ્ત્રી. થંકું.
મમ પુ. શાક.

ઓત્ર ન. કાન.
 ઓત્રિય પુ. વેદ ભણેલો બાહ્ય.
 સંગત (સમ+ગમનો ભૂ કૃ.) એકઠું થયલું.
 સકલ પુ ન. સ્ત્રી. આખું, સધળું.
 સપ્રોઘ પુ ન. સ્ત્રી ગુરસે થયલું
 સચરણવ્રત ન. (વ્રત ન. વરત, માનતા) સારી ચાલણી માનતા.
 સઘસુ અ. કિ. વિ. એકદમ.
 સમન્તાત કિ. વિ. બરાબર રીતે.
 સમ્યક્ કિ. વિ. સાફ.

સેવન ન. સેવણું. ચાકરી કરવી.
 સ્થિત સ્થાનો ભૂ. કૃ. રહેલું. હોયલું.
 હયાત રહેલું.
 સ્વજનવિયોગ પુ. પોતાના માણ-
 સોથી જુદા પડવું તે.
 સ્વન પુ. અવાજ, ગળના.
 સ્વહિત ન. પોતાનું કસ્યાણ.
 સ્વેદલવ પુ સ્વેદ પુ. પરસેવો.
 પરસેવાનો છાંટો.
 હેતુ પુ. કારણ.

સમીવર્તી સંનિહિત સમ+નિ+વાનો
 ભૂ. કૃ.
 અજ નામ છે. અજ પુ.
 અતિમુક્તવેશો અતિમુક્તલતા સ્ત્રી.
 ખેંચાયલું વિલોમિત (ત્રિ+લુપ્તનો
 પ્રેરક કર્મણિ ભૂ કૃ.)
 લોહી શોણિત ન.
 ધન્ધા કાઢના સ્ત્રી.
 ક્રોધાયમાન થયલું ક્રુદ્ધ (ક્રુધ્નો
 ભૂ કૃ.)
 પહેલું પ્રથમ કિ. વિ. આદૌ, આદિ
 નું સ. વિ. એ વ.
 જ્ઞેત શિક્ષા સ્ત્રી.
 ધીમે મન્દમ્ કિ. વિ
 શોક શોક પુ.

કટોર પરુષ પુ. સ્ત્રી. ન. (કળ્પે)
 પરુષાક્ષર પુ. સ્ત્રી. ન.
 ઉતાવળથી સસંત્રમ કિ. વિ.
 દંદવાકુઓ (રામના કુળના રાજાઓ)
 દ્વન્વાકુ પુ. (બ. વ. વપરાય છે.)
 ધન્વજીત રાવણનો પુત્ર દન્વજિતપુ.
 અવપૂર્વ અનિર્વચનીય પુ. સ્ત્રી. ન.
 અનિર્વર્ણનીય પુ. સ્ત્રી. ન. કિમ્ન
 અપિ પુ સ્ત્રી ન.
 નિમકહરામી કૃતમ્નતા સ્ત્રી.
 ભીનું આર્દ પુ. સ્ત્રી. ન,
 પતંગિયું પતક પુ.
 કંઠી દાર પુ.
 પાંચાલી (પાંચાલ દેશની રાજકુમારી)
 પાચાલી સ્ત્રી.
 શક્તિ પ્રમાણ પુ.

એક ખીજ સાથે અઠાણવું તે
પરસ્પરસંબંધન ન
પુનઃ પ્રાપ્તિ (ફરીથી મેળવવું તે)
પ્રત્યાગમ પુ.
ઝુંટવાયલું આક્ષિપ્ત (ભાન્નક્ષિપ્તો
પ્રેરક કર્મણિ ભૂ ક)

જળકણ કળ પુ. સીકર પુ.
એકદમ સહસા કિ વિ
પાકા ફેરા નિવર્તયિષ્યત નિવૃત્તનો
ભ. ભૂ. ક. પેરક.
માફ કરે નહીં એવું અમરણ પુ સ્ત્રી.ન.
દુનિયા જગજ્જક ન વ્રજજ્જક ન.

પાઠ રં જો.

પાંચમા અને આઠમા ગણો.

સંસ્કૃતમાં ક્રિયાપદના કાળ અને અર્થ મગીને દશ વિભાગ થાય છે. એમાંના ચાર-વર્તમાન, હસ્તન ભૂતકાળ, આગામ્ય, અને વિધ્યર્થમાં ક્રિયાપદોનાં રૂપમાં વિશેષ ફેરફાર થાય છે, જેથી ક્રિયાપદોના નવ ગણવિભાગ કરવામાં આવે છે. આ ચાર વિભાગોને ગણુકાર્ય વિશિષ્ટ અથવા વિશેષ કાળ અને અર્થ કહે છે.

૧. સંસ્કૃત પૈવાકરણોએ કરેલા દશગણુ વિભાગ, ઉપત્રા વિભાગને અનુસરતી રીતે બે વિભાગમાં ગ્રાહ્ય થકે. પહેલા વિભાગમાં પહેલો, ચોથો, છઠો, અને દશમો ગણુ અને ખીજ વિભાગમાં બાકી રહેલાઓનો સમાવેશ થાય પહેલા વર્ગનું સામાન્ય લક્ષણુ એ છે કે તેમાં ધાતુઓનો અન્યાક્ષર જ છે ખીજ વર્ગમાં તે નથી.

ખીજ વિભાગના ગણુકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોને લગતા સામાન્ય નિયમો.

૨. અમુક પ્રત્યય પહેલાં ધાતુ તથા ગણુની નિશાનીઓમાં વિશેષ ફેરફાર થાય છે, જેથી પ્રત્યયોના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાં એકને વિકારક અને ખીજને અવિકારક કહેવામાં આવે છે.

પરસ્મૈપદ.

૩. એકવચનના પ્રત્યયો વિકારક છે.

અપવાદ:-વિધ્યર્થના એકવચનના અને આચાર્યના બીજા પુરૂષનો એક વચનનો પ્રત્યય વિકારક નથી.

૪ દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક છે.

અપવાદ:-આચાર્યમાં પહેલા પુરૂષના દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક નથી.

આ પ્રમાણે વર્તમાનકાળ અને હાલતન ભૂતકાળના બધા પુરૂષોના એક વચનના પ્રત્યયો ને આચાર્ય પહેલા પુરૂષના બધા વચનના પ્રત્યયો અને ત્રીજા પુરૂષનો એકવચનનો પ્રત્યય એટલા વિકારક છે અને બાકીના અવિકારક છે.

આત્મનેપદ.

૫. બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે.

અપવાદ:-આચાર્યના પહેલા પુરૂષના પ્રત્યયો અવિકારક નથી.

૬. વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે અન્તમસ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

વર્તમાન કાળ.

૭. ગણના બીજા વિભાગમાં વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદ પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના વર્તમાનના જેવાજ છે, પણ આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાં નીચેના ફરકાર થાય છે.

૧. માર્ગપદેશિકામાં આપેલા આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાંના કેટલાકમાં હ છે તેને ઠેકાણે આ મૂકાય છે.

૨. પહેલા પુરૂષના એકવચનનો પ્રત્યય ણ છે.

૩. ત્રીજા પુરૂષ બહુવચનમાં ન નો સોપ થાય છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
૧ શ્રો. પુરુષ	ए	वहे	महे
૨ જો. પુરુષ	से	आये	घे
૩ જો. પુરુષ	ते	आते	अते

૮. પાંચમા ગણમાં તુ અને આઠમા ગણમાં ડ ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્વે ધાતુઓને લગાડવામાં આવે છે.

૫ શ્રો. ગણ.

ચિ. પરસ્મૈ. આત્મને. એકહું કરવું.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન.
૧ શ્રો. પુ.	चिनोमि	चिलुवः-चिन्वः	चिनुमः-चिन्मः
૨ જો. પુ.	चिनोषि	चिनुथः	चिलुथ
૩ જો. પુ.	चिनोति	चिनुतः	चिन्वन्ति

અહિં ચિ ધાતુમાં તુ ઉમેરવાથી ચિનુ થયું. અન્ત્ય ડનો ઓ થાય છે. એટલે આપું રૂપ ચિનો થયું મિ, સિ, તિ. પહેલાં, અને વસૂ મસૂ પહેલાં એમનું એમ રહે છે. કારણ કે તે અવિકારક છે.

(અ) જો વ અને મની પૂર્વે સંયુક્ત વ્યંજન ન આવ્યો હોય તો તેમની પૂર્વનો પ્રત્યયનો (તુનો) ડ વિકલ્પે શ્રોપાય છે તેથી ચિનુવઃ-ચિન્વઃ, ચિનુમઃ-ચિન્મઃ અને ચિનુવહે-ચિન્વહે ચિનુમહે-ચિન્મહે પણ આપૂ ધાતુના આપ્નુવઃ અને આપ્નુમઃ એ રૂપોમાં ડ શ્રોપાતો નથી.

૧ શ્રો. પુ.	चिन्वे	चिलुवहे-चिन्वहे	चिनुमहे-चिन्महे
૨ જો. „	चिलुषे	चिन्वाये	चिलुघे
૩ જો. „	चिलुते	चिन्वाते	चिन्वते

અહિં બધા પ્રત્યયો અવિકારક હોવાથી તુ નો કાષ્ઠપણ જગ્યાએ નો થતો નથી.

આષ્ પરસ્મે. “ મેળવણું ”

	એકવચન	દ્વિવચન	પદ્મવચન
૧શે પુ.	આપ્નોમિ	આપ્નુવઃ	આપ્નુમઃ
૨શે .,	આપ્નોષિ	આપ્નુથઃ	આપ્નુથ
૩શે .,	આપ્નોતિ	આપ્નુતઃ	આપ્નુવન્તિ

(બ) આ ગણમાં વ્યંજન અન્ત્યે હોય એવા ધાતુઓ પછી નુ ના ઉત્તરો ઉવ્ એવો ફેરફાર થાય છે, આ ફેરફાર સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે થાય.

તેથી આપ્નુવન્તિ થયું કારણ આષ્ ધાતુને છેડે પ્ વ્યંજન છે.

૮ મો ગણ.

તન્ પરસ્મે. આત્મને. તાણીતે લાંચું કરવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧શે પુ.	તનોમિ	તનુષઃ તન્વઃ	તનુમઃ તન્મઃ
૨શે .,	તનોષિ	તનુથઃ	તનુથ
૩શે .,	તનોતિ	તનુતઃ	તન્વન્તિ

૧શે પુ.	તન્વે	તનુવદે-તન્વદે	તનુમદે-તન્મદે
૨શે .,	તનુષે	તન્વાથે	તનુવે
૩શે .,	તનુતે	તન્વાતે	તન્વતે

(અ) નિયમથી તનુવઃ અથવા તન્વઃ થાય છે.

૯. ગણકાર્ય વિશિષ્ટકાળોમાં ક કરવું ૮મો ગણ. પરસ્મે. આત્મને.નું વિકારક પ્રત્યય પહેલાં કર અને અવિકારક પ્રત્યય પહેલાં કુર થાય છે.

પરસ્પૈ.

આત્મને.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧શે પુ.	કરોમિ	કુર્વ:	કુર્મ:	કુર્વે	કુર્વહે	કુર્મહે
૨જે „	કરોષિ	કુરય:	કુરય	કુરવે	કુવયિ	કુરુધે
૩જે „	કરોતિ	કુરત:	કુર્વન્તિx	કુરતે	કુવતિ	કુર્વતે

(અ) ક ધાતુમાં વૂ અને મ પૂર્વે અને નિત્ય લોપ થાય છે;
આ નિયમ પ્રમાણે કુર્વ: કુર્મ: થાય છે.

યજ્ઞેષુ સોમં સુન્વતેઽધ્વર્યવઃ ।

પ્રત્યહં પ્રાતરુત્યાયોપવનં ચ ગત્વા પુષ્પાણ્યવચ્ચિનોમિ ।

મહાત્મનાં યશોસિ દિશ્વ પ્રતન્વન્તિ કવયઃ ।

દુઃખપીડિતામપિ માં હૃદયમમેચ્છિદ્ધિવચ્ચનૈઃ કિં પુનર્દુનોષિ ।

દ્વાસ્થૌ પુરુષૌ રાજકુલસ્ય દ્વારમપાવૃણ્વાતે ।

પુણ્યકૃતઃ સ્વેષાં સુચરિતાનાં ફલ સ્વર્ગલોકેઽશ્રુવતે ।

આર્યાઃ સંસારસુખાનિ ત્યક્ત્વા કિમર્થમરણ્યવાસમઙ્ગીકુરુધ્વે ।

શ્રુતિમનોહરાંશ્ચિત્રાલાપાઞ્ચૃષ્મઃ ।

આકાશં મેઘા વૃણ્વતે ।

દ્વે જગન્નાયક ન વયં ચર્મચશ્રુષા તવ વિભૂતિમુપવીક્ષિતું શક્તુમઃ ।

યત્ત્વં કુરુષે તદન્યથા વિધાતું કઃ શક્નોતિ ।

કેનાપિ રક્ષસા હૃતમસ્માકં તુર્ગં વયં વિચિનુમઃ ।

વારંવારમીશ્વરસ્યારાધનાં સાઘવઃ કુર્વન્તિ ।

સત્કૃતિર્મનુષ્યસ્ય કીર્તિ સર્વેષુ દેશેષુ તનોતિ ।

દુરાપમપિ લોકેઽસ્મિન્ યદ્વસ્ત્વમિવાઞ્છતિ ।

તત્તદાપ્નોતિ મેઘાવી તસ્માત્કાર્યઃ સમુદયમઃ ॥

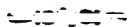
xખ્યારે દન્તસ્થાની ન્તી પછી આવે છે ત્યારે ન્તો ન થતો નથી.

*ન દુનોતિ દયાલુત્વાદ્યસા કંચિદ્વ્યસૌ ।
 દુરુષૈરપિ દીનાનાં મનસ્તસ્ય ન દૂયતે ॥
 સોમં દુનોતિ યજ્ઞેષુ સોમર્થશચિમૂષણઃ ।
 પુરઃ દુવતિ સંપ્રામે સ્યન્દનં સ્વયમેવ સઃ ॥



મુજરાતી વાક્યો.

૧. તમે તમારી મનની લાગણીઓને વશ કરવાને શક્તિમાન નથી (શક્)
૨. અમે દરવર્ષે કાશીની જાત્રાઓ કરીએ છીએ. (કુ).
૩. માતક પાણી માગે છે (વન્) પણ તે પામતું નથી (આપ્).
૪. હું શું કહું છું તે તું સાંભળે છે (શ્રુ).
૫. હું તે વિચાર કહી દેખાડતો નથી (વિ+વૃ); કારણ કે તે પાપી છે.
૬. મહેલના દરવાજા હું બંધ કરું છું (સમ+વૃ).
૭. જે શિક્ષકો પોતાના શિષ્યોને ન્યાયના મુળવિચારો સમજાવે છે. (વિ+વૃ)
૮. આમ કરવામાં તારી હલકાઇ તું ઉઘાડી પાડે છે. (આવિસન્+ક)
૯. કંજુસો પૈસો સંધરી મૂકે છે. (સમ+ચિ).
૧૦. સમજી માણસો પોતાની મતલબો સહેલાઈથી પાર પાડે છે. (સાધ્).
૧૧. મેં જોકે પશુ જોયું. તેને જાડી પુછડી છે, અને તે વારંવાર હલાવે છે (ધુ).



શબ્દકોષ ૨.

પાંચમા ગણના ધાતુઓ.

અજ્ આત્મને. મેળવવું, ભેગવવું;
 વ્યાપવું.
 આષ્ પરસ્મૈ. મેળવવું.
 ચિ પરસ્મૈ. એકઠું કરવું+ચિ શોધવું,
 ખોળવું,+સમ્ ભેગું કરવું.
 હુ પરસ્મૈ. દુઃખ દેવું, પજવવું,
 ચીડવવું.
 ઘુ અથવા ઘૂ પરસ્મૈ. આત્મને.
 ધુજવવું.
 ષ્ પરસ્મૈ. હિમ્મત કરવી, હોડ
 બકવી.

ઘ પરસ્મૈ આત્મને. ઢાંકવું+અપ+આ
 ઉધાડવું+ચિ ચોકખું સમજાવવું,
 કહી દેખાડવું+સમ્ બંધ કરવું,
 +આ કાપુ રાખવો, દાગ રાખવો.
 શક્ પરસ્મૈ. શક્તિમાન થવું. શકવું.
 શ્રુ (શ્ર) પરસ્મૈ. સાંભળવું.
 સાધ્ પરસ્મૈ. સાંધવું. પાર પાડવું.
 સુ પરસ્મૈ. આત્મને. સોમરસ
 કાઢવો.



આઠમા ગણના ધાતુઓ.

ક પરસ્મૈ. આત્મને. કરવું+વશી
 વશ કરવું, જીતવું,+અક્ષી અંગી-
 કાર કરવો, કપુલ કરવું,+આવિસ્
 ઉત્કાર કરવું, ખુલ્લું કરવું+તિરસ્
 ધિક્કારવું+પ્રતિ સામા થવું, બદલો
 લેવો, વેર લેવું.
 તન્ પરસ્મૈ. આત્મને. તાણવું,
 પાથરવું, યજ કરવો,+પ્ર પાથરવું.
 વન્ આત્મને. માગવું.
 અધ્વયું પુ બળીદાન તૈયાર કરી
 અગ્નિમાં હોમનાર યજ્ઞિકગૌર.
 અન્યથા અ. નહીં તો, બીજી રીતે

અરણ્યવાસ પુ. (અરણ્ય ન. વન
 વાસ રહેઠાણ) વનમાનું રહેઠાણ.
 આરાધના સ્ત્રી. પૂજા.
 કાર્ય પુ. સ્ત્રી. ન. કરવા લાયક
 કરવા યોગ્ય.
 ચર્મચક્ષુષ્ ન. (ચર્મનું ન. ચામડું,
 ચામડી અને ચક્ષુષ્ ન. આંખ,
 ચામડાની આંખ, શારીરિક દષ્ટિ.
 ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર તરેહતરેહનું,
 વિવિધ. અને આલાપ પુ. વાત)
 વિવિધ વિષયની વાતચીત.

જગન્નાયક પુ (જગત્ ન. જગત્,
વિશ્વ, નાયક પુ. ધણી) વિશ્વનો
ધણી.

સુરગ પુ ઘોડો.

દયાલુત્વ ન. દયાભાવ, માયાળુ
પણું.

દીન પુ. સ્ત્રી. ન. ગરીબ, દરિદ્રી,
દુઃખી.

દુઃખ પીડીત પુ. સ્ત્રી ન. દુઃખથી
પીડાયેલું.

દુરાપ પુ. સ્ત્રી. ન. મેળવવું મુશ્કે-
લ પડે એવું.

દુરુક્ત ન. અનુચિત વચન, સારી
રીતે નહિં બોલેલા શબ્દો,
દુર્બાણ.

દુઃખ અણુ, આત્માને. દુઃખ દેવું,
દુઃખિત થવું, દુઃખ પામવું.

દ્વાસ્થ પુ. સ્ત્રી. ન. બારણું ઉભેલું,
દ્વારપાળ.

દ્વાર ન. બારણું.

પુણ્યકૃત્ત પુ. સ્ત્રી. ન (પુણ્ય ન. પુન
અને કૃ કરવું) પુણ્ય કરનાર.

પ્રત્યહમ અ. (પ્રતિ દરેક અને
અહન્ ન. દિવસ) દરરોજ.

યજ્ઞ પુ. યજ્ઞ, જગન.

રાજકુલ ન. (રાજન્ પુ. અને કુલ
ન. ધર, મહેલ) રાજમહેલ.

વારંવારમ કિ. વિ. વારેવારે, વારંવાર.
વિમૂતિ સ્ત્રી. શક્તિ, મોટાંધ.

શ્રુતિમનોહર પુ સ્ત્રી. ન. (શ્રુતિ સ્ત્રી.
કર્ણ, કાન. અને મનોહર પુ. સ્ત્રી.
ન. રમણીય) મનને હરણુ કરે
એવું, કાનને રમણીય લાગે એવું.
સંગ્રામ પુ. યુદ્ધ.

સંસારસુખ ન. (સંસાર દુનિયામાં
હોવું તે સુખ ન.) દુનિયાની
સ્થિતિનું સુખ.

સત્કૃતિ સ્ત્રી. પુણ્યકર્મ, રૂઢું કામ.
સૂ ૬ ઠો ગણુ. પરસ્પૃ. હડસેલવું,
આગળ ચલાવવું.

સોમવંશવિમૂષણ પુ. સ્ત્રી. ન. (સોમ
પુ. ચંદ્ર) ચંદ્રવંશને શોભાવનાર,
ચંદ્રવંશનો (ચંદ્રવંશના રાજા-
ઓનો) અણકાર.

સ્યન્દન પુ. રથ.

સ્વયમ્ અ. પોતે, મતે.

હૃદયમર્મચ્છિદ્ પુ. સ્ત્રી. ન. (હૃદય
ન. હૃદયું, મર્મન્ ન. જેમાં
મારવાથી જીવ જાય એવા ભાગો,
મર્મસ્થાન, છિદ્ કાપવું) હૃદયના
મર્મસ્થાનને છેદનારું.

કારણકે યતઃ અ; હિ અ.
વારંવાર અનિશમ ક્રિ. વિ,
સહેલાઈ સૌકર્ય ન.
દર વરસ પ્રતિસંવત્સરમ્ ક્રિ વિ. અ.
લડવા યુદ્ધાય, યુદ્ધે, યોદ્ધમ
દરવાજો દ્વાર ન.
શિક્ષક અધ્યાપક પુ. સ્ત્રી. ન.
હલકાઈ લઘુતા સ્ત્રી.
કદરી કદર્ય પુ.
પોતાનું સ્વીય પુ. સ્ત્રી. ન.

મનોધર્મ પુ. इन्द्रियवृत्ति સ્ત્રી.
इन्द्रिय ન.
ગત્રા યાત્રા સ્ત્રી.
મૂળ વિચાર તત્ત્વ ન. નય પુ.
સમગ્ર દૂરદર્શિન્ પુ. સ્ત્રી. ન.
જતુર પુ. સ્ત્રી. ન.
મતલબ કાર્ય ન.
પાપી પાપ પુ. સ્ત્રી. ન.
ભડી સ્થૂલ પુ. સ્ત્રી. ન; વિપુલ
પુ. સ્ત્રી. ન.
વિચાર સંકલ્પ પુ. બુદ્ધિ સ્ત્રી.

પાઠ ૩.

પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ) હિસ્તન ભૂતકાળ.

૧. પરસ્પૃષ્ઠના પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના કલા છે તેના તેજ છે. આત્મનેપદ પ્રત્યયો પછી તેજ છે. હતામ અને હયામને બદલે આતામ ને આથામ થાય છે (જુઓ) અને ત્રીજા પુરુષ બહુવચનનો પ્રત્યય અત છે. એટલે

પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧જો પુ.	હ	વહિ	મહિ
૨જો ,,	થામ્	આથામ્	ધ્વમ્
૩જો ,,	ત	આતામ્	અત

૫ મો ગણ.

આપ્ પરસ્પૃષ્ઠ મેળવવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧જો પુ.	આપ્નવમ્	આપ્નુવ	આપ્નુમ્
૨જો ,,	આપ્નોઃ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩જો ,,	આપ્નોત્	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્

અશ્ આત્મને૦ વ્યાપવું.

૧ લો પુ.	આશ્રુવિ	આશ્રુવહિ	આશ્રુમહિ
૨ જો ,	આશ્રુયા:	આશ્રુવાથામ્	આશ્રુધ્વમ્
૩ જો ,	આશ્રુત	આશ્રુવાતામ્	આશ્રુવત

પરસ્પૃષ્ઠ એકવચનના પ્રત્યયો વિકારક છે તેથી તુનું નો પહેલાં લખેલા રૂપોમાં થયું. આપ્તુવન, આશ્રુવિ વિગેરે રૂપોમાં (આ) પ્રમાણે એ તુ ના રનો ઉઘ્ થાય છે એટલે તુને બદલે તુઘ્ થાય છે.

ચિ આત્મને૦ બેથું કરવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અચિન્વિ	અચિનુવહિ-અચિન્વહિ	અચિનુમહિ-અચિન્મહિ
૨ જો ,	અચિનુયા:	અચિન્વાથામ્	અચિનુધ્વમ્
૩ જો ,	અચિનુત	અચિન્વાતામ્	અચિન્વત

૮ મો મથુ તન્ પરસ્પૃષ્ઠ. લંબ્યાવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અતનવમ્	અતનુવ-અતન્વ	અતનુમ-અતન્મ
૨ જો ,	અતનો:	અતનુતમ્	અતનુત
૩ જો ,	અતનોત	અતનુતામ્	અતન્વત

આત્મને૦

૧ લો પુ.	અતન્વિ	અતનુવહિ-અતન્વહિ	અતનુમહિ-અતન્મહિ
૨ જો ,	અતનુયા:	અતન્વાથામ્	અતનુધ્વમ્
૩ જો ,	અતનુત	અતન્વાતામ્	અતન્વત

(અ) ઉપર કહેલા નિયમ પ્રમાણે અચિન્વહિ, અતન્વ, અતન્વહિ વિગેરે રૂપો થાય છે. કુના રૂપો—

૧ લો પુ. અકરવમ્ અકુર્વ અકુર્મ વિગેરે થાય છે. (અ) પ્રમાણે.

દેવા વૈ યજ્ઞમતન્વત તાંસ્તન્વાનાનસુરા અમ્યગચ્છન્ ।
 હૈ સંજય કુરુક્ષેત્રે મામકાઃ પાણ્ડવાશ્ચ કિમકુર્વત તત્કથય ।
 રામાદીનાનેતું દૂતાનયોધ્યાં પ્રાહિણોજ્જનકઃ ।
 ઇકસ્મિન્નિબિડેડરણ્યે વસન્કલમૂઢાદીનામશનેન વૃત્તિમકુર્વિ ।
 કથય નો યાઃ કથા વૃદ્ધેભ્યસ્ત્વમશૃણોઃ ।
 રામં યુદ્ધેડધુણુવત્રાક્ષસાઃ ।
 ઉદ્યમં કુર્વન્નપિ ફલં નૈવાપ્રવં તસ્માદ્ભવિતવ્યતૈવાત્રોપાલભ્યા ।
 ર્દૃશૈઃ કર્મભિર્મહત્પુણ્યં ત્વં સમચિનુયાઃ ।
 ભો ભો અધ્વર્યવઃ સોમં યૂયમસુનુધ્વં ન વેતિ પૃચ્છતિ હોતા ।
 રામલક્ષ્મણૌ સીતામરણ્યેડન્વિગ્યન્તૌ મહાન્તં કાલં* સમીહિતં
 નૈવાશ્રુવાતામ્ ।
 આપતિતા આપદઃ પ્રત્યકુર્મં ભવતાં સાહાય્યેન ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. રાજના દુશ્મનોએ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા હિમ્મત કરી (જુઘ્).
૨. દક્ષરથે સરયૂના કિનારાઓ ઉપર ચત્ર કર્યો (તન).
૩. શત્રુની હિંસ્યાલ તપાસવાને રાજના પ્રધાનોએ અને મોકલ્યો (પ્રાહિ).
૪. અમે તે કિલ્લાના દરવાજા ઉધાડ્યા (અપ+આ+ટ).
૫. તેં જે કર્યું (ક) તેથી તારા મિત્રોને હજી દુઃખ થાય છે (દુ).
૬. પર્વતના મથાળા સુધી હું ચઢી શક્યો નહિ (શક્).
૭. જે પુસ્તકો ખોવાયલા હતા તે તમે ક્યાં શોધ્યા (વિ+ચિ).
૮. ગદ્ય કાલે બાગમાં બે છેકરીઓએ પોતાને માટે કુલો ચુટ્યાં (અવ+ચિ).
૯. તેઓએ ચત્રથી ધમ્કાઓ, ગુસ્સો અને લે.બ દબાવ્યો (બા+ટ) અને બ્રહ્માનું ધ્યાન ધરતાં મોક્ષ મેળવ્યો (આપ્).

૧૦. અન્નવાહને તીરવડે અર્ચુનને છાતીમાં ધાયલ કર્યો (ક્ષણ) અથવા (ક્ષિણ)
૧૧. તે લડાઈમાં યોદ્ધાઓના ઘોડાઓ મરાયા, પણ તેઓએ બીજા મેળવ્યા (આપ) અને ફરીથી લડ્યા.
૧૨. તે અને રામે પાપ છીધું (ક) તેને તમે માટે બન્ને શિક્ષા પાત્ર છે.

શબ્દકોષ ૩ નો.

ક્ષણ, ક્ષિણ ૮ મો ગણ પરસ્મૈ
ધાયલ કરવું.
હિ ૫ મો ગણ પરસ્મૈ જવું;
પ્ર જોડે. મોકલવું.
અન્વિષ્યત્ (અનુ+દ્રષ્ ૪ મ. પરસ્મૈ
નો વ. ૬) શોધવું, શોધતાં.
અક્ષન ન. ખાવું તે, ભોજન.
દ્વૃષ પુ. ન. સ્ત્રી. આવું.
ઉપાલભ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. ઠપકા
લાયક. દોષ પાત્ર
કુરુક્ષેત્ર ન. કુરુઓ લડ્યા તે
જગ્યાતું નામ.
ગમ+અભિ, જોડે હુમલો કરવો.
નિબિડ. પુ. ન. સ્ત્રી. ફાટચીરા
વગરનું, ધાડું.
ફલમૂલાદિ પુ. ન. સ્ત્રી. (મૂલ.
કન્દ) ફળ મૂળ વિગેરે.

અવિતવ્યતા સ્ત્રી. નસીબ, પ્રાસન્ધ્ય
મામક પુ. ન. સ્ત્રી. માફ.
રામાદિ પુ. (રામ વિશેષ નામ છે.
અને આદિ આરંભ) રામ અને
બીજાઓ, રામ વિગેરે.
વૃત્તિ સ્ત્રી. ગુજરાન, આજીવિકા.
વૃદ્ધ પુ. ન. સ્ત્રી. ધરડું.
વં અ. પાદપૂરણ માટે વાપરેલો
શબ્દ.
સંજય પુ. વિશેષ નામ છે.
સમીહિત પુ. ન. સ્ત્રી. જે ધડેલું
હોય તે.
સાહાય્યન. મદદ.
હે કે. અ. અરે. સંબોધનાર્થ
અબ્યય.
હોત પુ. હોમકરનાર યાજ્ઞિક ગોર.

અબ્રુવાહન (અશ્વિનનો પુત્ર, પાંડવ)

વસુદાહન પુ. અન્ને સર્વનામ.

ધમ્મ કામ પુ.

નિત્ય શાશ્વત પુ. સ્ત્રી. ન.

સુખ સુખ ન.

કિલ્લો દુર્ગ પુ.

લોભ લોભ પુ.

મરાયુ' હત્ત (કર્મણિ. બૂ. કું.

ખોવાયલું નટ બૂ. કું.

હાલ્યાલ વ્યાપાર પુ.

બીજું અપર પુ. સ્ત્રી. ન. સર્વનામ.

શિક્ષા દષ્ટ પુ.

હજુ સુધી અદ્યપિ

સરયૂ (અયોધ્યા પાસેની નદી.

સરયૂ સ્ત્રી.

તપાસવા નિરૂપયિતમ્ નિનરૂપ ૧૦

મો ગણનો હેતુર્થ કૃદન્ત.

પાઠ ૪.

પાંચમો અને આઠમો ગણ ચાલુ.

પરસ્પૃષ્ટ.

આજ્ઞાર્થ.

૧. ગણના બીજા ભાગમાં આજ્ઞાર્થેષના બીજા પુરૂષના એકવચનમાં હિ પ્રત્યય લાગે છે. પાંચમા ગણમાં જ્યારે ધાતુને છેડે સ્વર હોય ત્યારે અને આઠમા ગણમાં બધે એ હિનો લોપ થાય છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્ર. વ.
૧લો પુ.	આનિ	આવ	આમ
૨જો ,,	હિ	તમ	ત
૩જો ,,	તુ	તામ્	અન્તુ

આપ્ પ મો ગણ.

	આપ્	પ	મો ગણ.
૧લો પુ.	આપ્નવાનિ	આપ્નવાવ	આપ્નવામ
૨જો ,,	આપ્નુહિ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩જો ,,	આપ્નોતુ	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્તુ

સુ ૫ મો ગણુ.

૧ લો પુ.	સુનવાનિ	સુનવાવ	સુનવામ
૨ જો ,,	સુત	સુતતમ	સુતત
૩ જો ,,	સુનોતુ	સુતતામ	સુન્વન્તુ

આ રૂપોમાં પહેલા પુરુષના ત્રણે વચનના પ્રત્યયો વિકારક હોવાથી જુનો નો થયો છે અને નોની પછી પ્રત્યયોનો આદિ ૨૧૨ આ આવવાથી નોનો નવ્ થયો અને તેમાં આ મળીને નવા થયું છે એટલે આપ્તવાનિ આપ્તવાવ વિગેરે. બીજા પુરુષના બધા પ્રત્યયો તેમજ ત્રીજા પુરુષના દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક છે.

વિધ્યર્થ.

૨. હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયોની પૂર્વે યા મૂકવાથી વિધ્યર્થના પ્રત્યયો થાય છે અને ત્રીજા પુરુષ બહુવચનનો પ્રત્યય યુસ્ છે.

પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	યામ્	યાવ	યામ
૨ જો ,,	યાઃ	યાતમ્	યાત
૩ જો ,,	યાત્	યાતામ્	યુઃ

ચિ ૫ મો ગણુ.

૧ લો પુ	ચિનુયામ્	ચિનુયાવ	ચિનુયામ
૨ જો ,,	ચિનુયાઃ	ચિનુયાતમ્	ચિનુયાત
૩ જો ,,	ચિનુયાત્	ચિનુયાતામ્	ચિનુયુઃ

અહિં બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે તેથી શ્રુત્ય થતો નથી.

આત્મને પદ.

આજ્ઞાર્થ.

૩. ગણોના બીજા વિભાગમાં વર્તમાનકાળ અને હસ્તન ભૂતકાળમાં થાય છે તેજ પ્રમાણે આજ્ઞાર્થના આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાંના

ફનો આ યાચ છે અને ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનના પ્રત્યયમાંના ન્ નો ભોપ યાચ છે.

ઝેટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	ઝે. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ	એ	આવહે	આમહે
૨ જો ,,	સ્વ	આથામ્	ધ્વમ્
૩ જો ,,	તામ્	આતામ્	અતામ્



	ઝે. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ચિનવે	ચિનવાવહે	ચિનવામહે
૨ જો ,,	ચિતુષ્વ	ચિન્વાથામ્	ચિતુધ્વમ્
૩ જો ,,	ચિતુતામ્	ચિન્વાતામ્	ચિન્વતામ્
૧ લો પુ.	અશ્રવે	અશ્રવાવહે	અશ્રવામહે
૨ જો ,,	અશ્રુષ્વ	અશ્રુવાથામ્	આશ્રુધ્વમ્
૩ જો ,,	અશ્રુતામ્	અશ્રુવાતામ્	અશ્રુવતામ્

આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાં આગાર્થના પહેલા પુરૂષના ત્રણે વચનોના પ્રત્યયોજ માત્ર વિકારક છે, ઝેટલે એ રૂપોમાં હુનો શુષ્ઠ ધર્મ નો યાચ છે અને પછી નવ્ યાચ છે.

વિધ્યર્થ.

વિધ્યર્થના આત્મનેપદ પ્રત્યયો ગણોના પહેલા વિભાગના આત્મનેપદ જેવાજ છે.

	ઝે. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ચિન્વીય	ચિન્વીવહિ	ચિન્વીમહિ
૨ જો ,,	ચિન્વીષાઃ	ચિન્વીષાથામ્	ચિન્વીધ્વમ્
૩ જો ,,	ચિન્વીત	ચિન્વીષાતામ્	ચિન્વીરન્

૧ લો	અશ્નુવીચ	અશ્નુવીચહિ	અશ્નુવીચહિ
૨ જો	અશ્નુવીચાઃ	અશ્નુવીચાધામ્	અશ્નુવીચધમ્
૩ જો	અશ્નુવીત	અશ્નુવીચાતામ્	અશ્નુવીરન્

અ અધા રૂપોમાં તુનો તુવ્ થયો છે.

આઠમા ગણના ધાતુઓનાં રૂપો ચિનાં રૂપો જેવાં છે. માત્ર ફેર એટલેજ છે કે પાંચમા ગણમાં તુ અને આઠમાં ત લાગે છે. ક્રનો ત વિધ્યર્થના ય થી શરૂ થતા પ્રત્યયો લાગનાં પૂર્વે લોપાય છે.

આદ્યાર્થ.

આત્મને.

	એ. વ.	હિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ.	તનવૈ	તનવાવૈ	તનવામૈ
૨ જો	તનુષ્વ	તન્વાધામ્	તનુધ્વમ્

પરસ્મૈ.

૧ લો પુ.	તનવાનિ	તનવાવ	તનવામ
૨ જો	તનુ	તનુતમ્	તનુત

વિધ્યર્થ. પરસ્મૈ.

૧ લો પુ.	કુર્યામ	કુર્યાવ	કુર્યામ
૨ જો	કુર્યાઃ	કુર્યાતમ્	કુર્યાત
૩ જો	કુર્યાત	કુર્યાતામ્	કુર્યુઃ

તન્વીય વિધ્યર્થ આત્મને ૧ લો પુ. એ. વ.

તનુયામ્ ,, પરસ્મૈ. ,, ,,

કુર્વાય ,, આત્મને. ,, ,,

કરવાણિ આદ્યાર્થ પરસ્મૈ. ૧ લો પુ. એ. વ.

કુરુ ,, ,, ૨ જો પુ. ,,

કરવૈ ,, આત્મને. ૧ લો પુ. ,,

ઉપલા કેટલાક રૂપોમાં ક્રનો કર થાય છે.

खादिरं यूष कुर्वीत स्वर्गकामः खादिरेणैव वै यूषेन देवाः
स्वर्गं लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानः खादिरेण यूषेन स्वर्गं
लोकं जयति ।

दुःखसंतापेन पच्यन्त* इव मेऽङ्गान्युत्कथ्यत इव हृदयं प्लुप्यत
इव दृष्टिर्बलतीक्ष्णं शरीरम् । अत्र यत्प्राप्तकालं तत्करोतु
भवान् ।

वत्स प्रसन्नोऽस्मि ते कथय किं ते प्रियं करवाणि ।

हे ऋत्विजोऽद्य सुत्यादिने सोमं सुनुध्वम् ।

कथं नाम प्रभोरादेशमुल्लङ्घयितुं शक्नुयाम् ।

पतैराढापैरात्मनः कार्पण्यं मापावृणुष्व ।

राजन्यनुरागमाविष्कुप्तां जना यतस्तेषां संकटानि नश्येयुः ।

आत्मनः पुत्राणां प्रवृत्त्युपलब्धये दासं श्रीनगरं प्रहिणु ।

राजन्प्रीताः स्मः शुश्रूषया तवैतया तरमात्सर्वगुणैरुपेतं पुत्र-
मवाप्नुहि ।

ऋणुत रे पौराः । अयं वसन्तसेनाघातकश्चादृशो वधस्तम्मं
नीयते तद्यदीदृशं कर्म केऽपि कुर्वीत्तद्वण्डमप्येतादृशं प्राप्नुयुः ।

मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टसमं क्षिप्तं

विमुक्ता बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥

तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छनैः* ।

धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥

पूर्वं वयसि तत्कुर्याद्येन वृद्धः सुखं वसेत् ।

यावज्जीवेन तत्कुर्याद्विनामुत्र सुखं वसेत् ।

श्वः कार्यमद्यकुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ।

न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥



ગુજરાતી શાક્યો.

૧. ચાકર જમીનને શેત્રંજીઓથી ઢાંકે (સ્ત).
૨. બ્રાહ્મણો જગતમાં જન્મે અને નળને શોષે (વિ+ષિ).
૩. જે તે મને દરમાલે તો હું તે કહું (ક).
૪. તમારા જીવનો તિરસ્કાર ન કરો (તિરસ્+ક); કારણ કે તે બળવાન છે.
૫. નળના પુરુષોએ, જે તે ડાહ્યા હોય તો જ્યારે માણસ સામે હિમ્મત કરવી નહિ (ધૃષ).
૬. સોમયજ્ઞમાં ગોર ભોંકોએ સોમ છોડવાનો રસ કાઢવો જોઈએ (છુ).
૭. તે શું કહે છે તે સાંભળ (શ્ર); તે કહે છે કે તું મૂર્ખ છે.
૮. હું ક્યારેય હું કે તમે તમારા છોકરાઓને બચુવા મારે ઈચ્છાંડ મોકલશો (પ્ર+હિ).
૯. જ્યાં સુધી એ આપણા ઉપર કૃપાશીળ છે ત્યાં સુધી આપણે આપણાં કામ પાર પાડીએ (સાધ).
૧૦. પેલા નિર્દોષ પક્ષીઓને પચવો નહિ (હુ).

શબ્દકોષ ૪.

અનુરાગ પુ. પ્રીતિ, મહેરબાની.
 અમુચ કિ. વિ. પરલોકમાં.
 અપરાધિક પુ. ન. સ્ત્રી. પાછલા પહોરને લગતું, ઉતરતા દિવસને લગતું.
 બાલાપ પુ. વાતચીત.
 દક્ષ+પ્રતિ જોડે, જોડું, સંભાળ લેવી.

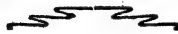
ઉપેત ઉપ+દનો કર્મણિ. જ્ય. ક. જોડાયેલું, યુક્ત.
 કૃત્વિજ્ પુ. યાત્રિક ગોર.
 એતાદૃશ પુ. ન. સ્ત્રી. આવા પ્રકારનું, આવું.
 કથંનામ અરેખર કેમ.
 કાર્પણ્ય ન. નીચપણું.

કાષ્ઠલોષ્ઠસમ પુ. ન. સ્ત્રી. (કાષ્ઠ
ન. લાકડું. લોષ્ઠ પુ. ન. માટીનું
ઢેકું. સમ જેવું) લાકડાં અને
માટીના ઢેકા જેવું.
કચ્ ૧શે ગણ્ય પરસ્મૈ+અદ્, સાથે
ઉકાળવું.
ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી.
સ્નાદિર પુ ન. સ્ત્રી. ખેરનું લાકડું.
સ્નારુદત્ત પુ. નામ છે.
જ્વલ્ ૧શે ગણ્ય પરસ્મૈ+આળવું.
તદ્ કિ. વિ. તેથી.
દુસ્તર પુ. ન. સ્ત્રી. ઝોળંગાય નહીં
એવું, અલ્પધ્ય.
દુઃખસંતાપ પુ. (દુઃખ ન. દુઃખ અને
સંતાપ પુ. તાપ) દુઃખનો તાપ,
શોક, પીડા.
પૂર્વાહ પુ. દિવસનો પહેલો ભાગ.
પ્રસન્ન પ્રન્સદ્ નો શૂ. ફ. ખુશ
થયલું.
પ્રવૃત્ત્યુપલબ્ધિ સ્ત્રી. (પ્રવૃત્તિ ખબર
અંતર અને ઉપલબ્ધિ પ્રાપ્તિ)
ખબર અંતરની પ્રાપ્તિ.
પ્રાત્કાલ પુ. ન સ્ત્રી પ્રાત્ પ્રન્
આપ્નો શૂ. ફ. મેળવવું, અને
કાલ પુ. વખત) વખતને આનુ-
સરવું. કાલચોગ્ય.
પ્રીત પ્રીનો કર્મણિ શૂ. ફ. ખુશ
થયલું.

પ્લુષ્ ૧શે ગણ્ય પરસ્મૈ+આળવું.
યજમાન પુ. યજ કરનાર.
યાજ્ઞીવેન કિ. વિ. જીવન પર્યન્ત.
યૂપ પુ. યજમાં પશુને બાંધવાનો
ખીલો.
લજ્ ૧શે ગણ્ય અને ૧૦ મો ગણ્ય.
પરસ્મૈ+અને આત્મને+જવું.
ઝત જેડે, તોડવું ઉલ્લાંધન કરવું.
વધસ્તમ્મ પુ. (વધ પુ. મારી
નાખવું, અને સ્તમ્મ પુ. થાંભલો).
શંસી દેવાનો થાંભલો.
વસન્તસેનાઘાતક પુ. વસન્તસેના સ્ત્રી
નામ છે, અને ઘાતક પુ. મારી
નાખનાર) વસન્તસેનાનો ઘાત
કરનાર.
વિમુક્ષ પુ. ન. સ્ત્રી. આહું મુખ
કરનાર.
શનૈઃ કિ. વિ. ધીમે ધીમે.
શુશ્રૂષા સ્ત્રી. આકરી, સેવા.
શ્ચઃકાર્ય ન. કાલનું કામ.
સહાય પુ. મદદગાર, સોબતી.
સુત્યાદિન ન. (સુત્યા સ્ત્રી.) સોમ
ચરમાં સોમરસ પીવાનો દિવસ.
સ્ત પમો ગણ્ય પરસ્મૈ+આત્મને+
બંધવું, પાથરવું સમ જેડે.
સ્વર્ગકામ પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વર્ગની
ધન્યાવાળો.

ફરમાવડું આનદિશ ૬ ઠા ગણ.
 શેત્રંજ કુચ પુ.
 કેમલશી અધ્યયન ન; વિનયન ન.
 ગમીન મૂમિ સ્ત્રી. ચર.
 નિરપરાધી અનપકારિન પુ સ્ત્રી. ન.
 રસ રસ પુ.
 નળ એક રાગનું નામ છે. નલ પુ.

સોમયાગ સોમયાગ પુ.
 તરફ પ્રતિ એની સાથે દ્વિતીયા
 વિભક્તિ વપરાય છે.
 મનજો દુર્બલ પુ. સ્ત્રી. ન.
 કૃપાશીલ શિશુ સ્ત્રી નો બૂ. ફ.
 સસ્ત્રેહ પુ. સ્ત્રી. ન.



પાઠ ૫.

નવમો ગણ.

વર્તમાનકાળ તથા આચાર્ય.

૧. નવમા ગણમાં ધાતુ અને પ્રત્યયની વચ્ચે ના આવે છે.
 અન્યથા શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ના નું ની થાય છે,
 અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ન થાય છે.

બીજા વિભાગના પ્રત્યયો ગયા ત્રણ પાઠમાં બતાવ્યા છે.

ક્રી પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ 'વેચાતું લેવું.'

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	ક્રીણામિ	ક્રીણીવઃ	ક્રીણીમઃ
૨ જો ,,	ક્રીણાસિ	ક્રીણીથઃ	ક્રીણીથ
૩ જો ,,	ક્રીણાતિ	ક્રીણીતઃ	ક્રીણન્તિ

વર્તમાન આત્મને૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	ક્રીણે	ક્રીણીવહે	ક્રીણીમહે
૨ જો ,,	ક્રીણીથે	ક્રીણીથે	ક્રીણીથે
૩ જો ,,	ક્રીણીતે	ક્રીણીતે	ક્રીણીતે

પરસ્મેઽ આસાર્થ.

૧ ક્રો પુ.	ક્રીણામિ	ક્રીણાવ	ક્રીણામ
૨ જો ,,	ક્રીણીહિ	ક્રીણીતમ્	ક્રીણીત
૩ જો ,,	ક્રીણાતુ	ક્રીણીતામ્	ક્રીણન્તુ

આત્મનેઽ આસાર્થ.

૧ ક્રો પુ.	ક્રીણે	ક્રીણાવહે	ક્રીણામહે
૨ જો ,,	ક્રીણીષ્વ	ક્રીણાયામ્	ક્રીણીષ્વમ્
૩ જો ,,	ક્રીણીતામ્	ક્રીણાતામ્	ક્રીણતામ્

આ રૂપોમાં ના નો ફેરફાર કરતી વેળા વિકારક ને અવિકારક પ્રત્યયો ધ્યાનમાં રાખો.

૨. જો આ મથુના ધાતુને અન્તે વ્યંજન હોય તો આસાર્થ પરસ્મેપદ બીજા પુરુષના એકવચનનું રૂપ માત્ર ધાતુને જાન લગાડવાથી થાય છે; જેમકે મુષ્ 'ચોરતું' ઉપરથી મુષાણ (૩) ચોરી કર.

મુષ્ પરસ્મેઽ આસાર્થ.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ ક્રો પુ.	મુષ્ણામિ	મુષ્ણાવ	મુષ્ણામ
૨ જો ,,	મુષ્ણાણ	મુષ્ણીતમ્	મુષ્ણીત
૩ જો ,,	મુષ્ણાતુ	મુષ્ણીતામ્	મુષ્ણન્તુ

અગ્નિતપ્તં સુવર્ણં વિહિનાતિ* ।

પ્રિયાયૈ વાતું પુષ્પસ્રજં ત્રિધનામિ ।

દોહનકાલે વત્સં સ્તમ્ભે બધ્નન્તિ ।

અસ્મિન્નરણ્યે માર્ગં કર્તું તર્લ્લુનીહિ ।

અયં તવ સદાચારસ્તે લક્ષ્મીં પુષ્ણાતુ ।

યુદ્ધેષુ વીરાઃ શત્રૂણાં શિરોભિર્ભૂમિમાસ્તૃણતે ।

ઉચ્ચતં ગચ્છન્ત્યાસ્તથ ગલિતમુચ્ચરીયં ગૃહાણેતત્ ।
 વિવાહવિષ્ણૌ કન્યાયાઃ પાર્ણિ વરો ગૃહ્ણાતિ ।
 સુવર્ણશતં દત્ત્વા વયમશ્વં મહાજવં ક્રીણીમહે ।
 અપેક્ષિતં વૃણતાં ભવન્તે इत्यસ્માનવદત્કપાલુર્ભગવાન્ ।
 રુદ્રો દેવાનવદદદં વરં વૃણૈ । વૃણીષ્વેતિ તેઽભાવન્તે ।
 પાવકસ્તીર્થોદકં ચ પાપકૃતઃ પુનીત इति ब्राह्मणा वदन्ति ।
 ક્ષણધ્વંસિનો મનુજા વયમનાદ્યનન્તસ્ય પરમેશ્વરસ્ય કથં તત્ત્વં
 જાનીમઃ ।
 અસ્મિન્મહતિ દુર્ભિક્ષે ધાન્યં ન લભ્યતે તતઃ કિમશ્રામ કથં
 ચ જીવિતં ધારયામ ।

*ધૂનોતિ ચમ્પકવનાનિ ધુનોત્યશોકં
 ચૂતં ધુનાતિ ધુવતિ સ્ફુટિતાતિમુક્તમ્ ।
 વાયુર્વિધૂનયતિ ચમ્પકપુષ્પરેણું-
 સ્તત્કાનને ધવતિ ચન્દનમઙ્ગરીશ્ચ ॥
 ઘાણાવલિં કિરત્યાજૌ કરોતિ શરમણ્ડપમ્ ।
 કૃણોતિ કરિણઃ શત્રોઃ સ કૃણાતિ હયાન્પરાન્ ॥
 સ્તસ્મતે પુરુષઃ પ્રાયો યૌઘનેન ધનેન ચ ।
 ન સ્તસ્નાતિ ક્ષિતીશોઽપિ ન સ્તસ્નોતિ યુવાપ્યસૌ ॥
 કૃણાત્યસૌ દ્વિષાં દર્પે શિરસ્તેષાં નિકુન્તતિ ।
 કીર્તયન્તિ ગુણાંસ્તસ્ય વિસ્મયેન દિશ્વૌકસઃ ॥
 સ્તૃણોતિ ઘાણજાલૈઃ સ રણે વીરવરુચિનીમ્ ।
 તચ્છિરોમિઃ § સ્તૃણાત્યુર્ધ્વાં તૃણરાજફલૈરિવ ॥

*આ પાઠમાં તેમજ આવતા પાઠોમાં આ અને એવી જાતના
 શ્લોકો કૃષ્ણ નામના રાજાને લાગુ પડે છે અને એનેજ લાગુ પડતા
 શ્લોકો બે પાઠલા પાઠોમાં આપેલા છે.

§ વિસર્ગની પછી શ્, ષ્, કે સુ આવે અને તેની (શ્, ષ્, કે
 , સ્ત્રી) પછી અધોષ બ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો વિકલ્પે બોપ માથે છે.

સ્વમેડપિ નાનૃતાં વાર્ણીં સંગૃણાતિ સ ભૂપતિઃ ।
 યસ્ય સંગિર તે કિંચિત્તસ્મૈ તત્પ્રતિપાદયેત્ ॥
 હિનાતિ ધર્મં વવાસૌ નેન્દ્રિયાર્થેષુ હીયતે ॥
 પ્રીણાતિ યઃ સુચરિતૈઃ પિતરં સ પુત્રો
 યદ્ધર્તુરેવ હિતમિચ્છતિ તત્કલત્રમ્ ।
 તન્મિત્રમાપદિ સુખે ચ સમક્રિયં ય
 દેતત્ત્રયં જગતિ પુણ્યકૃતો લભન્તે ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. પવન ઝડોનાં શિખરોને હલાવે છે (ધૂ).
૨. તું પૈસા ચોર મા (મુષ); કારણ કે રાજના અધિકારીઓ
 જોઓ એમ કરે છે તેમને શિક્ષા કરે છે.
૩. ઉપવાસને દિવસે અમે કંઈ ખાતા નથી (અજ).
૪. હમણા તો બાલજો મ્હેજો પાસેથી પણ દક્ષિણા લે છે (મદ્).
૫. મારે મારે મુંઝાઈમાં ધાન્યના મોટા ઢગ ખરીદ કર (ક્રી).
૬. ગોવિન્દ તે ઝાડની ડળાઓ કાપી નાખે છે (લૂ).
૭. નાગચણ પોતાનો ધડો તળાવે પાણીથી ભરે (પૂ).
૮. તું તેમનાં કાવતરાં જાણતો નથી (જ્ઞ).
૯. આડે રસ્તે લઘુજનારી ધન્યજોને તેઓ કાણુમાં રાખે (નિન્નમદ્).
૧૦. મારે ઘેર આવતા દરેક માણસને હું ખુશ કરું છું (પ્રી).
૧૧. હું અહિં બહુવાર સુધી રહ્યો છું, અને જવા દો. (અનુ+જ્ઞા).
૧૨. ઓ દેવો ? પાપી માણસો માત્ર તેમને સમરે છે એટલે
 તમે તેમને પાવન કરો છો (પૂ).

† સામાન્ય રીતે પ્રેરકભેદનો અર્થ હોય તો ધતુનાં રૂપાખ્યાન

૧૦ ગણનાં રૂપાખ્યાન જેવાં થાય છે.

શાપડકોશ પ.

નવમા ગણના ધાતુઓ.

અશ્ પરસ્મૈં ખાવું.
 ક્રી પરસ્મૈં અને આત્મને
 ખરીદવું.
 ક્ષિશ્ પરસ્મૈં રીખવું, દુઃખ દેવું.
 ક્ષુપ્ પરસ્મૈં આકુળ વ્યાકુળ
 કરવું.
 ઇન્દ્ર પરસ્મૈં શું થવું; એકઠું કરવું.
 પ્રહ્ (પૃહ્) પરસ્મૈં અને આત્મને
 લેવું, નિ જોડે, કમજ રાખવું.
 જા (જા) પરસ્મૈં અને આત્મને
 જાણવું, અનુ જોડે, રજા આપવી.
 પુષ્ પરસ્મૈં પાગવું.
 પ્રી પરસ્મૈં અને આત્મને પ્રેમ
 રાખવો.
 પ્લુષ્ પરસ્મૈં બાળવું.
 વન્ધ્ પરસ્મૈં બાંધવું.
 મી પરસ્મૈં અને આત્મને નાશ
 કરવો.
 મુષ્ પરસ્મૈં ચોરવું.
 શ્રી પરસ્મૈં અને આત્મને રાંધવું.

સ્તમ્મ પરસ્મૈં અટકાવવું અથવા
 ગર્વિષ્ થવું.
 +પૂ પરસ્મૈં અને આત્મને
 પવિત્ર કરવું.
 લી પરસ્મૈં ઓગળવું, વિ જોડે
 ઓગળી જવું.
 લ્હ પરસ્મૈં અને આત્મને કાપવું.
 સ્ત્ પરસ્મૈં અને આત્મને લા
 જોડે, ઢાંકવું, પાથરવું.
 કૃ પરસ્મૈં અને આત્મને મારવું.
 જૂ પરસ્મૈં ધરકું થવું, ધસાડ જવું.
 ગ્ પરસ્મૈં+સમ્ બોલવું.
 ધૂ પરસ્મૈં અને આત્મને ઢલાવવું.
 પ્ પરસ્મૈં ભરવું.
 વ્ પરસ્મૈં ફાડવું.
 વ્ પરસ્મૈં અને આત્મને પસંદ
 કરવું.

અમિતસ પુ. ન. સ્ત્રી. (અગ્નિ, અને
 તપ્ત તપેલું,) દેવતાધી તપેલું.
 અનાદ્યનન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (અનાદિ

* આ ધાતુમાં ગણની નીશાની ન્ નો ન થતો નથી.

§ આ ગણમાં ધાતુના ઉપાન્ત્ય અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.

+ પૂ અને તેની પછીના દશ ધાતુઓના અન્ત્ય સ્વર ગણકાય

વિશિષ્ટકાળમાં હ્રસ્વ થાય છે.

જેનો આરંભ નહીં તે અને
અનન્ત જેનો છેડો નહીં તે)
આરંભ અને છેડા વિનાનું,
અપેક્ષિત ન. (અવ+ઇક્ષ્નો કર્મણિ
ભૂ. કૃ.) ઇચ્છેલું.
અશોક પુ. ઝાડનું નામ છે.
આજિ પુ. સ્ત્રી. લડાઇ, યુદ્ધ.
ઉત્તરીય ન. ઉપલું વસ્ત્ર.
ઉદ્ધતમ ઉત્ત+હનનો ભૂ. કૃ. (કિ.
વિ. પેડે વપરાએલું છે.)
ઐશીકરાધથી.
ઉર્વી સ્ત્રી. પૃથ્વી.
કરિન્ પુ. હાથી.
કલત્ર ન. ભાર્યા.
ક ૫ મો ગણ પરસ્મૈન્ અને
આત્મનેન્ મારવું.
કૃપાલુ પુ. ન. સ્ત્રી. માયાળુ.
ક્ષણધ્વંસિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. (ક્ષણ પુ.
પળ, ધ્વંસિન્ નાશવાળું). ક્ષણ-
ભંગુર.
ક્ષિતીશ પુ. (ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી)
રાજા.
ગલિત ગલ્લનો ભૂ. કૃ. પડેલું.
ગૃ ૬ ઠો ગણ પરસ્મૈન્ ગમવું.
સમ્જોડે આત્મનેન્ વચન આપવું.
ચન્દનમજ્જરી સ્ત્રી. (ચન્દન પુ.
સુખેડનું ઝાડ, મજ્જરી સ્ત્રી. કુલ

અથવા મોર) ચંદનના ઝાડનું.
ડીચકું, રણગો, મોર વીરેર.
ચમ્પકપુષ્પરેણ પુ. (ચમ્પક પુ.
ચાંપાનું ઝાડ, રેણુ પુ. પુષ્પરજ,
ચાંપાના ફુલોની રજ.
ચમ્પકક્ષ્ત્ર ન. આંખાના ઝાડનો
સમૂહ અથવા ઘટા.
ચૂત પુ. આંખાનું ઝાડ
તચ્છિરસ્ ન. તેનું માથું.
તત્કાનન ન. (કાનન ન. જંગલ.
વૃક્ષની ઘટા). તેનું વન. તેની
વૃક્ષ ઘટા.
તીર્થોદક ન. (તીર્થ ન પવિત્ર
વસ્તુ જેવી કે નદી, ઉદક ન.
પાણી) પવિત્ર પાણી.
તુળરાજફલ ન. તુળરાજ પુ. તાડ.
ખભૂરીની જાતનું ઝાડ.
ત્રય ન. ત્રણ (વસ્તુ) નો સમૂહ.
દત્તવા દા આપવું નો અવ્યય ભૂ.
કૃ આપીને.
દર્પ પુ અભિમાન.
દોહનકાલ પુ. દોહન ન. દોહવું
કાલ પુ. વખત. દોહવાનો વખત.
ધૂ (ધૂન) ૧૦ મો ગણ+વિધૂળવવું.
ધૂ ૧ લો ગણ પરસ્મૈન્ અને
આત્મનેન્ ધૂળવું.

પર સર્વનામ. પુ. ન. સ્ત્રી. ળીલ
પક્ષને લમતું.
પરમેશ્વર પુ. જગતનો શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા.
પાદય+પ્રતિ હવાશે કરવું, આપવું.
પાપકૃત્ પુ. ન. સ્ત્રી. (પાપ ન. પાપ,
અને કૃત્ જેણે કીધું છે તે)
જેણે પાપ કીધું છે તે.
પાવક પુ. અગ્નિ.
પુષ્પસ્રજ સ્ત્રી. (પુષ્પ ન. અને સ્રજ
સ્ત્રી. હાર) ફૂલનો હાર.
પ્રાયસ્ અવ્યય. ઘણું કરીને, ઘણી
ખરી બાબતોમાં.
વાળજાલ ન. (જાલ સમૂહ) બાણ
નો સમૂહ.
મનુજ પુ. માણસ.
મહાજવ પુ. ન. સ્ત્રી. (મહત્ મોટું
અને જવ પુ. વેગ) મોટા વેગવાળું.
*યુવન પુ. જુવાનીઓ, જુવાન
પુરૂષ.
યૌવન ન. જુવાની.
રુદ્ર પુ. શિવ, મહાદેવ.
લી ૪ થો ગણ આત્મને વળમવું,
જોરથી વળગી રહેવું. લીન
અથવા ગરક થવું.
વર પુ. વરદાન.

વહિ પુ. અગ્નિ.
વિવાહવિધિ પુ. (વિવાહ પુ. લગ્ન,
અને વિધિ પુ. ક્રિયા) લગ્નની ક્રિયા.
વિસ્મય પુ. આશ્ચર્ય, અચંબો.
વીરવરુધિની સ્ત્રી. (વરુધિની સ્ત્રી.
સેના) વીરોની અથવા જોદ્ધાની
સેના.
શરમણ્ડપ પુ. ન. બાણનો માંડવો.
સદાચાર પુ. સત્ પુ. ન. સ્ત્રી. સાફ.
અને આચાર પુ. ચાલ) સારી
ચાલ.
સમક્રીય પુ. ન. સ્ત્રી. (સમ સરખું,
અને ક્રિયા સ્ત્રી. કરણી) સરખી
રીતે વર્તનારું, નિષ્પક્ષપાત.
સુવર્ણશત ન. (સુવર્ણ પુ. સોનાનો
સિક્કો, અને શત ન. સો)
સોનાના સો સિક્કા.
†સ્તમ્ભ ૧ ભો ગણ આત્મને
અને ૫ મો ગણ પરસ્મે. ચોટી
જવું, વળે નહીં જોવું થવું,
મગરૂથ થવું.
સ્તમ્ભ પુ. ચાંબલો.
સ્ત ૫ મો ગણ પરસ્મે. અને
આત્મને. લંકવું, પાથરવું,
વિખેરવું.

* આ શબ્દના રૂપ અનિયમિત થાય છે. (પાઠ ૧૬)

† પાંચમાં ગણમાં આ ધાતુનો અનુનાસિક લોપાય છે.

સ્ફુટિતાતિમુક્ત ન. ખીલેલું. અતિ	સ્વપ્ન પુ. સમણું.
મુકતાનું કુલ.	હય પુ. ઘોડો.

આડે રસ્તે ઉત્પથમ્ કિ. વિ.	કાવતરું કપટપ્રબન્ધ પુ.
મુંબાઇ મુમ્બાપુરી સ્ત્રી.	હાલ સમ્પ્રતિ કિ. વિ. અ.
હાળી શાસ્ત્રા સ્ત્રી.	રાજાનો અધિકારી રાજપુરુષ પુ.
અપવાસનો દહાડો ઉપવાસદિન ન.	ઘડો કુંભ પુ.
ઉપવાસ પુ. અપવાસ, અને દિન	માત્ર કેવલમ્ કિ. વિ.
ન. દિવસ.	રહેવું. સ્થા, રહ્યું સ્થિત બ. ફ.
	મ્હેન્ટ ચવન પુ.

પાઠ ૬.

નવમો ગણ (ચાહુ).

હિસ્તન ભૂતકાળ.

પરસ્પૃષ્ટ.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અક્રીણામ્	અક્રીણીષ	અક્રીણીમ
૨ બે ,,	અક્રીણાઃ	અક્રીણીતમ્	અક્રીણીત
૩ બે ,,	અક્રીણાત્	અક્રીણીતામ્	અક્રીણન્

આત્મનેપદ.

૧ લો પુ.	અક્રીણિ	અક્રીણીચહિ	અક્રીણીમહિ
૨ બે ,,	અક્રીણીયાઃ	અક્રીણાયામ્	અક્રીણીધ્વમ્
૩ બે ,,	અક્રીણીત	અક્રીણાતામ્	અક્રીણત

વિધિ.

૧ શ્રી પુ.	ક્રીણીયામ્	ક્રીણીયાવ	ક્રીણીયામ
૨ શ્રી „	ક્રીણીયાઃ	ક્રીણીયાતમ્	ક્રીણીયાત
૩ શ્રી „	ક્રીણીયાત્	ક્રીણીયાતામ્	ક્રીણીયુઃ

વિધ્યર્થના પરસ્મેપદ પ્રત્યયો અવિહારક છે એ ધ્યાન રાખવું. તે વ્યંજનથી શરૂ થાય છે તેથી નાનો ની થાય છે.

આત્મનેપદ.

૧ શ્રી પુ.	ક્રીણીય	ક્રીણીવહિ	ક્રીણીમહિ
૨ શ્રી „	ક્રીણીયાઃ	ક્રીણીયાથામ્	ક્રીણીધ્વમ્
૩ શ્રી „	ક્રીણીત	ક્રીણીયાતામ્	ક્રીણીરન્

મન્થ પરસ્મે૦ હસ્તન ભૂતકાળ ૧ શ્રી પુ. અમઘ્નામ્-અમઘ્નીવ-અમઘ્નીમ
 લ પરસ્મે૦ „ „ „ અલુનામ્-અલુનીવ-અલુનીમ
 „ આત્મને „ „ „ અલુનિ-અલુનીવહિ-અલુનીમહિ

કાર્તિક્યેકાદશ્યાં કથયત કાન્પદાર્યાનાશ્રીત ।

હ તાનિ વસ્ત્રાણિ યાનિ ત્વમક્રીણીયાઃ ।

રે પરિચારક કિમર્થમઘ ભૂમિ કટૈર્નાસ્તૃણાઃ ।

યજ્ઞાંસ્તન્વાના વયં બહુન્પશૂન્યૂપે દેવેભ્યોઽવઘ્નીમ ।

તસ્મિન્દેશે મયા સાર્ધં યોઽહું બહવો મટા આગતાસ્તાનહમેકાકી
 શસ્ત્રાસ્ત્રૈરમૃદનામ ।

ન કન્યાયાઃ શુલ્કં ગૃહીયાદિતિ શાસ્ત્રપ્રતિષેધે સત્યપિ કેચિ-
 દુદરંભરયા બ્રાહ્મણા ગૃહ્ણન્ત્યેવ ।

દમયન્ત્યાઃ સ્વયંવરકાલે બહવો રાજાનો મામિયં વૃણીત
 મામિયં વૃણીતેતિ મન્યમાનાઃ કુણ્ડિનપુરમાગતા રઙ્ગ પ્રાવિશન્ ।
 નહં બુવૃર્ષુર્દમયન્તી રઙ્ગાગતાન્નૃપાન્પ્રેક્ષમાણા નહતુલ્યાકૃતીન્પદ્મ
 પુરુષાનપદ્યત્ । તતઃ સંદેહાન્નામ્યજાનાશ્ચલં નૃપમ્ । તેષાં
 ચત્વારો નહરુપધારિણ ઇન્દ્રાદ્યો દેવા इति જ્ઞાત્વામાણત ।

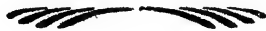
કથં દેવાજ્ઞાનીયાં કથં ચ નહં નૃપં બોધેયમ્ । યદા સા
દેવાઙ્ગશરણં ગતા તદા તે સ્વીયાનિ રૂપાણ્યાચિરકુર્વન્ । પદ્મા-
ન્નહં નૃપં વમયન્ત્યવૃણીત । અનન્તરં દેવાનાં કોપં પ્રતિકર્તુ-
તાવુભૌસ્તુતિમિસ્તાનપ્રીણીતામ્ । તતો દેવા નહં વરૈરન્વગૃહ્ણન્ ।

યત્કૃતેડરીન્ વ્યગૃહ્ણીમ સમુદ્રમતરામ ચ ।

સા હતેતિ વદન્ રામમુપાતિષ્ઠન્મંહત્સુતઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. મંદર પર્વતનું વલોણું કરી દેવોએ સમુદ્ર વલોવ્યો (મન્થ).
૨. મેં મારા પુસ્તક તથા સરસામન વેચ્યો (વી+ક્રી), પણ
બહુ ધન પ્રાપ્ત કર્યું નહીં.
૩. ઇન્દ્રે પોતાનો શત્રુ ઇન્દ્ર કે જે બ્રહ્મણ હતા તેના ચુરચુરા
કરી નાખ્યા (મૃદ્); આ પ્રમાણે તેણે બ્રહ્મહત્યાનું પાપ કર્યું અને
તે પાપમાંથી અમે તેને શુદ્ધ કર્યો નહીં (પૂ).
૪. રૂપીઓનાં વચન તેં ક્યારે એકઠાં કર્યાં (મન્થ) ?
૫. જે તમે તમારી ભક્તિથી દેવોને ખુશ કરો (પ્રી) તો તેઓ
તમારા ઉપર કૃપા કરે (અનુ+ગ્રહ).
૬. આ વનમાં રામ અને લક્ષ્મણ સીતા જેડે રહેતા, અને
ફળો અને મૂળો ખાતા (અશ).
૭. મેં ના કહ્યા છતાં તમે વાડીમાં ડાળીપરથી કુલો શા માટે
તોડ્યા. (વિ+પ્ર+લૂ).
૮. જે હું ગોવિન્દની ચોપડીઓ લઉં (ગ્રહ) તો શુર મને
હપકો દે.
૯. વિરાટ દેશમાં પાંડવો એક વર્ષ સુધી રહ્યા તે તમે બળુતા
નહોતા (જ્ઞા) ?



શબ્દકોષ ૬.

ક્રી+ચિ આત્મને. વેચવું.
 પ્રહ્ ૯ મો ગથુ+અતુ મિત્ર ભાવથી
 આવકાર દેવો; ની ઉપર કૃપા
 કરવી; વિ જોડે, ની સાથે લડાઈ
 કરવી.
 જ્ઞા ૯ ગથુ+અમિ, ઓળખવું.
 મન્થ ૯ મો ગથુ. પરસ્મેઽવળોવવું.
 મુદ્ ૯ મો ગથુ પરસ્મેઽખાંડવું.
 ચુરેચુરા કરવા.
 હન્દ્રાદિ (હન્દ્ર અને આદિ પ્રારંભ)
 જેમાં હન્દ્ર મુખ્ય છે તે; હન્દ્ર વિગેરે.
 ઉદરંમરિ પુ. ન. સ્ત્રી. (ઉદર ન.
 પેટ અને મરિ બરવું) પોતાનું
 પેટ ભરે તે; પેટ ભરું; એકલ-
 પેટું, લોભી.
 એકાકિન્ પુ. ન. સ્ત્રી એકલું,
 એકાંતવાસી.
 કટ પુ. સાદડી.
 કાર્તિક્યેકાદશી સ્ત્રી. (કાર્તિકી
 સ્ત્રી. કાર્તિક માસની અને
 એકાદશી સ્ત્રી. અગિઆરસ)
 કાર્તિક માસની અગિઆરસ.
 કુણ્ડિનપુર ન. વિશેષ નામ છે.
 વિદર્ભ એટલે વરાહ પ્રાંતની
 રાજધાની
 કોપ પુ. શુરસો, રીસ.

ચત્તવાર: સંખ્યાવાચક પ્ર. ય. વ. આર.
 દમયન્તી સ્ત્રી. નળની સ્ત્રી.
 નલતુલ્યાકૃતિ પુ. ન. સ્ત્રી. (નલ
 પુ. તુલ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. સમાન
 અને આકૃતિ સ્ત્રી. આકાર,
 નળના સમાન રૂપવાળું.
 નલરૂપધારિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. (નલ,
 રૂપ અને ધારિન્ ધારણ કરનાર).
 પદ્મ સંખ્યાવાચક પ્ર. દિ. નું ય.
 વ. પાંચ.
 પરિચારક પુ ખીજમતદાર.
 મટ પુ. લડવૈયો.
 મરુત્સુત પુ. પવનનો પુત્ર. માણી
 જે વાંદરા રાખના બકત હતો તે.
 ચક્રકૃતે અવ્યય જેને માટે, જેને લીધે.
 રક્ષ પુ. જે સ્થળે કંઈ મોડું કર-
 વામાં આવે તે.
 રક્ષાગત પુ. ન. સ્ત્રી. રંગમંડપ
 વિષે આવેલું.
 રૂપ ન. આકાર.
 રુવુર્ણ પુ. ન. સ્ત્રી. વરવાને આપુર.
 શસ્ત્રાસ્ત્ર ન બધી તરેહના હથિઆર.
 શાસ્ત્રપ્રતિવેધ પુ. (શાસ્ત્ર ન. શાસ્ત્ર,
 પ્રતિવેધ પુ. અટકાવ) શાસ્ત્રનો
 અટકાવ.

શુલ્ક પુ. ન. કન્યાના આપાપને
જે પૈસા આપેલા હોય તે (અસલ
તે પૈસા કન્યાની કિંમત તરીકે
આપતા હતા)
સંદેહ પુ. સંદેહ.
સાર્ધમ અવ્યય સાથે. (ત્રીજી વિભ-

કિતના યોગે વપરાય છે).
સ્થાન+ઉપ પાસે જવું.
સ્વયંવરકાલ પુ. (સ્વયંવર પુ. પોતે
પસંદ કરવો તે, અને કાલ પુ.
વખત) કન્યાએ પોતે વર પસંદ
કરવાનો વખત.

બ્રહ્મહત્યા બ્રહ્મહત્યા સ્ત્રી.
૨વૈ મન્યનદણ્ડ પુ. (મન્યન ન.
વશોવવું અને દણ્ડ પુ. હાથે.)
મન્યાન પુ.
સરસામાન ગૃહોપસ્કર પુ.
ભક્તિ ભક્તિ સ્ત્રી. દેવનિષ્ઠા સ્ત્રી.
ઠપકો દેવો મર્ત્સ ૧૦ મો ગણ.

નિર્ભોડે, પ્રતિ+આ+દિશ્ ૬કો ગણ.
મૂળ મૂલ ન.
વચન વચન ન. ઉક્તિ સ્ત્રી.
ડાખળી (કુલતું મૂળ) વન્ધન ન.
વિરાટ (રાજાનું નામ છે) વિરાટ પુ.
વૃત્ર (ઇન્દ્રનો શત્રુ) વૃત્ર પુ.

પાઠ ૭.

બીજો ગણ.

વર્તમાનકાળ અને આશ્ચર્ય.

૧. બીજા ગણમાં પ્રલયો ધાતુને લાગતાજ લગાડવામાં આવે છે.

યા ૨ ગ૦ પરસ્મૈ૦ 'જવું'.

વર્તમાનકાળ.

એ. વ.
૧ હો. પુ. યામિ
૨ જો. „ યાસિ
૩ જો. „ યાતિ

હિ. વ.
યાવઃ
યાથઃ
યાતઃ

બ. વ.
યામઃ
યાથ
યાન્તિ

આજાર્થ.

૧ લો પુ.	યાનિ	યાવ	યામ
૨ જો ,,	યાહિ	યાત્તમ	યાત
૩ જો ,,	યાતુ	યાતામ	યાન્તુ

આ રૂપોમાં ધાતુમાં કંઈ પણ ફેરફાર થતો નથી. માત્ર ધાતુને પ્રત્યય લગાડવાથી રૂપો થાય છે. જા, રા, લા, ણા 'ચક્ષુ કર્ણ' વ્યા, મા, મા, પ્તા, બ્રા, અને દા 'કાપવું'—આ ધાતુનાં રૂપો ઉપર પ્રમાણે થાય છે.

જેને છેડે આ હોય એવા ધાતુ શિવાય આ જાણના સ્વગભગ બધા ધાતુઓ અનિયમિત છે. એમાંના ધણાખરામાં વિશેષ નિયમો અને નીચે આપીએ છીએ.

૨. અસ ધાતુનો અ અવિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે લોપાય છે જેમકે સ્તઃ ૩ પુ. દિ. વ., સન્તિ ૩. પુ. બ. વ.
પરસ્મેઽ વર્તમાન.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અસ્મિ	સ્વઃ	સ્મઃ
૨ જો ,,	અસિ	સ્થઃ	સ્થ
૩ જો ,,	અસ્તિ	સ્તઃ	સન્તિ

આ રૂપોમાં ધીજી પુરુષવું એકવચન નિયમ પ્રમાણે અસ્મિ થવું જોઈએ તેમાંના એક સ્ લોપાય છે.

પરસ્મેઽ આજાર્થ.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧. લો પુ.	અસાનિ	અસાથ	અસામ
૨ જો ,,	અથિ	સ્તમ	સ્ત
૩ જો ,,	અસ્તુ	સ્તામ્	સન્તુ

પહેલા પુરુષના ત્રણે રૂપોમાં પ્રત્યયો વિકારક છે તેથી બંને લોપ થતો નથી. અથિ ૨ પુ એ. વ. અનિયમિત છે.

જ્યારે કેટલેક ઠેકાણે આ ધાતુને આત્મનેપદ પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે વર્તમાનકાળનાં રૂપો નીચે પ્રમાણે થાય છે.

૧ લો પુ.	હે	સ્વહે	સ્મહે
૨ જો ,,	સે	સાયે	શ્વિ
૩ જો ,,	સ્તે	સાતે	સતે

આ રૂપોમાં બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે. તેથી જનો લોપ થાય છે. સ્ત્રો ૧. પુ. એ. વ. માં હ થાય છે અને જ્વેની પહેલાં લોપાય છે તે નિયમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ધ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ધ્ની પૂર્વના સ્ત્રો લોપ થાય છે.

૩. શી 'સુધ રહેવું' એ ધાતુનો અન્ય સ્વર બધા પુરુષ વાચક પ્રત્યય પહેલાં શુષ્ક પામે છે.

આ ધાતુમાં ત્રીજા પુરુષના બહુવચનમાં પ્રત્યય પહેલાં ર્ મૂકવામાં આવે છે.

આત્મને વર્તમાન.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	શયે	શેવહે	શેમહે
૨ જો ,,	શેષે	શયાયે	શેષ્વે
૩ જો ,,	શેતે	શયાતિ	શેરતે

આત્મને આશાય.

૧ લો પુ.	શયે	શયાવહે	શયામહે
૨ જો ,,	શેષ્વ	શયાથામ	શેષ્વમ્
૩ જો ,,	શેતામ્	શયાતામ્	શેરતામ્

શીનો ઉપલા નિયમ પ્રમાણે શે થાય છે અને તેનો સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે શય્ થાય છે, એટલે શયે, શયાયે વિગેરે રૂપો થાય છે.

ર્, અતે અને અતામ્ ની પૂર્વે મૂક્યાથી રતે અને રતામ્ પ્રત્યયો થાય છે.

૪. વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યય પૂરે ધાતુનો અન્ત્ય-
 ણ (હ્રસ્વ) વૃદ્ધિ પામે છે એટલે તેનો ઔ થાય છે.

૨. ધાતુને અન્તે (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) ઇ કે ણ હોય અને તેની
 પછી સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય આવે તો ઇ (હ્રસ્વ કે
 દીર્ઘ) નો ઇય અને ણ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) નો ણય થાય છે.

તુ પરસ્મૈ વર્તમાન.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ એ. પુ.	નૌમિ	તુવઃ	તુમઃ
૨ એ. „	નૌષિ	તુષઃ	તુષ
૩ એ. „	નૌતિ	તુતઃ	તુવન્તિ

પરસ્મૈ આશર્થ.

૧ એ. પુ.	નવાનિ	નવાવ	નવામ
૨ એ. „	તુહિ	તુતમ્	તુત
૩ એ. „	તૌતુ	તુતામ્	તુવન્તુ

મિ, સિ, તિ વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે નૌમિ, નૌષિ, નૌતિ રૂપો
 થાય છે. કારણકે તે વ્યંજનથી શરૂ થાય છે, પણ આશર્થના પહેલા
 ધ્રુવના પ્રત્યયો વિકારક છે તો પણ સ્વરથી શરૂ થાય છે માટે ત્યાં
 તુ ના ણ નો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ગુણ થઈ નો થાય છે, અને
 સ્વર પૂર્વે નો નો નવ્ થાય છે. યુ 'એણુ' એ ધાતુનાં રૂપો ઉપર
 પ્રમાણે થાય છે.

૫. સ્તુ અને ઠ ધાતુનાં વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પહેલાં
 વિકલ્પે ઈ મૂકાય છે.

પરસ્મૈ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ એ. પુ.	સ્તૌમિ-સ્તવીમિ	સ્તુવઃ-સ્તુવીઃ	સ્તુમઃ-સ્તુવીમઃ
૨ એ. „	સ્તૌષિ-સ્તવીષિ	સ્તુષઃ-સ્તુવીષઃ	સ્તુષ-સ્તુવીષ
૩ એ. „	સ્તૌતિ-સ્તવીતિ	સ્તુતઃ-સ્તુવીતઃ	સ્તુવન્તિ

તિ અને બીજા વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે ઠ વૃદ્ધી પામે છે, પણ જ્યારે એ પ્રત્યયો પૂર્વે હં મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ વ્યંજનથી શરૂ થતા નથી તેથી તે અસિદ્ધ અવસ્થામાં સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે શુભ થાય છે એટલે સ્તુ નો સ્તો થાય છે, પછી સ્તવ્ થઈ સ્તવીતિ વિગેરે રૂપો થાય છે. ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનના પ્રત્યય અન્તિમાં પહેલો સ્વર છે, વ્યંજન નથી, માટે તેની પહેલાં હં મૂકાતી નથી, એટલે લાં માત્ર એકજ રૂપ થાય છે.

આજ નિયમો પ્રમાણે આચાર્યનાં રૂપો કરવાં. સ્તૌતુ-સ્તવીતુ ૩. પુ. એ. વ. સ્તુહિ-સ્તુવીહિ ૨ પુ. એ. વ. સ્તવાનિ ૧ પુ. એ. વ. સ્તવાવ ૧ પુ. દિ. વ. વિગેરે.

આત્મનેપદ રૂપો-સ્તુતે-સ્તુવીતે ૩ પુ. એ. વ. સ્તુવાતે ૩ પુ. દિ. વ. સ્તુવતે ૩ પુ. બ. વ. વિગેરે આ રૂપો નિયમ પ્રમાણે સિદ્ધ કરવાં. ઠનાં રૂપો સ્તુનાં રૂપોની પેઠેજ કરવાં.

૬. રૂ. ધાતુ પછી વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યયની પહેલાં હં મૂકાય છે.

પરમૈ૦ વર્તમાન.

	એ. વ.	દિ. વ.	બ. વ.
૧ શો પુ.	બ્રવીમિ	બ્રૂવઃ	બ્રૂમઃ
૨ જો ,,	બ્રવીષિ	બ્રૂથઃ	બ્રૂથ
૩ જો ,,	બ્રવીતિ	બ્રૂતઃ	બ્રુવન્તિ

આમાતું છેલ્લું બ્રુવન્તિ ઉપલા નિયમો પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. આત્મનેપદ રૂપો-બ્રૂતે ૩ પુ. એ. વ., બ્રુવાતે ૩ પુ. દિ. વ., બ્રુવતે ૩. પુ. બ. વ. વિગેરે.

આચાર્યનાં ૧ પુ. ના રૂપો બ્રવાણિ વિગેરે થાય છે.

૭. નીચે લખેલાં પાંચ એક ખંડિત ધાતુ જેનો અર્થ 'બોલવું' થાય છે તેનાં વર્તમાનકાળનાં અનિયમિત રૂપ થાય છે. આહ ૩. પુ.

ઐ. વ. આહતુઃ ૩. પુ. દ્વિ. વ., આહુઃ ૩. પુ. બ. વ., આત્મ ૨ પુ. ઐ. વ. આહયુઃ ૨. પુ. દ્વિ. વ.

૮. સ્ 'પ્રસવવું,' 'જન્મ આપવો' એના આગાર્થના પહેલા પુરૂષના પ્રત્યયો અવિકારક છે.

આત્મનેપદ વર્તમાનકાળ—સૂતે ૩. પુ. ઐ. વ. સુવાતે ૩. પુ. દ્વિ. વ., સુવતે ૩. પુ. બ. વ. વિગેરે. આગાર્થ—સૂજ ૨. પુ. ઐ. વ., સુજે ૧. પુ. ઐ. વ. સુવાયજે ૧. પુ. દ્વિ. વ., સુવામજે ૧. પુ. બ. વ.

૯. રુદ્, સ્વપ્, અસ્, અન્ અને જક્ષ્ ધાતુઓ પછી ય શિવાયના વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયની પૂર્વે હ મૂકાય છે; જેમકે રોદિમિ, રુદિવઃ વિગેરે.

પરસ્મે૦ વર્તમાન.

	ઐ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ ક્ષો પુ.	રોદિમિ	રુદિવઃ	રુદિમઃ
૨ જ્ઞે „	રોદિષિ	રુદિષઃ	રુદિથ
૩ જ્ઞે „	રોદિતિ	રુદિતઃ	રુદન્તિ

આગાર્થનાં રૂપો એજ નિયમ પ્રમાણે સમજવાં—રુદિહિ ૨. પુ. ઐ. વ., રોદાનિ ૧. પુ. ઐ. વ. વિગેરે હમા નિયમમાં આપેલા બીજા ધાતુનાં રૂપાખ્યાન એજ પ્રમાણે કરવાં. જક્ષના ૩. પુ. બ. વ. ના પ્રત્યયમાંના ન્ નો લોપ, થાય છે તે વિશે આગળ કહેવામાં આવશે.

૧૦. હ 'જવું' એ ધાતુ અપરાદરૂપ છે. એની પછી સ્વરથી શરૂ થતો અવિકારક પ્રત્યય આવે તો એનો ય થાય છે.

પરસ્મે૦ વર્તમાનકાળ.

	ઐ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ ક્ષો પુ.	જમિ	જ્વઃ	જમઃ
૨ જ્ઞે „	જ્વિષિ	જ્વઃ	જ્વથ
૩ જ્ઞે „	જ્વિતિ	જ્વિતઃ	જ્વન્તિ

આગાર્થ ૧. પુ. અયાનિ વિગેરે.

અધિ+દ્ 'અભ્યાસ કરવો', આત્મનેપદ.

વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧ લો પુ.	અધીયે	અધીયહે	અધીમહે
૨ જો ,,	અધીયે	અધીયાયે	અધીષ્ઠે
૩ જો ,,	અધીતે	અધીયાતે	અધીયતે

અધિ પૂર્વે ન મૂકે તો છેલ્લાં ત્રણ રૂપો રહે, ર્યાતે, ર્યતે થાય છે. તેમાં રનો આત્મ અને અતે પૂર્વે ર્ય થાય છે, તેજ પ્રમાણે બીજામાં. આગાર્થ. ૧. પુ. અધ્યયૈ-અધ્યયાવૈ-અધ્યયામૈ.

ર નો ગુણ થઈ એ થાય છે અને એ નો અર્થ થઈ પ્રત્યયો સાથે મળી અર્થે વિગેરે રૂપો થાય છે.

આસ્ આત્મનેપદ.

આગાર્થ.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧ લો પુ.	આસૈ	આસાવૈ	આસામૈ
૨ જો ,,	આસ્સ્વ	આસાવામ્	આધ્વમ્
૩ જો ,,	આસ્તામ્	આસાતામ્	આસતામ્

ષ્વ ની પૂર્વે મ્ લોપાય છે.

અસ્મિન્નગતિ યે સન્તિ કવચસ્તાન્નમસ્કૃત્યૈતં પ્રન્યમારમે ।
પૃચ્છ બાલકઃ કિં રોદિતિ ।

હે કૃપાનિધે જગદાત્મસ્ત્વાં વ્રહ્માદયઃ સર્વે દેવાઃ સ્તુવન્ત્યૃષ-
યશ્ચ સર્વે ।

ઈદૃશં ત્વાં શરણમુપેમિ । પ્રસીદ્ । પાહિ માં નરકાઝોરાત્ ।
અસ્યાં પાઠશાળાયાં બાલકાઃ કાવ્યમધીયતે ।

તરુણ મધુરં રવન્તિ પક્ષિણો વાયુશ્ચ શીતલો જ્વાતિ તસ્માદ્ર-
 મ્યમિદં સ્થાનમ । અત્રૈવ વૃક્ષમૂલે શિલામધ્યાસામહૃદઃ ।
 મો મોઃ પૌરાઃ ક ગતોઽસ્માકં મહારાજઃ । કિં બ્રૂય । દેવ્યા
 સહ ક્રીડાશૈલમધ્યાસ્તે રિતિ । એવમસ્તુ । અહં તત્ર
 ગચ્છામિ સર્વં ચ વૃત્તં કથયામિ ।
 અર્કિચનો વિતૃષ્ણશ્ચ સુખં સ્વપિતિ રાત્રૌ । યે પ્રાણન્તિ ઝીવન્તિ
 ચ તેષાં જઙ્ઘાનાં ચાદિહેતુમે બ્રૂહિ ।
 વત્સે સમાશ્વસિહિ સમાશ્વસિહિ । અયમાગતસ્તવ પુત્રકો યં ત્વં
 મૃતં મન્યસે ।

ગોવિન્દઃ સ્મિતેનાત્મનઃ કોપમપદ્યુતે ।

અશ્વિનૌ મદનમપિ સૌન્દર્યેઽતિશયાતે ॥

રાત્રાવુદયતે ચન્દ્રો દિવોદયતિ ભાસ્કરઃ ।

ઉદેતિ સ સંદેવોઽપ્રં નોદીયન્તે ચ વિદ્વિષઃ ॥

પ્રાણિનામુપકારાય પ્રાણિતિ પ્રિયદર્શનઃ ।

પ્રાણ્યતે પુણ્યપુરુષઃ શ્રેયસે યશસે ચ સઃ ॥

સ સ્તૌતિ ભાસ્કરં ભક્ત્યા નૌતિ પાપહરં હરમ્ ॥

અધિ કાર્યકરસ્ત્વં મે ગત્વા પ્રવદ્ રાઘવમ્ ।

વિદૃક્ષુર્મેધિલી રામ પદ્યતુ ત્વાવિલમ્બિતમ્ ॥

તે જન્મભાજઃ જલુ ઝીવલોકે યેષાં મનો ધ્યાયતિ વિશ્વનાથમ્ ॥

વાણી ગુણાન્સ્તૌતિ કથાં શૃણોતિ શ્રોત્રદ્વયં તે ભવમુત્તરન્તિ ॥

ધર્મદૂષણ નૂનં ત્વં નાજાના નાશૃણોરિદમ્ ।

નિરાકૃત્ય યથા બન્ધૂલ્લેપુત્વં યાત્યસંશયમ્ ॥

ભૂમૌ શેતે દશગ્રીવો મહાર્હશયનોચિતઃ ।

જેહ્મતે વિહ્વલં માં ચ ન મે વાશં પ્રયચ્છતિ ॥

* શી, આમ્, અને ત્યા ધાતુની પૂર્વે અધિ ઉપસર્ગ આવે તો
 એ સ્થળે ક્રિયા થઇ દેાય તે સ્થળના નામને ક્રિયા વિભક્તિ ક્રામે છે.

સમાશ્વસિમિ કેનાહં કથં પ્રાણિમિ દુર્ગતઃ ।
 લોકત્રયપતિર્ભ્રાતા યસ્ય મે સ્વપિતિ ક્ષિતૌ ॥
 રોદિમ્યનાથમાત્માનં બન્ધુના રહિતસ્ત્વયા ।
 પ્રમાણં નોપકારાણામવગચ્છામિ યસ્ય તે ॥
 આસ્તે ભગ આસીનસ્યોર્ધ્વસ્તિષ્ઠતિ તિષ્ઠતઃ ।
 શેતે નિપદ્યમાનસ્ય ચરાતિ ચરતો ભગઃ ॥
 ગાધોદકે મત્સ્ય इव સુખં વિન્દેત કસ્તદા ।
 અનવાત્સેષુ કામેષુ મૃત્યુરભ્યેતિ માનવમ્ ॥
 જાતમેવાન્તકોઽન્તાય જરા ચાન્વેતિ દેહિનમ્ ।
 અનુષક્તા દ્વયેનૈતે ભાવાઃ સ્થાવરજઙ્ગમાઃ ॥

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ
 લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
 અથૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા
 ન્યાય્યાત્પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. અમે ગોવિન્દના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખતા નથી (વિ+શ્વસ).
૨. જેઓ નિન્દાને પાત્ર છે તેમને તમે વખાણો છો (સ્તુ).
૩. પક્ષીઓ ગોમતીના કિનારાઓ ઉપર સુઇ રહે છે (શી).
૪. હે બાળક, તું રડીશ નહિ (રદ); આ તરીકે આ હાથમાં આવતાં લઇ અહિં આવે છે (અમિ+આ+ઇ).
૫. આ બે ગાયો દર વર્ષે વાછરડાઓને જન્મ આપે છે (સ).
૬. જનક રામનો સસરે હતો એ તું બાલ્યુતો નથી (અવ+ઇ).

† ‘ચરતિ’ ને બહુલે નિયમ વિરૂદ્ધ રૂપ, અથવા જન રચના માટે રમાંના અનુ દીર્ઘ રૂપ થયું છે.

૭. તું અને તારો ભાઈ નિશાળમાં થું બંધો છો (અધિ+દ આ)-
 ૮. ઉંચા પર્વતોના શિખરો ઉપર માથુસો મુસ્કેલાઈથી શ્વાસ લે છે (નિ+શ્વસ).
 ૯. આ જગ્યાના લોકો ગરીબ છે એમ મને લાગે છે (મા)-
 ૧૦. એવો કોઈ પુરૂષ છે (પ્ર+અન્) કે જે ગરીબ લોકોને અને આશ્રય વગરના લોકોને પીડે છે ?
 ૧૧. આગસ્ટ માસુસ ધણો વખત ઉધે છે (સ્વપ્).
 ૧૨. ખરા ઇશ્વર શિવાય બીજાને જે લોકો ઉપાસે છે (ઉપ+આસ) તેઓ નિત્ય સુખ મેળવતા નથી.
 ૧૩. ઘોડો કંઈ જાતનું જનાવર છે તે અમને કહો (ઘ્ર).

શબ્દકોષ ૭.

બીજા ગણના ધાતુ.

અન પરસ્મેઽ શ્વાસ લેવો; પ્ર જોડે,
 શ્વાસ લેવો, જીવવું.
 *અસ પરસ્મેઽ હોવું.
 આસ આત્મનેઽ ખેસવું; અધિ જોડે,
 ખેસવું. ઉપ જોડે, પૂજવું, ઉપા-
 સના કરવી.
 ઇ પરસ્મેઽ જવું; + શરણમ્ અને
 ઉપ, તાળે થવું. શરણે થવું; +અમિ
 તરફ જવું; +આ ઉગવું, આખાઈ
 થવું, ઉદય થવો.
 ઇ+અધિ આત્મને. અભ્યાસ કરવો,
 અધ્યયન કરવું.

હ્યા પરસ્મેઽ કહેવું.
 જહ્ પરસ્મેઽ ખાવું.
 દા પરસ્મેઽ કાપવું.
 તુ પરસ્મેઽ વખાણવું.
 પા પરસ્મેઽ રક્ષણ કરવું.
 પ્તા પરસ્મેઽ બક્ષણ કરવું.
 *ઋ પરસ્મેઽ અને આત્મનેઽ ખેલવું.
 મા પરસ્મેઽ દેખવું, બાસવું, પ્રકાશવું.
 યા પરસ્મેઽ જવું.
 યુ પરસ્મેઽ જોડવું.
 રા પરસ્મેઽ આપવું.
 ર પરસ્મેઽ શિક્ષા કરવો, અવાજ કરવો.

*અસ અને ઋ રૂકત ગણકાર્ય વિશિષ્ટ કાળોમાં વપરાય છે.

રુદ્ પરસ્મે૦ રડવું, શોક કરવો.
 લા પરસ્મે૦ આપવું.
 વસ્ આત્મને૦ પહેરવું.
 વા પરસ્મે૦ વાવું.
 ળી આત્મને૦ સુધ રહેવું, ઉગવું;
 અતિ જોડે, અઢિયાતા થવું.
 શ્રા પરસ્મે૦ રાંધવું.
 શ્વસ્ પરસ્મે૦ શ્વાસ લેવો; નિ જોડે
 દમ લેવો, શ્વાસ લેવો ને કાઢવો;
 ત્રિ જોડે માનવું, વિશ્વાસ રાખવો.
 સમ્+આ જોડે, મન શાન્ત કરવું.
 સ આત્મને૦ જન્મ આપવો.
 સ્તુ પરસ્મે૦ અને આત્મને૦
 વખાણવું.
 સ્ત્રા પરસ્મે૦ નહાવું.
 સ્તુ પરસ્મે૦ ઝરવું, ટપકવું.
 સ્વપ્ પરસ્મે૦ ઉઠવું.
 હુ આત્મને૦ સંતાડવું; અપ અથવા
 નિ જોડે છુપાવવું.

અર્કિચન પુ. ન. સ્ત્રી. (અ નહીં
 અને કિંચન ન. કંઈક) જેની
 પાસે કંઈ પણ ન હોય તે, ગરીબ
 અળ્ ૪ થો ગણ આત્મને૦+પ્ર,
 શ્વાસ લેવો, જીવવું.
 અનાથ પુ. ન. સ્ત્રી. લાચાર.
 અનુષ્ઠ (અનુ અને સ્ત, સઙ્ગનો)

કર્મણિ જૂ. કૃ.) સાથે રહેવું,
 યુક્ત.
 અન્ત પુ. છોડો. નાશ.
 અન્તક પુ. યમરાજ.
 અય્ ૧ ગણ આત્મને૦ + ઉદ્,
 ઉદય થવો.
 અવિલમ્બિતમ્ કિં. વિ. વિલંબ વગર.
 અશ્વિન્ (દ્વિ. વ. માં વપરાય છે)
 અશ્વિની કુમાર.
 અસંશયમ્ કિં. વિ. શકવિના.
 આદિહેતુ પુ. મુળ કારણ.
 આસીન પુ. ન. સ્ત્રી. બેઠેલું. આમ
 નો વ. કૃ.
 આહવ પુ. લડાઇ.
 ઇ ૧ ગણ પરસ્મે૦+ઉદ્, જોડે.
 ઉદય થવો.
 ઈ ૪થો ગણ, આત્મને૦+ઉદ્, ઉગવું.
 ઉગ્રમ કિં. વિ. જોરથી, સખત.
 ઉપકાર પુ. પરગણુ કામ. ઉપકાર.
 ઉર્ધ્વ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉછું, ઉંચું,
 ઉપલું.
 કાર્યકર પુ. ન. સ્ત્રી. (ખીજાને માટે)
 જે કોઈ કામ કરે તે.
 કાવ્ય ન. કવિતા.
 કૃ ૮ મો ગણ નમસ્, જોડે, પમે
 લાગવું. નમસ્કાર કરવો.
 કૃપાનિધિ પુ. (કૃપા સ્ત્રી. દયા,

અને નિધિ પુ. બંડાર.) દયાનો
બંડાર.

ક્રીડાશૈલ પુ. (ક્રીડા સ્ત્રી. રમત,
અને શૈલ પુ. પર્વત) રમતને
માટે પર્વત.

ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી.

સ્વલુ અ. નક્કી.

ગાધોદક ન. (ગાધ પુ. ન. સ્ત્રી.
છાછર, અને ઉદક ન. પશુ)
છાછરપાણી.

ગોમતી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.

ઘોર પુ. ન. સ્ત્રી. ભયંકર.

ચલ+પ્ર અને વિ, જોડે, દૂર ખસેડવું.

જગદાત્મન પુ. (જગત્ ન. વિશ્વ,
અને આત્મન પુ. આત્મા,) પરમાત્મા.

જડ પુ. ન. સ્ત્રી. નિર્જીવ, અચેતન.

જન્મમાજ્ પુ. ન. સ્ત્રી. જન્મ
પામેલું; પુ. માણસ.

જીવલોક પુ. પ્રાણીઓની દુનીયા,
મૃત્યુલોક.

વરિદ્ધ પુ. ન. સ્ત્રી. ગરીબ.

દિદક્ષુ પુ. ન. સ્ત્રી. જોવાને આતુર.

દિવા ક્રિ. વિ. દિવસે.

દુર્ગત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખી, કંગાળ.

દેહિન પુ. દેહવાળો, માણસ.

દ્વય ન. બે સ્ત્રીઓનો સમૂહ.

ધર્મદૂષણ પુ. સ્ત્રી. ધર્મને કલંક

લગાડનાર.

ધ્યે ૧ ગણ્ય પરસ્મે. ધ્યાન ધરવું,
મનન કરવું.

નરક પુ. ન. નરક.

નિપદ્યમાન (પદ્+નિ નો વ.કૃ.) સ્તેષ્ઠ.

નીતિનિપુણ પુ. ન. સ્ત્રી. (નીતિ

સ્ત્રી. રાજવિદ્યા, વ્યવહાર પુઠ્ઠી,

નિપુણ પુ. સ્ત્રી. ન. પ્રવીણ.)

રાજ વિદ્યામાં તથા વ્યવહારમાં

પ્રવીણ.

નૂનમ્ અ. નક્કી.

ન્યાય્ય પુ. ન. સ્ત્રી. વાજમી, યોગ્ય.

પથ: (પથિન્ પુ. 'રસ્તો' એક્ષણ્દનું

પંચમીનું એક વચન) રસ્તેથી.

પદ્ ન. પગલું.

પાપહર પુ. ન. સ્ત્રી. પાપ લઇ લેનાર.

પુણ્યપુરુષ પુ. પવિત્ર અથવા સદ્-

ગુણી માણસ.

પ્રમાણ ન. પ્રમાણ.

પ્રિયદર્શન પુ. ન. સ્ત્રી. રમણીય

દેખાવવાળું.

બ્રહ્મન ન. વિશ્વનું જે તત્ત્વ છે તે.

બ્રહ્માદિ પુ. (બ્રહ્મન પુ. અને આદિ

આરંભ) બ્રહ્મ દેવ અને બીજાઓ.

ભગ પુ. નસીમ, ઉદય.

મવ પુ. દુનિયા

માત્ર પુ. સ્ત્રી, પદાર્થ.

માસ્કર પુ. સૂર્ય.

મિત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. બૂઠું.
મધુરમ કિ. વિ. મીઠી રીતે, મધુરાધથી
મહારાજ પુ. મોટારાજ, ધણી
મહાદેવનોચિત પુ. ન. સ્ત્રી.
(મહાદેવ પુ. ન. સ્ત્રી. ધણી કિંમત-
વાળું, શયન ન. પથારી, ઉચિત
પુ. સ્ત્રી. ન. ટેવાયલું.)
કિમતી પથારીમાં સુવાને ટેવ.યલું.

માનવ પુ. માણસ.
મૈથિલી સ્ત્રી. મિથિલા દેશની
રાજપુત્રી, સીતા.
યથેષ્ટમ કિ. વિ. મરજી મુજબ,
મન માન્યું, ઇચ્છા પ્રમાણે
યુગાન્તર ન. (યુગ ન. કાળ, જુગ,
અન્તર બીજું) બીજો જુગ
અથવા કાળ.

રમ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. મનોહર.
રહિત પુ. ન. સ્ત્રી. વિનાનું
રાઘવ પુ. રઘુનો વંશજ.
લઘુત્વ ન. નાનપણ, અપ્રમાણિક-
પણું.
લોકત્રયપતિ પુ. (ત્રય ન. ત્રણનો
સમૂહ પતિ પુ. સ્વામી) સ્વર્ગ,
મૃત્યુ, અને પાતાળ એ ત્રણ
દુનીઆનો સ્વામી.

વસ્તા સ્ત્રી. વહાણી છોકરી.
વિવૃણ પુ. ન. સ્ત્રી. (વિ. વિનાનું,

અને તૃણા સ્ત્રી. ઇચ્છા) કંઈ
પણ ઇચ્છા વગર.
વિશ્વ+સમ અને જા પ્રવેશ કરવો,
અંદર આવવું.
વિશ્વનાથ પુ. જગતનો સ્વામી,
ઇશ્વર.
વિહ્વલ પુ. ન. સ્ત્રી. આકુળ વ્યાકુળ,
બેઆકુળ.

વૃક્ષમૂલ ન (વૃક્ષ પુ. ઝડ, અને
મૂલ ન. મુળિયું) ઝાડનું મુળિયું
વૃત્ત ન. બની ચુકેલી વાત, બનાવ.
શીતલ પુ. ન. સ્ત્રી. થંડું.
શ્રોત્રદ્વય ન. બે કાન.
સદ્ (સીદ્) ૧ ગણ પરસ્મૈ ૦ બેસવું;
+પ્ર પ્રસન્ન થવું.
સાયમ કિ. વિ. સાંજે.

સ્થાવરજન્મ પુ. ન. સ્ત્રી. (સ્થાવર
પુ. ન. સ્ત્રી. એક જગ્યાથી બીજી
જગ્યાએ ન લઈ જવાય એવું;
અને જન્મ પુ. ન. સ્ત્રી. એક
જગ્યાએથી બીજો લઈ જવાય.)
અળ-અચળ.

સ્મિત ન. હાસ્ય.
હર પુ. શિવ મહાદેવ.

આળસુ અલસ પુ. ન. સ્ત્રી; તન્દિલ
પુ. ન. સ્ત્રી.

આશ્રય વગરનું અનાય પુ. ન. સ્ત્રી.
 ઉચું ડચ પુ. ન. સ્ત્રી.
 કષ્ઠ જાતનું કીદશ પુ. ન. સ્ત્રી.
 જગ્યા અગ્રત્થ પુ. ન. સ્ત્રી.
 પીડા કરવી કૃ ૮ ગ૦ + અપ અથવા
 નિ. પીડ્ ૧૦ ગણ્ય.
 આખત વિષય પુ.

મુશ્કેલી અસૌકર્ય ન. કષ્ટ ન. લાઇને
 ગૃહીત્વા, ગ્રહનો અભયરૂપ કૃદન્ત-
 વાહરડો. વત્સ પુ.
 વેણુ વચ્ચસ્ ન, વચન. ન.
 સસરો જસુર પુ.
 સાચો ધૃથિર સત્યસ્વરૂપ પુ. ન. સ્ત્રી.
 પરમેશ્વર પરમાત્મન પુ.

પાઠ ૮.

બીજો ગણ (ચાલુ).

અનઘતનભૂત અને વિધ્યર્થ.

૧. આકારાન્ત ધાતુઓ પછી અનઘતન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરૂષના
 બહુ વચનનો પ્રત્યય વિકલ્પે ઉસ્ થાય છે, અને તેની પહેલાં અન્ય
 સ્વરનો (આનો) લોપ થાય છે.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ. અયામ્	અયાવ	આયમ
૨ જો ,, અયાઃ	અયાતમ્	અયાત
૩ જો ,, અયાત્	અયાતામ્	અયાન્-અયુઃ

અહિં યા ના આ નો લોપ થયો અને અ એની પૂર્વે મૂક્યાર્થ.
 અયુ થયો, અને તેમાં ઉસ્ પ્રત્યય મળીને અયુઃ રૂપ થયું.

વિધ્યર્થ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ. યાયામ્	યાયાવ	યાયામ
૨ જો ,, યાયાઃ	યાયાતમ્	યાયાત
૩ જો ,, યાયાત્	યાયાતામ્	યાયુઃ

૨. અસ્ 'હોવું' એ ધાતુ પછી અનધ તન ભૂતકાળના સ્ અને ત પ્રહેલાં ઈ (દીર્ઘ) લાગે છે.

૧ બો પુ. આસમ્	આસ્વ	આસ્મ
૨ ને ,, આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
૩ ને ,, આસીત્	આસ્તામ્	આસન્

વિધ્યર્થ ૩ ને પુ. સ્યાત-સ્યાતામ્-સ્યુઃ

૩. રુદ્, સ્વર્, શ્વસ્, અન્, અને જક્ષ્ ધાતુઓ પછી અધ- તન ભૂત કાળના સ્ અને ત એ બે પ્રત્યયો પૂર્વે ઈ અથવા અ મૂકવામાં આવે છે.

૧ બો પુ. અરોદમ્	અરુદિવ	અરુદિમ્
૨ ને ,, અરોદીઃ-અરોદઃ	અરુદિતમ્	અરુદિત
૩ ને ,, અરોદીત્-અરોદત્	અરુદિતામ્	અરુદન્

અરુદિતામ્ વિગેરે રૂપોમાં પ્રત્યયો પૂર્વે ઈ લાગ્યો છે. જક્ષ્ ધાતુના અધતન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનનો પ્રત્યય આગળ કહેરાશે તેમ ઉસ્ છે.

વિધ્યર્થ. ૩ ને પુ. રુચાત્	રુચાતામ્	રુચુઃ
શી અનધતન બૂ.કા. ૩ને પુ. અશેત	અશયાતામ્	અશેરત
,, વિધ્યર્થ. ૩ ને પુ. શયીત	શયીયાતામ્	શયીરન્

એ રૂપો માટે જુઓ અને પ્રત્યયો માટે જુઓ.

એ. વ. ઢિ. વ. બ. વ.

સ્તુ	{	અનધતન બૂ.કા. ૩ને પુ.	{	અસ્તૌત્	અસ્તુતામ્	{	અસ્તુવન્ ૫૨૨મે ૫૬.
				અસ્તવીત્	અસ્તુવીતામ્		
				અસ્તુત	અસ્તુવાતામ્		અસ્તુવત આત્મને ૫૬.
"	{	વિધ્યર્થ. ૩ ને પુ.	{	સ્તુયાત્	સ્તુયાતામ્	{	સ્તુયુઃ } ૫૨૨મે ૫૬.
				સ્તુવીયાત્	સ્તુવીયાતામ્		
				સ્તુવીત	સ્તુવીયાતામ્		સ્તુવીરન્ આત્મને ૫૬.

આ રૂપોમાં વૃદ્ધી થઇ છે તેને માટે પાતુ ૪૮ જુઓ, અને ફે
વિકલ્પે પ્રત્યય પહેલાં મૂકવામાં આવી છે, તેને માટે પાતુ ૪૮ જુઓ.

અનઘતન બૂ. કા. ૩ જો પુ. અબ્રવીત અબ્રુતામ્ - અબ્રુવન્ પરસ્મેપદ.
બૂ { વિધ્યર્થ " " અબ્રૂત અબ્રૂવાતામ્ અબ્રૂવત આત્મનેપદ.
" " " બ્રૂયાત્ બ્રૂયાતામ્ બ્રૂયુઃ પરસ્મેપદ.
" " " બ્રુવીત બ્રુવીયાતામ્ બ્રુવીરન્ આત્મને.

૬ અનઘતન બૂ. કા. ૩ જો પુ. એત્ એતામ્ આયન્

અહિં ધાતુની પૂર્વે આ આગમ લાગે છે અને તેના એકવચનમાં
ધાતુનાં એન+વૃદ્ધી એ થાય છે. ૩ જો પુરુષ બહુવચનમાં એન+અન=ચન
થાય છે અને આ પહેલાં મૂકવાથી આયન્, અધિ+એ આત્મને. અનઘતન
બૂ. કા. ૩ જો પુ. અધ્યેત-અધ્યેયાતામ્-અધ્યેયત. આતામ્ પૂર્વે ૬ નો
ફળ થાય છે અને આતામ્ મળી ફયાતામ્ થાય છે, તેની પૂર્વે આ
આગમ મૂકવાથી ફેયાતામ્ તેની પહેલાં અધિ મૂકવાથી અધ્યેયાતામ્
થાય છે. બીજા બધા સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે આવાજ ફેરફાર થાય છે.
વિધ્યર્થ ૩ જો. પુ. એ. વ. અધીયીત. એજ પ્રમાણે બીજા રૂપો
કરવા. આસ્ અનઘતન બૂ. કા. ૨ જો પુ. આસ્થાઃ આસાયામ્ આધ્વમ્.



અહરહઃ સ્નાત્વા સંધ્યામુપાસીત ।

દશરથસ્ય માર્યા કૌસલ્યા ચંત્રે નવમ્યાં તિથૌ મધ્યાહ્ને પુત્ર
રામ પ્રાસૂત ।

પારિક્ષિતસ્ય જનમેજયસ્ય સત્રં સારમેયોઽભ્યૈત ।

તત્ર ચ જનમેજયસ્યત્વિજસ્તમતાહ્યન્ ।

સોઽરોદીદ્રુવંશ માતરમયાત્ ।

માતાપૃચ્છદ્વત્સ કિં રોદિષિ ।

સોઽબ્રવીજનમેજયસ્ય સત્રમાયં તત્ર કેઽપિ માં પ્રાહરન્ ।

માતાચરુત્કિં ત્વમકરોઃ કિં તાનસ્પૃશઃ ।

સોઽભાષત નાહં મર્યાદામત્યાયમ ।

સરમા સત્રભૂમિ ગત્વોષ્ઠૈર્વાચાઘ્રૂત ।

અયં મે પુત્રકો ન યુષ્માનસ્પૃશત્તત્કિમેનમનપરાધિનમતાઢ્યત ।

તાં ન કોઽપિ પ્રત્યભાષત । તેન ક્રુદ્ધા સા દેવશુની સરમા

જનમેજયં શપ્ત્વા ગૃહમયાત ।

દ્રોણાઋત્સ્રવિદ્યામધ્યૈયત પાણ્ડવાઃ કુશલર્ષૌ વાલ્મીકેરધ્યૈયાતાં

કર્ણશ્ચ પરશુરામાદધ્યૈત ।

અભિવાદ્ય ગુરું બ્રૂયાદધીષ્વ* મગધશ્રિતિ ।

અનિષણ્ણે ગુરૌ નાસીત ।

વિદેહાનુપયન્તો વયમેકરાત્રં ગઙ્ગાયાસ્તીરેઽવસામ તત્ર ચ

પૂર્વરાત્રે નાના રમ્યાઃ કથાઃ કૃત્વાનન્તરમસ્વપિમ ।

બ્રૂયાત્ક્ષમી ગમીરોઽસીતિ વત યુધિષ્ઠિરં પ્રમું કો ન ।

કથમહં બલી સ્યાં કથં મયિ પ્રજા વિશ્વસ્યુઃ કથં ચ પ્રવૃત્તયોઃ

મામુપાસીરશ્રિત્યેવં ચિન્તયતસ્તસ્ય રાત્રિરયાત્ ।

તતઃ પ્રામુદ્યતાં વીરૌ રાઘવાવસ્તાં તથા ।

ઉર્ણ ચ પ્રાણિતાં દીર્ઘમુષ્ઠૈર્વ્યાક્રોશતાં તથા ।

યથા કાષ્ઠં ચ કાષ્ઠં ચ સમેયાતાં મહોદ્ધૌ ।

સમેત્ય ચ વ્યપેયાતાં તદ્વદ્ભૂતસમાગમઃ ॥



ગુજરાતી વાક્યો.

૧. ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા પાંડુના છોકરા સાથે જુગાર રમ્યા અને તેઓ પાસેથી તેમની બધી પુંજ લઈ લીધી. પછી પાંડવો વનમાં ગયા. (૬)

૨. ત્યાં થયું આક્રમણ તેમની પાછળ ગયા (અનુન્દ).

*અધિ+હ શિખવળું એ અર્થમાં વપરાયો છે.

૩. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે તેજોને કહ્યું (ઙ) કે તમારે અમારી પાછળ આવવું જોઈએ નહીં (અનુ+ઈ); હમણાં અમે ધન વગરના છીએ (અસ્) અને તમને અન્ન આપી શકતા નથી.

૪. ત્યારે બ્રાહ્મણો બોલ્યા (ઙ) કે અમે અમારું અન્ન કમાવાને શક્તિમાન છીએ (અસ્).

૫. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે તેમને કાઢી મૂક્યા નહીં (પ્રતિ+આ+હ્યા).

૬. પણ બ્રાહ્મણો પોતાના અન્નને માટે મહેનત કરે તેથી તે *ખુશી ન હતો.

૭. ત્યારે તેણે પોતાના ગેરને પુછ્યું કે મારે શું કરવું.

૮. તેણે તેને કહ્યું કે સૂર્યની સ્તુતિ કરો (સ્તુ).

૯. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે સૂર્યની સ્તુતિ કરી (સ્તુ), અને જ્યારે સૂર્ય પ્રસન્ન થયા ત્યારે તેની પાસેથી એક થાળી મળી અને તેમાંથી તેને જોઈએ તેટલું અન્ન મળતું.

૧૦. સગરની સ્ત્રીઓએ ઘણા છોકરાઓને જન્મ આપ્યો (સ્).

૧૧. મધ રાત્રે હું ઉઠ્યો નથી (સ્વપ્).

૧૨. તમે ગંગાના પાણીમાં ક્યારે નાહ્યા (સ્ના)?

૧૩. કૃષ્ણ મથુરા ગરા ગયા ત્યારે વ્રજની સ્ત્રીઓ મોટેથી રડી (રુદ્).

૧૪. હું કાશીમાં ન્યાય બણ્યો (અધિ+ઈ).

૧૫. જો હું હસ્તિનાપુરમાં હોઉં તો ધૃતરાષ્ટ્રને કહું (ઙ) કે પાંડવો પાસેથી કપટવાળા જુગારથી તેમની પુંજ લઇ લીધી એ કંઈ યોગ્ય કાંઈ ન હતું.

૧૬. કોઇએ પણ દુષ્ટ માણસોનાં વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખવો ન જોઈએ (ચિ+શ્વસ્).



*ખુશ થવું એ અર્થનો ધાતુ ન સાથે વાપરો.

શબ્દકોષ ૮.

અનપરાધિન પુ. ન. સ્ત્રી. અપરાધ
રહિત. નિર્દોષ.
અનિષ્ણ પુ. ન. સ્ત્રી. ન ખેડેલું.
અહરહઃ અ. દરરોજ.
આપ્ ૫ ગણ+અવ, મેલવવું, પામવું.
દ્વ+વિ અને અપ, જૂડું પડવું; +સમ
એકડું થવું. સાથે આવવું.
ઝષ્ઠઃ અ. કિ. વિ. મોટેથી.
ઞ્ણમ કિ. વિ. મરમીથી, ઉતું ઉતું.
ઞ્કરાત્ર ન. એક રાત.
ઞ્કર્ણ પુ. વિશેષ નામ છે.
ક્ષમિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. ધીરજવાન.
કુશ પુ. અને લવ પુ. રામના
પુત્રો.
ક્રુશ્ ૧ ગણ પરસ્મૈ+વિ અને આ
ઉચ્ચ, સ્વરે રાવું. શોક કરવો.
ગમીર પુ. ન. સ્ત્રી. ગંભીર, ઉંડું.
ચૈત્ર પુ. શાલિવાહન હિંદુ વર્ષનો
પહેલો મહીનો, ચૈત્ર.
જનમેજય પુ. પરિક્ષિતનો પુત્ર,
અને અર્જુનનો પૌત્ર.
તદ્વત્ કિ. વિ. તેની પેઠે, તેજ રીતે.
તિથિ પુ. સ્ત્રી. મહીનાનો દિવસ.
દીર્ઘમ્ કિ. વિ. લાંબો વખત,
ચિરકાળ. ઉંડું.
દેવશુની સ્ત્રી. દેવોની કુતરી.

દ્રોણ પુ. વિશેષ નામ છે.
નવમી સ્ત્રી. પખવાડીઆનો નવમો
દિવસ.
નાના અ. જુદા. પક્ષાં.
પારિક્ષિત પુ. પરિક્ષિતનો પુત્ર.
પૂર્વરાત્ર પુ (પૂર્વ આગળનું, રાત્રી
સ્ત્રી. રાત) રાતનો પહેલો ભાગ.
પ્રકૃતિ સ્ત્રી. રેશત, લોકો, પ્રધાન મંડળ.
વત અ. આશ્ચર્ય, ખેદ વિગેરે
દર્શાવનાર અભ્યય.
માપ્ ૧ ગણ. આત્મને+પ્રતિ,
જવાળ આપવો.
મૃતસમાગમ પુ. પ્રાણીઓનું એકડું
અથવા એકત્ર આવવું.
મધ્યાહ્ન પુ. (મધ્ય ન. વચ્ચું
અને અહન ન. દિવસ.) મધ્યાહ્ન.
મર્યાદા સ્ત્રી. હદ, સીમા.
મહોદધિ પુ. મોટો સમુદ્ર.
મુહ+પ્ર મોહ પામવો. મૂર્છાગત
થવું.
વાત્મીકિ પુ. ઋષિનું નામ છે.
વિદેહ પુ દેશનું નામ છે. (અહુવચન).
શપ્ ૧ ગણ પરસ્મૈ+ અને
આત્મને. શાપ દેવો. શપ્તા
અભ્યય કૃદંત.
શલ્લવિયા સ્ત્રી. (શલ્લ અને વિયા)
યુદ્ધકળા, યુદ્ધગાન.

સત્ર ન. યજુનેા સભારંભ; સત્રમૂમિ
 સ્ત્રી. યજુની જગ્યા.
 સરમા સ્ત્રી દેવોની કુતરીનું નામ છે.
 સંધ્યા સ્ત્રી. સંધ્યાકાળ. (સવારે
 અને સાંજે ઝળવાંઝળાં વખતે
 અને બપોરે બ્રાહ્મણો ધનુર
 પ્રાર્થના કરે છે તે.
 સારમેય પુ. સરમાનેા પુત્ર, કુતરી.

અમ ન. અમ.

કપટ યુક્ત જુગાર. ન. કપટચૂત
 (કપટ ન. છળ, અને ચૂત ન.
 જુગડું).

કમાવું અર્જ ૧ ગ. ૫.

ખુંચવી લેવું હ+અપ ૧ ગ.

ગધ રાત ગતા રાત્રિ સ્ત્રી.

ગોર ઉપાધ્યાય પુ. પુરોહિત પુ.
 જર હોવી, રક્ષ ૧ ગ. આત્મને
 +અપ.

થાળી સ્થાલી સ્ત્રી.

દુષ્ટ (પુરુષો) શટ્ટ પુ; સ્વલ પુ;

દુરાત્મન પુ.

ધૂત રમવું દિવ ૪ ગ. આત્મને.

ધન વગરનું ધનહીન પુ. ન. સ્ત્રી.

મથુરા મથુરા સ્ત્રી,

મહેનત કરવી પરિશ્રમ ક. ૮ ગણ.

પરસ્મૈ અને આત્મને.

મોટેથી ઉચ્ચ: અવ્યય.

વાજબી યુક્ત યુજ નો બૂ. ક.

ઉચિત પુ. સ્ત્રી. ન.

વ્રજની સ્ત્રીઓ વ્રજાક્ષના સ્ત્રી.

પ્રથમા બહુવચન.

સગર (રાજાનું નામ છે) સગર પુ.

પાઠ ૯.

બીજો ગણ (ચાલુ).

બાહીના ધાતુઓને પ્રત્યય લગાડતાં કેટલાક સંધિના ફેરફાર
 નીચે પ્રમાણે થાય છે.

૧ ધાતુના અન્ત્ય હ ની પછી 'અંતઃસ્થ કે અનુનાસિક
 શિવાય કોઈપણ વ્યંજન આવે અથવા કશુંએ નહીં આવે તો હ નો હ
 થાય છે. જેમકે લિહ્ પછી + તિ લેહ્ + તિ અને આ નિચમ પ્રમાણે
 લેહ્+તિ થઈ કારણકે તિ પ્રત્યયનો ત અંતઃસ્થ કે અનુનાસિક શિવા-
 વાચનો વ્યંજન છે. હવે,

૨. પ્રત્યયમાંનો પ્રથમ અક્ષર ત્ અને ય્ કાઠી પશુ વર્ગના ચોથા અક્ષર પછી આવે તો ત્ અથવા ય્ નો ધ્ થાય. લેદ્+તિ દ્ ચોથો અક્ષર છે માટે તિ નો ધિ થાય છે. લેદ્+ધિ જ્યારે દ્નત્ય અને મૂર્ધન્ય વ્યંજનોનો યોગ થાય ત્યારે દ્નત્ય વ્યંજનને સ્થાને અનુક્રમે મળતો મૂર્ધન્ય થાય છે. લેદ્+દિ થયું. હવે,

૩. દ્ ની પછી દ્ આવેતો પહેલા દ્ નો લોપ થાય અને તેની પહેલાનો સ્વર જો હ્રસ્વ હોય તો દીર્ઘ થાય; એટલે લેદિ થયું જ્યારે ૩ જા પુ. દિ. વ. નો પ્રત્યય તસ્ લગાડાય છે ત્યારે લિદ્+તસ્ ૨. પ્રમાણે લિદ્+ધસ્ પછી લિદ્+દસ્ અને પછી ૩. પ્રમાણે પૂર્વ દ્ લોપાઠ હ્રસ્વ દ્ દીર્ઘ થઈ લીઢ: થાય છે. આ રૂપમાં યુષ્ થતો નથી, કેમકે તસ્ અવિકારક છે. ૩ જા પુ. ય. વ. નું રૂપ લિહન્તિ થાય છે. અન્તિ સ્વરથી શરૂ થાય છે તેથી કંઈ ફેરફાર થતો નથી. ૨જા પુ. એ. વ. માં સિ વિકારક છે તેથી લેદ્+સિ થઈ ૧. પ્રમાણે લેદ્+સિ. હવે સિ નો માર્ગો પ. પ્રમાણે ધિ થાય તે પહેલાં નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે.

૪ દ્ અથવા ધ્ પછી સ્ આવે તો દ્ અથવા ધ્ નો ક્ થાય છે. એટલે લેક્+સિ થયું. સિ નોધિ પહેલી ચોપડી પ્રમાણે એટલે લેક્+ધિ મળી લેક્ષિ રૂપ થાય છે.

પરસ્પૃષ્ટ. વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દિ. વ.	ય. વ.
૧ લો પુ.	લેદ્ધિ	લિદ્ધ:	લિદ્ધ:
૨ જો ,,	લેક્ષિ	લીઢ:	લીઢ
૩ જો ,,	લેદિ	લીઢ:	લિહન્તિ

લીઢ: ૨. પુ. દિ. અને લીઢ ૨. પુ. ય. વ. આ રૂપો લીઢ:
૩. પુ. દિ. વ. જેવા કરવાં. મિ, ન: અને મ: પ્રત્યયો પહેલાં

કંઠ ફેરફાર થતા નથી, કારણ કે મિ અને મઃ અનુનાસિકથી શરૂ થાય છે, અને વઃ અંતઃસ્થથી શરૂ થાય છે.

આત્મનેપદ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	લિહે	લિહ્ણહે	લિહ્ણહે
૨ જો "	લિહ્યે	લિહ્ણયે	લીહ્ણવે
૩ જો "	લીહે	લિહ્ણતે	લિહ્ણતે

આ રૂપો ઉપર પ્રમાણે કરવાં.

૧. આગ્રાર્થ પરસ્મે૦ તું ૨ જા પુરુષ એક વચનનો પ્રત્યય જ્યારે ધાતુને છેડે અનુનાસિક અને અંતઃસ્થ સિવાય કોઈ પણ વ્યંજન હોય ત્યારે બિ ચાય છે.

પરસ્મે૦ આગ્રાર્થ.

૧ લો પુ.	લેહાનિ	લેહાવ	લેહામ
૨ જો "	લીહી	લીહમ્	લીહ
૩ જો "	લેહુ	લીહામ્	લિહ્ણતુ

આત્મને૦ આગ્રાર્થ.

૧ લો પુ.	લેહૈ	લેહાવહૈ	લેહામહૈ
૨ જો "	લિહ્ણ	લિહાયામ્	લીહ્ણમ્
જો ૩ "	લીહામ્	લિહાતામ્	લિહ્ણતામ્

૧. લા પુરુષના ત્રણે વચનના પ્રત્યયો વિકારક છે અને પરસ્મેપદ ૨ જા પુરુષનો એક વચનનો પ્રત્યય અવિકારક છે તે યાદ રાખવું પ. ધાતુના પ્રારંભમાં ટ્ અને અન્તે હ હોય અને પહેલાં નિયમમાં કહેલી બાબતો લાપ્ત હોય તો હ નો વ્ય ચાય છે.

જેમકે દુહ+તિ=દોહ+તિ ઉપલા નિયમ પ્રમાણે દોઘ+તિ થયું પછી ૫. ૬૫ પ્રમાણે દોઘ+ચિ થયું પછી,

૬. શબ્દ અથવા પદની અસિદ્ધ અવસ્થામાં વર્ગના ત્રીજા કે ચોથા અક્ષર (ગૂઝદ્વ-વજ્ઞદ્વ) પૂર્વે અનુનાસિક શિવાયના પૂર્વ વ્યંજનને અદ્ભે પેતાના વર્ગનો ત્રીજો અક્ષર (ગૂઝદ્વ) થાય છે. એવે પ્રસંગે ષ્ ને કેકાણે દ્ થાય છે.

એ પ્રમાણે દોષ્+ચિનું દોગ્+ચિ=દોગિષ થયું. હિ. વ.નું ૩૫ દુગ્ધઃ એજ પ્રમાણે કરવું. ખ. વ. નું ૩૫ દુહન્તિ એમાં કંઈ ફેરફાર થતો નથી. ૨જા પુ. એ. વ. નો પ્રત્યય સિ ઉમેરતાં નિ. ૫ પ્રમાણે દોષ્+ચિ થાય. એવામાં માર્ગોપદેશિકાનો નિયમ લાગતા પહેલાં નીચલો નિયમ લાગ્ય પડે છે.

૭. ક્રોધ પશુ ધાતુ ષ્, ગ્, કે દ્, થી શરૂ થતો હોય અને તેને છોડે વર્ગનો ચોથો અક્ષર (ષ્ જ્ દ્ ષ્ મ્) હોય અથવા તે ધાતુમાં એવીજ રીતે શરૂ થતો અને એવાજ છેડાવાળો એક સ્વર હોય તો સ્ અથવા ધ્ પૂર્વે અથવા પદને છોડે જ્ હોય તો તેનો મ્ થાય, ગ્નો ષ્ થાય અને દ્ નો ધ્ થાય છે.

આ નિયમ પ્રમાણે દોષ્+ચિનું ધોગ્+ચિ થયું; પછી માર્ગોપદેશિકાના નિયમ પ્રમાણે ધોગ્+ચિ થયું અને માર્ગોપદેશિકાના નિયમ પ્રમાણે ધોગ્+ચિ થયું અને માર્ગોપદેશિકાના નિયમ પ્રમાણે ધોગ્+ચિ થયું.

પરસ્મે૦ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	હિ. વ.	ખ. વ.
૧ લો પુ.	દોહિ	દુહઃ	દુહઃ
૨ જો ,,	ધોક્ષિ	દુગ્ધઃ	દુગ્ધ
૩ જો ,,	દોગિષ	દુગ્ધઃ	દુહન્તિ
આત્મને૦ વર્તમાનકાળ.	૩ પુ. દુગ્ધે,	દુહાતે,	દુહતે.
" "	૨. પુ. ધુક્ષે,	દુહાથે	ધુગ્ધે વિગેરે
પરસ્મે૦ આજાર્થ	૩. પુ. દોગિષુ,	દુગ્ધામ,	દુહન્તુ વિગેરે.
આત્મને૦ "	૪. પુ. દુગ્ધામ,	દુહાતામ,	દુહતામ
" "	૨. પુ. ધુક્ષ્વ,	દુહાથામ,	ધુગ્ધમવિગેરે

૨. ં. અંતસ્થ અથવા અનુનાસિક શિવાય કોષપથ્ય વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે હન નો ન્ લોપાય છે એટલે સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ઉપાન્ત્ય બ ઉડી જાય છે. ંા. આગાર્થ ૨. પુ. ંે. વ. જહિ થાય છે.

૩. આ ધાતુના હની પછી તરતજ ન્ આવે તો હનો છ થાય છે.

૮. કોષ શબ્દમાં અથવા નિયમાનુસાર બનેલા રૂપમાં ન્ અને મ પછી જે અક્ષર આવતો હોય તે વર્ગના અનુનાસિક, ન્ ને મ ની જગ્યાએ મૂકાય છે અને તેની પછી હ, સ, શ, ષ આવે તો અનુસ્વાર થાય.

પરસ્મૈ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	હન્મિ	હન્વઃ	હન્મઃ
૨ જો „	હંસિ	હયઃ	હથ
૩ જો „	હન્તિ	હત	હન્તિ

આ રૂપોમાં ન્ નો ૨. પુ. હિ. વ; અને ૨. પુ. બ. વ. માં લોપ થયો છે; કારણ કે પ્રત્યયો અવિકારક છે અને અંતસ્થ કે અનુનાસિક શિવાયના વ્યંજન શરૂ થાય છે. સિ પૂર્વે ન્ નું (૮. પ્રમાણે) અનુસ્વાર થયું. અન્તિ સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય હોવાથી તેની પહેલાં હનના ઉપાન્ત્ય બ નો લોપ થયો છે, અને હન્+અન્તિ મળીને ૨. હ. પ્રમાણે જન્તિ રૂપ થયું છે.

કેટલેક પ્રસંગે આ ધાતુને આત્મનેપદ પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે વર્તમાન કાળના રૂપો નીચે પ્રમાણે થાય છે.

૧ લો પુ.	હને	હન્વહે	હન્મહે
૨ જો „	હસે	હાયે	હથે
૩ જો „	હતે	હાતે	હન્તે

ઉપર પ્રમાણે અંતરથ કે અતુનાસિક શિવાયના વ્યંજન પૂર્વે ન નો લોપ થયો છે અને સ્વર પૂર્વે જ નો લોપ થઇ નો ષ થયો છે.

આશાર્થ. પરસ્મૈ૦ ૩. પુ. હન્તુ-હતામ-ધન્તુ.

૨. પુ. જહિ

૧. પુ. હનાનિ

આત્મને૦ ૩. પુ. હતામ ધ્નાતામ વિગેરે

૩. ઈશ અને ઈહ ધાતુમાં સ્ અને છ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યયો પહેલાં ઇ મૂકાય છે, પણ અન્યતન જૂતકાળના ળીળ પુરુષના પાદ વચનમાં ઇ મૂકાતી નથી.

૯. વ્રજ્, વ્રજ્ઞ, સજ્, મૂજ્, યજ્, રાજ્, બ્રાજ્, અને શાન્ત અને છાન્ત (એટલે જેને છેડે જ્ અને છ્ હોય એવા ધાતુઓ) ધાતુઓના છેલ્લા અક્ષરનો અંતરથ અથવા અતુનાસિક શિવાય કેાઇ પણ વ્યંજન પૂર્વે અથવા પદાન્તે જ્ થાય છે.

ઈશ્ આત્મને૦ વર્તમાન.

એ. વ.

દિ. વ.

પા. વ.

૧ લો પુ

ઈશે

ઈશ્વહે

ઈશ્મહે

૨ જો ,,

ઈશિષે

ઈશાથે

ઈશિધ્વે

૩ જો ,,

ઈંઈ

ઈશાતે

ઈશતે

તે પહેલાં ઈશ્ ના જ્ નો ૯ પ્રમાણે જ્ થયો, ત નો ઇ થયો, એટલે તે નો ટે થયો ઈંઈ. સે અને ધ્વેની પૂર્વે ઈ મૂકવાથી ઈશિષે ને ઈશિધ્વે થયાં.

આશાર્થ. ૩. પુ. ઈષ્ટામ, ઈશાતામ, ઈશતામ,

૧ પુ. ઈશે વિગેરે

૪. મૂજ્ ધાતુનો ઉપાન્ત્ય ઋ વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે વૃદ્ધિ પામે છે અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પૂર્વે વિકલ્પે વૃદ્ધિ પામે છે.

મૃજ્ વર્તમાન.

૧ લો પુ.	માર્ઝિમ	મૃજ્વઃ	મૃજ્મઃ
૨ ળો ,,	માર્ઝિ	મૃજઃ	મૃજ
૩ ળો ,,	માર્ઝિ	મૃજઃ	મૃજન્તિ-માર્ઝન્તિ

આમાં અન્ત્ય જ્ નો તિ, તમ્ વિગેરે પ્રત્યય પૂર્વે ૯ પ્રમાણે
ષ થયો એટલે માર્ઝિ, મૃજઃ વિગેરે રૂપો થયાં છે.

ઉપલા નિયમ પ્રમાણે એક વચનમાં રૂપોમાં ઋતી વૃદ્ધિ આર
થક છે. અને ૩ પુ. બ. વ. માં વિકર્યે વૃદ્ધિ થક છે. સિ પૂર્વે
જ્ નો ૯. પ્રમાણે ષ થયો અને ષ નો ક્ થયો અને સિ નો ષિ
થયો. એટલે માર્ઝિ રૂપ થયું.

આજ્ઞાર્થ. ૩ પુ. માર્ઝિ-મૃજામ-મૃજન્તુ-માર્ઝન્તુ ૨ પુ. ળો. વ.
મૃજિ આ રૂપમાં હિ પ્રત્યયનો ષિ થયો મૃજ્ ના જ્ નો ષ થયો અને
ષ નો હ થયો.

૫. વજ ધાતુના વ્ નો અવિકારક પૂર્વે ૩ થાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ.

	ળો. વ.	હિ. વ.	બ.વ.
૧ લો પુ.	વઝિમ	વઝ્વઃ	વઝ્મઃ
૨ ળો ,,	વઝિ	વઝઃ	વઝ
૩ ળો ,,	વઝિ	વઝઃ	વઝન્તિ

આજ્ઞાર્થ ૨. પુ. ળો. વ. વઝિ.

વજ્+તિ=વજ્+તિ=વજ્+ટિ=વઝિ થાય છે. વજ્+સિ=વજ્+સિ ૯
પ્રમાણે વક્+સિ=વક્+ષિ=વઝિ, વઝઃ વિગેરે વજ્+ધિ વજ્+ધિ=વજ્+ધિ
વજ્+ધિ મા. ૫. ૨૦ પ્ર. વઝિ.

૬. શાસ્ ધાતુના આનો બ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય
પૂર્વે ૬ થાય છે.

૭. શાસ્, જક્ષ, ચકાસ્, દરિદ્રા, અને જાગ્ર એ ધાતુને ત્રીજા પુરુષનો બહુ વચનનો પ્રત્યય લગાડતાં તેનો ન્ બોધાય છે, શાસ્નું આશર્થ ૨. પુ. એ. વ. નું રૂપ શાધિ છે. અને ચકાસ્નું ચકાદ્વિદે ચકાધિ છે.

૧ બો પુ.	શાસ્મિ	શિષ્વઃ	શિષ્મઃ
૨ બો ,,	શાસ્સિ	શિષ્ટઃ	શિષ્ટ
૩ બો ,,	શાસ્તિ	શિષ્ટઃ	શાસતિ

શાસ્+તસ્=શિસ+તસ્ ઉપલા ૬. પ્રમાણે શિષ્+તસ્ સ્ નો પ્ થવાથી શિષ્+તસ્ માર્ગો પ. ૨૦ પ્રમાણે શિષ્ટઃ શાસ્+અતિ ૭. પ્રમાણે શાસતિ. જાગ્ર. પરસ્મૈ૦ જાગર્તિ, જાગૃતઃ, જાગ્રતિ; આશર્થ. ૨. પુ. એ. વ. જાગ્રહિ; ૧. પુ. એ. વ. જાગરાણિ.

૮. દરિદ્રા ધાતુના અન્ત્ય આ નો સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે બોધ થાય છે, અને વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ઙ થાય છે.

૩. પુ. દરિદ્રાતિ, દરિદ્રિતઃ દરિદ્રતિ. વિગેરે.

૯. વિદ્ ધાતુનાં આશર્થ રૂપ વિદામ ને ક્ર નાં આશર્થ રૂપ લગાડવાથી વિકલ્પે થાય છે.

આશર્થ. ૩. પુ. વેત્તુ, વિદાંકરોતુ-વિત્તામ, વિદાં કુરતામ, વિદન્તુ, વિદાંકુર્વન્તુ વિગેરે.

વર્તમાન ૩. પુ. વેત્તિ વિત્તઃ વિદન્તિ

૧૦. કોષ પણ્ય જોડાક્ષરનો પહેલો અક્ષર સ્ કે ક્ હોય તો તે સ્ અથવા ક્ નો અંતસ્થ અથવા અનુનાસિક શિવાય કોષ પણ્ય વ્યંજન પૂર્વે અથવા પદને અન્તે બોધ થાય છે. ચક્ષ્મંતે આમાં ક્ષ એ જોડાક્ષર છે, એનો પહેલો અક્ષર ક્ છે અને એની પછી તે પ્રત્યય આવ્યો છે તેમાં ત્ અંતસ્થ અથવા અનુનાસિક શિવાયનો વ્યંજન છે માટે ક્ બોધાય છે, એટલે ચક્ષ્મંતે થયું પછી માર્ગો પ. ૨૦ ૫.

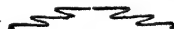
* નોંધ પ્રમાણે ચષ્ટે થયું.

ચક્ષુ આત્મને૦ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	ઠિ. વ.	અ. વ.
૧ શો પુ.	ચક્ષે	ચક્ષ્મહે	ચક્ષ્મહે
૨ બે ,,	ચક્ષે	ચક્ષાથે	ચક્ષે વ
૩ બે ,,	ચક્ષે	ચક્ષાતે	ચક્ષતે

ચક્ષુ+ધ્વે ૧૦. પ્રમાણે ચક્ષુ+ધ્વે માર્ગો ૫. ૨૦. * ૫૦ પ્રમાણે
ચક્ષુ+ઙ્ઠે અને આગળ આવી ગયલા ૬. નિયમ પ્રમાણે ચક્ષુ આગ્રથ, વ

૩. પુ. ચક્ષામ-ચક્ષાતામ વિગેરે. દ્વિષ્ વર્તમાનકાળ. ૩. પુ. એ. વ.
દેષ્ટિ. વિગેરે દિદ્ ૫૨સ્મૈ૦ વર્તિ૦ ૩. પુ. એ. વ. દેગ્ધિ. વિગેરે.



સવિતા વૈ પ્રસવાનામીષ્ટે* ।

ગોપઃ સાયં ધેનૂર્દોગ્ધિ પયઃ ।

અધુનાચ્છિલં ભરતવર્ષે મહાપ્રતાપા આઙ્ગમૌમાઃ પ્રશાસતિ ।

તસ્મિન્પુષ્પે ભ્રમરૌ મધુ છીઢઃ ।

અગ્નિમીઢે પુરોહિતં યજ્ઞસ્ય દેવમૃત્વિજમ્ ।

યોઽસ્માન્દ્વેષિ યં ચ વયં દ્વિષ્મસ્તં ધ્રન્તિવમાન્યસ્માભિઃ પઠ્ય-
માનાનિ મન્તાક્ષરાણિ ।

હે જગન્નાથાચ્છિલસ્યૈતસ્ય વસ્તુજાતસ્ય ત્વમીશિષે ।

હે દીનવન્ધોયધન્મે નમ્રસ્ય પાપં ભવેત્તત્તપ્રતિજહિ ।

શત્રું હન્તું શરાન્વિષેણ દેગ્ધિ ।

આચ્છવ્ય ક્ક મામેકાકિનીમત્ર વિહાયાકરુણ યાસિ ।

ય માં ચર્મમાચ્છે* તમેવ પ્રત્યહમાચરતામે ।

કુ

ચત્સે ન ચુકં તે મઙ્ગલકાલે રોદિતું પ્રમૃદ્ધચશ્નુણિ । અથવા
સચ્ચયૌ પ્રમૃદ્ધામ્ ।

ભાષ્યકૃતપતંજલિઃ કાત્યાયનસ્ય વચનાનિ વિસ્તરતો વ્યાચષ્ટે ।

શિષ્યસ્તેઽર્હ શાષ્વિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ।

શાસ્ત્યરીન્ધર્મમાશાસ્તે કીર્તિમાશંસતે પરામ્ ।

સ શંસતિ સતાં વૃષ્ણં વિશસત્યુત્પથાસ્થિતાન્ ।

ઈદ્રે ત્રિવિષ્ટપાસ્થાને તત્કીર્તિ વાસવઃ સ્વયમ્ ।

ઈન્દયન્તિ નરેન્દ્રાશ્ચ ભૂમાબુદ્ધૂતવિસ્મયાઃ ॥

યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।

યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ॥

ય ઇનં ॥ વેત્તિ હન્તારં યશ્ચૈનં મન્યતે હતમ્ ।

ઉમૌ તૌ ન વિજ્ઞાનીતો નાયં હન્તિ ન હન્યતે ॥

કરોતિ પાપં યોઽજ્ઞાનાત્માત્મનો વેત્તિ ચ ક્ષયમ્ ।

પ્રદ્વેષ્ટિ સાધુવૃત્તાંશ્ચ સ લોકસ્યૈતિ વાચ્યતામ્ ॥

પ્રાપ્ય ચાપ્યુત્તમં જન્મ લઙ્ઘ્વા ચેન્દ્રિયસૌષ્ઠવમ્ ।

ન વેત્ત્યાત્મહિતં યસ્તુ સ ભવેદાત્મઘાતકઃ ॥



ગુજરાતી વાક્યો.

૧. તું દિવસમાં કેટલીવાર ગાયો દોહો છે (દુહ) ?
૨. યુધ્ધમાંથી મધમાખને ઉરાડ નહિ તેને મધ ચૂસવા દે (લિહ).
૩. જ્યોત્સો વિચાર વિના પ્રાણીઓને મારે છે (હન) તેઓ કદી સુખ ભોગવતા નથી.
૪. નગરના લોકો, જ્યારે જ્યારે પોતાના રાજ્યો શેરીઓમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે ત્યારે તેને વાળી સાફ કરે છે (સમ+મૃજ).

॥આ આત્માને લાગુ પડે છે.

૫. રાત્રિને પાછથે પહોરે ઋષિના કિથો ઉડે છે (જાગૃ) અને બણે છે.

૬. રાજગૃહ કે પાટલીપુત્ર મગધનું મુખ્ય શહેર હતું તે અને ખબર નથી (વિદ્).

૭. સજ્જનોને ધિક્કારો નહિ (દિષ્).

૮. રાણી અને તેના વંશજો આપણા પર ચિરકાળ રાજ કરો(શાસ્).

૯. આ સૂત આપ સાહેબ સમજાવો (વિ+આ+ચક્).

શબ્દકોશ ૯.

બીજા ગણના ધાતુ.

ઈર્ઙ આત્મને. વખાણવું.

ઈશ્ આ. ધણી થવું, રાજ કરવું.

ચકાસ્ પરસ્મૈ૦ પ્રકાશવું.

ચક્ષ્ આ૦ બોલવું+આ કહેવું;+વિ અને આ, સમજાવવું.

જાગૃ પરસ્મૈ૦ જાગવું.

દરિદ્રા પરસ્મૈ૦ ગરીબ થવું.

દિહ્ પરસ્મૈ૦ આ૦ લેપ કરવો.

દુહ્ પરસ્મૈ૦ આ૦ દોહવું.

દિષ્ પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ ધિક્કારવું.

મૃજ્ પરસ્મૈ૦ માંજવું, સાફ કરવું; +પ્ર સાફ કરી નાંખવું; +સમ વાળવું.

લિહ્ પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ આટવું.

વશ્ પરસ્મૈ૦ ઇચ્છવું, પ્રકાશવું.

વિદ્ પરસ્મૈ૦ જાણવું.

શાસ્ પરસ્મૈ૦ રાજ કરવું, નિય-

મમાં મૂકવું, નિયમિત કરવું.

હન્ પરસ્મૈ૦ નારવું.

અકરુણ પુ. સ્ત્રી. ન. (અ નહીં.

અને કરુણા સ્ત્રી.) નિર્દય, દયા

રહિત.

આત્મઘાતક પુ. ન. (આત્મન્ પોતે,

અને ઘાતક નાશ કરનાર) પોતાનો નાશ કરનાર.

આત્મહિત ન. (આત્મન્ અને હિત બધું) પોતાનું બધું.

इन्द्रियसौष्ठव न. (इन्द्रिय न.
अवयव अथवा छिन्दि, અને
सौष्ठव न. पुनश्चरती) इषवाणा
आरोग्य शरीर.

इह १०भो गण. वषाणु.
उत्पत्तिस्थित पु. न. स्त्री. (उत्पत्ति
पु. ખોટો રસ્તો, દોષવાળો માર્ગ,
આસ્થિત આમ્ત્યા નો બૂ. ફ.
પ્રાપ્ત થએલું) ખોટો રસ્તો ગએલું.
उद्भूतविस्मय पु. न. स्त्री. (उद्भूत-
उद्भूत 'ઉત્પન્ન થવું' નો બૂ. ફ.)
જેનામાં અચંખો ઉત્પન્ન થયો
છે તે.

उभ सर्वनाम. બન્ને.

कात्यायन पु. भोटा वैयाकरणु
નામ છે.

क्षय पु. नाश.

जगन्नाथ पु. (जगत् न. इनीआ,
સંસાર, અને નાથ પુ. ધણી)
જગતનો ધણી.

तत्कीर्ति स्त्री. તેની આખર.

त्रिविष्टपास्थान न. (त्रिविष्टप न.
સ્થાન, આસ્થાન ન. સભા) દિવ્ય
સભા, દેવોની સભા.

दीनबन्धु पु. (दीन पु. न. स्त्री.
ગરીબ, બન્ધુ પુ. ભાઈ) ગરીબનો
ભાઈ, પરગણુ.

देव पु. न. स्त्री. પ્રકાશિત.

नम पु. न. स्त्री. गरीब स्वभावनु
વિનયી.

नरेन्द्र पु. राज.

पत्रमान (पट् १ गण 'वांयवु'
મોઢે બણી જવું) નો કમણિ.
વ. ફ.) વંચાતું.

पतञ्जलि पु. महाभाष्य नामना
મોટા વ્યાકરણ ગ્રંથનો કર્તા.

पुरोहित पु. गोर, कुणगोर.

प्रपन्न पु. न. स्त्री. (पद्+प्रनो बू.
ફ.) શરણે થએલું.

प्रसव पु. જે કંઈ ઉત્પન્ન થયું
હોય તે.

भाष्यकृत पु. भाष्य अथवा अर्थ
સમજાવનારા વ્યાકરણ ગ્રંથનો
કર્તા, ટીકાકાર.

मङ्गलकाल पु. (मङ्गल न. કોષ્ટ પણુ.

શુભ વસ્તુ, અને કાલ પુ. વ-
ખત) શુભ અવસર.

मन्त्राक्षर न. पवित्र अथवा वैदिक
કવિતાનો બોલ.

वस्तुजात न. (वस्तु न. અને જાત
ન, સમુદાય) વસ્તુ સમુદાય,
વસ્તુનો જથ્થો.

वाच्यता स्त्री. निन्दाने पात्रता,
દપકો દેવા લાયક પણું.

વાસવ પુ. ઇન્દ્રદેવ.
 વિસ્તરતઃ કિ. વિ. વિસ્તારથી.
 વિહાય (હા 'છોડવું'+વિ નો અભ્ય-
 ય રૂપ ભૂ. કૃ.) છોડી દઇને.
 શસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈન્+વિ. મારવું,
 નાશ કરવું.
 સંયમિન્ પુ. જોણે બધી ઇન્દ્રિયો
 વશ કીધી છે એવો રૂપી, યોગી.

સર્વમૂતાનિ ન. પ્રથમા અને બીજી
 નું બ. વ. સંધળી હયાત ચીજો.
 સવિત પુ. સૂર્ય.
 સાધુવૃત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (સાધુ પુ.
 ન. સ્ત્રી. સાહે, અને વૃત્ત ન.
 વર્તણૂક) સદાચારી.
 સાયમ. અ. સાંજે.
 દન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. મારીનાખનાર.

અવિચારથી રમસાત, મોહાત કિ.વિ.
 આપ સાહેબ મગવાન અથવા
 મવાન પ્રથમા એક વચન.
 કદિ નહીં ન કદા.
 કેટલીવાર કતિકૃત્વઃ અભ્યય.
 છેલ્લું ચરમ પુ. ન. સ્ત્રી.
 જ્યારે જ્યારે યદા યદા-તદા તદા.
 પહેર (તુરીયો ભાગઃ) યામ પુ.
 પાટલી પુત્ર [મગધ દેશમાં એક
 શહેરનું નામ છે] પાટલિપુત્ર.
 ભણવું પદ્ ૧ પરસ્મૈન્

ભમરો ઝમર. પુ.
 મુખ્ય શહેર રાજવાની સ્ત્રી.
 મગધ મગધાઃ પુ. (બહુવચનમાં.)
 એ દેશનું તથા લોકનું નામ.
 રાજગૃહ (મગધ દેશમાં એક શહે-
 રનું નામ છે) રાજગૃહ ન.
 વંશજ વંશ્ય પુ. ન. સ્ત્રી; કુલજ,
 પુ. ન. સ્ત્રી.
 શેરી રથ્યા સ્ત્રી.
 સૂત્ર સૂત્ર ન.
 હાંકી મૂકવું ચુદ્ ૧૦ મો ગણન.

પાઠ ૧૦.

બીજો ગણ. (ચાલુ)

અનઘતન ભૂતકાળ.

૧. અનઘતન ભૂતકાળના બીજા અને ત્રીજા પુરૂષના એકવચનના
 પ્રત્યયો સુ અને ત્વી પૂર્વે બ્યંજન આવે તો તેનો લોપ થાય છે.

૨. અનુનાસિક સિવાય કોઈ વ્યંજન પદને છેડે આવે તો તેને સ્થાને તે વર્ગનો પહેલો કે ત્રીજો વર્ણુ થાય, અને ષ્ નો દ્ અથવા હ થાય.

અ. લિહના અનંતન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનમાં પહેલા અલિહન્ત થયું પછી અલેહન્ત થયું ત નો ઉપલા ૧. પ્રમાણે લોપ થયો એટલે અલેહ્ રહ્યું. હવે હ નો દ્ થયો અને દ્ નો ૨ પ્રમાણે દ્ અથવા હ્ થયો એટલે અલેટ્, અલેહ્ એ પ્રમાણે ૨. પુ. એ. વ. પ્રત્યય સ્ લોપાય છે અને ૩. પુ. એ. વ.ના રૂપમાં જે નિયમો લાગ્યા તેજ પ્રમાણે અલેટ્, અલેહ્ થાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૧ લો પુ.	અલેહમ્	અલિહ્ય	અલિહ્ય
૨ જો ,,	અલેટ્-હ્	અલીટમ્	અલીટ
૩ જો ,,	અલેટ્-હ્	અલીટામ્	અલિહમ્

અલીટામ્ વિગેરે રૂપો લીટઃ વર્તે ૩. પુ. પ. વ. પ્રમાણે થાય છે.

આત્મનેપદ.

૧ લો પુ.	અલિહિ	અલિહ્મહિ	અલિહ્મહિ
૨ જો ,,	અલીટાઃ	અલિહાયામ્	અલીટ્વમ્
૩ જો ,,	અલીટ	અલિહાતામ્	અલિહત

આ. અદુહન્ત=અદોહન્ત-અદોહ પૃ. ૧ પ્રમાણે અદોઘ પૃ. ૫. પ્રમાણે અધોઘ પૃ. ૭. પ્રમાણે અધોક્ અથવા અધોગ્ ઉપલા ૨. પ્રમાણે ન્યારે સ્ પ્રત્યય લાગે છે ત્યારે અધોક્, ગ્.

૧ લો પુ.	અદોહમ્	અદુહ્ય	અદુહ્ય
૨ જો ,,	અધોક્-ગ્	અદુગમ્	અદુગમ્
૩ જો ,,	અધોક્-ગ્	અદુગામ્	અદુહન્

આત્મને. ૩ પુ. અદુગમ્, અદુહાતામ્-અદુહત; ૨. પુ. એ. વ. અદુગ્માઃ ષ્ નો ષ્ થયો છે.

૪. અહન+ત=અહન પૂ. ૧ પ્રમાણે; અહન+તામ (દિ. વ.) પૂ.
 ૨. અ. પ્રમાણે ન લેખાય છે એટલે અહતામ; અહન+અન (અ. વ.)
 ૨. પ્રમાણે-અપ્ન ૪ પ્રમાણે.

	એ. વ.	દિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ.	અહનમ્	અહન્વ	અહન્મ
૨ જો ,,	અહન્	અહતમ્	અહત
૩ જો ,,	અહન્	અહતામ્	અપ્ન

આત્મને ૩. પુ. અહત-અજ્ઞાતમ, અજ્ઞત વિજેરે. ૪. અમૃજ+ત
 =અમાર્જ+ત=અમાર્જ+ત પૂ. ૪ પ્રમાણે અમાર્જ પૂ. ૧૦ પ્રમાણે અમાર્જ
 પૂ. ૯ પ્રમાણે અમાર્જ-ઈ પૂ. ૨. પ્રમાણે. એવીજ રીતે ૨. પુ. એ.
 ૧. અમાર્જ-ઈ થાય છે.

૧ લો પુ.	અમાર્જમ્	અમૃજ્વ	અમૃજ્મ
૨ જો ,,	અમાર્જ-ઈ	અમૃષ્ટમ્	અમૃષ્ટ
૩ જો ,,	અમાર્જ-ઈ	અમૃષ્ટામ્	અમૃજન્-અમાર્જન્

૧. વિદ્, જાણ, શાસ્, જક્ષ, ચકાસ્ અને દરિદ્રા એ ધાતુઓના
 અનધતન જૂતકાળનો ૩. પુ. અ. વ. નો પ્રત્યય ઉત્ત છે.

દ્વિષ્ એ પ્રત્યયને વિકલ્પે લાગે છે.

૩. ધાતુના અન્ત્ય દ્વ નો અનધતન જૂતકાળનો ૨. પુ. એ.
 ૧. માં વિકલ્પે ર અથવા વિસર્ગ થાય છે.

આ નિયમ પ્રમાણે અવેદ્+સ્તુ અવેત્-દ્ અથવા અવેઃ થાય છે.

૧ લો પુ.	અવેદમ્	અવિદ્	અવિદ્મ
૨ જો ,,	અવેત્-અવેદ્-અવેઃ	અવિસ્તમ્	અવિસ્ત
૩ જો ,,	અવેત્-દ્	અવિસ્તામ્	અવિદ્ઃ

૨. અન્ત્ય સ્વરનો ઉત્ત પૂર્વે શુભ્ થાય છે.

જાણ પરસ્મૈ ૩. અનધતન જૂતકાળ ૩. પુ. અજાગઃ અજાણતામ્
 અજાગઃ અજાણ+ત્=અજાગ+ત્ અને પૂ. ૧ પ્રમાણે અજાગર્ અજાગઃ

૪. ધાતુના અન્ત્ય સ્ નોત્ પ્રત્યય પૂર્વે ત અથવા દ્ થાય છે, અને સ્ પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે ત અથવા દ્ થાય છે.

શાસ્ત્ર પરસ્મૈ૦

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ. અશાસમ્	અશિષ્વ	અશિષ્મ
૨ જો „ અશાત્-દ્ અશાઃ	અશિષ્ટમ્	અશિષ્ટ
૩ જો „ અશાત્-દ્	અશિષ્ટામ્	અશાસુઃ

અશાસન્ત, તનો લોપ થયો. એટલે અશામ્ થયું ને ઉપલા ૪ પ્રમાણે અશાત્-દ્ થયાં.

इश् आत्मने० अनघतन भूतकाण ३ पु. ऐष्ट-ऐशाताम्-ऐशत
 २ पु. अ. व. ऐह्वम्, श् नो पृ. ८ प्रमाणे ष् थयो અને ष્ નો
 પુ. ૬ પ્રમાણે દ્ થયો અને ધ્વમ્ નો દ્વમ્ થયો. વશ્ પરસ્મૈ૦
 અનઘતન ભૂતકાળ. ૩ પુ. અવટ્-ઔટામ્-ઔશન્તામ્ પ્રત્યય પૂર્વે વ્નો
 ડ થયો અને આ પૂર્વે મૂઢી આન્ડ ને રથાન્ ડ ની વૃઢી ઔ થઇ.

વિધ્યર્થ.

દુહ પરસ્મૈ૦

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ. દુહ્યામ્	દુહ્યાવ	દુહ્યામ
૨ જો „ દુહ્યાઃ	દુહ્યાતમ્	દુહ્યાત
૩ જો „ દુહ્યાત્	દુહ્યાતામ્	દુહ્યુઃ

આત્મને૦

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ. દુહીય	દુહીયહિ	દુહીમહિ
૨ જો „ દુહીયાઃ	દુહીયાથામ્	દુહીધ્વમ્
૩ જો „ દુહીત	દુહીયાતામ્	દુહીરન્

हन् ३ पु. हन्यात् हन्याताम् हन्युः

आत्मने० ३ पु. जीत जीयाताम् जीरन्

शास् ५२२भै० ३ पु. शिष्यात् शिष्याताम् शिष्युः

सायं प्रातर्धेनुमग्निहोत्रायाधोगृषिः ।

दण्डकायां वसन्तौ रामलक्ष्मणौ रक्षसां सहस्राण्यहताम् ।

चाणक्योऽकिंचनो ब्राह्मणो नन्दानद्वेष्टुद्विप्रभावाच्च तानहन् ।

तेषां च राज्यं चन्द्रगुप्तो नाम नृपतिश्चाणक्यस्य
शिष्योऽशात् ।

देवानां संदेशं हरज्जलो दमयन्त्या अन्तःपुरं प्राविशत् ।

प्रविशन्तं च तं देवानां वराद्रक्षितारो नाविदुः ।

केचिद्द्वयस्तडागस्य तटमुपगता लोष्टैर्भैकानभ्यघ्नन् ।

स राजा दिग्विजयादारभ्यात्मनः सर्वे वृत्तान्तं गन्धर्वकन्यायाः*
आचष्ट ।

यथा पाण्डवा रणे नास्मान्हन्युस्तथा क्रियताम् ।

कञ्चित्कुङ्कुरो यक्षमण्डपं गतो हवींष्यवालेद् । तत्र त्विजस्तमाग्न-

न्सर्वं च समुपाहृतं यज्ञियं द्रव्यं त्यक्त्वा मण्डपं
सममार्जन् ।

राजानो धर्मेण वसुधां शिष्युः ।

गुणशती वाङ्मो.

१. नन्दवंशना राज्ञो पक्षी भैरववंशना राज्ञोऽप्ये पृथ्वी.
उपर राज्ञ्य कुर्यु (शास्)

२. कलिगना योद्धाऽप्ये अभने नीये प्रभाषे कर्तुं (वक्ष्).

* ५० नोध णुञ्जो.

૩. જે અંગ લોકો અમને ધણો વખત થયાં ધિક્કારતા હતા (દ્વિષ) તેઓએ અમારા મુલક પર હુમલો કર્યો. અમે તેઓની સાથે લડાઈ લડ્યા અને તેઓના સરદારોને માર્યા (હન્ય). તેઓનો રાજા આ બાથુતો ન હતો (વિદ્ય). અને તેથી તે લડાઈની જગ્યાએ જાતે આવ્યો. પણ પોતાના માથુસોને મુએલાં જોઈને તે પોતાને મુલક પાછો ફર્યો.

૩. તમે મધ કાલે ગાયો દોહી (દુહ) ?

૪. હરિ આખી રાત વેદ બાથુતો જાગતો હતો (જાગૃ).

૫. ફરૈજ માથુસે સવારે પોતાનું મોહું સાફ કરવું જોઈએ (પ્ર+મૃજ).

શબ્દકૌશ ૧૦.

અગ્નિહોત્ર ન. અગ્નિ દેવતાઓનો યજ્ઞ.

કુકુર પુ. કુતરો.

ગન્ધર્વકન્યા સ્ત્રી. ગન્ધર્વની છોકરી.

ચન્દ્રગુપ્ત પુ. રાજાનું નામ છે.

ચાળક્ય પુ. પુરુષનું નામ છે.

તટ પુ. ન. સ્ત્રી. કિનારો, કોર.

દિગ્વિજય પુ. (દિશ્ સ્ત્રી. દિશા,

વિજય પુ. જીત) દિશાઓની જીત,

દેશોની જીત.

દ્રવ્ય ન. ચીજ, વસ્તુ.

નન્દ પુ. રાજવંશનું નામ છે. એ

વંશનો માથુસ.

વટ પુ. છોકરો.

મેક પુ. દેડકો.

યજ્ઞમણ્ડપ પુ. યજ્ઞને માટે તૈયાર કરેલો માંડવો.

મણ્ડપ પુ. માંડવો.

યજ્ઞિય પુ. ન. સ્ત્રી. યજ્ઞને લગતું.

રણ ન. લડાઈ.

વસુધા સ્ત્રી. પૃથ્વી.

વૃત્તાન્ત પુ. હેવાલ, ખનાવ.

સમુપાહત (સમ+ઉપ+આ જોડે હનો

ક. બૂ. કૃ. એકઠું કીધેલું.

સહસ્ર ન. હજાર.

હન+અભિ અથવા આ જોડે, મારવું.

અંગદેશ અથવા અંગલોકો જાણા:

(અ. વ. આં વપરાય છે).

સરદાર ચમૂપતિ પુ. સેનાપતિ પુ.

લડાઈની જગ્યા રણભૂમિ આ.

જાતે સ્વયમ્ અ.

કુમલો કરવો અમિનદુ ૧ લો ગણ

પરસ્મે.

કલિંગદેશ અથવા કલિંગ લોકો

કલિકા: (અ. વ. આં વપરાય છે)

ભાર્યવંશ અથવા ભાર્યવંશનો કોઈ

માણસ મૌર્ય પુ.

મોડે બાણવું પદ્ ૧લો ગણ પરસ્મે.

મુલક વિષય પુ.

પાઠ ૧૧.

ત્રીજો ગણ.

૧. શર્યાતના વ્યંજન સહિત સ્વર બેવડાય છે, અને જો એકથી વધારે સ્વર હોય તો શર્યાતના વ્યંજન સહિત પહેલો સ્વર બેવડાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતો ધાતુ હોય તો એકલો સ્વર બેવડાય છે. બેવડાયા પછી ધાતુને પ્રત્યય લાગે છે.

૨. અ. દ્વિરકિત માટે સામાન્ય નિયમો.

ધાતુના (ક, છ, દ, ઘ, ઙ) વર્ગના બીજા અક્ષરનો અભ્યાસમાં પહેલો અક્ષર (ક, છ, દ, ત, ણ) થાય છે, અને ચોથા અક્ષર (ઘ, જ, ઙ, ઘ, મ) નો ત્રીજો અક્ષર (ગ, જ, ઙ, દ, ઘ) મૂકાય છે.

આ પ્રમાણે ફલ ની દ્વિરકિત ૧, પ્રમાણે ફફલ્ અને ઉપલા નિયમ પ્રમાણે પફલ્ થયું. ધા-ધા-ધા-દધા, મી-મીમી-મિમિ.

આ. ધાતુમાંના કંઠસ્થાનીને બદલે તાલબ્ય મૂકાય છે, હ ની જગ્યાએ જ આવે છે.

ચન-ચચન ૧. પ્રમાણે છચન ૨. આ. પ્રમાણે ચચન ૨. અ. પ્રમાણે. હા-હાહા ૧ પ્રમાણે. હહા ૨. પ્રમાણે. જહા ઉપર પ્રમાણે ધ.

જો જોડાક્ષરથી ધાતુઓ શરૂ થતા હોય તો જોડાક્ષરનો પ્રથમ-
ક્ષરની સ્વર સહિત દ્વિશ્કિત થાય છે.

હ્રી-હ્રીહ્રી=કેપરના નિયમ પ્રમાણે જિહ્રી.

૬. અપવાદ:—જો પહેલો અક્ષર શ્, ષ્, સ્, હોય અને બીજો
ધોષ વ્યંજન હોય તો ધોષ વ્યંજનની દ્વિશ્કિત થાય છે.

જેમકે સ્પર્ધ-પસ્પર્ધ.

૭. ધાતુના દીર્ઘસ્વરનો અભ્યાસમાં હ્રસ્વ થાય છે અને ક નો
અ થાય છે જેમકે હ્રી-જિહ્રી; દા-દદા; અને ક-ચક.

ત્રીજા ગણમાં અનિયમિતપણું.

મા, હા 'બહુ,' ષ્, પૃ અથવા પૂ, અને ક આ ધાતુના અભ્યા-
સના સ્વરનો હ થાય છે, અને નિજ્, વિજ્ અને વિષ્ ધાતુઓનો
અભ્યાસનો સ્વરનો ગુણ થાય છે.

૪. ક ધાતુના અભ્યાસના હ નો હ્ય થાય છે.

૫. પરસ્મૈપદ અને આત્મનેપદના ૩ પુ. બ. વ. માંથી ન
લોપાય છે.

૬. અનઘતન જૂતકાળના પરસ્મૈપદના ત્રીજા પુરૂષ બહુવચનનો
પ્રત્યય ડમ્ છે; તેની પૂર્વે ધાતુને છંડે આ હોય તો તે આ લોપાય છે
અને જો (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) હ, ડ, કે ક હોય તો તેનો ગુણ થાય છે.

ષ્ટ પરસ્મૈ૦

વર્તમાનકાળ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
૧ જો પુ. વિભર્મિ	વિષ્ટવઃ	વિષ્ટમઃ
૨ જો „ વિભર્ષિ	વિષ્ટયઃ	વિષ્ટય
૩ જો „ વિભર્તિ	વિષ્ટતઃ	વિષ્ટતિ

અનઘતન ભૂતકાળ.

૧ લો. પુ. અવિભરમ્	અવિભૃવ	અવિભૃમ
૨ જો. „ અવિભઃ	અવિભૃતમ્	અવિભૃત
૩ જો. „ અવિભઃ	અવિભૃતામ્	અવિભરઃ

આસાર્થ.

૧ લો. પુ. વિભરાણિ	વિભરાવ	વિભરામ
૨ જો. „ વિભૃહિ	વિભૃતમ્	વિભૃત
૩ જો. „ વિભર્તુ	વિભૃતામ્	વિભ્રતુ

વિધ્યર્થ.

૧ લો. પુ. વિભૃયામ્	વિભૃયાવ	વિભૃયામ
૨ જો. „ વિભૃયાઃ	વિભૃયાતમ્	વિભૃયાત
૩ જો. „ વિભૃયાત્	વિભૃયાતામ્	વિભૃયુઃ

વિભૃ ૧. ૨ અ., અને ૩. પ્રમાણે વિકારક પૂર્વે શુષ્ઠ થાય છે. વિભ્રતિ

૫ પ્રમાણે. અનઘતન ભૂતકાળ ૩ પુ. એ. વ. અવિભૃન્તઃ=અવિભર્ત

૫. ૬ પ્રમાણે; અવિભર્-અવિભઃ ૫. ૧ પ્ર. ૩ પુ. બ. વ.

અવિભરઃ ૬ પ્રમાણે.

આદ્યમનેપદ વર્તમાનકાળ ૩. પુ. વિભૃતે	વિભ્રાતે	વિભ્રતે
„ અનઘતન ભૂત. ૩. પુ. અવિભૃત	અવિભ્રાતામ્	અવિભ્રત
હ્રી પરસ્મે૦ વર્તમાનકાળ ૩. પુ. જિઢ્ઠેતિ	જિઢ્ઠીતઃ	જિઢ્ઠિયતિ
„ „ અનઘતન ભૂત. ૩ પુ. અજિઢ્ઠેત્	અજિઢ્ઠીતામ્	અજિઢ્ઠયુઃ

૭. મા અને હા ‘જપુ’ એ ધાતુના અન્ય સ્વરનો વ્યંજનથી.
અર થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ર્ થાય છે, અને સ્વરથી શર થતા
અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થાય છે.

મા આદ્યમને૦ વર્તમાનકાળ ૩ પુ. મિમીતે	મિમાતે	મિમતે
હા „ ‘જપુ’ „ ૩ પુ. જિહિતે	જિહાતે	જિહતે
„ „ અનઘતનભૂત „ અમિમિત	અમિમાતામ્	અમિમત
	અજિહીત	અજિહાતામ્ અજિહત

૫. ૩ પ્રમાણે મા ની દ્વિજિત મિમા થયું તે પ્રત્યય વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક હોવાથી મા ધાતુના આ નો ફે થયો, તે પ્રમાણે મિમીતે થયું. આતે, અતે પ્રત્યયો પૂર્વે સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યયો છે માટે ધાતુના આ નો લોપ થાય છે.

૮. હા 'લાગ કરવો' એનો ઉપર પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે, પણ ફે વિકલ્પે હ્રસ્વ ઇ થાય છે. ય થી શરૂ થતા વિષ્મયના પ્રત્યયો પૂર્વે ધાતુના આ નો લોપ થાય છે, અને આશાર્થના ૨ પુ. એ. વ. માં આ વિકલ્પે કાયમ રહે છે, એટલે જહાહિ, જહિહિ, જહીહિ એમ ત્રણ રૂપો થાય છે.

હા 'લાગ કરવો' પરસ્મૈ૦ વર્તમાન.

એ. વ.

દ્વિ. વ.

અ. વ.

૧ લો પુ.	જહામિ	જહિવઃ-જહીવઃ	જહિમઃ-જહીમઃ
૨ બે „	જહાસિ	જહિથઃ-જહીથઃ	જહિથ-જહીથ
૩ બે „	જહાતિ	જહિતઃ-જહીતઃ	જહતિ
અનધતનભૂત ૩. પુ.	અજહાત્	અજહિતામ્-અજહીતામ્	અજહુઃ
આશાર્થ „	જહાતુ	જહિતામ્-જહીતામ્	જહતુ
વિધ્યર્થ „	જહ્યાત્	જહ્યાતામ્	જહ્યુઃ

૯ વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે મા નો ફે વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે.

૧૦. અંગમાં એક કરતાં વધારે સ્વર હોય અને ધાતુના ઇ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) ની પૂર્વે બેડાક્ષર આવ્યો હોય તો તે ઇ નો સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ય થાય છે. વિમી+અતિ=

=વિમ્યતિ કારણ કે એમાં એકથી વધારે સ્વર છે. પણ જિદ્વી+અતિ તું જિદ્વિયતિ થાય છે, કારણ કે દ્વીમાંના ફે ની પૂર્વે બેડાક્ષર ઇ આવ્યો છે.

વર્તમાનકાળ ૩ પુ. વિમેતિ વિમિતઃ-વિમીતઃ વિમ્યતિ પરસ્મૈ૦

અનધતન ભૂત. „ અવિમેત્ અવિમિતામ્ અવિમીતામ્ અવિમયુઃ

આશાર્થ ૧ લો પુ. વિમયાનિ વિમયાત્ર વિમયામ

૧૦. અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે દા અને ધા ધાતુના અન્ત્ય સ્વરનો જોષ થાય છે, અને સ્, ષ્, ત્ અને ષ્ પૂર્વે ધા ધત્ ૩૫ ધારણ કરે છે. પરસ્મૈ૦ આશાર્થ ૨. પુ. એ. વ.નાં ૩૫૦ દેહિ તથા ઘેહિ થાય છે.

ધા મૂકવું. પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	દધામિ	દધ્વઃ	દધ્મઃ
૨ જો ,,	દધાસિ	ધત્યઃ	ધત્ય
૩ જો ,,	દધાતિ	ધત્તઃ	દધતિ

અનઘતન ભૂતકાળ.

૧ લો પુ.	અદધામ	અદધ્વ	અદધ્મ
૨ જો ,,	અદધાઃ	અધત્તમ્	અધત્ત
૩ જો ,,	અદધાત	અધત્તામ્	અદધુઃ

આશાર્થ.

૧ લો પુ.	દધાનિ	દધાવ	દધામ
૨ જો ,,	ઘેહિ	ધત્તમ્	ધત્ત
૩ જો ,,	દધાતુ	ધત્તામ્	દધતુ

વિધ્યર્થ.

૧ લો પુ.	દધ્યામ	દધ્યાવ	દધ્યામ
૨ જો ,,	દધ્યાઃ	દધ્યાતમ્	દધ્યાત
૩ જો ,,	દધ્યાત	દધ્યાતામ્	દધ્યુઃ

આત્મનેપદ. વર્તમાનકાળ.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	દધે	દધ્વહે	દધ્મહે
૨ જો ,,	ધત્સે	દધાથે	ધદ્ધ્વે
૩ જો ,,	ધત્સે	દધાતે	દધતે

અનધતન ભૂતકાળ.

૧ બો પુ.	અદધિ	અદધ્વહિ	અદધ્મહિ
૨ બો ,,	અધત્યાઃ	અદધાર્યામ્	અધદ્ધ્વમ્
૩ બો ,,	અધત્ત	અદધાતામ્	અદધત્

આશાર્થ.

૧ બો પુ.	દધૈ	દધાવઠૈ	દધામઠૈ
૨ બો ,,	ધત્સ્વ	દધાયામ્	ધદ્ધ્વમ્
૩ બો ,,	ધત્તામ્	દધાતામ્	દધતામ્

વિધ્યર્થ.

૧ બો પુ.	દધીય	દધીવહિ	દધીમહિ
૨ બો ,,	દધીયાઃ	દધીયાયામ્	દધીધ્વમ્
૩ બો ,,	દધીત	દધીયાતામ્	દધીગન્

ધદ્ધ્વમ્ વિગેરે રૂપોમાં ત નો દ્ થાય છે; કારણ કે તેની પછી અતુનાસિક શિવાય શોષ વ્યંજન આવેલો છે. અદધુઃ રૂપમાં આ નો શોષ થયો છે પૂ. ૬. પ્રમાણે. જે પ્રત્યય શિવાય આશાર્થના ૧ લા પુ. ના પ્રત્યયો આથી શરૂ થાય છે. દા ના રૂપો આજ પ્રમાણે કરવાં.

૧૧. સ્વરથી શરૂ થતા વિકારક પૂર્વે આ ગણમાં ઉપાન્ત્ય ભસ્વ સ્વરનો શુભ્ર થતો નથી; જેમકે નેનિજાનિ આશાર્થ. ૧ પુ. એ. ૫. પરસ્મૈ૦ વર્તમાન. ૩ પુ. નેનેક્ત નેનિક્તઃ નેનિજતિ આત્મને૦ , , , નેનિવક્તે નેનિજાતે નેનિજતે.

તિ પૂર્વે જ નો ક્ થાય છે. માર્ગો ૫. પા. ૨૫ નોંધ પ્રમાણે. પરસ્મૈ૦ અનધતન ભૂ. કા. ૧. પુ. અનેનિજમ્ અનેનિજ્વ અનેનિજ્મ આત્મને૦ , , , અનેનિજિ અનેનિજ્વહિ અનેનિજ્મહિ પરસ્મૈ૦ આશાર્થ , , , નેનિજાનિ નેનિજાવ નેનિજામ્ આત્મને૦ , , , નેનિજૈ નેનિજાવઠૈ નેનિજામઠૈ

વર્તમાનકાળ.

હુ ૫૨૨૨૨૦ ૩ પુ. જુહોતિ જુહુતઃ જુક્ષતિ

અનધતન ભૂતકાળ.

” ” ” અજુહોત અજુહુતામ્ અજુહુતઃ

આસાર્થ ૨ પુ. એ. વ. જુહુષિ આ ૩૫માં હિ ને સ્થાને
ધિ આઘૈ છે.

હુ ધાતુના ૩ નો સ્વરથી અર થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે
પૂ. ૨ પ્રમાણે હવ થતો નથી, પણ વ થાય છે.

વર્તમાનકાળ.

મા આતખને ૦ ૩ પુ. મિમીતે મિમાતે મિમતે

અનધતન ભૂતકાળ.

” ” ” અમિમીત અમિમાતામ્ અમિમત

વર્તમાન કાળ.

જ્ઞ ” ” જિહીતે જિહાતે જિહતે

જ ૫૨૨૨૨૦ ” પિપતિ પિપૃતઃ વિપ્રતિ

જ ” ” પિપતિ પિપૃતઃ પિપુરતિ

ઋ ” ” ઇયતિ ઇયૃતઃ ઇયંતિ

અનધતન ભૂતકાળ.

અજિહીત અજિહાતામ્ અજિહત

અપિપઃ અપિપૃતામ્ અપિપરઃ

અપિપઃ અપિપૃર્તામ્ અપિપરઃ

એયઃ એયૃતામ્ એયરઃ

પૂ ધાતુના ઋ નો ડર્ થાય છે. ઋ-ઋઋ-ઇઋ-ઇયૃ=આ+ઇયૃ એયૃ.
વિજ્ ૫૨૨૨૨૦ ૩. પુ. વેવેક્તિ વેવેક્તઃ વેવેજિતિ

અવેવિજમ્ અવેવિજ્વ અવેવિજમ્

વિષ્ આ.	”	વેવિક્તે	વેવિજાતે	વેવિજતે	} વર્તમાનકાળ.
” પરસ્મે.	”	વેવેષ્ટિ	વેવેષ્ટઃ	વેવેષતિ	
” આત્મે.	”	વેવેષ્ટે	વેવેષાતે	વેવેષતે	

ધાન્યં મિમીતે કુડવેન

અગ્નૌ સમિધો જુહોત્યધ્વર્યુઃ ।

યથા મે પિતા ધર્મે ન પ્રજહાતુ તથા મે વરં દેહિ ।

*યેમ્યઃ સર્વે લોકા અભિમયુસ્તાગ્રાક્ષસ્થાનરણ્યે રામોઽહન્ર ।

ભર્ત્તા સહ પિતુઃ સમીપં ગચ્છન્તો જિહ્મીત્યવદ્છક્રુન્તલા
કૃષ્ણશ્ચક્રમવિમરઃ § જુનો ગાળડીવં દુર્યોધન મીમસેનૌ ગદામ-
વિભ્રૂતા મન્યે સર્વે યોધાઃ સાધારણં ધનુરવિમરઃ ।

બ્રાહ્મણોઽબ્રાહ્મણો વા યઃ કોઽપિ નિર્ધનોઽશક્તશ્ચ ભવેત્તસ્મૈ
ધનં દત્ત ।

રામભાર્યૌ જહાહિ જહિહિ જહીહીતિ ત્રિર્વિભીષણો રાવણ-
મુપાદિશત્ ।

યરિઃપત્યાતલંકૃત્ય ચરમાદૃય તસ્મૈ તાં દદતિ સ બ્રાહ્મો
વિવાહ ઉત્તમફલકઃ ।

હરિચરણયોઃ પ્રક્ષિતોઽયં પુસ્પાણામઙ્ગલિર્નઃ કલ્યાણં વિધત્તામ ।
પુરોહિતાસ્તેષાં ગૃહં ગત્વા પ્રથમં પાદાનવાનેનિજુઃ પશ્ચાત્સ-
મન્ત્રકં કર્મ વ્યદ્યુઃ ।

• ‘ભય પામવો’ અને ‘ભયમાંથી રક્ષણ કરવું’ એ અર્થના
ધાતુઓ (મી, ત્રે અને સમાનાર્થ ધાતુઓ) પ્રયુક્ત હોય તો બ્યાંથી
ભય ઉત્પન્ન થાય છે, તે હેતુ અતાવનાર શબ્દ પંચમી વિભક્તિમાં
વપરાય છે.

§ માર્ગપં ૭ પૃ.

દદાતિ દ્રવિણં ભૂરિ દાતિ દારિદ્ર્યમર્ચિનામ્ ।
 સોઽવદાયતિ કીર્તિં ચ શિરોઽવદ્યતિ વિદ્વિષામ ॥
 સંદધાતિ ધનુર્જ્યાયાં યદૈવેપૂર્ રુષાન્વિતઃ ।
 તદૈવ તં ભયાક્રાન્તાઃ સંધિયન્તિ ધરાધિપાઃ ॥
 ન જહાતિ સદાચારં સ સદા ચારણસ્તુતઃ ।
 ઉજ્જિહીતે જગજ્જિત્વા તસ્ય કીર્તિઃ સુરાલયમ્ ॥
 ન ક્લામ્યતિ દિનં કૃત્સ્નં દદાનોઽપિ ધનં બહુ ।
 ન ચ ક્લામતિ સંગ્રામે નિઘ્નન્ગજઘટાશતમ્ ॥
 ન્યાયપ્રવૃત્તો નૃપતિરાત્માનમપિ ચ પ્રજાઃ ।
 ત્રિવર્ગેણોપસંધત્તે નિહન્તિ ધ્રુવમન્યથા ॥
 અધર્માન્નાત્રસઃ પાપ લોકવાદાન્ન ચાભિમેઃ ॥
 દૈવાદ્વિભીદિ કાકુત્સ્થ જિહીહિ ત્વં તથા જનાત્ ॥
 મિથ્યા ંમામભિસંકુપ્યન્નવશાં શત્રુણા હતામ્ ॥
 ધ્યાનન્દં બ્રહ્મણો વિદ્વાન્ન વિમેતિ કદાચન ॥
 યદ્દાસિ વિશિષ્ટેભ્યો યચ્છાશ્રાસિ દિને દિને ।
 તત્તે વિત્તમહં મન્યે શ્વેપં કસ્યાપિ રક્ષસિ ॥
 ન વિમેતિ યદા ચાયં સદા ચાસ્માન્ન વિમ્યતિ ।
 યદા નેચ્છતિ ન દ્વેષ્ટિ બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓએ ગાયોને છોડી (હા) અને લકાઈને સ્થાનેથી નાહા.

ંક્રુષ્ અને દુહ્ ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ આવ્યો હોય તો ે પુરૂષ અથવા વસ્તુ તરફ કોઈ અને દ્રોહની વૃત્તિ યતાવવામાં આવે તે પુરૂષ અથવા વસ્તુવાચક શબ્દ દ્વિતીયા વિભક્તિમાં વપરાય છે, ચતુર્થીમાં વપરાતો નથી.

૨. રામે શિવનું ધનુષ વાળ્યું માટે જનકે તેને પોતાની દીકરી દીધી (દા).

૩. શસ્ત્રવીર માણસો પોતાના શત્રુઓથી બીતા નથી (મી).

૪. રાજાના માણસો માફે ધન લઈ ન જાય માટે મેં તે પેલા ધરમાં નાંખ્યું (નિ+ધા).

૫. તમારા બળવાન શત્રુઓ જોડે સલાહ કરો (સમ+ધા) કે તમારો બધો દેશ નાશ ન પામે.

૬. હું નાગો ફરતાં લાજતો નથી (હ).

૭. સ્મૃતિઓ વિધવાઓનાં પુનર્લગ્નની આજ્ઞા કરે છે (પિ+ધા).

૮. જ્યારે ગોવિન્દ વાત કહેતો હતો ત્યારે તે તારા કાન કેમ બંધ કર્યાં (વિ+ધા અથવા અપિ+ધા) ?

૯. સ્ત્રીઓ શરીરે ધરેણાં પહેરે છે (પરિ+ધા).

૧૦. માણસે ટેકમાંથી તોછડાઈ આજખી કાઢવી જોઈએ (વિ+વિજ્).

૧૧. તારો હાથ અને પગ ધો (અવ+વિજ્) અને પછી તારૂં સંધ્યા પૂજન શરૂ કર.

૧૨. રાજાના અધિકારીઓએ તે જમીનની લંબાઈ માપી (મા).

૧૩. યતિઓ તળાવે પાણીથી પોતાનાં કમંડળ ભરે છે (પૃ કે પૃ).

શબ્દકોષ ૧૧.

ત્રીજા ગણના ધાતુઓ.

દા પરસ્મૈં અને આત્મને. આપવું.
ધા પરસ્મૈં અને આત્મને ધરવું.
પકડવું, મૂકવું; વિ જોડે, અમલ કરવો, કરવું. (ધર્મ પુસ્તકમાં)
આજ્ઞા કરવી, પરિ જોડે. પહેરવું;
સમ જોડે, સમાધાન કરવું, લગા-

ડવું, ચોંટાડવું; અપિ કે પિ જોડે, બંધ કરવું; નિ જોડે, મૂકવું, રાખી મૂકવું; અવ જોડે, ધ્યાન દેવું.
નિજ પરસ્મૈં અને આત્મને. સ્વચ્છ કરવું; અવ જોડે, ધોવું.
પૃ અથવા પૃ પરસ્મૈં ભરવું.

મી પરસ્મૈં બીવું.
 મૃ પરસ્મૈં અને આત્મને. આશ્રય
 આપવો, લઇ જવું.
 મા આત્મને. માપવું.
 વિજ્ પરસ્મૈં અને આત્મને. જૂડું
 પાડવું, ભેદ જાણવો, પિ ભેડે.
 વિષ્ પરસ્મૈં અને આત્મને.

ધેરી લેવું.
 હા આત્મનેં જવું; ઉત્ત ભેડે,
 ઉચ્ચે જવું.
 હા પરસ્મૈં ત્યાગ કરવો, તજવું.
 હુ પરસ્મૈં હોમવું.
 હ્રી પરસ્મૈં શરમાવું, લાજવું.

લજ્જલિ પુ. ખોખો.
 અન્યથા કિ. વિ. નહીતો.
 અન્વિત અનુ+વિ હ નો કર્મણિ
 બ. ફ. યુક્ત, સહિત, ભરેલું.
 અર્થિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. માગનાર,
 યાચક.
 અવશ પુ. ન. સ્ત્રી. આશ્રય રહિત,
 લાચાર.
 અશક્ત પુ. ન. સ્ત્રી. નબળું.
 ઉત્તમફલક પુ. ન. સ્ત્રી. (ઉત્તમ
 પુ. ન. સ્ત્રી.) સુંદર ફલન. ફળ,
 અને ક પ્રત્યય) ફળવાળું. સારા
 પરિણામવાળું.
 કાકુત્સ્થ પુ. કકુત્થના વંશમાં
 જન્મેલો પુરુષ, રામ.
 કુટ્વ પુ. અનાજનું માપ.
 કૃ+અલમ્ ભેડે શણ્ણમારવું.
 કૃત્તન પુ. ન. સ્ત્રી. આપું.
 કૃષ્+અભિ અને સમ્ ભેડે, શુસ્તે થવું

ગજઘટાશત ન. (ઘંટા) સ્ત્રી. રચના,
 સમૂહ, સમુદાય, શત ન. સો,
 હાથીઓની સો હાર, સેંકડો
 હાથીઓ.
 ગદા સ્ત્રી. ગદા.
 ગાણ્ડીવ ન. અર્જુનના ધનુષનું
 નામ છે.
 ચારણસ્તુત પુ. ન. સ્ત્રી. (ચારણ
 પુ. ભાટ) ભારોથી વખણાયેલું.
 ત્રિ કિ. વિ. ત્રણવાર.
 ત્રિવર્ગ પુ. (ધર્મ પુણ્ય) (અર્થ
 પૈસો) (કામ ધન્યતા) એ ત્રણ
 વસ્તુઓનો સમૂહ.
 દિનેદિને કિ. વિ. દરરોજ.
 દુર્યોધનમીમસેનૌ પુ. દ્વિ. દુર્યોધન
 અને મીમસેન (સમાસ)
 દે ૧ લો. ગણ પરસ્મૈં + અવ
 ભેડે, સાચ કરવું.

દો ૪ થો ગણ પરસ્મૈન્ + અવ જોડે,
કાપવું.

દ્રવિણ ન. પેસો.

ધનુર્જ્યા સ્ત્રી. (જ્યા સ્ત્રી. દોરી)
ધનુષની દોરી.

ધરાધિપ ન. (ધરા સ્ત્રી. પૃથ્વી,
અધિપ પુ. ધણી). પૃથ્વીપતિ, રાજા.

ધિ ૬ ઠો ગણ પરસ્મૈન્ + સમ,
જોડે, સલાહ કરવી.

ધુવમ્ કિ. વિ. નક્કી.

નિર્ધન પુ. ન. સ્ત્રી. ધનરહિત,
ગરીબ.

ન્યાયપ્રવૃત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (ન્યાય પુ.
ધન્સાધ, પ્રમાણિકપણું, પ્રવૃત્ત
પ્ર+વૃત્ત) આગળ ચાલવું નો ભૂ.
કૃ. વાજખી વર્તણુંકવાળું, ધન્સાધ
પ્રમાણે ચાલનારું.

પદ ૪ થો ગણ આત્મને + સમ
જોડે, થવું.

પ્રાદુસ કિ. વિ. કે નામયોગી.
દેખીતું, ખુલ્લું.

વિમીષણ પુ. રાવણના ભાઈનું નામ છે.

બ્રાહ્મ પુ. બ્રાહ્મણમાં ચાલતું અમુક
પ્રકારનું લગ્ન.

મયાક્રાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (આક્રાન્ત
આ+ક્રમ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.

જીતાયણું, વશ કરાયણું) મયને વશ.
મિથ્યા અ. કિ. વિ. ખોટી રીતે,
ફેાગટ.

રામભાર્યા સ્ત્રી. રામની સ્ત્રી.

રુષ્ સ્ત્રી. ગુસ્સો.

લોકવાદ પુ. લોકની નિન્દા.

વિદ્વસુ વિદ્ 'ગણવું' નો વ. કૃ.
ગણવું.

વિશિષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન. આચરદાર.

વ્યાસ પુ. મહાભારત આદી કા-
વ્યોનો લખનાર.

શકુન્તલા સ્ત્રી. દુષ્યન્ત રાજાની વહુ.

શેષ પુ. ન બાકી રહેલું.

સમન્વક્રમ કિ. વિ. મન્ત્ર સહિત
એટલે મન્ત્ર ભણીને.

સમિધ્ સ્ત્રી. ઉંદુંબર જેવા કાષ્ઠપણુ
પવિત્ર ગ્રાહની હોમાગ્નિમાં નાખ-
વાની નાની ડાળીઓ.

સાધારણ પુ. ન. સ્ત્રી. મધ્યમ પંક્તિનું.

સુરાલય પુ. (સુર પુ. દેવ, બાલય
પુ. સ્થાન. રહેવાની જગ્યા)

દેવોને રહેવાની જગ્યા. સ્વર્ગ.

હન+નિ જોડે, મારવું, નાશ કરવો.

લહાઈનું સ્થાન રણમુમિ સ્ત્રી.

વાળ્યું નામિત નમ ના પ્રેરક રૂપનો

કર્મણિ ભૂ. કૃ. રામે ધનુષ

વાળ્યું માટે રામેણ ધનુષિ નામિત.

ક્ષયપામેક્ષુ વસ્તુ પ્વંસ નો બૂ કૃ.,
 ઉચ્છિન્ન ઉદ્-નચ્છિદ નો કમંચ્ચિ
 બૂ કૃ-
 નાસિયું અય્ આત્મને ૧ કો ગણુ.
 પરા બેડે (પરાનું પલા થાય છે).
 કમંડળ કમણ્ડલુ પુ.
 યતિ જ્ઞાનપ્રસ્ય પુ. યતિ પુ.

લંબાધ આયામ પુ.
 નાગ્રું નમ્ર પુ. સ્ત્રી. ન.
 શરીર શરીર ન; દેહ પુ.
 પુનર્લગ્ન પુનરુદ્ગાહ પુ
 તોહડાધ અવિનય પુ.
 સંધ્યાપૂજન સંધ્યાવન્દન ન.
 ટક સ્વામિમાન પુ

પાઠ ૧૨.

સાતમો ગણુ.

૧. આ ગણમાં વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુનો સ્વર અને અન્ય વ્યંજન એ બેની વચ્ચે ન મૂકાય છે, અને અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ન મૂકવામાં આવે છે. પ્રત્યય સમાહતી વખતે ૯ માં અને ૧૦ માં પાઠના નિયમો આવે છે.

૨. ધાતુના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.

૩. વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે તદ્દ ધાતુના અન્ય વર્ણની પહેલાં ન ને બદલે ને મૂકાય છે.

પરસ્મે૦ વર્તમાનકાળ.

કષ્ 'અટકાવવું'.

	એ. વ.	ઢિ. વ.	બ. વ.
૧ કો પુ.	કળધ્મિ	કન્ધ્વઃ	કન્ધ્મઃ
૨ બે ,,	કળત્સિ	કન્ધ્વઃ	કન્ધ્વ
૩ બે ,,	કળન્ધિ	કન્ધ્વઃ	કન્ધન્તિ

કળ્+તિ—કળ્+તિ પૃ. ૧ પ્રમાણે કળ્+ધિ ૨. પ્રમાણે કળ્+ધિ=કળન્ધિ, કન્ધ્વઃ એજ પ્રમાણે થાય છે. કળત્સિ માં થ નો માર્ગો. ૫. મા. ૧ પ્રમાણે થાય છે.

અનધતન શ્રુતકાળ.

૧ લો પુ.	અરુણધમ્	અરુન્ધ્ય	અરુન્ધમ
૨ જો ,,	અરુણત-દ્-	અરુન્દમ	અરુન્દ
૩ જો ,,	અરુણત-દ્	અરુન્દામ	અરુન્ધન્

૩ પુ. એ. વ. અરુણધ્+ત-અરુણધ્-ત પ્રત્યયનો લોપ થયો.
અરુણત-દ્ ૨. પુ. એ. વ. માં દ્ નો વિકલ્પે વિસર્ગ થાય છે.

આગાર્થ.

૧ લો પુ.	રુણધાનિ	રુણધાવ	રુણધામ
૨ જો ,,	રુન્દિ	રુન્દમ	રુન્દ
૩ જો ,,	રુણદુ	રુન્દામ	રુન્ધન્તુ

વિધ્યર્થ.

૧ લો પુ.	રુન્ધ્યામ	રુન્ધ્યાવ	રુન્ધ્યામ
૨ જો ,,	રુન્ધ્યાઃ	રુન્ધ્યાતમ્	રુન્ધ્યાત
૩ જો ,,	રુન્ધ્યાત	રુન્ધ્યાતામ્	રુન્ધ્યુઃ

આત્મનેપદ.

વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્ર. વ.
૧ લો પુ.	રુન્ધે	રુન્ધ્વહે	રુન્ધ્મહે
૨ જો ,,	રુન્ધે	રુન્ધાયે	રુન્ધ્વે
૩ જો ,,	રુન્ધે	રુન્ધાતે	રુન્ધતે

અનધતન શ્રુતકાળ.

૧ લો પુ.	અરુન્ધિ	અરુન્ધ્વહિ	અરુન્ધ્મહિ
૨ જો ,,	અરુન્દાઃ	અરુન્દાયામ્	અરુન્ધ્વમ્
૩ જો ,,	અરુન્દ	અરુન્ધાતામ્	અરુન્ધત

આગાર્થ.

૧ લો પુ.	રુણધૈ	રુણધાવૈ	રુણધામૈ
----------	-------	---------	---------

૨ જો „	હન્ત્સ્વ	હન્ધાથામ્	હન્ધ્વમ્
૩ જો „	હન્દ્વામ્	હન્ધાતામ્	હન્ધતામ્
		વિધ્યથે.	
૧ કો. પુ.	હન્ધીય	હન્ધીયહિ	હન્ધીમહિ
૨ જો „	હન્ધીયા:	હન્ધીયાથામ્	હન્ધીધ્વમ્
૩ જો „	હન્ધીત	હન્ધીયાતામ્	હન્ધીરન્

અન્જ વર્તમાનકાળ, ૩ પુ. એ. વ. અનક્તિ એમાં અનુનાસિક-
ભોપાય છે, અને જ નો ક થાય છે. મા. પા. ૨૫.

અનઘતન ભૂત. ૩. પુ. એ. વ. આનક્-ગ્; આશર્થ ૨. પુ.
એ. વ. અહિં.

પિષ્ વર્તમાન ૩. પુ. એ. વ. પિનષ્ટિ એમાં તિ નો ટિ થયો છે.
આશર્થ ૨. પુ. એ. વ. પિષ્ + ધિ - પિન્ચ + ધિ = પિન્ચ + ડિ =
પિન્ડ + ડિ = પિન્ડિ. પા. ૮.

અનઘતન ભૂતકાળ. ૩. પુ. એ. વ. અપિનષ્+ત્=અપિનષ્=અપિન્-ડ્.
રિન્ પ૨૨મૈ૦ વર્ત. ૩. પુ. એ. વ. રિનષ્+તિ-રિનક્+તિ=રિનક્તિ
આશર્થ. ૨. પુ. એ. વ. રિન્ડિ. અનઘતન ભૂ કા. ૩. પુ.

એ. વ. અરિનક્, ગ્.
મિન્ પ૨૨મૈ૦ વર્તમાન. ૩. પુ. એ. વ. મિનક્તિ.

આશર્થ. ૨. પુ. એ. વ. મિન્ડિ.

અનઘતન ભૂ કા. ૨. પુ. એ. વ. અમિનત્-ડ્ અથવા અમિનઃ

હિન્ પ૨૨મૈ૦ આશર્થ ૨. પુ. એ. વ. હિન્ધિ એમાં સ્ ભોપાયો.

અનઘતન ભૂ કા. ૩. પુ. એ. વ. અહિનત્-ડ્. ૨. પુ. એ. વ.

અહિનઃ, અહિનત્-ડ્.

તદ્ ૩. પુ એ. વ. તણેહ+તિ-તણેહ+તિ-તણેહ+ધિ-તણેહ+ડિ=તણેહિ

લેહિ ની માફક તણ્ડ; દિ. વ.; તન્+ન્+હ+અન્તિ=તદ્હન્તિ એમ
અતણેહ્ અલેહ્ પેઠે.

दीनाय याचमानाय धनं ददतं मां मा रुन्धि पापमेव तस्मा-
त्वामाभयेत् ।

किमीरस्य शरीरं चूर्णवदपिनङ्गीमसेनः ।

रिपोः करिणां गण्डस्थलान्यभिन्दत वीराः ।

अद्यप्रभृति त्वां कोशागारे नियुनजिम तदात्मनोऽधिकारेऽप्र-
मत्तोभव ।

तस्यां तवानुरागमस्माकं पुरो व्यर्थं किं व्यनक्षि किं तेन
लभेथाः । तामेव गच्छ ।

अरण्ये केचित्पशवोऽन्यान्निहसन्त्यतस्तान्निहन्मन्बुवन्ति ।

रेरे पान्था जाले निपतितोऽहम् । अत्रागत्य मे पाशांश्छिन्त ।

यत्किञ्चिद्भुजसे तद्भुज्जीथाः । अन्यस्य कस्यचिद्धनं मा गृध्य ।

न हि स्यात्सर्वाणि भूतानीत्येतं विचिमक्षरशो जैना अनुसरन्ति ।

स्वगृहमागतमर्थिनं रघुः कियद्वस्विष्यते त्वयेत्यन्वयुङ्क्त ।

रात्रौ नाभुञ्जि मह्यं किञ्चिद्भक्षयितुं देहि ।

वेत्ति सर्वाणि शास्त्राणि गवस्तस्य न विद्यते ।

विन्दते धर्मं सदा सद्भिस्तेषु पूजां च विन्दति ॥

वृणक्ति वृजिनैः सङ्गं वृक्ते च वृपलैः सह ।

वर्ज्यताज्जवोपेतैः स वर्जयति दुर्जनैः ॥

न संपृणक्ति कृपणैः संपृक्ते न पृथग्जनैः ।

संपर्चति सदाचारैः संपर्चयति पण्डितैः ॥

नियुङ्क्ते गुल्मपालान् स नियोजति नियोगिनः ।

नियोजयत्यनीकस्थान् स्वयं चात्मनि युज्यते ॥

न हिनस्ति वृथा जन्तूस्तृणान्यपि न हि सति ।

तमेव हिंसयत्येकं यस्तदाज्ञां विलङ्घ्यते ॥

खिद्यतेऽसौ न भृत्येषु याचकेषु न खिन्दति ।

खिन्दते तेष्वेव ये द्रव्यं दीयमानं न गृह्यते ॥

પ્રણિજ્ઞે દક્ષિણીયાનાં વિપ્રાણાં ચરણૌ ચ સઃ ॥
 યત્પાદૌ મુકુટજ્યોત્સ્નાજલૈર્નેનેતિ રાજકમ ॥
 હિનસિ સંશયં શાસ્ત્રે વિદુષાં સૂક્તિમિસ્સદા ।
 હેદયત્યસિધારાભિર્વિદ્વિષાં મસ્તકં ચ સઃ ॥
 મનો નોદ્વિજતે તસ્ય દ્વતોડર્યમહર્નિશમ્ ।
 ઉદ્વિનક્તિ તુ સંસારાદસારાત્તત્ત્વવેદિનઃ ॥
 કેચિદ્યુસ્માય ધાવન્તિ પ્રયુસ્માય ચ કેચન ।
 નોદ્યુઙ્ક કોઽપિ ધર્માય સર્વાભિપ્રેતહેતવે ॥
 પીઠાકરમમિત્રાણાં કર્તવ્યમિતિ શક્રજિત્ ।
 અબ્રવીત્ સ્વદ્ગુણશ્ચ તસ્યા મૂર્ધાનમચ્છિનત્* ॥
 તૃણેહિ દેહમાત્મીયં ત્વં વાચં ન દદાસિ ચેત્ ॥
 કામાન્દુગ્ધે વિપ્રકર્ષત્યલક્ષ્મીં કાંતિ સૂતે દુષ્કૃતં યા હિનસિ ।
 તાં વાપ્યેતાં માતરં મદ્ગુલાનાં ઘ્રેનું ધીરાઃ સૂનૃતાં વાચમાહુઃ ॥



ગુજરાતી વાક્યો.

૧. જો હરિ મને અટકાવે નહીં (ઈ) તો હું એ આડની ડાળી કાપી નાખું (હિં).
૨. તેણે માદા બાદને આપવા માટે તે ઓસડીઆં ખાંડયાં (કુટ્).
૩. હેલો બ્રાહ્મણ રાજ સાથે વિશ્રામ મહેલમાં ધણુ બ્રાહ્મણો ભ્રમેશા જમતા (મુજ્).
૪. વટાળીઓ આડોને અને ધરોને તોડી નાંખે છે (મજ્).

* છ ની પૂર્વે સ્વર આવ્યો હોય તો તેનો છ થાય છે. જો છનો પૂર્વ સ્વર દીર્ઘ હોય અને પદને અન્તે હોય તો એ ફેરફાર વિકલ્પે થાય; પણ મા (નિષેધાર્થ અવ્યય) અને આ (ઉપસર્ગ) પછી છ આવે તો તેનો છ નિત્ય થાય છે.

૫. મેં મારાં દુઃખો તેની આગળ કહી બતાવ્યા (વિ+અજ્);
તેથી તેનું હૈયું દયાથી પીગળ્યું.
૬. આપ તેને સેનાધિપતિની જગ્યાએ નિમો (નિ+યુજ્); તે
હોશીઆર અને શરો માણસ છે.
૭. મને કાશી જતાં તમે શા માટે અટકાવો છો (રૂઢ).
૮. ધણું ખર્ચું તું ક્યાં અને ક્યારે જામે છે (મુજ્).
૯. હિંદુસ્તાનમાં અ.પણે હાથવતી અનાજ દળીએ છીએ;
પણ વિલાયતમાં સંચાથી દળે છે.
૧૦. હું મંત્રીની જગ્યા ઉપર કેાને નિમું (નિ+યુજ્).
૧૧. હવે હું જૂદી જૂદી જાતના જનાવરોને વિગતવાર ગણાઉં છું.
(વિવિષ્).
૧૨. ચઢતીની તેની બધી આશા ભાગી ન પાડો (મઝ્).
૧૩. તે યવને સાકેતને ઘેરો ધાલ્યો (રૂઢ).

શબ્દકોષ ૧૨.

સાતમા ગણના ધાતુઓ.

અઙ્ પરસ્મૈં તેલ ચોપડવું; વિ
જોડે, ખુલ્લું કરવું, ઉઘાડું કરવું.
ઇન્ધ્ આત્મનેં સળગાવવું, ચેતાવવું.
શુદ્ પરસ્મૈં આત્મનેં ખાંડવું,
ભુકો કરવો.
ચિદ્ આત્મનેં ખેદ પામવો,
નાખુશ થવું, મારું લાગવું.
છિદ્ પરસ્મૈં આત્મનેં કાપવું.
તદ્ પરસ્મૈં મારવું, નાશ કરવો.
પિષ્ પરસ્મૈં દળવું.

પૃચ્ પરસ્મૈં સમ્ જોડે, સંબંધમાં
આવવું, જોડાવવું.
મઙ્ પરસ્મૈં નાશ કરવો, ભાંગવું.
મિદ્ પરસ્મૈં આત્મનેં ચીરવું.
મુજ્ પરસ્મૈં ભોગવવું. આત્મનેં
જમવું.
યુજ્ પરસ્મૈં આત્મનેં જોડવું;
અત્ જોડે, ખુલ્લું, નિ જોડે,
નીમવું; ઉદ્ જોડે, પ્રત્યક્ત કરવો,
ઉઘોમ કરવો.

રિન્ પરસ્મે૦ આત્મને૦ ખાલી
કરવું.

રુધ્ પરસ્મે૦ આત્મને૦ અડચણ
કરવી, રોકવું, ઘેરો ધાલવે.

વિન્ પરસ્મે૦ ઉદ્ જોડે, ધુબવું,
ખીવું કંટાળી જવું.

વિદ્ આત્મને૦ વાદવિવાદ કરવે.
તકરાર કરવી.

વૃજ્ પરસ્મે૦ વેગળાં રહેવું, વર્જવું.

શિષ્ પરસ્મે૦ બેદ કરવે; વિ જોડે,
વિગતવાર કહેવું.

હિન્ પરસ્મે૦ મારવું. હિંસા કરવી.

અક્ષરસઃ કિ. વિ. અક્ષરે અક્ષર.

અગાર ન. ધર.

અયપ્રમૃતિ કિ. વિ. (અય આજ
પ્રમૃતિ માંડીને) અત્યારથી માંડીને.

અધિકાર પુ. હોદ્દો, જગ્યા. અખતીયાર

અનાર્જવોપેત પુ. સ્ત્રી. ન. (અન નહીં,

આર્જવ ન. પ્રમાણિકપણું ઉપેત

ઉપનદ ને કર્મણિ બૂ. કે.)

પ્રમાણિકપણા વગરનું, અપ્રમાણિક.

અનીકત્થ પુ. સ્ત્રી. ન. (અનીક ન.

સૈન્ય, સ્થા ઉભા રહેવું, લશ્કરમાં

ઉભો રહેનાર, સિપાઈ.

અન્ય સર્વ ધીળું.

અપ્રમત્ત પુ. સ્ત્રી. ન. (અ, અને
પ્રમત્ત ખેડીકડું) ખેડીકડું નહીં તે.

અર્થિન્ પુ. ગરજવાન. યાજ્ઞક.

અલક્ષ્મી સ્ત્રી. ખોટું નસીબ, દુર્દેવ,
દગ્ધિતા.

અસાર પુ. સ્ત્રી. ન. (સાર પુ. જીવ,

તત્વ વગરનું, જીવ વગરનું.

શાયદા વગરનું, નકામું.

અસિધારા સ્ત્રી. (ધારા સ્ત્રી. ધાર)
તલવારની ધાર.

અહર્નિશમ્ કિ. વિ. રાત દહાડો.

આત્મીય પુ. સ્ત્રી. ન. પોતાનું.

કામ પુ. ઇચ્છા.

કિયત્ પુ. સ્ત્રી. ન. કેટલું.

કિર્માર પુ. રાક્ષસનું નામ છે.

કૃપણ પુ. સ્ત્રી. ન. નીચ, કદરી,
હલકા મનવાળું.

કૃષ્ ૧ લો ગણ. પરસ્મે૦ ખેંચી

કાઢવું; વિનેપ્ર જોડે, વધારે ખરાબ

કરવું, નરસું કરવું, કમી કરવું.

કોશાગાર ન. કોઠાર તીજેરી.

સ્વદ્ગકૃષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન. (સ્વદ્ગ પુ.

તલવાર) જેણે તલવાર ખેંચી

કાઢી છે તે.

ચિદ્ ૪ થો ગણ. આત્મને૦ ૬ હો.

ગ. પરસ્મે૦; ખેદ પામવો, નાખુશ

થવું. માહું લાગવું.

ગળ્ડસ્થલ ન. હાથીનાં લમણાં.

ગુલ્મપાલ પુ. (ગુલ્મ પુ. કિલ્લો)
કિલ્લાનો રક્ષક.

મૃધુ ૪ થો ગણુ. પરસ્મૈં અતિ
લોભ કરવો.

ચૂર્ણ પુ. ન. ધૂળ, ભુકો; ચૂર્ણવત
ધૂળ જેવું.

ચેત્ અ. જ્ઞે.

છિદ્ ૧૦ મો ગ. કાપી નાંખવું,
ભાગ કરવા.

જૈન પુ. શ્રાવક.

તત્ત્વવેદિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. તત્ત્વ
જાણનાર.

દક્ષિણીય પુ. સ્ત્રી ન. દક્ષિણાને પાત્ર.

દદત્ દા ૩ જ્ઞે. મ. વ. કૃ. આપવું.

દીન પુ. સ્ત્રી. ન. ગરીબ.

દુષ્કૃત ન. દુષ્કર્મ, ધાતકી કામ, પાપ.

શુન્ન ન. પૈસો.

નિઞ્જ ૨ જ્ઞે, ગણુ, આત્મને. પ્ર
જ્ઞેડે, ધોવું, સાફ કરવું.

નિયોગિન્ પુ. પ્રધાન, અમલદાર.

પાન્થ પુ. મુસાફર.

પાશ પુ. જાળ, કાંસ.

પીઢાકર પુ. સ્ત્રી. ન. હુઝારક,
ઘળ કરનાર.

વૃન્ ૧ લો ગણુ પરસ્મૈં; ૨ જ્ઞે
ગણુ આત્મને. અને ૧૦ મો

ગણુ સમ્ જ્ઞેડે, સંબંધમાં આવવું,
જોડાવવું, મળી જવું,

વૃષજન પુ. હાલકો માણસ. નીચ
પુરુષ.

પ્રશુન્ન પુ. કામદેવ.

મક્કલ ન. કલ્યાણ, બહુ, પવિત્ર
હોય તે.

મસ્તક પુ. ન. માથું.

મુકુટજ્યોત્સ્નાજલ ન. (મુકુટ ન.

મુગટ) મુગટોની દીપ્તિ અથવા
પ્રકાશ રૂપી જળ.

મૂર્ધન્ પુ. માથું.

યત્પાદ પુ. જ્ઞેનો પગ.

યુજ્ ૪ થો ગણુ. આત્મને. પોતાનું
મન કમજ કરવું.

યુજ્ ૧ લો. ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ મો.
ગ. જ્ઞેડું, નિ જ્ઞેડે, નીમવું.

રાજક ન રાજ સમુદાય, સંધળા
રાજાઓ.

વિજ્ ૧ લો ગણુ આત્મને ૦ ઉડ્
જ્ઞેડે, કાંપવું, ખીવું, કંટાળવું.

વિપ્ર પુ. બ્રાહ્મણ.

વૃજ્ ૧ લો ગણુ. પરસ્મૈં; ૨ જ્ઞે
ગણુ આત્મને ૦ અને ૧૦ મો ગણુ.

દૂર રહેવું, વર્જવું.

વૃજિન પુ. નિર્દય માણસ.

વૃથા કિ. વિ. ફાગટ, નકામું.

વૃષલ પુ. શુદ્ધ, પાપી, વહીગયણું.
માણસ.

શક્રજિત્ પુ. ધન્દનો જીતનાર,
રાવણનો પુત્ર.

શ્રિ ૧ લો ગણુ. પરસ્મૈં આત્મને ૦
આ જ્ઞેડે, વળગી રહેવું, પાસે
જવું, આશ્રય લેવો.

સદાચાર પુ. સ્ત્રી. ન (સત્ પુ.

સ્ત્રી. ન. સાઈ, આચાર પુ. ચાલ
ચલગત, વર્તણુક.) સારી વર્ત-
ણુકવાળુ.

સર્વાભિપ્રેતહેતુ પુ. (અભિપ્રેત અભિન-
પ્ર સાથે દનો કર્મણિ બૂ. કે.
ધૃત્યેલુ.) સધળી ધૃષ્ટિ વસ્તુનું
(પ્રાપ્ત કરવાનું) કારણ.

સૂતૃત પુ. સ્ત્રી. ન. પ્રિય, આનંદ-
કારી.

સુક્તિ સ્ત્રી. સાઈ, છટાદાર, ઝક્તિ

સ્ત્રી. (વાણી) સારી વાણી,
સાઈ વચન, ખરી રીતે પ્રસિદ્ધ
કરવું તે. શુદ્ધ વિવરણ.

હિંસ ૧ હો ગણ. પરસ્પૃષ્ઠ અને
૧૦ મો ગણ. હિંસા કરવી,
નાશ કરવો.

હિંસ પુ. સ્ત્રી. ન. ખુની, માંસાહારી.

આત્મિયુ રાજા બ્રાહ્મણરાજ પુ.

ડાળી શાસ્ત્રા સ્ત્રી.

ગનાવર પશુ પુ.

મંત્રી મંત્રિન પુ; ધીસચિવ પુ.

જૂડું જૂડું વિવિધ પુ. સ્ત્રી. ન.

માડું રુગ્ણ પુ. સ્ત્રી. ન.

એસડીઆં ઓષધી સ્ત્રી.

હોદ્દો અધિકાર પુ.

દયા દયા સ્ત્રી; દયાથી પીગળેલું

દયાર્દ્ર પુ. સ્ત્રી. ન.

ગગ્યા (હોદ્દો) પદ ન.

સાકેત (શહેરનું નામ છે). સાકેત ન.

હોંશીઆર ચતુર પુ. સ્ત્રી. ન.

કુશલ પુ. સ્ત્રી. ન.

ધણું ખર્ચ પ્રાયેણ અ. કિ. વિ.

પ્રાયઃ અ. કિ. વિ.

વિશ્રામ મહેલ વિશ્રામ પ્રાસાદ પુ.

વટોળીઓ ચક્રવાત પુ. જ્ઞાનાવાત પુ.

પાઠ ૧૩.

ગણકાર્ય રહિતકાળ.

પરોક્ષ ભૂતકાળ.

સામાન્ય નિયમો—કેટલાક મૂળ* ધાતુઓને, ય શિવાચના કોઈ
પણ બ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો (ગણકાર્ય રહિત કાળને લગતા)

* એકજ સ્વરવર્ણના બીજા ધાતુઓ (દશમા ગણના ચોરસ,
કથય વગેરે અને પ્રેરકભેદના) હમેશાં સેદ્ધ છે.

લગાડતાં પહેલાં હ લગાડાય છે. આવા ધાતુઓ સેટ્ કહેવાય છે અને બાકીના અનિટ્ કહેવાય છે. બીજા વર્ગના ધાતુઓ કરતાં પહેલાં વર્ગના ધાતુઓ ધણા છે પણ બીજા વર્ગના ધણાજ જરૂરી છે અને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તે જ્યાં ત્યાં મળે છે †

† નીચેના શ્લોકો સેટ્ અને અનિટ્ ને છુટા પાડી સમજાવે છે તે વિધાર્થીએ ધ્યાનમાં રાખવા કારણ કે મોટે સહેલાઈથી કરાય છે.

उदृदन्तैर्यौति रुक्णु शीस्तुनुक्षुश्चिडीङ् श्रिभिः ।

वृङ् वृज्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्मृताः ॥

સ્વર અન્યે હોય એવા (જત્ અને કૃત્) એટલે દીર્ઘ ક અને દીર્ઘ કૃ, યુ અને તેની પછીના બીજા બધા ધાતુઓ શિવાયના અનુદાત્ત એક સ્વરી ધાતુઓ અનિટ્ કહેવાય છે. દીર્ઘ ક અને દીર્ઘ કૃ જેની અન્તે હોય, યુ અને તેની પછીના બીજા ધાતુઓ જે એક સ્વરી છે અને જેને છેડે સ્વર આવેલ છે તે બધા સેટ્ છે. બાકીના બધા અનિટ્. હીઙ્ એટલે હી ઉડવું આત્મને. વૃજ્ એટલે વૃ ઉભયપદી (હ એ આત્મનેપદની ને જ્ એ ઉભયપદની નિશાની છે.)

(અનિટ્ ધાતુઓ). શ્લૂ પ્ચ મુચિ રિચ્ વચ્ વિચ્ સિચ્ પ્રચ્છિત્યજ્ નિજિર્ ભજઃ । મઙ્ઙ્ મુજ્ મ્રસ્ઙ્ મસ્જિ યજ્ યુજ્ રઙ્ રઙ્ઙ્ વિજિર્ સ્વજ્જિ સઙ્ઙ્ સ્જઃ ॥ અડ્ ક્ષુડ્ સ્વિડ્ છિડ્ તુદિ નુદઃ પથ મિડ્ વિંચ્ તિવિનડ્ । શડ્ સદી સ્વિચ્ચતિઃ સ્કન્દિ હદિ ક્રુષ્ ક્ષુષિ બુધ્યતી । બન્ધિર્ યુષિ રુધી રાધિ વ્યધ્ શુધઃ સાધિ સિંધ્યતી ॥ મન્યહનઆપ્ ક્ષિપ્ લુપિ તપ્ તિપસ્ત્વપ્યતિ દપ્યતી । લિપ્ લુપ્ વપ્ શપ્ સ્વપ્ કપિ યમ્ રમ્ લમ્ ગમ્ નમ્ યમો રમિઃ ॥ ક્રુશિર્ દંશિ દિશી દશ્ મૂશ્ રિશ્ રશ્ લિશ્ વિશ્ સ્પૃશઃ કૃષિઃ । ત્વિષ્ તુષ્ દ્વિષ્ દુષ્ પુષ્ય પિષ્ વિષ્ શિષ્ શુષ્ શ્લિષ્યતયો ઘસિઃ ॥ વસતિર્ દહ્ દિહિ દુહો નહ્ મિહ્ રહ્ લિહ્ વહિ સ્તથા । અનુદાત્તા હલન્તેષુ ધાતવો દ્વયધિકં શતમ્ ॥

૨. પરાક્ષણતકાળના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

પરસ્મે૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ ક્ષો પુ.	અ	વ	મ
૨ જો ,,	થ	અથુસ્	અ
૩ જો ,,	અ	અતુસ્	અસ્

૩. અહિં ક્રિયા ધ, વ, અને મ, એ ત્રણ પ્રત્યયોનું હ, લે છે, (અ) ક, છ, ઝ, જ, ર જો પુ. એ. વ. વચરિય, સ્તુ, દુ, સુ અને શુ એ પ્રત્યયો હ લેતા નથી.

(આ.) બીજા ધાતુઓમાં વ, મ અને ધ લે છેજ પણ,

(ઇ) હરર ક જોને અન્તે હોય એવા અનિટ્ ધાતુઓમાં ધ ની પૂર્વે હ આવતી નથી, જ્યારે (ઉ) અન્તે સ્વર હોય એવા અનિટ્ ધાતુઓ અથવા ધાતુઓનાં અ હોય એવા અનિટ્ ધાતુઓ વિકલ્પે હ લે છે.

આત્મને૦

	૧ ક્ષો પુ.	૨ જો ,,	૩ જો ,,
૧ ક્ષો પુ.	અ	વહે	મહે
૨ જો ,,	સે	આથે	ધ્વે
૩ જો ,,	અ	આતે	હરે

૪. ત્રીજા પુરુષ એકવચન અને બહુવચન સિવાય બીજા પ્રત્યયો ગણના બીજા વિભાગના વર્તમાન કાળમાં જે છે તેજ છે.

આ કારિકામાં અનિટ્ ધાતુઓ છે. માત્ર મેજ માટે કેટલાક ધાતુઓમાં હ ઉમેરવી પડી છે, અને કેટલાકમાં ગણની નિશાની સાથે તિ લગાડેલી છે. છેલ્લી લીટીમાંનો શબ્દ અનુદાત્તનો અર્થ અનિટ્ થાય છે.

આ કારિકામાં જે કહ્યું છે તે ગણકાર્ય રહિત કાળોમાં સામાન્ય રીતે ખરું છે. પણ કેટલીક ખાસ જગ્યાએ ફેરફાર કરવો પડે છે. પરાક્ષણતકાળમાં જે ફેરફાર કરવા પડે છે તે ઉપર બતાવ્યા છે.

કોઇ રૂપમાં અ કે આ સિવાયના બીજા કોઇ પણ સ્વર પછી હોય નો હોય થાય છે. જ્યારે તેની પૂર્વે હ લાગે છે અને એ હ પૂર્વે યુગ્લવ અથવા હ આવ્યો હોય ત્યારે ઉપલો ફેરફાર વિકલ્પે થાય છે.

૫. હ લે એવા પ્રત્યયો ઉપર લખેલા આઠ ધાતુઓ સિવાયના બીજા ધાતુઓમાં ઉપર કહેલો ફેરફાર થાય છેજ.

૬. કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે ગુપ્ (૧ લો પરસ્મૈ) વપ્, સિષ્ ૧ લો. માન ભેર કાઢવું, શાસન કરવું, બ્યવસ્થા કરવી, ક્ષમઃ સૂચ, ક્લિન્દ, અજ્ઞ, સ્યન્દ, વલ્લપ્, ગુહ, ગાહ, રધ, નશ, તપ્, વૃપ્, ગૃહ, દ્રહ, મુહ, સ્તુહ, સ્નિહ, અશ, 'વ્યાપવું' વિગેરે ગણકાર્ય રહિત કાળમાં તેમજ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં વિકલ્પે સેટ્ છે. (વેટ્). સ્ટ (દ્વિતીય ભવિષ્યમાં સેટ્ જ છે વિકલ્પે સેટ્ નથી) સૂર જો અને ૪ થો ધૂ ૫ મો અને ૯ મો વિકલ્પે સેટ્ છે, પણ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં ય સિવાય બીજા બધા પ્રત્યયો પૂર્વે હ ખાસ લે છે.

૭. અંગ. અગિયારમા પાઠમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે સ્વરયુક્ત પ્રથમ વ્યંજનની દ્વિરક્તિ થાય છે. પ્રથમ અક્ષર સ્વર હોય તો તેનીજ દ્વિરક્તિ થાય છે પછીના વ્યંજનની થતી નથી.

૮. જ્યારે વિજ્ઞતીય સ્વર દ્વિરક્તિ થયેલી હ કે ઝ પછી આવે તો હ નો ઇયૂ ને ઝ નો ઝવૂ થાય છે અને જ્યારે સ્વગ્નતીય સ્વર આવે ત્યારે બીજો સ્વર જોડાઇ દીર્ઘ ઈ કે ઝ થાય છે. પરાક્ષ ભૂતકાળના અધિકારી પ્રત્યય પૂર્વે હ 'જવું' ધાતુની દ્વિરક્તિ થયેલી હ લાંબાય છે.

* જ્યારે આ ધાતુ હ લેતો નથી ત્યારે ૧ લો પુ. દ્વિ. અને બ. વ. ના રૂપો ચક્ષવ્વહે, ચક્ષવ્મહે થાય છે. એટલે મ નો ન્ થાય છે. નિયમ એવો છે કે અન્ત્ય મ કોઇ ધાતુમાં હોય અને તેની પછી વ્ કે મ આવે તો તેનો ન્ થાય.

આ પ્રમાણે ઉચ્ચ-ઉચ્ચ ઉપરના ૭. પ્રમાણે ડબોચ્ચ, નીચલા ૯.. પ્રમાણે ડબોચ્ચ તેમજ ઇષ્-ઈષ્-ઈષ્-ઈષ્ જ્યારે શુણ્ણ થતો નથી ત્યારે ડચ્-ઉચ્ચ-ઉચ્ચ અને ઇષ્-ઈષ્-ઈષ્ વળી ઇ-ઈષ્-ઈષ્ અને અન્ય ઇ નો ય થાય છે. ૧૦ મો નિયમ પાઠ ૭.

૯. પરસ્મૈપદના દ્વિવચન અને બહુ વચનના પ્રત્યયો અને આત્મનેપદના બધા પ્રત્યયો અવિકારી છે, અને પરસ્મૈપદના એક વચનમાં બધા વિકારી છે. (અ) વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો શુણ્ણ થાય છે. (ખ) અન્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય અની પહેલા પુરૂષ એકવચનમાં વિકલ્પે અને ત્રીજા પુ. એકવચનમાં ખાસ વૃદ્ધિ થાય છે. (ગ) બીજા પુરૂષ એકવચનમાં અન્ય સ્વરનો શુણ્ણ થાય છે. અને ઉપાન્ત્ય અ જેમનો તેમ રહે છે.

બુધ્ પરસ્મૈ૦

	એ. ૧.	દ્વિ. ૧.	બ. ૧.
૧ કો પુ.	બુવોધ	બુવુધિવ	બુવુધિમ
૨ જો ,,	બુવોધિથ	બુવુધયુઃ	બુવુધ
૩ જો ,,	બુવોધ	બુવુધતુઃ	બુવુધુઃ

બુધ્-બુવુધ્ ૭. પ્રમાણે, બુવોધ ૯. (અ) પ્રમાણે, -બુવોધ, બુવુધિવ (પા. ૧૩. ૩. બ.)

આત્મને૦

૧ કો પુ.	બુવુધે	બુવુધિવે	બુવુધિમ્હે
૨ જો ,,	બુવુધિયે	બુવુધાયે	બુવુધિવે
૩ જો ,,	બુવુધે	બુવુધાતે	બુવુધિરે

કૃ પરસ્મૈ૦

	ચકાર-ચકર	ચક્રવ	ચક્રમ
૧ કો પુ.	ચકાર-ચકર	ચક્રવ	ચક્રમ
૨ જો ,,	ચકર્થ	ચક્રયુઃ	ચક્ર
૩ જો ,,	ચકાર	ચક્રતુઃ	ચક્રુઃ

કૃ-કૃકૃ-ચકૃ (૯ મો, બ) ચકાર્-ચકર્-ચક્રવ, ચકર્થ વિગેરે. (૩. અ.)

આત્મને०

૧ લો પુ.	ચક્રે	ચક્રવહે	ચક્રમહે
૨ જો ,,	ચક્રષે	ચક્રાથે	ચક્રદ્વે
૩ જો ,,	ચક્રે	ચક્રાતે	ચક્રિરે

૬ માટે જુઓ ૪થો પાઠ ૧૩ મો.

ની પરસ્મે०

૧ લો પુ.	નિનાય-નિનય	નિન્યિવ	નિન્યિમ
૨ જો ,,	નિનયિથ-નિનેથ	નિન્યથુ:	નિન્ય
૩ જો ,,	નિનાય	નિન્યતુ:	નિન્યુ:

ની-નીની (૭ મો. નિયમ), નિની (૨. જો નિયમ પા. ૧૧) નિનૈ (૯. નિયમ. બ.) નિનાય ૩ જો પુ. એ. વ. નિની-નિન્યતુ: (નિ ૧. પા. ૧૧) નિનયિથ-નિનેથ (પા. ૧૩. ૩. (ક) ૯ (ઘ). આત્મને० ૧. પુ. નિન્યે-નિન્યિવહે-નિન્યિમહે. ગદ્ ૩. પુ. જગાદ-જગદતુ:-જગદુ:

૧૦. પૂર્વે જોડાક્ષર હોય એવા અન્ત્ય ક્ર વાળા ધાતુઓ તેમજ દીર્ઘ ક્ર અન્તે હોય એવા ધાતુઓ અને જાણ અને ક્ર ધાતુઓમાં અન્ત્ય સ્વરનો ગુણ થાય છે, એટલે અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે તેનો અર્ થાય છે, શ, ટ, ઢ, ણ. માં વિકલ્પે થાય છે. અને જ્યારે આ ધાતુઓમાં ગુણ થતા નથી ત્યારે તેમનો સ્વર હ્રસ્વ થાય છે. કચ્છ માં પ્રથમાક્ષરનો ગુણ થાય છે.

સ્મૃ.

	એ. વ.	બ. વ.	ઢિ. વ.
૧ લો પુ.	સસ્માર-સસ્મર	સસ્મરિવ	સસ્મરિમ
૨ જો ,,	સસ્મર્થ	સસ્મરથુ:	સસ્મર
૩ જો ,,	સસ્માર	સસ્મરતુ:	સસ્મરઃ

(૨ જો નિયમ (૩) પા. ૧૧ મો અને ૩ જો (બ) અને ૬ પાઠ ૧૩ મો જોવો.

શશાર, શશારતુ:-શશ્રતુઃ, શશરઃ-શશ્રુ: ઇત્યાદિ.

૧૧. છઠ્ઠા ગણના કેટલાક ધાતુઓ જેવાકે કુદ્, સ્ફુદ્, જુદ્, સ્ફુર્, જૂ, અને ઘૂ પરોક્ષભૂતકાળના ૧ પુ. એ. વ. અને ૩ પુ. એ. વ. પ્રેરક ભેદનો અર્થ, અને અન્યતન ભૂત કાળના કર્મણિ ૩. પુ. એ. વ. નો હ શિવાય બીજા કોઈ પણ વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ કે વૃદ્ધિ લેતા નથી. તુત્રોટ (૩. પુ. એ. વ.) તુત્રુટિથ પરોક્ષ ભૂતકાળમાં ૧ લા. એક વચનમાં જે ધાતુઓ વૃદ્ધિ લઈ શકે એવા છે તે ધાતુઓ વૃદ્ધિ વિકલ્પે લે છે પણ ગુણ લેતા નથી, બીજા વિકલ્પે ગુણ લે છે તુનાવ, -તુનુવ; ચુકોટ-ચુકુટ.

૧૨. કેટલાક ધાતુઓ જેવાકે અસ્ અને જૂ ખંડિત છે. અને તેઓના ગણ કાર્ય રહિત કાળમાં રૂપજ નથી.

૧૩. આ અન્તે હોય એવા ધાતુઓમાં (અ) ૧ લો અને ૩ જો પુ. એ. વ. પરસ્મૈપદમાં અ પ્રત્યયને બદલે ઔ આવે છે. (બ) સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અને ૬ લે એવા પ્રત્યયો પૂર્વે અન્ત્ય આનો લોપ થાય છે.

જ્ઞા

	એ. વ.	બ. વ.	દિ. વ.
૧ લો પુ.	જજ્ઞૌ	જજ્ઞિવ	જજ્ઞિમ
૨ જો „	જજ્ઞિથ-જજ્ઞાથ	જજ્ઞથુ:	જજ્ઞ
૩ જો „	જજ્ઞૌ	જજ્ઞતુ:	જજ્ઞુ:

જ્ઞા-જજ્ઞા. અને ઔ થતાં જજ્ઞૌ. ૬ થ પૂર્વે આનો લોપ થતાં તેમજ સ્વર પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થતાં જજ્ઞ+૬થ=જજ્ઞિથ અને જજ્ઞથુ:

૧૪. ગણ કાર્યવાળા ધાતુઓ અને વર્તમાન કૃદંતના પ્રત્યય શિવાય બીજા પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુઓનો અન્ત્ય ઇ, ઈ, ઓને બદલે આ મૂકાય છે ગ્લે ૩ પુ. જગ્લૌ-જગ્લતુ:-જગ્લુ: ૨ પુ. જગ્લિથ-જગ્લાથ વિગેરે.

૧૫. (અ) પરોક્ષ ભૂતકાળમાં મૂની દ્વિશ્કિત થતાં બમૂવ રૂપ થાય છે.

(બ) જિ ના જ્ નો ગ્ થાય છે, હિ ના હ્ નો ઘ્ થાય છે અને ચિ ના ચ્ નો વિકલ્પે ક્ થાય છે.

બભૂવ, વમૂવિથ; જિંગાય-જિગય, જિગિયવ, જિગેથ-જિગયિથ
(૩ જો) જિઘાય; ચિકાય કે ચિચાય.

૧૬. સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે ગમ્, હન, જન્, ચ્વન્, ઘસ્, ધાતુઓમાંના ઉપાન્ત્ય અ નો લોપ થાય છે. હ્ નો ઘ્ બધી જગ્યાએ થાય છે. જન્ અને ઘસ્ માં અ નો લોપ થતાં તેઓ જ્ અને ક્ અનુક્રમે થાય છે.

હન્

૧ લો પુ.	જઘાન-જઘન	જઘ્નિવ	જઘ્નિમ
૨ જો ,,	જઘનિથ-જઘન્થ	જઘ્નયુઃ	જઘ્ન
૩ જો ,,	જઘાન	જઘ્નતુઃ	જઘ્નુઃ

૧૭. હ+અધિ 'અભ્યાસ કરવો' નું પ્રત્યય રહિત રૂપ પરાક્ષ ભૂતકાળમાં અધિજગા થાય છે; અધિજગે-અધિજગાતે-અધિજગિર વિગેરે.

૧૮. (અ) સજ્ અને દૃશ્ માં ક્ર ને બદલે ર્ થાય છે એટલે સજ્ ને દ્રશ્ થાય છે, પણ આ ફેરફાર જ્યારે તેની પછી વ્યંજનથી શરૂ થતો વિકારી પ્રત્યય આવ્યો ત્યારે થાય છે. (બ) આ ધાતુઓમાં થ પૂર્વે હ વિકલ્પે મૂકાય છે. સજ્-સસજ્-સસજ્-સસજ્+થ-સસજ્+થ (ઉપર જુઓ) સસજ્+થ (૯ નિ. પાઠ ૯.) સસજ્+થ પહેલી ચોપડી પ્રમાણે સસજ્. તેજ પ્રમાણે દદ્રજ્. વળી સસર્જિય અને દદર્શિય પણ થાય છે. પ્રચ્છ-પ્રપ્રચ્છિથ પપ્રજ્ (૩ જો નિયમ પાઠ ૧૩ મો).

૧૯. અનિટ્ ધાતુઓ જેમાં ક્ર ઉપાન્ત્ય હોય તે ધાતુઓમાં લોપ વ્યંજનથી શરૂ થતો વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે તે ક્રનો ર્ થાય છે. જેમકે દદ્રજ્ અથવા દદર્જ. તત્રજ્ અથવા તતર્જ વળી દદર્પિથ અને તતર્પિથ.

૨૦. અહ્ ને બદલે પરાક્ષ ભૂતકાળમાં વિકલ્પે ઘસ્ થાય છે. અને જ્યારે ઘસ્ થાય છે ત્યારે થ પૂર્વે હ ઘસ્માં ખાસ આવે છે; અવિકારક પ્રત્યયોથી કેવાં રૂપ થાય છે તે માટે ૧૬ મો નિયમ જોવો.

૨૧. પરોક્ષ શૂતકાળ એવું બતાવે છે કે ક્રિયાને બન્યાને બહુ વખત થઈ ગયો છે. અથવા તો કહેનાર માણસે તે ક્રિયા થતી જોઈ નથી. સામાન્ય રીતે આ કાગ ઘણા પ્રાચીન સમયની કથા કહેવા માટે વપરાય છે, અને પહેલા પુરૂષમાં બોલનાર જે વાત બેશુદ્ધિમાં કરી હોય અથવા તો તે કોઈવાત ઉંધું બોલી છુપાવવા માગતો હોય તો તે બતાવવામાં વપરાય છે.

बहु जगद् पुरस्तात्तस्य मत्ता किङ्काहम् ।

भुक्तं त्वया कलिङ्गेषु । नाहं कलिङ्गाञ्जगाम ।

પુરા કિલિ દુષ્યન્તો નામ રાજા બभૂવ । સ એકવા મૃગયાં કર્તું વનમિયાય । તં તસ્ય સૈનિકા અમાત્યાશ્ચાનુજમ્ । તસ્મિન્કાનને દુષ્યન્તો બહુન્મૃગાજ્ઞયાન । એકં મૃગં પલાયમાનમનુસ-રન્માર્ગે દિવ્યાશ્રમપદં દદર્શ । તસ્ય સૈનિકાઃ પૂર્વસ્મિન્નેવ સ્થાને તસ્થુઃ । કળ્વસ્યાયમૃવેરાશ્રમ ઇતિ જ્ઞાત્વા તં પ્રવિવેશ । પ્રવિશ્ય ચ કો નુ મો અત્રેતિ પ્રપચ્છ । કળ્વસ્ય કૃતિકા દુહિતા શકુન્ત-લાશ્રમાદ્વહિરાગત્ય દુષ્યન્તં સ્વાગતં વ્યાજહાર । શકુન્તલાં ચારુસર્વાર્ઙ્ગીં હૃષ્ટ્વા દુષ્યન્તસ્તાં ચક્રમે । તસ્યાઃ પાર્ણિ ગાન્ધર્વેણ વિધિના રાજા જગ્રાહ । બનન્તરં કંચિત્કાલં તાબુમૌ તસ્મિન્નાશ્રમે ચિક્રીડતુઃ । રમમાણં રાજાનં પ્રેક્ષ્ય સૈનિકાઃ પુરં નિવૃત્તિરે । રાજાપિ પશ્ચાત્સ્વં નગરમુપયયૌ ।

कियद्वसु ब्राह्मणेभ्यो यूयं दद । न वयं तेभ्यः किञ्चिद्दिमा

उन्मादं वीक्ष्य पद्मानां कुमुदानां च मन्दताम् ।

क्षणिकत्वं विभूतीनां चेतसा निश्चिकाय सः ॥

शुश्राव रामस्तत्सर्वं प्रतस्थे च ससैनिकः ॥

तस्तनुर्जज्वलुर्मल्लुર્जगलुर्ललुठिरे क्षताः ।

मुमूर्च्छुर्ववમૂ રત્તં સતૃષુઞ્ચોમયે મટાઃ ॥

જમ્બુમાલી જહૌ પ્રાણાન્ પ્રાણા માહતિનાં હ્રતઃ ॥
વમાણ સ ન મે માયાં જિગાયેન્દ્રોઽપિ કિં નૃમિઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. આધિ નામના રાજાએ બૃહુના છોકરા ઋચીકને પોતાની છોકરી આપી (દ).
૨. તેણે જમદગિન નામના છોકરાને જન્મ આપ્યો (સ).
૩. જમદગિન રેણુકાને પરણ્યો (ની+પર).*
૪. તેની ખરાબ ચાલ માટે તે એક વખત ગુસ્સે થયો (કુપ્), અને પોતાના છોકરાઓને તેને મારી નાખવા ફરમાવ્યું (દિશ).
૫. સૌથી નાના છોકરા પરશુરામ સિવાય તે કામ કોઈએ કર્યું નહિ (ક).
૬. પોતાની કુહાડીથી તેનું માથું તેણે કાપી નાખ્યું (છિદ).
૭. જમદગિન એ કામથી ખુશી થયા (તુષ) અને કહ્યું, “પુત્ર, તું વરમાગ. (ધા+અમિ).
૮. પરશુરામે વિનંતિ દરી કે (ઘૃ) મારી માં જીવતી થાય અને તેના પાપથી છૂટે.
૯. ત્યારે જમદગિનએ કહ્યું (હ આત્મને+ન+વિ અને આ) “તેમ થાઓ” અને રેણુકા જીવતી ઉઠી (સ્થા+ઉદ).

*નદ્, નટ્, ૧૦ ગ. નાથ્, નાધ્, નન્દ્ નક્, નૃ અને નૃત્ સિવાયના ન્થી શરૂ થતા ધાતુઓમાં ર્ વાળો ઉપસર્ગ પૂર્વે આવતાં નૂનો ણ થાય છે. ર્ અને નૂની વચ્ચે પહેલી ચોપડીમાં નૂનો ણ થાય એ નિયમમાં આપેલાજ અક્ષર આવી શકે. કેટલાકના મત પ્રમાણે નાધ્, નૃ અને નર્દ્ એ અપવાદમાં ગણાતા નથી.

૧૦. કેટલાક વખત પછી કાર્ત્તવ્ય નામે રાજા તે આશ્રમે આવ્યો.
ગમ્+આ).

૧૧. તેણે અને તેના સિપાઇઓએ સપ્તર્ષી ઝાડ કાપી નાંખ્યા.
(મજ્ઞ) જમીન વેરાન કરી (ઉત્પન્નાક) અને ઋષિની ગાયો લઇ
ગયો. (હ+અપ). પરશુરામ ઘેર હતા નહિ (મૃ), જ્યારે તે આ-
વ્યા ત્યારે કાર્ત્તવીર્ય સાથે લડ્યા (યુધ્) અને તેને મારી નાખ્યો.
(હન્).

૧૨. જ્યારે કાર્ત્તવીર્યના છોકરાઓએ આ સાંભળ્યું ત્યારે (શ્રુ)
તેઓ ગુસ્સે થયા (ક્રુધ્) અને તે આશ્રમે આવ્યા. (ગમ્).

૧૩. જમદગ્નિને એકલા દેખી તેના પર તીર નાંખ્યા (ક્ષિપ્ કે
મુચ્) અને તેને મારી નાખ્યા.

૧૪. જ્યારે પરશુરામ ઘેર આવ્યા (વૃત્+નિ) ત્યારે તે ગુસ્સે થયા
અને ક્ષત્રિય વંશનું નિકંદન કાઢવા નિશ્ચય કર્યો (ચિન્નિસ).

૧૫. કાર્ત્તવીર્યના છોકરાઓને તેણે પૂછ્યું કે “તમે મારા પિતાને
મારી નાખ્યા”, તેઓએ કહ્યું “ના અમે તેને મારી નાખ્યાજ
નથી.” (ગદ્)

૧૬. પશુ પરશુરામે જાણ્યું (જ્ઞા) કે તે ગુહ્યગાર હતા અને
તેઓને તેમજ બીજા ક્ષત્રિયોને મારી નાખ્યા.



શામ્ભકોશ ૧૩.

ઉલ્ ૧૦ મ. પ. જપું.

ઉન્માદ પુ. હર્ષ, પ્રકુલિત થવું

તે, વિકાસ.

અપરિ કિ. વિ. ઉપર.

અમય સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. અને

પક્ષને લગતું.

અકદા કિ. વિ. અ. એકવાર.

અપ્થ પુ. ઋષિનું નામ છે.

કમ્ ૧૦ ગ. આ. ચાહવું. પ્રીતિ કરવી.

કલિજ્ઞ પુ. દેશનું નામ છે.

કાનન ન. જંગલ.

કુમુદ ન. રાતે ખીલતું કમળ. કૃતિકા સ્ત્રી. દત્તક લીધેલી છોકરી.

કુષ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ. ગુસ્સે થવું.

ક્ષણિકત્વ ન. ક્ષણવાર હોવું તે.

ક્ષત, ક્ષણ નો કર્મણિ બૂ. કૃ. ધાયલ થએલું.

ગદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બોલવું.

ગાન્ધર્વ પુ. એક જાતની પરણવાની રીત. આ રીતે સ્ત્રી અને પુરૂષની માલો માલની કપ્પલાતથી પરણાય છે.

ઋગુપ્ ૧ ગ. રક્ષણ કરવું.

ગ્રાવન પુ. પત્થર.

ઘસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખાવું.

ચારુસર્વાંગી સ્ત્રી (ચારુ સુંદર, સર્વાંગ સધળાં અવયવો). જેના

બધા અંગ સુંદર છે એવી સ્ત્રી.

નિસુ+ચિ નકી કરવું, નિશ્ચય કરવો.

જમ્બુમાલિન પુ. રાક્ષસનું નામ છે.

જ્વલ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં પ્રકાશવું.

ત્વ ૪ ગ. પરસ્મૈં તરસ લાગવી.

દિવ્યાશ્રમપદ ન. (દિવ્ય સ્વર્ગના જેવું.

આશ્રમપદ ન. આશ્રમ) સુંદર આશ્રમ.

દ્વ ૪ ગ. પરસ્મૈં ગર્વ ધરવો.

દ્રુ ૧ ગ. પરસ્મૈં ટોકવું.

તુ આ. શકે અથવા અટકાવ બતાવનાર અવ્યય.

પદ્મ ન. દિવસે ખીલતું કમળ.

પલાયમાન (પરા જોડે અર્થ ૧ ગ.

આ. “જવું”નો વર્તમાન ક્રિદંત.

રા નો લા થાય છે.) દોરતું.

પુરસ્તાત્ ક્રિ. વિ. સામે.

પૂર્વ સર્વ. પહેલું.

બહિસ્ ક્રિ. વિ. બહારનું.

મળ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બોલવું.

* ગણકાર્ય રહિત કાળમાં ૧૦ ગણનો અર્થ આ ધાતુમાં વિકલ્પે થાય છે. આ ધાતુના ખીજ બધા ધાતુઓમાં અર્થ કાયમ રહે છે પણ તેનો અન્ત્ય જ લોપાય છે. આ ફેરફાર પરસ્મૈં અને આત્મને સિવાય ખીજ બધા (ગણકાર્ય રહિતકાળ) અને અર્થમાં આ ગણના ધાતુમાં કાયમ રહે છે.

x આ ધાતુ અને ખીજ ધાતુઓ પહેલા પાઠમાં આપ્યા છે તેમાં ગણકાર્ય રહિતકાળ અને અર્થમાં આવેલ વિકલ્પે લખાયા છે.

મન્દતા સ્ત્રી. ધીમાપલ્લુ. સુસ્તી.
 મત્ત, મદ્ નું બૂ. કૃ. ઉન્મત્ત.
 માયા સ્ત્રી. હુઆધ, બદ્ જોવું.
 મૂર્છ ૧ ગ. પરસ્મૈ. થાકી જવું,
 બેભાન થવું.
 મૃગયા સ્ત્રી. શિકાર.
 મ્લે ૧ ગ. પરસ્મૈ. ચીમળાવવું.
 નરમ થવું.
 રક્ત ન. લોહી.
 રણ ૪ ગ. પરસ્મૈ. ઇજા કરવી.
 લુટ ૧ ગ. આત્મને. આબોટવું.
 વમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ. ઓકવું, ઉલ-
 ટી કરવી.

વિમુક્તિ સ્ત્રી. પેસો, મક્કતી સ્થિતિ.
 સૈનિક પુ. સ્ત્રી. ન. સિપાહીઓ
 સાથે.
 સિધ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ. નિયમિત
 કરવું, સારા નીકળવું.
 સ્તન ૧ ગ. પરસ્મૈ. રડવું, ગાળ
 વીળ કરવી.
 સ્નિહ ૪ ગ. પરસ્મૈ. રનેહ રાખવો.
 સ્તુ ૨ ગ. પરસ્મૈ. વહેવું.
 સ્તુ ૧ ગ. પરસ્મૈ. અવાજ કરવો.
 હત, હન નો કર્મણિ. બૂ. કૃ. મ-
 રાયણ.

અવિવેક વ્યમિચાર પુ.
 ઋચીક (ઋચીકનું નામ છે)
 કદી નહીં ઋચીક પુ. નૈવ અ,
 કાર્તવીર્ય ન કહિંચિત્ અ.
 (એક રાજાનું નામ છે. એને
 પરશુરામે માર્યો હતો) કાર્તવીર્ય પુ.
 કુહાડી પરશુ પુ.
 ગાધિ (રાજાનું નામ છે) ગાધિ પુ.
 ધણું મુશમ કિ. વિ-

ધુટી મુક્ત. મુચ્ નો કર્મણિ બૂ.
 કૃ; મુક્તા સ્ત્રી; ધુટા થવું મુચ્
 (કર્મણિ ૩૫ વાપરે).
 બડ મૂળથી કાપી નાંખવું મૂલ
 ૧૦ ગ. ઉદ્ જોડે. ઉન્મૂલયિતુમ્
 હેતુર્થ કુદન્ત.
 જમદગ્નિ (ઋષિનું નામ છે)
 જમદગ્નિ પુ.
 જીવતી જીવન્તી. જીવ્ નો કર્તરિ

+ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે રણ અને જમમાંના અ પછી
 ન ઉમેરાય છે; જેમકે રરન્ધ (પરોક્ષ બૂ. કા. ૩ બે એકવચન) અહીં
 સ્વરની વૃદ્ધિ થતી નથી કારણ કે ન ઉમેરાય છે ત્યારે તે ઉપાન્ત્ય
 હોતો નથી. રણમાં અઘટન જુતકાળમાં ન ઉમેરાતો નથી તેમને
 પરોક્ષ જુતકાળ સિવાય બ્યારે હ બે છે ત્યારે પણ ઉમેરાતો નથી.

પર્તમાન કૃદ્ધ્વ. સ્ત્રી. સજીવા
સ્ત્રી. (જીવ પુ. જીવંગી, અને
સ [સહ ને ઠેકાણે] અ. સાથે)
નામનું નામ. અ; નામ્ના ૧. એ.
(નામન્ શબ્દ ઉપરથી).
નાનામાં નાનું કનિષ્ઠ પુ. સ્ત્રી. ન.

પાછાં જીવતાં થવું જીવ, પુનર્ જોડે.
શુદ્ધ (ઝડપિનું નામ છે) મૃગુ પુ.
રેણુકા (જમહગિની વડુ અને
પરશુરામની મા) રેણુકા સ્ત્રી.
શિવાય ઋતે અ. (પંચમી બે છે).

પાઠ ૧૪.

પરોક્ષ ભૂતકાળ (ચાલુ).

૧. જ્યારે ધાતુમાં બે સાદા વ્યંજનની વચ્ચે અ હોય અને
ધાતુનો વ્યંજન દ્વિસ્ત્રીય થયો ન હોય ત્યારે અ ને બદલે એ મૂકાય છે,
અને અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે દ્વિસ્ત્રીય થતો સ્વરયુક્ત વ્યંજન લોપાય
છે, તેમજ પરસ્પૃશના બીજા પુરૂષ બહુવચનના ય પ્રત્યય પૂર્વે
જ્યારે તે હ બે છે ત્યારે તે લોપાય છે.

	તત્		
	એ. વ.	દ્વિ. વ.	અં. વ.
૧ લો પુ.	તત્તાન-તત્તાન	તેનિવ	તેનિમ
૨ જો ,,	તેનિય	તેનયુઃ	તેન
૩ જો ,,	તત્તાન	તેનતુઃ	તેતુઃ

તત્ ધાતુમાં ઉપરના બધા નિયમો આવી જાય છે. નન્દમાં બધા
નિયમો આવતા નથી, કારણ કે એમાં જોડાક્ષર છે, અને ગદ્ અને
મળ માં પણ તેમજ છે, કારણકે દ્વિસ્ત્રીય થતા સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાં
જ અને ષ અતુકમે દ્વિસ્ત્રીય થાય છે. તેથી આ પ્રમાણે રૂપો થાય છે.

૩ પુ.	નનન્દ	નનન્દતુઃ	નનન્દુઃ
,,	જગાદ	જગદતુઃ	જગદુઃ
,,	વમાણ	વમણતુઃ	વમણુઃ

પથુ નેન્વતુઃ, ગેદતુઃ, મેળતુઃ ચતાં નથી.

૨. જે પુરુષ એકવચનમાં પવન્તુ પેપિથ પપથ ચાય છે, થ, હ વિકલ્પે લે છે (જુઓ ૩ ધ, પાઠ ૧૩).

જ્યારે હ લે છે ત્યારે ઉપસો ફેરફાર ચાય છે. અને જ્યારે હ નથી લેતો ત્યારે નથી થતો, ચ નો ક ચાય છે (જુઓ માર્ગો ૫૦. પા. ૨૫)

૨. તૂ, ફલ્, મજ્, ત્રપ્, અને રાઘ્ પ મેઃ ગણ. (જ્યારે ગુન્હો કરવો એવા અર્થમાં વપરાય છે. ત્યારે) આટલા ધાતુઓમાં જ અથવા જાનો ઉપર પ્રમાણે આ ચાય છે, અને જૂ, ઝ્રમ્, ત્રસ્ ફળ્, રાજ્, બ્રાજ્, બ્રાશ્, મ્લાશ્, સ્યમ્ અને સ્વન્ માં વિકલ્પે ચાય છે.

જે ધાતુઓ ઉપર લખ્યા છે, તેને સામાન્ય નિયમ ૧ લાગતો નથી. તૂ-તતૂ (૧૧ મો પાઠ, ૨ જે નિયમ). તતરન્+અતુઃ (૧૩ મો પાઠ ૧૦ મો નિયમ). અને ઉપર પ્રમાણે તેરતુઃ તેમજ ત્રેપે, ત્રેપાતે ઇત્યાદિ. બ્રામ-(બ્રમતુઃ કે બ્રમતુઃ)-બ્રમુઃ કે બ્રમુઃ.

૩. વ્ થી થર થતા ધાતુઓ અને શશ્ અને દદ્ માં આ ફેરફાર થતો નથી. વમ્ ૩ પુ. વગમ-વમતુઃ-વમુઃ

૪. સામાન્ય રીતે અવિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે નીચેના ધાતુઓ, અને કેટલાક બીજા ધાતુઓ યૂ, ષ્, ને ર્, ને બદલે હ, ડ, ને ક્ લે છે. વચ્, યજ્, વપ્, વહ્, વસ્, ૧ લો ગણ. વે, વ્યં, ક્ષે, ક્ષિ, વટ્, સ્વપ્, ઝ્યા, વજ્, વ્યચ્, પ્રચ્છ્, વચ્, બ્રસ્જ, ગ્રહ અને વ્યષ્...; પરોક્ષ જૂતકાળમાં પ્રચ્છ્, વચ્ ને બ્રસ્જને આ ટીપમાંથી કાઢી નાંખવાના છે. આ ફેરફાર સંપ્રસારણ નામે ઓળખાય છે.

૫. પરોક્ષ જૂતકાળના વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે દ્વિરક્ત સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાંજ સંપ્રસારણ ચાય છે. અને વ્યષ્ માં વિ જે દ્વિરક્ત છે.

૬. સંપ્રસારણ પછીનો સ્વર લોપાય છે.

૭. જ્યારે જોડાક્ષરમાં એક અક્ષર સંપ્રસારણ લે, એમ હોય ત્યારે છેલ્લો અક્ષરજ સંપ્રસારણ લે છે.

યજ્

પરસ્મૈ.

આત્મને.

એ. વ. દિ. વ. બ. વ. એ. વ. દિ. વ. બ. વ.

૧. કો. પુ. ઇયાજ-ઇયજ ઈજિવ ઈજિમ ઈજે ઈજિવહે ઈજિમહે
૨. જો. ,, ઇયજિથ-ઇયજ ઈજયુઃ ઈજ ઈજિથે ઈજાથે ઈજિથે
૩. જો. ,, ઇયાજ ઈજતુઃ ઈજુઃ ઈજે ઈજાતે ઈજિરે

યજ્-યયજ્-ઇયયજ્ ૫. પ્રમાણે, ઇયજ્ ૬. પ્રમાણે, ઇયાજ્. યજ

-ઇજ્ ૪, ને ૬, પ્રમાણે, ઇજ્-ઇજ્+અતુઃ-ઇજતુઃ યજ્-ઇયજિથ અથવા
ઇયજ+થ પાઠ ૧૩મો ઇયજ્+થ ૮ મો નિયમ. ઇયજ્+ઠ-ઇયજ માર્ગો ૫૦
૨૦ પૃ.* પ્રમાણે. વ્યધ્-વ્યધ્યધ્-વિધ્યધ્ ૫. ને ૭ પ્રમાણે વિવ્યધ્
૬. પ્રમાણે વિવ્યાધ્. સ્વપ્-સ્વસ્વપ્-સુસ્વપ્-સુષ્વપ્+અ-સુષ્વાપ્. ત્યધ્-
વિધ્-વિવિધ્+અતુઃ-વિવિધતુઃ. સ્વપ્-સુપ્-સુષુપ્+અતુઃ સુષુપતુઃ. વજ્
પરસ્મૈ ૩. પુ. ઉવાચ-ઉચતુઃ-ઉચુઃ-૨. પુ. એ. વ. ઉવચિથ કે
ઉવચ્ચ. આત્મને. ઉચે-ઉચાતે ઇત્યાદિ.

૧. (અ) દુહ, મુહ, સ્તુહ અને સ્તિહમાં જ્યારે હ ની પછી
અનુનાસિક, અન્તઃસ્થ સિવાયનો કોઇપણ વ્યંજન આવે અથવા તો
કંઠપણ ન આવે તો હ નો ઘ અથવા હ થાય છે.

મુમોહિથ, મુમોહ+થ (૬ થો નિયમ પાઠ ૧૩ મો)=મુમોહ્+થ
અથવા મુમોઘ્+થ મુમોઠ અથવા મુમોઘ.

(બ). ઉપલી સ્થિતિએ નહ માંના અન્ય હ નો ઘ થાય છે;
નેહિથ અને નનહ્+થ=નનઘ્+થ=નનહ.

* ગણકાર્યવાન કાળોમાં અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અનુક્રમે ઉપલા
પહેલા અગિયાર ધાતુઓમાં આ ફેરફાર કાયમ નથી.

૨. ૯ પાઠના સામાન્ય ૩ બા નિયમ પ્રમાણે, જ્યારે વહ ના હ નો લોપ થાય છે, ત્યારે પૂર્વના જ અથવા આ નો જો થાય છે.

વહ-વવહ-વવહ+ય-વવહ+ય (૯ મા પાઠ પ્રમાણે) વવહ+ય
૨ પ્રમાણે વવહ+હ ૯ મા પાઠ વવહ પશુ આ નિયમ પ્રમાણે વવોહ થાય છે. પશુ વવહ નહિ.

૮. (અ) જે પરસ્મૈ૦ અને આત્મનેપદમાં પરોક્ષ ભૂતકાળના વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે વવયુ તે કય અથવા ક્વ રૂપ અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે લે છે, અને વ્યે પરસ્મૈ૦ અને આત્મને૦ ' લોકવું ' નું વિવ્યય વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે અને વિવી અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે. વયુ માં ય પહેલાં ર આવે છે.

નહિ તો ૧૩ મા પાઠના ૧૪ મા નિયમ પ્રમાણે કરવું પડત. વ્યે-વ્યેવ્યે-વ્-હવ્યે ૭ મો. વિવ્યે ૬ ઠા. પ્રમાણે વિવ્યે+જ-વિવ્યાય. તેજ પ્રમાણે જે ના વિકારી રૂપ.

(બ). જે પરસ્મૈ૦ અને આત્મને૦ ' ભોલાવવું ' નાં પરોક્ષ ભૂતકાળના બધા રૂપોમાં હુ થાય છે. અને શ્ચિ તો શુ થાય છે.

એટલે પરોક્ષ ભૂતકાળના બધા વિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે સંપ્રસારણ લે છે. જે હુઆ-હુ.

(ક) જે અને શ્ચિ ના રૂપો પશુ આપેલા અંગ પ્રમાણે થાય છે. વે-વા ૧૩ મો પાઠ ૧૪ મો નિયમ. વવા-વવૌ-વવતુઃ-વવુઃ ૧૩ મો પાઠ, ૧૩ મો નિયમ.

૯. અદ્. ઋ અને યેમાં ય પહેલાં ર ખાસ આવે છે. ૨. પુ. એ. વ. આરિય ૩. પુ. આર-આરતુઃ-આરઃ.

૧૦. મસ્જ અને નશ્ ધાતુમાં વ્યંજનથી અર થતા વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે જ પછી ન ઉમેરાય છે. એટલે નનંજ અહિં ય પૂર્વે ર આવતી નથી.

૧૧. (અ). જે દ્વિરક્ત સ્વરયુક્ત વ્યંજનમાં જળ હોય તો અ લંબાય છે.

(બ). અથી શરૂ થતા ધાતુઓ અને જોડાક્ષર અન્તે હોય એવા ધાતુઓ, અને કથી શરૂ થતા ધાતુઓ, તેમજ અર્થ વ્યાપ્તિ. દ્વિરક્ત થતા સ્વરયુક્ત વ્યંજન પછી ન લે છે.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	અ. વ.
અર્દ્ધ ૩ પુ. આનર્દ	આનર્દતુ:	આનર્દુ:
અન્ત „ આનન્ત	આનન્તતુ:	આનન્તુ:
ઋજ્ „ આનૃજે	આનૃજાતે	આનૃજિરે

૧૨. (અ). અ કે આ સિવાયના કોષ/પણુ દીર્ઘ સ્વરથી શરૂ થતા અથવા તો હ્રસ્વ હોય કે હ્રસ્વ પછી જોડાક્ષર આવે એવા ધાતુઓનાં પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપો ધાતુને આમ. લગાડીને ક, મ, કે અસનાં પરોક્ષ ભૂતકાળનાં રૂપ લગાડયાથી થાય છે. ઋચ્છ માંજ દ્રક્ત આ પ્રમાણે થતું નથી. (બ) ૧૦ મા ગણના ધાતુઓ, પ્રેરક ભેદના, ઇચ્છા દર્શક ભેદના, અને ખીજ સાધિત ધાતુઓના અથવા સામાન્ય રીતે એકથી વધારે સ્વરવાળા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપ આ રીતે થાય છે, આ રૂપ આમ યુક્ત પરોક્ષ ભૂતકાળ કહેવાય છે. (ક). જ્યારે ધાતુ આત્મનેપદનો હોય છે ત્યારે આત્મનેપદના ક ના રૂપ લાગે. પરસ્મે, હોય તો પરસ્મેપદના લાગે.

ઈશ આત્મને०

એ. વ.	દ્વિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ. ઈશાંચક્રે	ઈશાંચક્રવહે	ઈશાંચક્રમહે
૨ જો „ ઈશાંચક્રષે	ઈશાંચક્રાથે	ઈશાંચક્રઘ્ને
૩ જો „ ઈશાંચક્રે	ઈશાંચક્રાતે	ઈશાંચક્રિરે

ખીજ રૂપ ઈશામાસ, ઈશાંમૃબ ત્રિગેરે.

કથ ૧૦ મો ગણ. પરસ્મે.

૧ બે પુ.	કથયાંચકાર—ચકર	કથયાંચક્રવ	કથયાંચક્રમ
૨ બે „	કથયાંચકર્થ	કથયાંચક્રયુઃ	કથયાંચક્ર
૩ બે „	કથયાંચકાર	કથયાંચક્રતુઃ	કથયાંચક્રુઃ

આત્મને. માં કથયાંચક્રે વિગેરે.

૧૩. (અ) દય, અય, કાસ્, અને આસ્ ધાતુઓ આમ યુક્ત પરોક્ષ ભૂતકાળના ૩૫ બે છે, અને હષ્, વિદ્ અને જાઘ્ વિકલ્પે પામે છે.

(બ). મી, દ્રી, મૂ અને હ આ ધાતુઓમાં વિકલ્પે થાય પણ આ ધાતુઓનું અંગ ૩ બ ગણના ૩૫ની પેઠે દ્વિશ્કત થાય છે, અને પછી આમ અને સહાયક ક્રિયાપદના ૩૫ લાગે છે.

૧૪. આમ એ વિકારી પ્રત્યય છે. તેથી અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હસ્વસ્વર (વિદ્ સિવાય) નો એ પ્રત્યય પહેલાં ગુણ થાય છે.

આસાંચક્રે, વિદાંચકાર અથવા વિવેદ. વિભયાંચકાર, જિહ્વાંચકાર, વિભરાંચકાર; વિગેરે.

૧૫. અદ્યતન ભૂતકાળ અને આશીર્વાદાર્થે શિવાય અન્ય (ગણ-કાર્ય સંહિત કાળમાં) મૂને પરસ્મેપદના પ્રત્યયો લાગે છે. મમર્થ.

૧૬. કર્મણિ પરોક્ષ ભૂતકાળ આ બે પાઠમાં આપેલા નિયમાનુસાર ફેરફાર કર્યા પછી (આત્મને પદના) પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.



ગતાયાં રાત્રૌ સુપ્તા વયં કિલ બહુ વિલેપિમ ।

યુધિષ્ઠિરેણ પૃષ્ઠો લોમશોઽગસ્ત્યસ્ય પ્રમાદં કથયામાસ ।

કૃતયુગે કાલેયા ઇતિ વિશ્વતા દાનવા વૃત્રં સમાધિત્ય મર્દો સ્વર્ગલોકં ચ ભૂરાં પોઢયાંચક્રુઃ । નૈતત્કર્તુમાનહુંસ્તે ।

તાન્હન્તું સેન્દ્રા વિબુધા ન શોકુઃ ।

ते ब्रह्माणमुपसंगम्योद्युर्भगवन्नखिलं त्रैलोक्यं दानवैरर्घ्यते
किमत्र करवामहे ।

परमेष्ठ्युवाच भो देवा दधीचमृषिं गत्वा तस्यास्थीनि
याचध्वम् । तेषां वज्रं कृत्वा वृत्रं हत ।

तयेति प्रतिज्ञाय ते सर्वे दधीचस्याश्रममुपययुः ।

तमृषिं देवाः प्रणेमुस्तस्यास्थीनि च ययाचिरे ।

ततः स महात्मा त्रैलोक्यस्य हितायात्मनः प्राणानुत्सस्रजं ।

तस्य परासोरस्थीनि देवा जगृहुस्त्वष्टारं च गत्वा तं*
तेषामुग्रं वज्रं कारयामासुः ।

ततस्त्वष्टा शक्रमुवाचैतद्गृहीत्वा वृत्रं वहि ।

इन्द्रेण सहिता देवा रोदसी धावत्य तिष्ठन्तं कालेयैरभि-
रक्षितं च वृत्रमासेदुः । तांश्च युद्धायाजुद्विरे ।

तैः सह देवानां तुमुलं युद्धं समापेदे । रजोभिः सर्वा
दिशो व्यानशिरे । दानवेभ्यश्च देवा भृशं त्रेसुः ।

इतस्ततः प्रचावतां तेषां वेगं देवा दौर्बल्यान्न सेहिरे भीताश्च
पलायामासुः ।

तादृशांस्तान्दृष्टेन्द्रो विष्णुं शरणं ववाज ।

ततो विष्णुरात्मनस्तेज इन्द्रे निदधे देवाश्च महर्षयश्चापि तथा
विदधिरे ।

ततोरणधुरामेकोऽपीन्द्र उवाह ।

स वृत्रस्य वधाय महद्वज्रं मुमोच । तेन हतो वृत्रो भूमौ
सुप्वाप ।

कोट्याकोट्या पुरद्वारमेकैकं रुदधे द्विषाम् ॥

तत्कर्म वाङ्मिपुत्रस्य दृष्ट्वा विश्वं विसिष्मिये ।

संज्ञेसू राक्षसाः सर्वे बहु मेने च राघवः ॥

सुग्रीवा मुमुक्षे देवा साञ्चित्युचुः सविस्मयाः । .

વિમીષણોઽમિતુષ્ટાવ પ્રશશંસુઃ પ્લવંગમાઃ ॥

રાઘવો ન વ્યાંચક્રે વધુર્ધૈર્યં ન કોચન ।

મમ્ને પતન્નવદ્ધીરૈર્હૃદિતિ ચ વિચુકુશે ॥

*પ્રાણા દધ્વાંસિરે ગાત્રં તસ્તમ્મે ચ પ્રિયે હતે ॥

ઉચ્છ્વાસ ચિરાદીના રુરોદાસૌ રરાસ ચ ॥

લોહબન્ધૈર્બન્ધે નુ વજ્રેણ કિં વિનિર્મમે ।

મનો મે ન વિના રામાદ્યત્પુસ્ફોટ સહસ્રધા ॥

ઉત્તેરિથ સમુદ્રં ત્વં મદર્થેઽરોઽઞ્ જિહિસિથ ।

મમર્થં ચાતિધોરાં માંઃ ધિગ્જીવિતલ્લૂકતામ ॥

માલિન્યં માર્જયામાસ ચન્દ્રમાસ્તિમિરેઃ કૃતમ્ ।

શ્લેદંતં મૃષા દોષમિવ સત્પુરુષઃ સતામ્ ॥

પેન્દ્રેણ હ વૈ મહાભિષેકેણ સંવર્ત આક્કિરસો મરુત્તમાવિક્ષિ-
તમભિષેચ । તસ્માદુ મરુત્ત આવિક્ષિતઃ સમન્તં સર્વતઃ પૃથિર્વા
જયન્પરીયાયાશ્વેન ચ મધ્યેનેજે । §તદપ્યેવ શ્લોકોઽભિગીતઃ ।

મરુતઃ પરિવેષ્ટારો મરુત્તસ્યાવસન્ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્યકામપ્રેર્વિશ્વેદેષાઃ સભાસદ્ ઇતિ ॥



ગુજરાતી વાક્યો.

૧ જ્યારે કાલેયનો નેતા માર્યો ગયો, (હનુ કર્મણિ) ત્યારે તેઓ
અનુનથી લડ્યા (યુધ્ધ), પરંતુ દેવોએ તેમને અંતે વશ કર્યા (જિ).

૨ પછી તેઓ માંહે માંહે સલાહ લેવા ભેગા થયા, (મન્ત્ર)
અથવા મન્ત્ર ક્ર) અને વિશ્વવનો નાશ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. (નિર્મૂલ્ચિ.)

૩ એ કાર્ય માટે આદ્યો અને અધિઓનો નાશ કરવો એજ
ઉત્તમ ઉપાય છે એમ ધાર્યું (મન્), કારણ કે જેઓ તે ધર્માદિ ક્રિયાઓ.

(તપ્ કે ચર્) તેમજ યસાદિ કરતા હતા, (તન્ કે જાનહ) તેને લીધે વિશ્વ ટકી રહ્યું હતું. (આન્ધિ, અવન્લમ્બ).

૪ તેથી તેઓ દરીઆમાં છપાઇ રહ્યા, (પ્રન્છદ્) અને રાતે બહાર નીકળી (ચર્) બહાર બહારજીને મારી નાખ્યા, અને બધા માણસોને દુઃખ દેવા માડ્યું (પીડ કે મર્દ).

૫ વસિષ્ઠ, બામિવ, અને બીજા ઋષિઓના આશ્રમેના માણસો કાઢ્યો (અવન્સાદ પ્રેરક) અને તેમાં કાઢી રહે નહિ એવું કર્યું, (ક) અને પછી તેને બાળી નાખ્યા (વહ).

૬ કાઢી પછી યસ કરતું નહતું, (યજ્) અને દેવો બીધા (મી કે વ્રજ્).

૭ તેમને આ કોણ કરતું હતું તેની ખબર ન હતી (જ્ઞા) અને તેથી વિષ્ણુ પાસે ગયા (ઉપન્નમ) અને તેની સહાય માંગી (યાચ્).

૮ વિષ્ણુએ તેમને કહ્યું (કથ્ કે ચક્ષ્) કે કાલેય નામના રાક્ષસોએ રાત્રે આ કર્યું છે, અને દિવસે દરીઆમાં છપાઇ રહે છે.

૯ તેણે તેમને અગત્ય પાસે જઇ (આન્દિશ્) દરીઓ પી જવા વિનંતિ કરવા કહ્યું.

૧૦ દેવો તે ઋષિ પાસ ગયા, (ઉપન્દ્) અને તેને પ્રણામ કર્યા, (પ્રન્નમ) અને તેની શક્તિની પ્રશંસા કરી (સ્તુ કે પ્રન્શન્સ).

૧૧ તેણે તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું (પ્રચ્છ).

૧૨ તેઓએ તે કહ્યું (કથ્) અને અગત્ય દરીઆ પાસ ગયા (યા) અને દેવો તેમની પાછળ ગયા (દ્ કે યાન્અન્તુ) તે દરીઓ પી ગયા (પા) અને કાલેય તેમની સંતાવાની જગ્યામાંથી બહાર ખેંચી કાઢ્યા (આન્ક્રુષ્).

૧૩ પછી લડાઇ થઇ (સમન્આન્પદ્) અને દેવોએ તેમને મારી નાખ્યા (હન).

શબ્દકોષ ૧૪.

અગસ્ય પુ. ઋષિનું નામ છે.
 અતિથોર પુ. ન. સ્ત્રી. ધણું બધું.
 કર, કુટ.
 અન્તતઃ કિ. વિ. અ. આખરે.
 અભિગીત કર્મણિ બુ. કૃ. ગે ૧
 લો પરસ્મે૦ +અભિ ગવાયહું
 અર્થ+પ્ર ૧૦ મો આત્મને૦ વિન-
 તી કરવી.
 અર્દ્ધ ૧ લો, ૧૦ મો. દુઃખ દેવું.
 અશ્ ૫ મો. આત્મને૦+વિન્ધાપવું.
 * અસ્થિ ન. હાડકું.
 આક્રિસ પુ. અંગિરસનો વંશજ.
 આવિક્ષિત પુ. અવિક્ષિતનો છોકરો.
 ઇ ૨ જો. પરસ્મે૦+પરિ, આસ-
 પાસ હોવું.
 ઇતસ્તતઃ કિ. વિ. અ. અહીંથી
 તહીં.
 ઊ અત્યથ છે.
 ઊપ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. સખત.
 ઉષ્ ૧ લો પરસ્મે૦ યગવું.
 એકૈક સર્વનામ. પુ. ન. સ્ત્રી.
 એકએક.
 યેન્દ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. ઇન્દ્રને લગતું
 કામપ્રિ પુ. જેની ઇચ્છાઓ પુરી
 પડી છે તે.

કારય કૃતું પ્રેરક રૂપ. કરાવવું.
 કાલેય પુ. રાક્ષસનું નામ છે.
 કૃતયુગ ન. સત્યયુગ.
 કુશ ૧ લો. પરસ્મે૦ +વિ બૂમ
 પાડવી.
 ચર્ ૧ લો પરસ્મે૦ જવું, બહાર
 બમવું
 ચિરાદ્ કિ. વિ. અ. ધણા વખત
 પછી.
 છદ્ ૧૦ ગણ+પ્ર સંતાડવું.
 (જીવિત લઘુકૃત) પુ. ન. સ્ત્રી.
 જન્દગીથી માન બાંગ થએલો.
 તપ્ ૧ લો પરસ્મે૦ તપ કરવું.
 તાદૃશ પુ. ન. સ્ત્રી. તેના જેવું.
 તિમિર પુ. ન. સ્ત્રી. અંધારું.
 તુમુલ પુ. ન. સ્ત્રી. બધુંકર.
 ત્રમ્+સમ ખીલવું.
 ત્રેલોક્ય ન. ત્રણે લોક.
 દદ્ ૧ લો. આત્મને. આપવું
 દધીચ પુ. ઋષિનું નામ.
 દય ૧ લો. આત્મને૦ દયા હોરી.
 દાનવ પુ. રાક્ષસ.
 દિશ્ સ્ત્રી. દિશા.
 દીન પુ. ન. સ્ત્રી. ગરીબ, નિરાધાર.
 દોષ પુ. નિંદા.

દૌર્બલ્ય ન. નબળાઇ.
 ધિક્ અભ્યય. ધિકર.
 પતક્ષયત કિ. વિ. અભ્યય. પતંગ
 જેવો.
 પરમેષ્ઠિન પુ. બ્રહ્મદેવ.
 પરાસુ પુ. ન. સ્ત્રી. મરી ગએલી.
 પરિવેષ્ટ પુ. પીરસનાર.
 પુરદ્વાર ન. શહેરનો દરવાજો.
 પ્રભાવ પુ. સામર્થ્ય, મોટાઇ.
 પ્રવંગમ પુ. વાંદરો.
 ફળ ૧ લો. પરસ્મે૦ જવું.
 ફલ ૧ લો. પરસ્મે૦ ફળવું.
 બહુ કિ. વિ. ઘણું.
 વિમીષણ પુ. રાવણનો બાઇ અને
 રામનો મિત્ર.
 * અસ્તુ ૬ ઠો. પરસ્મે૦ આત્મને૦
 રાંધવું. સેકવું.
 બ્રાજ ૧ લો. આત્મને૦ પ્રકાશવું.
 બ્રાજ ૧ લો. આત્મને૦ ચળકવું.
 મ્લાજ ૧ લો. આત્મને૦ પ્રકાશવું.
 મદર્થે કિ. વિ. મારે માટે.
 મન્ત્ર ૧૦ મો. આત્મને. સલાહ લેવી
 મરુત પુ. દેવ.
 મરુત પુ. રાગનું નામ છે.
 મહાભિષેક પુ. (મહત્ પુ. ન. સ્ત્રી.
 મોટું અને અભિષેક પુ. રાજ્યા
 ભિષેકની ક્રિયા). મોટો રાજ્ય

ભિષેક.
 માલિન્ય ન. અંધારું, મેલાપણું.
 મૃજ ૧૦ મો. ગ. સાફ કરવું,
 મૃષા અભ્યય. ખોટી રીતે.
 મેઘ પુ. ન. સ્ત્રી. યશ કરવા
 યોગ્ય.
 રણધૂર (રણ પુ. ન. અને ધૂર
 સ્ત્રી. જોસરી) લડાઇને મોખરે.
 રસ ૧ લો. ગ. પરસ્મે૦ ચીસ
 પાડવી.
 રોદતી ન. દિવચન. પૃથ્વીને સ્વર્ગ.
 લપ્ ૧ લો. ગ. પરસ્મે૦+વિ શોક
 કરવો.
 લમ્બ ૧ લો. ગ. આત્મને૦+અવ
 આધાર રાખવો.
 લોમશ પુ. ઋષિનું નામ છે.
 લોહબન્ધ પુ. (લોહ પુ. ન. લોહું,
 બન્ધ પુ. બંધન) લોહાનું બંધન.
 વજ્ર પુ. ન. બચાનક હથીયાર-
 વાલિપુત્ર પુ. વાલિનો છોકરો.
 વિવુધ પુ. દેવ.
 વિશ્રુત પુ. ન. સ્ત્રી. કર્મણિ. જુ.
 કૃ. શ્રુ+વિ, પ્રખ્યાત.
 વિષ્ણુદેવા: પુ. બહુ વચન. સર્વ
 દેવો.
 વેગ પુ. ઝડપ.
 શક્ર પુ. ધનનું નામ.

आनमि आशय सेवे।
 संवर्त पु. गौरव नाम।
 सत्युक्त पु. सारे भाष्यस।
 सभासद् पु. भंडणीना भाष्यस।
 समन्तम् कि. वि. अ. आसपास,
 गमेतेभ
 सर्वतः कि. वि. अ. अधी दिक्षाये।
 सविस्मय पु. न. स्त्री. आश्चर्य
 सहीत।
 सहस्रधा कि. वि. अ. हजार।

भागभा.
 साधु कि. वि. साधु।
 सुग्रीव पु. वानर सेनापति, राम-
 ना मित्र।
 सज्ज+उद् तज्जु।
 सेन्द्र पु. न. स्त्री. धन्द्र सहीत।
 स्तु+अभि वभाष्य करवा।
 स्फुट ६ डो. ग. परस्मै० भांगवुं,
 अथवा धुटं पाडवुं।

आवपुं ते आगमन न; आगम पु.
 आधारनी जग्या. आश्रयस्थान न।
 उज्जड निर्जन पु. न. स्त्री।
 उपाय उपाय पु; अभ्युपाय पु।
 धरादो कार्य न; फल न. फलवात्पये
 यतुर्था, धरादो पार पाडवाने।
 तप तपांसि अ. व।
 नाश च्वंस पु. नाश पु. अवसाद पु।
 नाश करवे छिद् ७ भो. ग।

+उद्, सद् १० भो. ग. +नि,
 उच्छेत्तुम् डे. कृ. निषूदयितुम् डे कृ.
 अनुनधी प्रसह्य कि. वि. अ. आत्म
 निरपेक्षम् कि. वि. अ. साहसेन
 नृ. कि. वि. अ. तरीडे वपरायुं छे.
 भरण्य वध पु।
 हेतु प्रयोजन न।
 शक्ति प्रभाव पु।

પાઠ ૧૫.

અસ્તન ભવિષ્યકાળ, સામાન્ય ભવિષ્યકાળ,
અને ક્રિયાતિપત્યર્થ.

૧. અસ્તન ભવિષ્યકાળ.

૧. ધાતુને ત્ પ્રત્યય લગાડવો. તે પહેલાં અંત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ કરવો. તુવાળા નામની પ્રથમા વિભક્તિના ને રૂપો થાય છે તેજ ત્રીજા પુરુષનાં રૂપો છે એમ ગણવું. પહેલા અને બીજા પુરુષમાં અસુ ધાતુના પરસ્મૈપદના રૂપ પ્રથમા વિભક્તિને લગાડવાં. આત્મનેપદવાળા ધાતુને અસુના આત્મનેપદના રૂપ લગાડવાં.

૨. ત્ પ્રત્યયની પહેલાં હ, ધાતુ સેદ્ હોય તો લગાડવી, અને વિકલ્પે સેદ્ હોય તો વિકલ્પે લગાડવી, અનિદ્ ધાતુને તો લાગતીજ નથી. ત્ પહેલાં રૂઢ, સદ્, તુદ્, રૂઢ અને રિષ્ ધાતુઓ હ વિકલ્પે લે છે.

૩. પરાક્ષ ભૂતકાળ સિવાય બધા ગણકાર્ય રહિત કાળોમાં પ્રહ ધાતુની હ હમેશાં દીર્ઘ હોય છે. વૃ અને દીર્ઘ ઋ અંતે હોય એવા ધાતુઓ, પરાક્ષ ભૂતકાળ, અઘતન ભૂતકાળ પરસ્મૈ અને આશીર્વાદાર્થ આત્મને સિવાય દરેક ગણકાર્ય રહિત કાળમાં વિકલ્પે હ લખાવે છે.

૪. જ્યારે હમા પાઠના હમા નિયમાનુસાર સદ્ ધાતુનો હ લોપાય છે ત્યારે તેજ સ્થિતિમાં વહ ની પેઠેમ અ કે આ નો ઓ થાય છે.

મૂ પરસ્મૈ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ. ભવિતાસ્મિ	ભવિતાસ્વઃ	ભવિતાસ્મઃ
૨ જો „ ભવિતાસિ	ભવિતાસ્થઃ	ભવિતાસ્થ
૩ જો „ ભવિતા	ભવિતાતૌ	ભવિતાતઃ

સહ-સહ+તા-સહ+તા-સહ+ધા-સહ+ઠા-સાઠા-સોઠા ૪ થો નિયમ. વહ
એઽ પ્રમાણે ઘોઠા; લમ્+તા-લમ્+ધા-લઘ્વા; દહ+તા-દહ+ધા-દઘ્વા;
નહ+તા-નહ+તા-નધ્+ધા-નઙ્વા; સજ્+તા-સજ્+તા પાઠ ૧૪ મો. સષ્
+તા-સષ્+ઠા-સઘ્વા; સ્પ્-સર્પ્તા કે રૂપ્તા ૧૪ મો પાઠ ૧૯. ત્પ્-
તર્પિતા, તર્પ્તા વ્રપ્તા.

મુદ્ આત્મને.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ શો પુ.	મોદિતાદે	મોદિતાસ્વદે	મોદિતાસ્મદે
૨ જો ,,	મોદિતાસે	મોદિતાસાથે	મોદિતાષ્વે
૩ જો ,,	મોદિતા	મોદિતારૌ	મોદિતારઃ

સામાન્ય અવિધ્યકાળ.

૧. આ કાળના પ્રત્યયો વર્તમાનકાળના પ્રત્યયની પૂર્વે સ્ય લગાડવાથી થાય છે. સ્ય ની પૂર્વે હ લગાડાય છે પણ જે ધાતુ સેટ કે વિકલ્પે સેટ કે અનિટ્ હોય તે પ્રમાણે હ લગાડવી કે ન લગાડવી. પ્રત્યય પૂર્વે અન્યસ્વર અને ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

૧. ધાતુના અન્ય સ્ત્રોત ન્યારે તેની પછી* અપુરુષવાચક પ્રત્યય આવે ત્યારે થાય છે.

૨. ગમ્ પરસ્મૈ૦ હન્ અને ક્ (હ્રસ્વ) અંતે હોય એવા ધાતુઓ પછી સ્યને આ કાળમાં જો કે આ ધાતુઓ અનિટ્ છે તોપણ હ લગાડાય છે. ક્ત અને વૃત્ સેટ છે તોપણ વિકલ્પે લાગે છે.

૩. કલ્પ, વૃત, વૃધ્, શૃધ્, અને સ્યન્ સામાન્ય અવિધ્યકાળમાં વિકલ્પે પરસ્મૈપદી છે અને ત્યારે સ્ય ને હ લગાડાતી નથી. કલ્પ ધાતુને આ નિયમ (શસ્ત્રન અવિધ્યમાં એ) લાગુ પડે છે.

લમ્

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ શો પુ.	લપ્સ્યે	લપ્સ્યાબદે	લપ્સ્યામદે
૨ જો ,,	લપ્સ્યસે	લપ્સ્યથે	લપ્સ્યષ્વે
૩ જો ,,	લપ્સ્યતે	લપ્સ્યેતે	લપ્સ્યન્તે

	એ. વ.	મૂ. ઢિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ.	ભવિષ્યામિ	ભવિષ્યાવઃ	ભવિષ્યામઃ
૨ જો ,,	ભવિષ્યસિ	ભવિષ્યથઃ	ભવિષ્યથ
૩ જો ,,	ભવિષ્યતિ	ભવિષ્યતઃ	ભવિષ્યન્તિ

લભ્+સ્ય-લપ્+સ્ય+તે=લપ્સ્યતે; દિશ્+સ્ય-દેશ્+સ્ય-દેષ્-દેક્+ધ્યતિ-દેક્સ્યતિ; દુહ્+સ્ય-દોહ્-દોઘ્-ધોઘ્-ધોક્-ધોક્+ધ્યતિ-ધોક્સ્યતિ; દૃશ્+સ્ય-દ્રશ્-દ્રઘ્-દ્રક્-દ્રક્+ધ્યતિ-દ્રક્સ્યતિ; સૃપ્+સ્યતિ સર્પ કે સ્વપ્-સપ્સ્યતિ કે સ્વપ્સ્યતિ; તૃપ્-તર્પિષ્યતિ, તપ્સ્યતિ કે ત્રપ્સ્યતિ; વૃધ્+સ્ય-વર્ધ્-વર્ત્-વર્ત્સ્યતિ કે વર્ધિષ્યતે ૧૫ મો ૫ાઠ. સ્યન્ત્સ્યતિ, સ્યન્દિષ્યતે કે સ્યન્ત્સ્યતે.

ક્રિયાતિપત્ત્યર્થ.

૧. ક્રિયાતિપત્ત્યર્થમાં સ્ય ને હાતન ભૂતકાળના પ્રત્યય લાગે છે ધાતુની પૂર્વે કાળવાચક અ લગાડાય છે. બીજી રીતે સામાન્ય ભવિષ્યના જોવાંજ રૂપો થાય છે.

	એ. વ.	ઢિ. વ.	અ. વ.
૧ લો પુ.	અલપ્સ્યે	અલપ્સ્યાવહિ	અલપ્સ્યામહિ
૨ જો ,,	અલપ્સ્યથાઃ	અલપ્સ્યેથામ્	અલપ્સ્યધ્વમ્
૩ જો ,,	અલપ્સ્યત	અલપ્સ્યેતામ્	અલપ્સ્યન્ત
૧ લો પુ.	અભવિષ્યમ્	અભવિષ્યાવ	અભવિષ્યામ
૨ જો ,,	અભવિષ્યઃ	અભવિષ્યતમ્	અભવિષ્યત
૩ જો ,,	અભવિષ્યત	અભવિષ્યતામ્	અભવિષ્યન્

૨. અધતન ભૂતકાળમાં અને ક્રિયાતિપત્ત્યર્થમાં ઇ+અધિમાં વિકલ્પે ઇ ને બદલે ગા આવે છે અને તે બ્યંજન પૂર્વે ગી થાય છે. જેમકે અધ્યૈષ્યત કે અધ્યગીષ્યત ૩ પુ. એ. વ.

૩. ગણકાર્ય રહિત કાળમાં કર્મણિ તથા ભાવે રૂપો તૈયાર કરેલાં અંગનેજ આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી આવે છે.

૪. સામાન્ય ભવિષ્યકાળ સાધારણ રીતે આવતો કાળ સૂચવે છે. અને વિશેષે કરીને આવતોજ વખત બતાવે છે. શ્વસ્તન ભવિષ્ય કાળ વિશેષે કરીને આજનો નહિ એવો વખત બતાવે છે. સાંકેતિક વાક્યોમાં બ્યારે સંકેત કે શ્વસ્ત પૂર્ણ થઇ નથી એવો ભાવ બતાવાય છે ત્યારે ક્રિયાતિપત્યર્થ વપરાય છે. તે બે કાળ બતાવે છે. ભવિષ્ય અને ભૂત.

હરિદ્વારં યમિષ્યામિ તત્ર ચ ગઙ્ગાયા ઉદ્ગમં હિમાચલં ચ
દ્રશ્યામિ સર્વાસાં દેવતાનાં પૂજાં ચ વિધાય સ્વકીયં ગ્રામં
પ્રતિનિવત્સ્યામિ ।

યદ્યત્તે દિતકરં તત્સર્વં કર્તું યતિષ્યે ।

સ્વામિનાદિષ્ટોઽપિ પુષ્પાણિ નાનયસિ યદાનીતાનિ ન
ચેતિ સ પ્રશ્યતિ તદા કિં પ્રતિવક્ષ્યસિ ।

અસ્માકં મિત્રં હિરણ્યકો નામ મૂષકરાજો ગણ્ડકીતીરે
ચિત્રવને નિવસતિ સોઽસ્માકં પાશાંશ્છેત્સ્યતિ ।

યદિ મે વાણપથમાયાસ્યસ્યસંશયં મરિષ્યસિ ।

સુવૃષ્ટિશ્ચેદમભિષ્યત્તદા સુમિશ્રમભવિષ્યત્ ।

યદિ સ ધર્મમત્યક્ષ્યદુઃસ્વભાક્સમર્ચતિષ્યત્ ।

કુસુમપુરં એકસ્મિન્ગૃહે શત્રુણા પાતિતમગ્નિં યદિ દૃષ્ણવર્મા
ન નિરવાપયિષ્યત્તદા સર્વમેવ નગરમગ્નિરધક્ષ્યત્ ।

કુમ્ભકર્ણસ્ય ગાત્રાણિ રામો રણે કત્તર્યતીતિ કેન સંભાવિતમ્ ।

પુષ્કરેણ ધ્રાત્રા દ્યૂતે ર્જતો નલો રાજ્યાત્પરિભ્રષ્ટો દમયન્ત્યા
સહ વનમિયાય । તત્રાપિ કલિના બહુવિધૈશ્છલૈઃ પીઢિતઃ સુતાં
દમયન્તીમૃતસૃજ્યૈકસ્મિન્સ્થલે જગામ । ગચ્છંશ્ચ મહાન્તં દાવં
દદર્શ । તન્મન્યે કર્કોટકો નામ નાગ આસીત્ । તં સ રાજાગ્રે-

मंध्यादुद्धृत्य कानिचित्पदानि निनाय । दशमे पदे कर्कोटको
नलमदशत् । तेन नैषधस्य स्वीयं रूपमन्तरधीयत् । आत्मानं
विहृतं दृष्ट्वा स राजा विस्मितस्तस्थौ ।

ततः कर्कोटको नागः सान्त्वयन्नलमब्रवीत् ।
मया तेऽन्तर्हितं रूपं न त्वां विद्युर्जना इति ॥
यत्कृते चासि निकृतो दुःखेन महता नल ।
विषेण स मदीयेन त्वयि दुःखं निवत्स्यति ॥
विषेण संवृतैर्गात्रैर्यावत्त्वां न विमोक्ष्यति ।
तावत्त्वयि महाराज दुःखं वै स निवत्स्यति ॥
अनागा येन निकृतस्त्वमनर्हो जनाधिप ।
क्रोधादसूययित्वा तं रक्षा मे भवतः कृता ॥
न ते भयं महावीर दंष्ट्रिभ्यः शत्रुतोऽपि वा ।
ब्रह्मर्षिभ्यश्च भविता मत्प्रसादान्नराधिप ॥
राजन्विषनिमिस्ता च न ते पीडा भविष्यति ।
सङ्ग्रामेषु च राजेन्द्र शश्वज्जयमवाप्स्यसि ॥
गच्छ राजान्नितः सुतो बाहुकोऽहमिति ब्रुवन् ।
समीपमृतुपर्णस्य स हि चैवाक्षनैपुणः ॥
अयोध्यां नगरां रम्यामद्य वै निषधेश्वर ।
स तेऽक्षहृदयं दाता राजाश्वहृदयेन वै ॥
इक्ष्वाकुकुलजः श्रीमान्मित्रं चैव भविष्यति ।
भविष्यसि यदाक्षज्ञः श्रेयसा योक्ष्यसे तदा ॥
समेप्यसि च दारैस्त्वं मा स्म शोके मनः कृथाः ।
राज्येन तनयाभ्यां च सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥
स्वरूपं च यदा द्रष्टुमिच्छेथास्त्वं नराधिप ।
संस्मर्तव्यस्तदा तेऽहं वासश्चेदं निवासयेः ॥
अनेन वाससा च्छन्नः स्वं रूपं प्रतिपत्स्यसे ।
इत्युक्त्वा प्रवदौ तस्मै दिव्यं वासोयुगं तदा ॥

एवं नलं च संविश्य वासो दत्त्वा च कौरवः ।
नागराजस्ततो राजंस्तत्रैवान्तरधीयत ॥



મરિપ્યામિ બિજેષ્યે વા હતાશ્ચેત્તનયા મમ ।
હનિપ્યામિ રિપૂસ્તૂર્ણં ન જીવિપ્યામિ દુઃખિતઃ ॥
સ્મેષ્યન્તે મુનયો દેવાઃ કથયિષ્યન્તિ ચાનિશમ્ ।
દશગ્રીવસ્ય દુર્ગોતૈર્વિનષ્ટં રક્ષસાં કુલમ્ ॥
મધુકર મદિરાધ્યાઃ શંસ તસ્યાઃ પ્રવૃત્તિં
ઘરતનુરથવાસૌ નૈવ દૃષ્ટા ત્વયા મે ।
યદિ સુરભિમવાપ્સ્યસ્તન્મુલોચ્છ્વાસગન્ધં
તવ રતિરભવિષ્યત્પુણ્ડરીકે કિમસ્મિન્ ॥
અકરિષ્યદસૌઃ પાપમતિનિષ્કરુણૈવ સા ।
નામવિષ્યમહં તત્ર યદિ તત્પરિપન્થિની ॥



ગુજરાતી વાક્યો.

૧. જો હું આજે નજને જોવું નહિં (દશ) તો અગ્નિમાં મારા આત્માને ત્યાગ કરીશ (પરિત્યજ્) અને મરીશ (મૃ).
૨. રાજા પેતાના મેળાપનો હેતુ મને કહેતો નથી, આખરે હું તે જાણીશ (જ્ઞા).
૩. સુદેવ, ઝડપથી પાસે જા અને કહેજે કે હમયન્તી નવો સ્વયંવર કરનાર છે. (આન્ત્યા), ધણી રાજાઓ અને રાજકુમારો ત્યાં જાય છે, અને તે કાલે જનાર છે (પ્રન્વૃત).
૪. જો તમારી મરણ હેયતો કુન્ડિનપુર એક દહાડો જાઓ, કારણ કે સૂર્ય ઉગશે (ઉદન્દ) કે તે તરતજ ખીજાને વરશે (વૃ).

૫. દમયન્તીએ પશુદિને બહુ ધન આપ્યું અને કહ્યું કે નળ આવશે (આનગમ) ત્યારે તને ધન વધારે આપીશ. (દા), મારે માટે તેં ધણું કર્યું છે, એટલું બધું બીજને કોષ કરશે નહિ, (કૃ) કારણકે નહવે તારા પ્રયત્નના પરિણામથીજ હું થોડા સમયમાં મારા ધણી ભેગી થઈશ (યુજ્) કર્મણિ રૂપ, કે સમ+ગમ કે સમ+દ).

૬. ઓ બાહુક, તું મને છેતર નહિ, આ નખળા ઘોડા મને એકે દહાડે કુન્દિનપુર શી રીતે લઈ જશે (વહ કે ની) ?

૭. આપણે હવે આપણા ઘોડા ઉપર ચઢીશું (આ+હ) અને ઉતાવળા દોડીશું.

૮. બાહુકે રાજાને કહ્યું કે તેં મને આ ઝાડનાં પાંદડા અને ફળની સંખ્યા કહી છે. ઠીક છે, હવે હું તારી આજરૂ લઈશ. (શદ્+પ્રેરક અથવા છિદ્) અને પાંદડાં ગણી બેઠાશ.

૯. તમે દુષ્ટ જોડે જાઓ છો માટે હું તમને ચડીશ નહીં. (સ્પૃગ).

૧૦. તે વસવા માટે ઘર ક્યારે બાંધશે તે હું જાણતો નથી. (આ+રમ્).

૧૧. જ્યારે ઘરમાં પેડાં ત્યારે યશસ્ત તેને નમ્યો હોત, (પ્ર+ત્તમ) તો તેણે તેને મદ યુક્ત ગણ્યો ન હોત. (મન્).

૧૨. જો તે શત્રુઓ પાસે સહાય કરનાર વિના ગયો હોત (ગમ) તો શત્રુએ તેને મારી નાંખ્યો હોત. (હન્).

૧૩. જો દેવદત્તને તે વખતે નાગ કરડ્યો હોત (દંશ) અને આષડ લાવવાને ત્યાં કોષ નહોત (મૂ) તો તે ત્યાં નક્કી મરી જાત. (મ કે ઉપ+રમ્).

૧૪. મારા આશીર્વાદથી તું આ બોકમાં શ્રેષ્ઠ રાજ સત્તા ભોગવીશ (મુજ્) અને તારા સવળા ગુણવાળા પુત્ર પામીશ (આપ કે લમ્) તારી બધી પ્રજાને સંતુષ્ટ રાખ.

ભાગ ૨.

કર્મણિ રૂપ તથા ભાવે રૂપ.

પહેલી ચોપડીમાં આપેલા નિયમો તેમજ આ ચોપડીમાં આપેલા કેટલાક નિયમો ઉપરાંત નીચે આપેલા નિયમો મોડે રાખવા.

૧. ય જે (ગણકાર્થ વાન કાળમાં) ધાતુને લાગે છે તે અવિકારક.

૨. કર્મણિરૂપના ય પૂર્વે નીચેના ફેરફાર થાય છે.

(અ) ક્ર અન્તે હોય એવા ધાતુમાં ક્રનો રિ થાય છે, જેમકે ક્રિયતે (ક્ર).

(બ) ક્રની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય તેમજ જાણ અને ક્ર ધાતુમાં ક્ર નો ગુણ થાય છે. સ્મૃતું સ્મર્યતે.

(ક). ૧૪ મા પાઠનો ૪ થો નિયમ અહિં લાગુ પડે છે ઉચ્ચતે (વચ્).

(ડ). દા, ધા અને ધીજી કેટલાક ધાતુઓ જેનાં આમાં અંગ થાય છે (દૈ ઇ.) મા, હા, સ્થા, ગૈ, પા ('પીવું') સો, હા ('તજવું') આ ધાતુઓમાંના આનો ઇ, ય પૂર્વે થાય છે.

(ધ). અન્ત્ય ઇ કે ઊ હોય તો લંગ્યાયું છે. જીયતે (જિ), સ્તૂયતે (સ્તુ).

(ઈ). ૧ લો પાઠ ૯ મો નિયમ લાગુ પડે છે.

(ગ) કેટલાક ધાતુઓ જેવાકે મન્થ્, અથ્ 'જવું' શંસ, દંશ, સઞ્જ, રઞ્જ, અઞ્જ, મઞ્જ, સ્કન્દ, પ્રન્થ, સ્તમ્મ, વન્થ, બ્રેશ્ ૪૦ ના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.

૩. અસ્તન અને સામાન્ય ભવિષ્ય કાળનાં, ક્રિયાતિપત્યર્થ, અદ્યતન ભૂતકાળ અને આશીર્વાદાર્થના કર્મણિ રૂપો, સ્વરાંત ધાતુઓ તેમજ હન્, પ્રહ્, દૃશ્ વિગેરેમાં સ્વરની વૃદ્ધિ * વિકલ્પે કરીને તેતે કાળ અને અર્થનાં અનિર્ણય હોય તો પણ ઇ પૂર્વે મૂકીને આત્મનેપદ ના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.

(અ). નિચેના રૂપો સમજાવો:-સ્તર્યંતે, સ્તીર્યંતે, તીર્યં, પૂર્યં, યજ્યંતે, અવસીયંતે, ભાવિષ્યંતે, ઘાનિષ્યંતે, મવિષ્યંતે, દર્શિષ્યંતે, દ્રક્ષ્યંતે, હારિષ્યંતે, નાયિષ્યંતે, નેષ્યંતે, સ્થાસ્યંતે, હરિષ્યંતે, સ્થાયિષ્યંતે.

(બ) સામાન્ય અવિધ્યકાળનાં કર્મણિ રૂપો લખો:-હ, હ્ર, વપ્, યજ્, ષહ્, નહ્, રહ્, લિહ્, વન્ધ્, ગ્લૈ, હા, મિદ્, વૃત્, ઇચ્, દુ, ત્, સો, સ્તુ, ર, શાસ;

વર્તમાન અને ભસ્તન બૃતકાળના રૂપો લખો:-શ્, વપ્, યજ્, દૃ, ષ્, કૃ, સ્, સ્મૃ, વ્યચ્.

અક્ષ પુ. બુગટાના પાસા.

અક્ષજ પુ. સ્ત્રી. ન. પાસે રમવાની કળા બાણનાર

અક્ષનેપુણ પુ. સ્ત્રી. ન. પાસા નાં-ખવામાં હોંશીખાર.

અક્ષહૃદય ન. પાસા નાખવાની કળા.

અતિનિષ્કરણ પુ. સ્ત્રી. ન. (અતિ ધણું, અતિશે) ધણું નિર્દય અથવા કુર.

અનર્હ પુ. સ્ત્રી. ન. અયોગ્ય.

અનાગમ્ પુ. સ્ત્રી. ન. નિરપરાધી.

અનિશમ્ ક્રિ. વિ. વારંવાર, હંમેશ, નિરંતર.

અશ્વહૃદય ન. ઘોડા ચલાવવાની કળા.

અસંશય ક્રિ. વિ. ખેશક.

અસૂચ્યઃ ખોટું ઇચ્છિયું, દેખાવ રાખવો.

દક્ષાકુ પુ. સુરવંશી રાજાઓના મૂળપુરુષ.

દેશ્વર પુ. રાજા.

ઉદ્રમ પુ. મૂળ, ઉત્પત્તિ, નીકળવું તે કર્કોટક પુ. સાપનું નામ છે.

કલિ પુ. પાપરૂપી તર્ર.

કુણ્ડિનપૂર ન. શહેરનું નામ છે.

કુમ્મકર્ણ પુ. રાવણનો ભાઈ.

કુલજ પુ. સ્ત્રી. ન (કુલ ન. કુળ, કુટુંબ, અને જ જન્ ઉત્પન્ન થયું ઉપરથી) કુટુંબમાં જન્મેલું, વંશજ.

કૃ નિ બોડે, ધળ કરવી, તુકસાન કરવું.

કૃતે અ. વાસ્તે, લીધે.

કૌરવ પુ. કુરુઓના વંશજ.

ગણ્ડકી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે; ગણ્ડકીતીર ન. ગણ્ડકીનો કિનારો.

ગાત્ર ન. અવયવ, શરીર.
 ચિત્રવન ન. વનનું નામ છે.
 છલ ન. કપડું
 તનય પુ. પુત્ર
 તન્મયે (તન્+મયે) તેની વચમાં.
 તન્મુખોચ્છ્વાસગન્ધ પુ. (ઉચ્છ્વાસ પુ.
 શ્વાસ લેવો તે, ઉચ્ચો શ્વાસ ગન્ધ
 પુ. ખુશબો, સુવાસ, પરિભ્રમ)
 તેના મોઢાના શ્વાસની સુવાસ
 દંષ્ટ્રિન પુ. તીક્ષ્ણ દાંતવાળું પ્રાણી,
 માપ.
 દશમ પુ. સ્ત્રી. ન. દશમું.
 દાવ પુ. જંગલની આગ, દવાગ્નિ,
 જંગલ.
 દિવ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. સ્વર્ગીય,
 સુંદર.
 દુઃખભાજ પુ. સ્ત્રી. ન. દુઃખ ભોગ-
 વનાર, દુઃખી.
 દુઃસ્થિત પુ. સ્ત્રી. ન. પીડાયેલું.
 દુર્નીતિ ન. દુષ્ટ અવિચારી કામ.
 ધાનમન્તર સંતાવવું, છુપાવવું.
 નિષવેશ્વર પુ નિષધ દેશનો રાજા,
 નૈપુણ્ય ન. ચતુરાઇ.
 નૈષધ પુ. નિષધ દેશનો રાજા, નળ.
 પદ્ પ્રતિ જોડે, પ્રાપ્ત કરવું.
 પરિપન્થિન પુ. સ્ત્રી. ન. રસ્તા
 વચ્ચે રહીને હરકત કરનાર,
 રોકનાર.

તત્પરિપન્થિની સ્ત્રી. તેનો રસ્તો
 રોકનારી.
 પરિવ્રજ પરિ+વ્રજ્ નો કર્મણિ ભૂ.
 કૃ. પાડેલું.
 પાતિત પત્ ના પ્રેરકરૂપનો કર્મણિ
 ભૂ. કૃ. પાડેલું.
 પુષ્કર પુ. વિશેષ નામ છે.
 बहुविध પુ. સ્ત્રી. ન. ઘણા પ્રકારનું.
 बाणपथ પુ. (પથિન પુ. માર્ગ)
 બાણ પહોંચે એટલો માર્ગ,
 બાણમર્યાદા.
 बाहुक પુ. નળે જ્યારે સારથિનો
 વેશ લીધો હતો ત્યારનું તેનું
 નામ.
 मूषक પુ. ઉદર; મૂષકરાજ પુ.
 ઉદરોનો રાજા.
 युग ન. જોડું. વાસોયુગ ન. લુગ-
 ડાનો જોડો.
 रति સ્ત્રી. પ્રીતિ.
 वच् પ્રતિ જોડે, પ્રતિવચન આપવું,
 પ્રત્યુત્તર દેવો.
 वस् પ્રેરકરૂપ નિ જોડે, પોશાક
 પહેરવો, પહેરવું.
 वापय પ્રેરકરૂપ વાનું, નિર્ જોડે,
 હોલવવું, છુટાવવું.
 विनष्ट वि+नश् નો ભૂ. કૃ., નાશ
 પામેલું.

જાત્રુતસ્ કિ. વિ. શત્રુથી.
 શશ્વત્ કિ. વિ. હમેશ્વ.
 સંભાવિત સમ+મૂના પ્રેરક રૂપનો
 કર્મણિ ભૂ. કૃ. બની શકે એવું
 ધરાયલું.
 સંસ્મર્તવ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. યાદ રાખવા
 લાયક.
 સુમિશ્ર ન. અનની પુષ્કળતા.
 સૂત પુ. સારથિ, રથ હાંકનાર.
 હરિદ્વાર ન હિમાલયનાં તળીયાં
 આગળ એક પવિત્ર સ્થાન છે.
 હિમાચલ પુ. હિમાલય.
 હિરણ્યક પુ. ઉદરનું નામ છે.

આશીર્વાદ આશિસ્ સ્ત્રી
 ગર્વિષ્ઠ અવલિપ્ત ભૂ. કૃ.
 છેતરવું અતિ+સમ+ધા, વિ+પ્ર+
 લભ્, વઙ્ચ ૧૦ ગ. આ.

છેવટ ઉદર્ક પુ. અવસાન ન; પરિ-
 ણામ પુ.
 છેવટે ઉદર્ક વિગેરે.
 નીચપુરૂષ કાપુરુષ પુ.
 પર્ણાદ (વિશેષ નામ છે) પર્ણાદ પુ.
 આંધવું નિર્ગન્મા
 મેળાપ આગમન ન.
 રખવાળવિનાનું અરક્ષિત કર્મણિ
 ભૂ. કૃ.
 રૂપરૂ (કાંઈની) સમક્ષમ કિ. વિ;
 પ્રત્યક્ષમ કિ. વિ.
 શ્રેષ્ઠરાજસત્તા સામ્રાજ્ય ન; પાગમે
 ષ્ઠ્ય ન.
 સંખ્યા સંખ્યા સ્ત્રી.
 સંતુષ્ટરાખવું અનુ+રજ્ઞ નો પ્રેરક
 ભેદ.
 સુદેવ (વિશેષ નામ છે) સુદેવ પુ.
 હેતુ પ્રયોજન ન; ઉદ્દેશ પુ.

પાઠ ૧૬.

વિભક્તિના નિયમોમાં ભંગ.

પહેલી ચોપડીના ૨૫ માં પાઠને મથાળે આપેલા નિયમો વિધાર્થી
 એએ યાદ રાખવા.

૧. કેટલાએક નામની વિભક્તિના રૂપ જોટલાં નિયમ વિરૂદ્ધ
 છે તેટલું અહીં બતાવાશે. બાકીનાને વિભક્તિના પ્રત્યય લગાડતાં
 તેમજ સામાન્ય સંધિ નિયમો ધ્યાનમાં રાખતાં કરવાનાં છે. સંભો-

ધન એક વચન પ્રથમા વિભક્તિનું રૂપ વિશેષતા બતાવી ન હોય. ત્યાં સુધી તેનું તેજ લે છે.

૨. વિશ્વપા અને શંકુષ્મા અને બીજા નામો જેમાં આકારાન્ત અન્તે ધાતુ હોય કે જે પોતેજ આકારાન્ત ધાતુ છે એવાં નામો દ્વિતીયા બહુવચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે આ નોંધેલા કરે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્રથમા	વિશ્વપા:	વિશ્વપૌ	વિશ્વપા:
દ્વિતીયા	વિશ્વપામ્	વિશ્વપૌ	વિશ્વપ:

૩. સંબોધન એકવચન, પછી બહુવચન, અને પતિના પહેલાં છ રૂપો દ્વિતીયા ના જેવાંજ થાય છે. પંચમી, પછી, સપ્તમી એક વચનના રૂપો પત્યુઃ-પત્યુઃ-પત્યૌઃ થાય છે.

૪. સહિના પહેલાં પાંચ રૂપો. સહ્યા, સહ્યાયૌ, સહ્યાયઃ; સહ્યાયમ્ સહ્યાયૌ. દ્વિતીયા બહુવચન સહીન. પંચમી-પછી-સપ્તમીના એક વચનના રૂપો અને પછીનું બહુવચન સરવ્યુઃ-રવ્યુઃ-રવ્યૌઃ-રવીનામ્ થાય છે. સંબોધન એક વચન સહૈ.

૫. શ્રી, ધી, મૂ, અને બીજાં નામો જે ધાતુમાંથી વગર પ્રત્યયે થએલાં નામો, તેમજ સ્ત્રી અને શ્રૂ અન્ત્ય રૂ કે ઉ દ્વરૂપ કે દીર્ઘ હોય તેનો રૂ ઉવ્ સ્વરથી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે કરે છે. સ્ત્રી ને નદીના પ્રત્યય લાગે છે. શ્રી, ધી, મૂ ને આવાં બીજાં સ્ત્રીલિંગ નામો ચતુર્થી, પંચમી, પછી, સપ્તમી એક વચન. અને પછી બહુવચનમાં વિકર્ષે લે છે. સ્ત્રીનું દ્વિતીયા એકવચન સ્ત્રીમ્ કે સ્ત્રિયમ્. અને બહુવચન સ્ત્રીઃ કે સ્ત્રિયઃ સંબોધન એક વચન સ્ત્રિ.

૬. અન્તે રૂ હોય એવાં સ્ત્રીલિંગ ધાતુ નામો જેવાં કે ધી, શ્રી અને તરી, તન્ત્રી અને લક્ષ્મી પ્રથમા એક વચનમાં સૂ નોંધેલા કરતા નથી.*

*અવીલક્ષ્મીતરીતન્ત્રી ધીદ્વીશ્રીણામુદાહતઃ ।

સપ્તાનામેવશબ્દાનાં સિલોપો ન કદાચન ॥

સ્રી

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
પ્ર. સ્રી	સ્રિયૌ	સ્રિયઃ	પં. સ્રિયાઃ	સ્રીભ્યામ્	સ્રીભ્યઃ
દ્વિ. સ્રિયમ્	„	સ્રિયઃ	ષ. „	સ્રિયોઃ	સ્રીણામ્
ત્રિ. સ્રીમ્	„	સ્રીઃ	સ. સ્રિયામ્	„	સ્રીષુ
ત. સ્રિયા	સ્રીભ્યામ્	સ્રીભિઃ	સં. હે સ્રિ	સ્રિયૌ	સ્રિયઃ
ચ. સ્રિયૈ	„	સ્રીભ્યઃ			

શ્રી

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
પ્ર. શ્રીઃ	શ્રિયૌ	શ્રિયઃ	પં. શ્રિયઃ-યાઃ	શ્રીભ્યામ્	શ્રીભ્યઃ
દ્વિ. શ્રિયમ્	„	„	ષ. „	શ્રિયોઃ	{ શ્રિયામ્ શ્રીણામ્
ત. શ્રિયા	શ્રીભ્યામ્	શ્રીભિઃ	સ. શ્રિયિ-યામ્	„	શ્રીષુ
ચ. શ્રિયે-યૈ	„	શ્રીભ્યઃ	સં. હે શ્રીઃ	શ્રિયૌ	શ્રિયઃ

શ્રૂ

એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	હિ. વ.	બ. વ.
પ્ર. શ્રૂઃ	શ્રુવૌ	શ્રુવઃ	પં. શ્રુવઃ-વાઃ	શ્રૂભ્યામ્	શ્રૂભ્યઃ
દ્વિ. શ્રુવમ્	„	„	ષ. „	શ્રુવોઃ	{ શ્રુવામ્ શ્રૂણામ્
ત. શ્રુવા	શ્રૂભ્યામ્	શ્રૂભિઃ	સ. શ્રુવિ-વામ્	„	શ્રૂષુ
ચ. શ્રુવે-વૈ	„	શ્રૂભ્યઃ	સં. હે શ્રૂઃ	શ્રુવૌ	શ્રૂવઃ

૭. (અ). જ્યારે ક કે ડ (હસ્વ કે દીર્ઘ) કોઈ ધાતુના અંતે હોય અને તેની પૂર્વે ધાતુમાં જોડાક્ષર ન હોય, તેમજ એ નામમાં ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ લાગ્યો હોય કે કોઈ નામ આવ્યું હોય, જેનો સંબંધ સમાસને છૂટો પાડતાં પ્રથમા સિવાય બીજા કોઈપણ વિભક્તિથી થતો હોય ત્યારે તે ક કે ડ (હસ્વ કે દીર્ઘ) નો ચ કે વ થાય છે. જેમકે ગ્રામનયતિતિ ગ્રામણી. ગ્રામણીઃ-વ્યૌ-વ્યઃ-વ્યમ્; પ્રધીઃ-ધ્યૌ-ધ્યઃ; ડત્તીઃ-ન્યૌ-ન્યઃ; ગ્રામણી અને ની અન્તે હોય એવાં બીજાં નામની સપ્તમી એકવચન આમ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. ગ્રામણ્યામ્ ગ્રામણી અને સેનાની જેવાં નામો જેનો મૂળ અર્થ પુરૂષથી થતો ધંધો

અતાવે છે તેવાં નામેનાં રૂપો સ્ત્રીલિંગ નામેના વિશેષણ તરીકે વપરાયાં હોય ત્યારે પુલ્લિંગના જેવાં થાય છે. બીજાં ધાતુરૂપ નામે જેનાં અન્ત્ય હે કે ઝ, ય કે ઙ્માં ફેરવાય છે, તેવાં નામે જ્યારે સ્ત્રીલિંગમાં હોય ત્યારે તેનાં નદી કે વધૂ માફક રૂપાખ્યાન થાય છે. આવાં નામ માટે પ્રથમા એક. વ. ૬ કે નિયમ ઉપર જોવો.

પ્રધી પુ.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
પ૦ પ્રધી:	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પ૦ પ્રધ્ય:	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભ્ય:
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	„	„	ષ૦ પ્રધ્ય:	પ્રધ્યો:	પ્રધ્યામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભિ:	સ૦ પ્રધ્યિ	„	પ્રધીષુ
ચ૦ પ્રધ્યે	„	પ્રધીભ્ય:	સં૦ હે પ્રધી:	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:

પ્રધી સ્ત્રી.

પ૦ પ્રધી:	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પ૦ પ્રધ્યા:	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભ્ય:
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	„	„	ષ૦ „	પ્રધ્યો:	પ્રધીનામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા	પ્રધીભ્યામ્	પ્રધીભિ:	સ૦ પ્રધ્યામ્	„	પ્રધીષુ
ચ૦ પ્રધ્યે	„	પ્રધીભ્ય:	સં૦ હે પ્રધિ	પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:

પુનર્મૂ સ્ત્રી. એજ પ્રમાણે.

(બ) અપવાદ—સુધી અને બીજાં મૂ અન્ત્ય હોય એવાં નામે જેમકે સુધી:—ધિયૌ—ધિય:, સ્વયંભૂ:—ભુવૌ—ભુવ: ઇ.

આવાં નામે અને બીજાં જેમાં હે કે ઝ નો રૂપ કે રૂપ થાય છે, તે જ્યારે સ્ત્રીલિંગ હોય ત્યારે તેનાં શ્રી પેડે રૂપાખ્યાન થાય છે.

(ક) અપવાદમાં અપવાદ—વર્ષામૂ અને પુનર્મૂ જેમકે વર્ષામ્બૌ ઇ.

સુધી પુ

એ. ઇ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
પ૦ સુધી:	સુધિયૌ	સુધિય:	પ૦ સુધિય:	સુધીભ્યામ્	સુધીભ્ય:
દ્વિ૦ સુધિયમ્	„	„	ષ૦ „	સુધિયો:	સુધિયામ્
તૃ૦ સુધિયા	સુધીભ્યામ્	સુધીભિ:	સ૦ સુધિયિ	„	સુધીષુ
ચ૦ સુધિયે	„	સુધીભ્ય:	સં૦ હે સુધી:	સુધિયૌ	સુધિય:

સુધી સી.

પ્ર૦ સુધી:	સુધિયૌ	સુધિય:	પં૦ સુધિય:-યા: સુધીભ્યામ્ સુધીભ્ય:
દ્વિ૦ સુધિયમ્	„	„	૬૦ „ સુધિયો: { સુધિયામ્ સુધીનામ્
તૃ૦ સુધિયા	સુધીભ્યામ્	સુધીભિ:	સં૦ સુધિયિ-યામ્ „ સુધીષુ
ચ૦ સુધિયે-યૈ	„	સુધીભ્ય:	સં૦ દે સુધી: સુધિયૌ સુધિય:

સુધી ન.

પ્ર. સુધિ	સુધિની	સુધીનિ	પ. સુધિય:-ન: સુધિભ્યામ્ સુધિભ્ય:
દ્વિ. „	„	„	૬. „ સુધિયો:-નો: { સુધિયામ્ સુધીનામ્
ત. સુધિયા-ના	સુધિભ્યામ્	સુધિભિ:	સ. સુધિયિ-નિ „ સુધિષુ
ચ. સુધિયે-ને	„	સુધિભ્ય:	સં. દે સુધે-ધિ સુધિની સુધીનિ

૮. ગો અને ઘો માં અન્ત્ય ઓ નો ઔ પહેલાં પાંચ રૂપોમાં થાય છે જેમકે ગૌ:-ગાવૌ-ગાવઃ, દ્વિતીયા એક વચન ગામ્ અને ઘામ્ થાય છે. અને બહુવચન ગાઃ અને ઘાઃ, પંચમી અને ષષ્ઠી એકવચન ગોઃ અને ઘોઃ ઓ અન્તે હોય એવાં બધાં નામોનાં આ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે.

ગો.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
પ્ર૦ ગૌ:	ગાવૌ	ગાવઃ	પં૦ ગો:	ગોભ્યામ્	ગોભ્યઃ
દ્વિ૦ ગામ્	„	ગાઃ	૬૦ „	ગવો:	ગવામ્
તૃ૦ ગવા	ગોભ્યામ્	ગોભિ:	સં૦ ગવિ	ગવો:	ગોષુ
ચ૦ ગવે	ગોભ્યામ્	ગોભ્યઃ	સં૦ દે ગૌ: ગાવૌ:		ગાવઃ

૯. નૌ અને ગ્લૌમાં ક્ષંપ વિશેષતા નથી.

૧૦. રૈ બ્યંજનથી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે રા થાય છે. રાઃ,-રાયૌ વિગેરે. તૃતીયા રાયા-રાભ્યામ્-રાભિઃ, સપ્તમી ય. વ. રાસુ.

૧૧. અસ્થિ, દધિ, સક્થિ, અને અક્ષિને અસ્થન્, દધન્, સક્થન્ અને અક્ષન્ હોય એમ તૃતીયા એક વચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ

યતાં પ્રત્યય પૂર્વે ગણવા, અને અન્ અન્ત્ય હેય એવાં નામ પ્રમાણે તેનાં રૂપાખ્યાન કરવાં. વારિનાં એવાં ને એ પ્રથમાને દ્વિતીયામાં ગણવા. પ્રથમઃ દ્વિતીયા. અસ્થિ, અસ્થિની, અસ્થીની. તૃતીયા અસ્થા, અસ્થિભ્યામ્ અસ્થિભિઃ. ધણાં ધાતુઓ પ્રત્યય સિવાય નામ તરીકે વપરાય છે.

અસ્થિ ન.

પ્ર૦ અસ્થિ	અસ્થિની	અસ્થીની	પં૦ અસ્થ્યઃ	અસ્થિભ્યામ્	અસ્થિભ્યઃ
દ્વિ૦ "	"	"	ષ૦ "	અસ્થ્યોઃ	અસ્થ્યનામ
તૃ૦ અસ્થા	અસ્થિભ્યામ્	અસ્થિભિઃ	સ૦ અસ્થિન		અસ્થિષુ
ચ૦ અસ્થે	"	અસ્થિભ્યઃ	અસ્થિનિ	"	
			સં૦ દે અસ્થિ-સ્યે	અસ્થીની	અસ્થીની

૧૨ ધાતુના અન્ત્ય હ, તેની પછી કોઇ વિશેષ વ્યંજન આવે ત્યારે તેમાં થતો ફેરફાર ૯ મા અને ૧૪ મા પાઠમાં બતાવ્યો છે. આથી લિહ ધાતુરૂપ નામમાં સ્ પ્રત્યયનો ભોપ થતાં હ નો હ કરે છે અને તે હ નો હ કે હ થાય છે. ૧૦ મો (૨). ભ્યામ્ પૂર્વે તેમજ એવાં ખીજા પ્રત્યય પૂર્વે તેનો હ થાય છે. પ્રથમા લિટ્-હ લિહૌ, લિહઃ, તૃતીયા લિહા, લિહ્-ભ્યામ્, લિહ્-ભિઃ. દુહમાં સ્ ભોપાતાં દુષ્ થાય છે ૯ મો પાઠ. પછી ૭ મા નિયમાનુસાર ધુષ્ થાય છે, અને ૨ ગથી ધુક્ કે ધુગ્ થાય છે. ભ્યામ્ અને એવા પ્રત્યયો પર છતાં દુષ્ થાય છે.

૧૩. વ્યંજનથી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે ૯મા પાઠમાં ૭માં નિયમનો ફેરફાર થાય છે. આથી ૯મા પાઠ ૬ થી ધુગ્-ભ્યામ્ થયું સમગ્રી બાહ્ય-વચન ધુક્ષુ.

	દુહ			દુહ	
પ્ર૦ ધુક્-ગ	દુહૌ	દુહઃ	પ્ર૦ ધુક્-ગ	દુહૌ	દુહઃ
તૃ૦ દુહા	ધુગ્-ભ્યામ્	ધુગ્-ભિઃ	—ટ-હ		
સ૦ દુહિ	દુહોઃ	ધુક્ષુ	તૃ૦ દુહા	{ ધુગ્-ભ્યામ્	{ ધુગ્-ભિઃ
સં૦ દે ધુક્-ગ	દુહૌ	દુહઃ	સ૦ દુહિ	દુહોઃ	ધુક્ષુ-ધુદસુ
					ધુદસુ
			સં૦ દે ધુક્-ગ-ટ-હ	દુહૌ	દુહઃ

૧૪. અનદુહના પ્રથમ પાંચ રૂપો અનદ્વાન-દ્વાહી-હઃ,-હમ-હૌ.
સંબોધન એકવચન અનદ્વન્. અન્ત્ય હતો વ્યંજનથી શરૂ થતાં પ્રત્યય
પૂર્વે દ્ આય છે. અનદુદ્ધ્યામ ઇત્યાદિ.

૧૫. દિવ્રુતું પ્રથમાતું એકવચન ઘૌઃ થાય છે. વ્યંજનથી શરૂ
થતાં પ્રત્યય પૂર્વે ઘુ રહે છે; ઘુમ્યામ.

૧૬. હન્ અન્તે હોય એવા નામો (વૃત્તહન્ ઇ) તેમજ અયમન્
અને પૂષન્, અન્ અન્તે હોય એવાં બીજાં નામોથી પહેલાપાંચ રૂપોમાં
જુદાં પડે છે. કેમકે આ નામોમાં અ લાંબાય છે. વૃત્તહન્માં નનો
ળ આરે અ લોપાતો નથી ત્યારે થાય છે. વૃત્તદ્વા-હળૌ-હળઃ પ્રથમા.
વૃત્તજ્ઞા-હમ્યામ-હમિઃ તૃતીયા અને લોપ થતાં હતો ઘ થાય છે તે
માટે હમો પાઠ ૨ ક જુવો.

૧૭. દ્વિતીયાથી આગળ વિભક્તિમાં સ્વરથી શરૂ થતાં પ્રત્યયો
પૂર્વે ષન્-યુવન્ અને મઘવન્માંના વનો ડ થાય છે. એટલે યુનઃ, યૂનઃ
મઘોનઃ દ્વિ. બ. બાકીમાં અન્ અન્તે હોય એવાં નામો પ્રમાણે રૂપા-
ખ્યાન થાય છે.

૧૮. પથિન્ શબ્દનાં પ્રથમ પાંચ રૂપો પન્થાઃ-ન્થાનો-નઃ; નમ્-નો
સ્વરથી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે હન્ લોપાય છે. બીજા રૂપોમાં હન્
અન્તે હોય એવા નામો પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે. પથઃ દ્વિ. બ. વ.
પન્થા, પથિમ્યામ-થિમિઃ તૃતીયા ઇ પ્રથમા એકવચન જ્ઞેતું સંબોધન
એકવચન પન્થાઃ થાય છે.

૧૯. મથિન્ એજ પ્રમાણે છે. ઋમુક્ષિન્માં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં
અનુનાસિક ઉમેરાતો નથી એટલો ફેર છે. ઋમુક્ષાઃ-ક્ષાળૌ-ક્ષાળ
ઋમુક્ષઃ દ્વિ. બહુ. વ.; ઋમુક્ષા તૃતીયા એકવચન.

૨૦. હમાં પાઠના હમાં નિયમનો ફેરફાર પરિવાજનાં જમાં થાય
છે. પ્રથમા એકવચન પરિવાજ્-ષ્. સ્ લોપાતાં પરિવાદ્-હ (૧૦મે
પાઠ ૨) પરિવાદ્મ્યામ ત્. દ્વિ.; પરિવાજ્+મ્યામ-પરિવાષ્+મ્યામ

ઉપરથી થાય છે. તેજ પ્રમાણે પ્રથમા એકવચન વિશ્, વિશ-વિષ્ સનો.
 લોપ થતાં વિદ્-હ (૧૦મે ૨). તૃતીયા દિ. વ. વિશ્-વિષ્- વિહ્યમ્ય
 એજ પ્રમાણે દેવેજ (દેવ+યજ્), નિશ્, વિશ્વસજ્, રાજ્ ધ૦

૨૧. પ્રાચ્, પ્રત્યચ્, ઉદચ્, અવાચ્, સમ્યચ્ અને તિર્યચ્
 પુલ્લિંગના પ્રથમ પાંચ રૂપોમાં અન્ત્ય વ્યંજન પૂર્વે અતુનાસિક ઉમેરાય
 છે. પ્રથમા એકવચન પ્રાહ્, પ્રત્યહ્, ઉદહ્, ધ૦ દ્વિતીયા બહુવચનથી
 આગળ વિભક્તિમાં સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે તેમજ નપુંની
 પ્રથમા—દ્વિતીયા દ્વિવચન રૂ પૂર્વે પ્રત્ય, ઉદ, સમ્ય, અને તિર્યને
 બદલે પ્રતી, ઉદી, સમી, અને તિરશ્ થાય છે. પ્રતીચ્, ઉદીચ્, સમીચ્
 અને તિરશ્ચઃ દ્વિતીયા બહુવચન પુઃ; સ્ત્રીલિંગ રૂપો આવાં અંગને
 રૂ લાગવાથી થાય છે, પ્રાચી-પ્રતીચી ધ૦

તિર્યચ્ પુ.

પ્ર૦ તિર્યહ્	તિર્યચ્	તિર્યચ્ઃ	પ૦ તિરશ્ચઃ	તિર્યગ્ભ્યામ્	તિર્યગ્ભ્યઃ
દ્વિ૦ તિર્યશ્ચમ્	,,	તિરશ્ચઃ	પ૦ ,,	તિરશ્ચોઃ	તિરશ્ચામ્
તૃ૦ તિરશ્ચા	તિર્યગ્ભ્યામ્	તિર્યગ્ભિઃ	સ૦ તિરશ્ચિ	,,	તિર્યક્ષુ
ચ૦ ચિરશ્ચે	,,	તિર્યગ્ભ્યઃ	સ૦ હે તિર્યહ્	તિર્યચ્	તિર્યચ્ઃ

તિર્યચ્ ન.

	એ. વ.	દિ. વ.	અ. વ.
પ્ર૦ અને દ્વિ૦	તિર્યક્-ગ્	તિરશ્ચી	તિર્યચ્ચિ.

બાકીના રૂપો પુલ્લિંગના જેવાં થાય છે.

૨૨. સજ્, તાદશ્, વિશ્ અને દશ્માં અન્ત્યનો ક્ કે ગ્ જ્યારે
 તેની પછી કોઇપણ વ્યંજન આવે ત્યારે થાય છે, અને કંઈ ન આવે
 ત્યારે વિકલ્પે થાય છે. પ્રથમા એકવચન સક્ કે સગ્; તૃતીયા દિ.
 વ. સગ્ભ્યામ્; અમ્ભી બહુ. સજ્.

૨૩. ૯ મા પાઠના ૭ મા નિયમમાં લખેલા ધાતુઓનાં અને
 ત્રીજા ગણના વર્તમાન કૃદંત પુલ્લિંગના પ્રથમ પાંચ રૂપોમાં અન્ત્ય

બ્યંજન પહેલાં અનુનાસિક લેતાં નથી. નપુંના પ્રથમા અને દ્વિતીયા બહુવચનમાં અનુનાસિક વિશ્લેષે લે છે. નપુંસક પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિવચનમાં, સ્ત્રીલિંગ ફક્ત ૬ ઉમેરવાથી થાય છે.

વિષ્ણવ. મૃતું વર્તમાન કૃદંત.

વિષ્ણવ પુ.			વિષ્ણવ ન.		
એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્ર૦ વિષ્ણવ	વિષ્ણવૌ	વિષ્ણવઃ	પ્ર૦ વિષ્ણવ	વિષ્ણવૌ	વિષ્ણવૃ
દ્વિ૦ વિષ્ણવમ્	”	”	દ્વિ૦ ”	”	”
વિષ્ણવતી એ સ્ત્રીલિંગ થયું.					

પા. ૧૩૧* આ ક્ર ધાતુ આત્મનેઽ અઘતનજૃતકાળ ૨ પુ. એ. વ. છે. અને એમાં કાળવાચક આગમ લોપાય છે. પાઠ ૨૨ મો જુઓ.

પા. ૧૩૨* આ વાત એક જુલમી સ્ત્રીને માટે છે એક જુવાન સ્ત્રીના પતિ ઉપર વેર રાખીને તે તે સ્ત્રીને મારી નાંખવાનું આહતી હતી; પણ આ શ્લોક બોલનારી પવિત્ર સ્ત્રીએ તેને અટકાવી.

પા. ૧૩૩+ યત્સામથ્યતિ અથવા બીજું કાંઈ વાપરવું ન હો તે પ્રેરકરૂપમાં ત થાય છે.

પા. ૧૩૪* આવા શબ્દો વાપરવામાં આવે સારે હમેશા દા ૨ જો ગણ ‘કાપવું’ અને દૈ ૧ લો ગણ ‘સ્વચ્છ કરવું’ આ બે ધાતુ સાગ કરવા.

પા. ૧૩૪* દૃશ્ ને લાગુ પડતું નથી. દૃશ્ તો શુભળ પામે છે. વળી ૬ ટૂં ગણના નૂ અથવા ધૂ સાધારણ રીતે શુભળ કે વૃદ્ધિ પામતા નથી, તેઓને આ નિયમ લાગુ પડી વૃદ્ધિ થાય છે.

પા. ૧૩૫* આ નામધાતુ છે અને અસૂયા પરથી અન્ય સ્વરનો લોપ કરી દશમા ગણના અય ઉમેરાય છે, તેમ અય ઉમેરવાથી સિદ્ધ થયો છે.

૨૪. બીજા ગણમાં આ અન્તે હોય એવા ધાતુઓનાં વર્તમાન કૃદંત ૬ ઠા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કૃદંતની પેઠે સ્ત્રીલિંગના હૈં પૂર્વે તેમજ નપું ના પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિં વંની હૈં પૂર્વે અનુનાસિક વિકલ્પે લે છે. યાત-યાતી અથવા યાન્તિ, નપું પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિવચન, અને સ્ત્રીલિંગ.

૨૫. પુંસના પ્રથમ પાંચ રૂપો પુમાન્-માંસૌ-માંસઃ; માંસમ્-માંસૌ. સંભોધન એક. વ. પુમન્. અન્ત્ય સ્ વ્યંજનથી શરૂ થતાં પ્રત્યય પૂર્વે લોપાય છે.

૨૬. ગિર્ અને ર્ અન્તે હોય એવાં નામો પુર્, ધુર્ ૪૦ અને આશિસ્, વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયની પૂર્વે અથવા તેની પછી કંઈ આવ્યું હોય ત્યારે ઉપાન્ત્ય લાંબાવે છે. આશિસ્માં સ્ નો જ સામાન્ય સ્થિતિ પ્રમાણે થાય છે. સપ્તમી બહુવચને નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે.

૧-પહેલી ચોપડીમાં સ્ નો જ થવાનો ફેરફારનો અનુનાસિક, વિસર્ગ, કે જ્ઞ ષ્ સ્, ઉપાન્ત્યસ્વર અને સ્ ની વચ્ચે હોય તોપણ ચાલુ રહે છે.

આશિઃષુ કે આશીષુ.

ગિર્			આશિસ્.		
એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
પ્ર૦ ગીઃ	ગિરૌ	ગિરઃ	પ્ર૦ આશીઃ	આશિષૌ	આશિષઃ
દ્વિ૦ ગિર્મ્	,,	,,	દ્વિ૦ આશિષમ્	,,	,,
તૃ૦ ગિરા	ગીર્મ્યામ્	ગીર્મિઃ	તૃ૦ આશિષા	આશીર્મ્યામ્	આશીર્મિઃ

૨૭. અપૂ બહુવચનમાંજ રૂપાન્યાન લે છે. પ્રથમા આપઃ આપ્ના પ્નો દ્. મ્થી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે. અદ્ધિઃ તૃતીયા.

૨૮. પ્રથમા અને દ્વિતીયા એકવચનના પ્રત્યય પૂર્વે અહન્ના નૂનો ર્ થાય છે. અને વ્યંજનથી શરૂ થતા બીજા પ્રત્યય પૂર્વે વિસર્ગ થાય છે. પ્રથમા, દ્વિતીયા અહઃ, અહી, અહની, અહાની. તૃતીયા અદ્ધા અહોમ્યામ્ અહોમિઃ ધ્વિં અહર્મતિ અહિં અહર્, પ્રથમા એકવચન છે.

૨૬. પૂર્વ, પર, અવર, દક્ષિણ, ઉત્તર, અપર, અઘર, ત્વ જ્યારે આ શબ્દો સ્થળનો, કાળનો અથવા પુરૂષનો સંબંધ બતાવે અને અન્તર જ્યારે અંદરતું કે નીચેતું લુગકું એવા અર્થમાં વપરાય, ત્યારે સર્વનામ તરીકે રૂપાખ્યાન લે છે. પ્રથમા બહુ. પંચમી અને સપ્તમી એક. વ. માં તેઓ વિકલ્પે એ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન લે છે. પૂર્વે-પૂર્વા; પૂર્વાત-પૂર્વસ્માત; પૂર્વે-પૂર્વસ્મિન.

૩૦. નીચેના દશ શબ્દો સર્વનામ છે. અને તે પ્રમાણે રૂપા-
ખ્યાન લે છે. પશુ પ્રથમાને દ્વિતીયા એકવચન નપુંસકમાં ત કે ક.
લગાડવાથી થાય છે. અન્ય, અન્યતર, કતર, કતમ, યતર, યતમ, તતર,
તતમ, એકતમ इतर. જેમકે અન્યત્-દ.

૩૧. ચરમ, અત્પ, અર્ધ, કતિપચ અને નેમ તું પુ. પ્ર. જ. વ.
સર્વાનામના જેવું વિકલ્પે થાય છે. નેમ સર્વાનામ છે.

૩૨. પપી, ચયી, અને પીજી જે દીર્ઘ અન્તે હોય એવા પુલ્લિંગ નામોતું દ્વિ. એ. વ. અને જ. વ. મ્ને ન સ્થગાડવાથી થાય છે.

૩૩. ક્રોષ્ટુ શબ્દના ક્રોષ્ટ હોય એમ રૂપાખ્યાન થાય છે, પ્રથમ પાંચમાં ખ.સ ક્રોષ્ટ તરીકે જ થાય છે. પણ તૃતીયા એકવચનથી, આગળ બીજી વિભક્તિમાં વિકલ્પે થાય છે, જે પ્રત્યય સ્વરથી શરૂ થતો હોય તો, પછિ બહુવચનમાં આ નિયમ લાગુ નથી. એમાં ક્રોષ્ટનામ એવું રૂપ થાય છે. સં. એ. વ. ક્રોષ્ટો થાય છે. બીજી રીતે જ અન્ય નામો પ્રમાણે ક્રોષ્ટ ના રૂપો થાય છે.

૩૪. જરા ને નિર્જર વિકલ્પે જરસ્ અતે નિર્જરસ્ ના રૂપો લેછે, જો પ્રત્યય સ્વરથી શરૂ થતો હોય તો, નહિં તો આ અન્ય સ્ત્રીલિંગ નામો પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે. નિર્જરમાં અકરાન્ત નામના જેવાં રૂપ થાય છે. જરા, જરસૌ કે જરે ધ.

૩૫. અર્ચન્ વત્ અન્તે હોમ એવા નામો પેઠે રૂપો લે છે. પ્ર. ને
સુ. એકવચનમાં એમ થતું નથી. જ્યારે નકાર દર્શકે અન્ શબ્દના
પૂર્વે લગાડાય છે ત્યારે તેના આત્મન્ પેઠે રૂપો થાય છે.

૩૬. ડશનસ, અસ અન્તે હેય એવા નામેથી પ્ર. એ. મં ગુદો પડશે. પ્રથમા એક. વ. ડશના છે, અને સંબોધન વિકલ્પે ડશનન્, ડશન, ને ડશનઃ છે.

૩૭. દ્વિતીયા બહુવચન પછીના, સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે કેટલાક શબ્દોમાં અન્ત્ય વાહ નો જહ થાય છે. આ જ નો પૂર્વના આ કે અ સાથે મળતાં ઔ થાય છે. જેમકે વિશ્વૌહઃ દિ. બ. વ. વિશ્વવાહતુઃ. હ નો હૂ થાય છે. જેમકે લિહૂ માં થાય છે તેમ અને તેથી વિશ્વવાહ-હ પ્ર. એ. વ. થાય છે, વિશ્વવાહ્મ્યામ ત. એ. વ.

૩૮. સુરાસાહ માનો સ નો વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ષ થાય છે.

૩૯. દોષન્ પુ. ન; અસન્ ન, દત્ત પુ., પદ્ પુ., નસ્ સ્ત્રી; માસ્ પુ; રદ્ ન, માંસ ન; પૃત્ સ્ત્રી. સ્તુ પુ. ન. પુ., શકન્ ન., ઉદન્ ન. આસન્ ન., નિશ્ સ્ત્રી. ના પ્ર. ને દિ. એક. વ. ને દ્વિવચનમાં ર્પોજ નથી. બાહીનો સામાન્ય નિયમાનુસાર ર્પાખ્યાન થાય છે. માસ્ અને માંસ નો સ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે લોપાય છે. માંસમાં સ નો સુ પૂર્વે લોપ થતો નથી.

યદા મહાન્વયાકરણઃ પાણિનિઃ સમજાયત તદા વ્યાકરણ-
વિષયે પ્રાચાં કાનિચિન્મતાનિ પ્રતીચાં મતેભ્યો મિદ્ધાન્યાસન્ ।

પૂર્વેષાં સંપ્રદાયમનુસૃત્ય ગ્રન્થારમ્ભે દેવતાં સ્તૌમિ ।

વિધવાયાઃ પુનરુદ્વાહઃ સશાસ્ત્ર ઇત્યેકે* શાસ્ત્રવિરુદ્ધ
ઇત્યન્યે કલ્પૌ પ્રતિષિદ્ધ ઇત્યદરે વદન્તિ ।

વિવાહવિધાવર્યમણં પૂષણં ચાધિકૃત્ય મન્ત્રાન્પઠન્તિ ।

અપરાધં વિના પ્રત્યુર્નાદિ તસ્મૈ પ્રકુપ્યતિ ।

પ્રજાપીઢનજો વહો રાજઃ શ્રિયં કુલં પ્રાણાંશ્ચ દદ્ધતિ
યસ્મિન્શકટે સોમો[†] રાજાનીયતે તસ્ય ધુર્યન્યતરોઽનઢ્ઢાન્યુક્તઃ
સ્યાદન્યતરો વિમુક્તોઽથ રાજાનમુપાધરેયુઃ ।

યૂનાં બુદ્ધિઃ શાસ્ત્રૈઃ સંસ્ક્રિયતે ।
પત્યા પરિત્યક્તા વિંચવા વા યાન્યં પતિં વિન્દતે સા
પુનર્મૂર્ખવતિ ।

દિવિ યથા સંખ્યાતીતાસ્તારકાસ્તયૈવ દાશરથૌ રામે ગુણાઃ ।
તસ્યાશ્ચાર્વઙ્ગયાઃ સ્ત્રિયા લાવણ્યં પશ્યન્તો જના મક્ષ્ણાં
ફલં પ્રાપુઃ ।

ઈન્દ્રિયં વા એતદ્દસ્મિલ્લોકે યદ્દષિ । યદ્દ્ધામિષિચ્ચતીન્દ્રિય-
મેવાસ્મિન્સ્તદ્દધાતિ ।

મધુરામિર્ગીર્મિઃ સાધું સાન્ત્વયામાસ ગોવિન્દઃ । સ સાધુશ્ચ
તમાશીર્મિરનુગૃહ્યેષ્ઠં પ્રદેશં જગામ ।

+અન્ના રક્ષઃ સંસૃજતાત્ ।

એકઃ શઙ્ઢઃ સમ્યગ્જ્ઞાતઃ સમ્યક્પ્રયુક્તશ્ચ સ્વર્ગે લોકે કામ-
ધુગ્મન્વતીતિ વૈયાકરણાનાં મતમ્ ।

પુણ્યેઽહનિ પુરોધાસ્તં રાજ્યેઽમિષિષેચ મન્ત્રં ચેમં પપાઠ ।
યામિરિન્દ્રમમ્યવિષ્ણત્પ્રજાપતિઃ સોમં રાજાનં વરુણં યમં
મનું તામિરદ્ધિરમિષિશ્ચામિ ત્વામદં રાજ્ઞાં ત્વમધિરાજો ભવેદ્ ।

† પવિત્ર સોમવસ્ત્રીને ધણીવાર રાજાના નામથી વર્ણવી છે.
ઉપાવહેરેયુઃ તું કર્મ કર્ત્ત્વિજઃ અધ્યાહાર છે.

† જે પુરુષ ઉપર પાણી અથવા દહિં છંટવામાં આવે છે તે
પુરુષને લાગુ પડે છે.

§ તદ્દને! અર્થ 'તેટલા માટે' જેવો થાય છે.

+ જ્યારે રાજામાં પશુને મારી નાખે છે ત્યારે તેનું લોહી રાક્ષસોને
આપી દે છે. તાત્ એ પ્રલય આચરના રાજા પુરુષના એ. વ ના
રૂપ બનાવવામાં વખરાય છે. એ અનિકારક પ્રલય છે.

देवासुरा वा एषु लोकेषु संयेतिरे । त एतस्यां प्राच्यां
दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयन् । ते दक्षिणस्यां दिशि
येतिरे तांस्ततोऽसुरा अजयन् । ते प्रतीच्यां दिशि येतिरे तां-
स्ततोऽसुरा अजयन् । त उदीच्यां दिशि येतिरे तांस्ततोऽसुरा
अजयन् ।

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलश्च

द्यौर्भूपिरापो हृदयं यमश्च ।

अहश्च रात्रिश्च उमे च संध्ये

धर्मोऽपि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥

अवश्यं तस्मिन् देहे दुर्दमे च यमे द्विषि ।

हास्यं नास्याद्विनिर्याति यत्पुंसामिदमद्भुतम् ॥

सत्यं संसृतिगतेयं दुःखैः पूर्णं निरन्तरम् ।

यतस्तद्व्यतिरेकेण नान्यत्किञ्चिदिहाप्यते ॥

अनित्ये प्रियसंवासे संसारे चक्रवद्गतौ ।

पथि संगतमेवैतज्जाता माता पिता सखा ॥

हृदि विद्ध इवात्यर्थं यया संतप्यते जनः ।

पीडितोऽपि हि मेधावी न तां वाचमुदीरयेत् ॥

तस्य पृथ्वी प्रसूतेऽर्थं धर्ममर्थः प्रसूयते ।

प्रसूतिं विजयं धर्मः स च प्रसवति श्रियम् ॥

गर्हते न तथा श्वानं चाण्डालं च न गर्हति ।

गर्हयत्याहवे भग्नं यथासौ क्षत्रियं नरम् ॥

हते सर्तरि वैक्लव्यात्क्लृण्वन्ति तदरिस्त्रियः ।

अजस्रैरश्रुभिस्तासां क्लिद्यन्ति नयनानि च ॥

ददात्यसौ धनं भूरि ब्राह्मणेभ्यो दिनेदिने ।

ददते ब्राह्मणास्तस्मै संतुष्टा नित्यमाश्रितः ॥

મસૌ સ્વપ્રાયમાનોઽપિ કથ્યતે નાત્મનો ગુણાન્ ।
 કથયન્તિ જના એવ તસ્ય તાનદ્રુતાન્ ભુવિ ॥
 વૃશ્ચિકાનાં ભુજદ્વાનાં દુર્જનાનાં ચ વેધસા ।
 વિભજ્ય નિયતં ન્યસ્તં વિષં પુછે મુખે હૃદિ ॥
 ચન્દ્રનૈશ્વચિતેષ ઘૌર્દિશઃ કાશૈરિવ શ્રિતાઃ ।
 ક્ષીરેણ ક્ષાલિતેવોર્વી શર્વરીશે વિરાજતિ ॥
 યથામિષં જલે મત્સ્યૈર્મશ્યતુ શ્વાપદૈર્ભુવિ ।
 આકાશે પક્ષિભિશ્ચૈવ તથા સર્વત્ર વિત્તવાન્ ॥
 નક્રઃ સ્વસ્થાનમાસાઘ ગજેન્દ્રમપિ કર્ષતિ ।
 સ એવ પ્રચ્યુતઃ સ્થાનાચ્છુનાપિ પરિભૂયતે ॥
 બુદ્ધિમાન્પુરુષો જહ્યાદ્વિઞ્નાં નાવમિવામ્ભાસિ ।
 અપ્રવક્તારમાચાર્યમનધીયાનમૃત્વિજમ્ ॥
 જાડ્યં ધિયો હરતિ સિશ્ચતિ ઘાત્ચિ સત્યં
 માનોઽન્નતિ દિશતિ પાપમપાકરોતિ ।
 ચેતઃ પ્રસાદયતિ દિશ્નુ તનોતિ કીર્તિ
 સત્સંગતિઃ કથય કિં ન કરોતિ પુંસામ્ ॥
 માનુષાણાં* પ્રમાણં સ્યાદ્ભુક્તિર્વૈ દશવાર્ષિકી ।
 વિહંગાનાં તિરશ્ચાં ચ યાવદેવ સમાશ્રયઃ ॥
 કૃષ્ણસારે દદચ્ચશ્રુસ્ત્વયિ ત્રાવિજ્યકાર્મુકે ।
 મૃગાનુસારિણં સાક્ષાત્પશ્યામીવ પિનાકિનમ્ ॥
 નાઘર્મશ્ચરિતો લોકે સઘઃ ફલતિ ગૌરિવ ।
 શર્નરાવર્તમાનસ્તુ કતુર્મૂલાનિ ક્લન્તતિ ॥

*માણુસ અને પશુને માલકીનો હક થવાને કટલા વરસનો કળગે
 નેમ્યે તે આ શ્લોકમાં લખેલું છે.

†આરે દુખ્યન્ત રાગ હરણ પાછળ દોડતો હતો આરે તેને આ
 શ્લોક તેના સારથીએ કહ્યો છે.

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. જ્યારે ભરતને રાજ્યાભિષેક થયો ત્યારે તેણે બ્રાહ્મણોને સો સો ગાયો આપી. દીર્ઘતમસે તેને તે આપતાં (દદત્) દીકો.

૨. ઉત્તર (ઉદય) ના લોકોએ ગુલામગિરિને અમાનુષિક ગણી અને દક્ષિણ પ્રાન્તના લોકોની સાથે તેને મૂળમાંથી કાઢી નાંખવા લડયા. (અવાચ્)

૩. ઉશ્વનસૂ (ઉશનસૂ) અસુર લોકોનો અને યૃહસ્પતિ સુરલોકોનો ગુરુ હતો. રાજનીતિના કેટલાંક પુસ્તકો મળે છે તેના તેઓ પ્રખ્યાત લેખકો ગણાય છે.

૪. તેમણે ટેકરી ખોદવી શરૂ કરી અને તે કામ કેટલાક દિવસે (અહનત્.) પૂર્ણ કર્યું.

૫. ગામના પટેલને (ગ્રામણી) સેનાપતિએ પૂછ્યું કે મારા લશ્કરને દાણા આપીશ ?

૬. ચિત્રકૂટ પાસે જે ઝુંપડું છે, તે ત્યાં બાળુમાં રહેતા જોગીઓએ બાંધ્યું છે. (પરિવ્રાજ્).

૭. સ્ત્રીઓ (સ્ત્રી) છોકરાં ઉછેરશે અને માણસો (પુસ) મહેનત મળુરીથી પેસો ભેગો કરશે.

૮. ધન્વંતરી (વૃત્રહન કે મધવન) દિલીપનો ઘોડો એક વખત હરણ કરાયો હતો.

૯. પ્રારંભે પાણી હતું (અર્). આ પાણી પર સ્વયંભૂ (સ્વયંભૂ) બ્રહ્મા દેખાયા અને તે સ્વયંભૂથી આ સર્વ વસ્તુઓ રચાઇ.

૧૦. તે એક આંખે (અક્ષિ) કાણો છે.

૧૧. કુંદલતાના કુલોમાંનું મધ મધમાખોથી પીવાયું (મધુલિહ).

૧૨. હાથીનાં હાડકાની (અસ્થિ) મૂર્તિઓ બનાવાય છે.

૧૩. સત્ય માર્ગે ચાલનારની (પચિન્) ચઢતી ચાલ છે.

૧૪. ગ્રીસમાં બે ટેકરીઓ છે તે કુતરાનાં (શ્વન્) માંથા કહેવાય છે.

૧૫. ગરીબોને પૈસા આપવાને તારા ધણીથી (પતિ) તને હુકમ કરાયો છે.

૧૬. તેનો ગોઠીયો (સચ્ચિ) કાશી જઈને ત્યાં એકબોજ રહે છે.

૧૭. ઝંદ ભાષાના ધર્મે પુસ્તકોમાં અર્થમનનું નામ છે.

૧૮. આ પુસ્તકોમાંનું ગમે તે એક (અકતમ) મને આપો.

૧૯. વેદ બોલતા બ્રાહ્મણો વરસાદમાં ડેડે કરતાં દેડકા (વર્ષામૂ) જેવાં છે.

શબ્દકોષ ૧૬.

અક્ષિ ન. આંખ.

અજસ પુ. સ્ત્રી. ન. હમેશનું,
નિરન્તરનું.

અત્યર્થમ ક્રિ. વિ. ધણુંજ, અતિશે.

અદ્રુત પુ. સ્ત્રી. ન. આશ્ચર્યકારક.

અધર સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. નીચલું.
નીચેનું.

અધર્મ પુ. દુષ્ટકામ.

અનરુદ્ધ પુ. અળદ.

અનલ પુ. અગ્નિ.

અનિલ પુ. વાયુ.

અપ્ સ્ત્રી. પાણી (અ. વ. માં વપ-
રાય છે.)

અપર સર્વ. પુ. સ્ત્રી ન. બીજનું,
અન્ય, ઇતર.

અપ્રવક્ત પુ. જે બોલતો અથવા
શિખવતો નથી.

અર્ચમન્ પુ. દેવ, દેવલોકગત પૂર્વજ.

અર્ષન્ પુ. ધોડો.

અવર સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. પાછલું,
પછીનું, ઉતરતું.

અવશ્યમ ક્રિ. વિ. નક્કી. નિશ્ચે.

અવાચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. દક્ષિણનું.

અસન્ ન. લોહી

અસ્રજ્જ્ ન. લોહી.

અહન્ ન. દિવસ.

આમિષ પુ ન. માંસ.

આશિસ્ સ્ત્રી. આશીર્વાદ.

આસન્ ન. મોઢોડું, મુખ.

આસ્ય ન. મુખ.

આહવ પુ. લડાઇ.

ઇન્દ્રિય ન. જોર (અંગનું)

ઈર્ ૧ગ. પરસ્મેઽ અને ૧૦ગ. ઉદ્.
જોડે, બોલવું.

ઉત્તર સંવર્. પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપરતું,
પછીનું.

ઉદચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. ઉત્તર દિશાનું.
ઉદન્ ન. પૃથ્વી.

ઉન્નતિ સ્ત્રી ઉચ્ચપણ, મહાત્મતા.
ઊર્વી સ્ત્રી. પૃથ્વી.

ઉશનસ્ અસુરોના શુરતું નામ છે.
કમુક્ષિન્ પુ. ઇન્દ્રતું નામ છે.

કપાલ પુ. ન. માથું, ખેપરી.

કામદુહ પુ. સ્ત્રી. ન. ગમે તે
ઇચ્છા પુરી પાડનાર.

કાર્મુક ન. કામદું; અધિજ્ય જોડે,
પુ. સ્ત્રી. ન. જેનું કામદું ખેચેલું
હોય તે.

કાશ પુ. ન. એક જાતનું ઘોળું
કુષ્ઠ.

કુલ ન. કુટુંબ.

કુ અપન્ના જોડે, ખસેડવું, દૂર કરવું.

અધિ જોડે, તાકવું; અધિકૃત્ય
તાકીને એટલે લાગુ પાડીને.

કૃષ્ણસાર પુ. હરણ.

ક્રિદ્ ૪ ગ. પરસ્મેઽન્ બીના થવું.

ક્રિન્ ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ શોક કરવો.

ક્ષીર ન. દુધ.

ગર્હ ૧ગ. પરસ્મેઽન્ અને ૧૦ગ. કોઇને
વિશે હલકો વિચાર આપવો,
ધિક્કારવું, નિન્દા કરવી.

ગિર્ સ્ત્રી. વાણી.

ગ્રહ ૧ ગ. આત્મનેઽ કોઇને વિશે
હલકો વિચાર આપવો, ધિક્કારવું.

ગો પુ. આખત્રો; સ્ત્રી. ગાય,
વાણી, પૃથ્વી.

ગ્રામણી પુ. ગામનો મુખી.

ગ્લૌ પુ ચન્દ્ર.

ચક્રવદ્ભતિ પુ. સ્ત્રી. ન. ચક્રવત
પેડાની પેડે) ચક્રના જેવી જેની
ગતિ છે તે; હમેશ કરતું.

ચન્દન ન. ચન્દનનું લાકડું.

ચરિત ચર્નો કર્મણિ. બ્. દ.
કીધેલું, આચરેલું.

ચર્ચિત ચર્ચ્નો કર્મણિ બ્. દ.
લેપ કીધેલું.

ચાણ્ડાલ પુ. ચણ્ડાળ, ભંગિયો.

ચાર્ષકી સ્ત્રી. સુંદરસ્ત્રી, અલખેલી,
છેલછખીલી.

ચંતસ્ ન. હઠયું, મુદ્ધિ.

જન્ સમ્ જોડે, જનમયું, થઇ જવું.

જાઙ્ય ન. સુસ્તિ.

તદરિચ્છી સ્ત્રી. તેના દુશ્મનની
અધરી.

તદ્યતિરેક પુ. (વ્યતિરેક પુ. આતલ
મૂકવું તે) તેને આતલ મૂકવું તે,
તેની ગેરહાજરી.

તન્ત્રી વીણા, સારંગી.
 તપ્ ૪ગ. આત્મનેઽસમ જોડે, દુઃખ
 પામવું, ઇળ થવી.
 તરી સ્ત્રી. મજ્જે, હોડી.
 તાદ્શ પુ. સ્ત્રી. ન. તેના જેવું,
 તત્સદૃશ.
 તિર્યચ્ પુ. પશુ, હેવાન; પુ. સ્ત્રી.
 ન. આડું, ત્રાસું.
 તુરાસાહ પુ. ઇન્દ્રનું નામ છે.
 તિવષ્ સ્ત્રી. તેજ, ચક્રચકાટ.
 દત્ત પુ. દાંત.
 દદત્તદા 'આપવું'નો વર્તમાન કૃદન્ત.
 દક્ષિણ સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. દક્ષિણ
 દિશાનું.
 દધિ ન. દહીં.
 દાશરથિ પુ. દશરથનો પુત્ર.
 દિવ્ સ્ત્રી. દિવસ, સ્વર્ગ.
 દિશ્ સ્ત્રી. દિશા.
 દર્દમ પુ. સ્ત્રી. ન. મુશ્કેલીથી વશ
 થાય એવું.
 દૃશ્ સ્ત્રી. નજર, આંખ.
 દેવેજ્ પુ. સ્ત્રી. ન. દેવનો પૂજનાર.
 દોષન્ પુ. ન. હાથ.
 ઘો સ્ત્રી. સ્વર્ગ.
 ઘી સ્ત્રી. યુદ્ધ.
 ઘુર્ સ્ત્રી. ઝુસરી, જોતર.
 નક્ર પુ. મગર.

નશ્વર પુ. સ્ત્રી. ન. નાશવન્ત.
 નસ્ સ્ત્રી. નાક.
 નિયતમ્ ક્રિ. વિ. નક્કી.
 નિરન્તરમ્ ક્રિ. ત્રિ. અવકાશ વગર,
 દેક પાસે પાસે.
 નિર્જર પુ. દેવ.
 નિર્દય પુ. સ્ત્રી. ન. ક્રૂર, દયા રહિત.
 નિશ્ સ્ત્રી. રાત્રી.
 પદ્ ૧ ગ. પ. બણવું, વાંચવું.
 પતિ પુ. શેક, વર, ધણી.
 પથિન્ પુ. માર્ગ, રસ્તો.
 પદ્ પુ. પગ.
 પપી પુ. સૂર્ય, રક્ષણ કરનાર, પાળ-
 નાર, પાલક.
 પર સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન બીજું,
 અન્ય, ઇતર.
 પરિત્યક્ત પરિત્યજ્ કર્મણિ ભૂ.
 કૃ. તળાયલું.
 પરિવાજ્ પુ. જોગી.
 પિનાકિન્ પુ. શિવનું નામ છે.
 પુંસ્ પુ. માણસ, પુરુષ.
 પુનર્મ્ સ્ત્રી ૪રીથી પરચેલી વિધવા.
 પુર્ સ્ત્રી. પુરી.
 પુરોધસ્ પુ. ધરનો ગોર.
 પૂર્ણ પૃ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ. બરાયલું,
 ભરેલું.
 પૂર્વ સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. અગાઉનું,
 પૂર્વ દિશાનું.

પૂત ળી. ળસકર.

પ્રત્યુત પ્રત્યુત 'પડવુ'નો ળૂ કૃ
પ્રજાપીઢનજ પુ. ળી. ન. (પ્રજા
ળી. રૈયત. પીઢન ન. પીડવું,
ળને જ [જન્ ધાતુ ઉપરથી]
ઉત્પન્ન થતું) રૈયતને પીડવાથી
ઉત્પન્ન થતું.

પ્રતિષિદ્ધ પ્રતિસિધ્ધનો કર્મણિ
ળૂ. કૃ. મના કરાયલું, વપરાયલું.
પ્રત્યચ્ પુ. ન. ળી પશ્ચિમનું.
પ્રધી પુ. ળી. ન. ચતુર, ળુદ્ધિવાળું.
પ્રયુક્ત પ્રત્યુક્તનો કર્મણિ ળૂ કૃ
વપરાયલું.

પ્રાચ્ પુ. ળી. ન. પૂર્વ દિશનું.
પ્રિયસંવાસ પુ. સંવાસ પુ સાથે
રહેવું, વહાલા માણસોની સાથે
રહેવું તે, વહાલા માણસોની
સોબત.

ફલ ૧ ગ. પરસ્મૈ ૧૭વું.
મમ મઝૂનો કર્મણિ ળૂ કૃ.
ળાગેલું, રણુમાંથી નાસી ગયેલું.
મજ્ વિ ળેડે; ળાગવું, ળાગ કરવાં.
મુજક્ષ પુ. સાપ.
મુક્તિ ળી. ળાલકી, કળળે, ઉપભોગ.
મૂ ળી. પૃથ્વી
મૂ પરિ ળેડે, ધિક્કારવું, તિરસ્કાર
કરવો.

ળૂ ળી. ળમર.

મઘવન્ પુ. ળન્દ્રનું નામ છે.
મથિન્ પુ વલોવવાની રવે.
મધુલિદ્ધ પુ. કાળો ળમરો.

માંસ) ન. માંસ.
માંસ)

માનોજ્ઞતિ ળી. (માન પુ. માન,
ળાબર) માનતું મોટાપણું પ્રૌઢ
સ્વમાન.

માસ પુ મહીનો.

મૃગાનુસારિન્ પુ. ળી. ન. મૃગની
પાછળ ળનાર.

યત્ સમ ળેડે, તરફડીળાં ળારવાં,
ળહુ ળ્રમ લેવો.

યમ પુ ળમ.

યયી પુ. ળાર્ગ.

યા વિન્નિસ્ ળેડે, ળતા રહેલું.
ગઝ્ ૧ ગ ઉ. વિ ળેડે, પ્રકાશવું.

રાઝ્ પુ. રાળ; પુ. ળી. ન.
પ્રકાશવું.

રૈ પુ. પૈસો.

લાવળ્ય ન ળુગસુરતી, સુન્દરતા.
વર્ષામ્ પુ. દેડકો.

વહિ પુ. દેવતા.

વિત્તવત્ પુ. ળી. ન. પૈસાદાર.

વિદ્ધ વ્યધ્ નો કર્મણિ ળૂ. કૃ.
વિધાયલું, ધાયલ્લ થયલું.

વિશ્ પુ. વૈશ્ય, વેપારી; સ્ત્રી. રેયન,
લોકો.

વિશ્વપા પુ. સર્વનો રક્ષક, કથર.

વિશ્વવાહ પુ. વિશ્વનો રક્ષક, અથવા
નભાવનાર

વિશ્વછજ પુ. વિશ્વનો સરજનાર.
બ્રહ્મા.

વૃત્ત આ જોડે, આસપાસ ફરવું,
પાછા ફરવું.

વૃત્રહન્ પુ. વૃત્રનો મારનાર, ધન્દ્ર.

વૃથિક પુ. વિહુ.

વૈકલ્ય ન. દુઃખ, બથા.

વૈયાકરણ પુ. વ્યાકરણશાસ્ત્ર જાણુ-
નાર.

વ્યાકરણ ન. વ્યાકરણ.

શકટ પુ. ન. ગાડું.

શકન્ ન. છાણ.

શક્ષ્મા પુ. શંખ કુંકનાર.

શનૈસ્ ક્રિ. વિ. ધીમે ધીમે.

શર્વરીશ પુ. (શર્વરી સ્ત્રી. રાત્રી)
રાત્રીનો ધણી, ચન્દ્ર.

શ્રી સ્ત્રી. ધન, લક્ષ્મી.

શ્વન્ પુ. કંતરો.

શ્વપદ પુ. શીકારી જાનવર, પશુ.

સલ્લિ* પુ. દોસ્તદાર, સોજતી.

સંખ્યાતીત પુ. સ્ત્રી. ન. (સંખ્યા સ્ત્રી)

સંખ્યા, અતીત પુ. સ્ત્રી. ન.

ઉપરાંત ગયલું) અસંખ્ય.

સંતુષ્ટ સમ+તુષ્ટ નો જુ. ફ. સંતોષ
પામેલું, ખુશ થયલું.

સંપ્રદાય પુ. રીવાજ, પરંપરાથી
ચાલતી રીતી.

સંસૃતિગર્તા સ્ત્રી. (સંસૃતિ સ્ત્રી. આ
દુનીઆ, સંસાર, ગર્તા સ્ત્રી. ખાડો)

સત્સંગતિ સ્ત્રી. સદ્ગુણીની સોજત.

સદ્ આ જોડે, ૧ ગ. પાસે જવું.

સદ્ પ્ર જોડે (પ્રેરક બેઠાં) ખુશ
કરવું, રીજવું.

સઘસ ક્રિ. વિ. એકઠમ, તરતજ.

સમ્યચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. સાફ.

સમ્રાજ્ પુ. મોટો રાજા, પાદશાહ.

સાક્ષાત્ ક્રિ. વિ. રૂબરૂ, દેખતાં.

સુ ૧ગ. પરસ્પૈં અને ૨ગ. પરસ્પૈં
પ્ર જોડે, ઉત્પન્ન કરવું.

સૂ ૨ગ. આત્મનેં પ્ર. જોડે, ઉત્પન્ન
કરવું.

સૂ ૪ગ. આત્મનેં પ્ર જોડે, ઉત્પન્ન
કરવું.

ઘજ્ સમ જોડે, સંસર્ગમાં આણવું,
સામેલ કરવું.

* અત્યાગસહનો બન્ધુઃ સદૈવાનુમતઃ સુહૃત્ ।

एकक्रिबं भवेन्मित्रं समप्राणः सखा मतः ॥

સ્ત્રી સ્ત્રી. બાપડી, વહુ.
 સ્ત્ર પુ. ન. શિખર.
 સ્વપ્રાય નામ ધાતુ આ. સમઘ્નું
 આવવું, સમઘ્નમાં બોલવું.
 સ્વયંમૂ પુ. સ્ત્રી. ન. પોતાની ક
 ક્રિતથી જે છે તે.
 હાસ્ય ન. હસવું તે.
 હ ઉપ+આ બેડે, ૧ ગ. ૫૨૨મેં ને
 આત્મનેં આશ્ચર્ય, ભેલું.

આંધળું અન્ય પુ. સ્ત્રી. ન.
 ઉછેરવું સમ+વર્ણય (વૃધ્) ને
 પ્રેરકબેદ) પોષણ અથવા મરણ
 કહેવું અભિ+ધા, કહેવાતું અભિહિત.
 ગણ્યાયણું અભિમત કર્મણિ બૂ ક.
 પ્રસિદ્ધ બૂ. ક; કર્તા તરીકે
 ગણ્યાયણા (દિ. વ.) કર્તૃત્વેના
 અભિમતો.

બુલામગિરી હાસ્ય ન.
 ચોમાસું વર્ષા બ. વ.
 ડેં ડેં કરવું આ+રટ્ ૧ ગ.
 દાણો ધાન્ય ન.
 દીર્ઘતમસ (ઋષિનું નામ છે)
 દીર્ઘતમસ પુ.
 ધર્મપુસ્તક ધર્મગ્રન્થ પુ ધર્મપુસ્તકન.
 પોણું કરવું ઉદ્+જન, ઉત્ખનિતુમ
 હેતુર્થ કૃદન્ત.
 પ્રારંભ અગ્ર ન. આદિ પુ.
 આંધવું નિર+મા ૩ ગ.
 માણસને અયોગ્ય માનવાનર્હ પુ.
 સ્ત્રી. ન. નિરનુક્રોશં કર્મ.
 મેળવવું અર્જ ૧ ગ. અને ૧૦ ગ.
 ઉપ બેડે.
 રાજકીય વિદ્યા નીતિશાસ્ત્ર ન.
 સત્ય કૃત ન. સત્ય ન.
 સોસો શતશઃ અ.

પાઠ ૧૭.

સંખ્યાદર્શક શબ્દો.

૧. સંસ્કૃતમાં સંખ્યાવાચક શબ્દોની ટીપ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ એક એક	૧૧ એકાદશન્ અગીઆર
૨ દ્વિ બે	૧૨ દ્વાદશન્ આર
૩ ત્રિ ત્રણ	૧૩ ત્રયોદશન્ તેર
૪ ચતુર્ ચાર	૧૪ ચતુર્દશન્ ચૌદ
૫ પચ્ચન્ પાંચ	૧૫ પચ્ચદશન્ પંદર
૬ ષષ્ છ	૧૬ ષોડશન્ સોળ
૭ સપ્તન્ સાત	૧૭ સપ્તદશન્ સત્તર
૮ અષ્ટન્ આઠ	૧૮ અષ્ટાદશન્ અઠાર
૯ નવન્ નવ	} ૧૯ નવદશન્ પ્રકોનવિંશતિ } બોગણીસ
૧૦ દશન્ દશ	
	૨૦ વિંશતિ વીસ

નવદશન્ સુધીનાં બધા સંખ્યાવાચક શબ્દો વિશેષણ ગણવા, એટલે જે નામની જોડે તે સંબંધ ધરાવતા હોય તે નામના વિભક્તિ વચ્ચે તેઓને લાગે છે. અને પહેલા ચારને તો જાતિ પણ તે નામનીજ લાગે છે.

૨. વિંશતિ વીસ	વષ્ટિ સાઠ
ત્રિંશત્ ત્રીસ	સપ્તતિ સિતેર
ચત્વારિંશત્ ચાળીસ	અશીતિ એંશી
પચ્ચાશત્ પચાસ	નવતિ નેવું

આ શબ્દોને નામ તરીકે ગણી શકાય. તે બધા સ્ત્રીલિંગના છે, જે નામને તેઓ લગાડાય છે તે નામ ગમે તે જાતિનું હોય તેમાં હરકત નહિ. નામ બહુવચનમાં હોય તો પણ તેઓ એકવચનમાં આવી શકે. વિંશતિ વ્રહ્મણાઃ 'વીસ બ્રાહ્મણ'. બીજા નામની પેઠે આ

શબ્દોને પણ દ્વિવચન અને બહુવચન છે. પણ જ્યારે આ વચનનો ઉપયોગ થાય ત્યારે વાક્ય રચના કંઈક જુદી થાય છે. બ્રાહ્મણાનાં વિંશતી 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની બે (મંડળીઓ). બ્રાહ્મણાનાં વિંશતયઃ 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની બધી (મંડળીઓ). આજ પ્રમાણે એક વચનનો ઉપયોગ થાય છે. બ્રાહ્મણાનાં વિંશતિઃ 'બ્રાહ્મણોની વીસની એક મંડળી'.

૩. આ બેની વચ્ચેની કોઈ પણ એક, દ્વિ, ધૃત્યાદિ લગાડી કરાય છે. અને તે નવન સુધી પણ તે નવવાળી સંખ્યા એકોન (એક+જન) શબ્દથી પણ કરી શકાય. આ સમાસ કરતાં અન્ય નો લોપ થાય છે. દ્વિનો દ્વા, ત્રિનો ત્રય, અને અષ્ટનો અષ્ટ થાય છે. પણ છેલ્લા ત્રણ ફેરફાર ચત્વારિંશત, પચાશત, ષષ્ટિ, સપ્તતિ, ને નવતિમાં વિકલ્પે થાય છે અને અશક્તિમાં થતા નથી. આ સંખ્યાવાચક શબ્દોને ઉપરની કલમના વાક્ય રચનાના નિયમો લાગુ પડે છે. શત 'સો' એ નપું નામ છે.

- | | |
|-------------------------|------------------------------------|
| ૩૧ એકત્રિંશત એકત્રીસ | ૩૯ નવત્રિંશત-એકોનચત્વારિંશત |
| ૩૨ દ્વાત્રિંશત બીસ | ઓગણચાળીસ. |
| ૩૩ ત્રયત્રિંશત તેત્રીસ | ૪૨ દ્વિચત્વારિંશત-દ્વાચત્વારિંશત |
| ૩૪ ચતુત્રિંશત ચોત્રીસ | બેતાળીસ. |
| ૩૫ પચત્રિંશત પાંત્રીસ | ૪૩ ત્રિચત્વારિંશત-ત્રયચ્ચત્વારિંશત |
| ૩૬ ષટ્ત્રિંશત છત્રીસ | તેતાળીસ. |
| ૩૭ સપ્તત્રિંશત સાડત્રીસ | ૪૮ અષ્ટચત્વારિંશત-અષ્ટાચત્વારિંશત |
| ૩૮ અષ્ટાત્રિંશત આડત્રીસ | અડતાળીસ વિગેરે વિગેરે. |

૮૨ વ્યક્તિતિ વ્યાસી.

૮૩ વ્યક્તિતિ ત્યસી.

* અહિં ત્રિંશતના આદિ ત્રનો યથાક્રમ મૂર્ધસ્થાની વ્યંજન થતો નથી, કારણ કે નિયમ એવો છે કે મૂર્ધસ્થાની વ્યંજનપદને અન્તે હોય અને તેની પછી હંતસ્થાની વ્યંજન આવે તો તેને અદ્ય મૂર્ધસ્થાની થતો નથી.

૪. એકનાં સર્વનામ જેવાં રૂપ થાય છે. અનિશ્ચિત સર્વનામ તરીકે તેનાં દ્વિવચન અને બહુવચન થાય છે. દ્વિનાં દિ. વ.નાજ થાય છે. અને રૂપાખ્યાન કરતી વખતે દ્વિ નો દ્વ કરવો એટલે અકારાન્ત નામ ગણવો. દ્વૌ પ્ર. દ્વિ. દ્વાભ્યામ્ તૃ. ચં. પં. દ્વયોઃ ષં. સં. ત્રિ અને બીજાં વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક શબ્દોના બહુવચનનાંજ રૂપાખ્યાન થાય છે. ત્રિનાં, રૂ. અન્ત્યં પુલિંગ જેવાં રૂપાખ્યાન થાય છે. ષષ્ટીમાં વિશેષતા છે. ત્રયાણામ્. ચતુર્ણુ પ્રથમા ચત્વારઃ છે. ષ. ને સ. ચતુર્ણામ્, ચતુર્ણુ છે. બીજા નિયમિત છે.

વિશેષણરૂપી બીજાં સંખ્યાવાચક શબ્દો પછી પ્રથમા અને દ્વિતીયાના પ્રત્યયો લેખાય છે. અને વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ન્નો લેખ થાય છે. અન્નો અ પછીમાં લખાય છે. જેમકે પચ્ચ પ્ર. દ્વિ. પચ્ચમિઃ તૃ. પચ્ચમ્યઃ ચ. પં. પચ્ચાનામ્ ષ. પચ્ચસુ સઃ ષટ્ કે ષટ્ પ્ર. દ્વિ. ષટ્મિઃ તૃ. ષટ્મ્યઃ ચ. પં. પચ્ચામ્ ષ. ષટ્સુ સ. કતિ 'કેટલા'ના એજ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે.

અષ્ટનાં જુદી રીતે રૂપાખ્યાન થાય છે. અષ્ટૌ પ્ર. દ્વિ અષ્ટામિઃ તૃ. અષ્ટામ્યઃ ચ પં. અષ્ટાસુ સ. સ્ત્રીલિંગ પછીમાં ફેરફાર નથી.

૫. એકા ને દ્વાનાં સર્વાની પેઠે રૂપાખ્યાન થાય છે. ત્રિ અને ચતુર્ણાં સ્ત્રીલિંગ અંગે તિષ્ઠ અને ચત્તઃ છે તેનાં આ પ્રમાણે રૂપો થાય છે.

તિષ્ઠઃ, ચત્તઃ, પ્ર. ને દ્વિ. તિષ્ઠમિઃ અને ચત્તમિઃ તૃ. તિષ્ઠમ્યઃ ચત્તમ્યઃ ચં. ને પં. તિષ્ઠણામ્ ને ચત્તણામ્ ષં. તિષ્ઠસુ ને ચત્તસુ સં. બીજાં વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક સ્ત્રીલિંગ અંગે પુલ્લિંગથી જુદાં નથી.

નપું.

એક	એકમ્	પ્ર. દ્વિ.
દ્વિ	દ્વે	” ”
ત્રિ	ત્રીણિ	” ”
ચતુર્	ચત્વારિ	” ”

ખીજનું વિશેષણરૂપી સંખ્યાવાચક શબ્દોનાં નપુ. રૂપો પુસ્લિંગ જેવાંજ છે.

૭. એક, દ્વિ, ત્રિ, ચતુર્ અને ષષ્ નાં સંખ્યાપૂરક શબ્દો પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ અને ષષ્ઠ પ્રથમને બદલે અગ્રિમ અને આદિમ અને ચતુર્થને બદલે તુર્થ અને તુરીય પણ વપરાય છે. ખીજનું દશન સુધી સંખ્યાવાચક શબ્દોના સંખ્યાપૂરક શબ્દોનો ન્ લોપી મ લગાડવાથી થાય છે. જેમકે પચ્ચમઃ ૫૦ અને દશન પછી નવદશન સુધી ષકત ન્ નો લોપ કરવાથી થાય છે. એકાદશઃ ૫૦

૮. વિશતિ અને ખીજનું સંખ્યાવાચક નામો પરથી સંખ્યાપૂરક શબ્દો કરવા હોય તો તમ લગાડવો. વિશતિતમઃ, એકવિશતિતમઃ, ત્રિશત્તમઃ, એકત્રિશત્તમઃ, ખીજ રીત, વિશતિના તિનો લોપ કરવાની અને ખીજ શબ્દોનો અન્ત્ય વ્યંજનનો લોપ કરવાની છે. જ્યાં અન્ત્ય સ્વર હોય તો તે સ્વરનો જ થાય છે. પણ તે ફક્ત સમાસિક સંખ્યાવાચક શબ્દોમાંજ. એકલવાયા શબ્દોના સંખ્યાપૂરક શબ્દો પૂર્વ રીતે થાય છે. વિશ્વઃ, એકવિશ્વઃ ત્રિશ્વઃ, એકત્રિશ્વઃ, ષષ્ટિતમઃ, -એકષષ્ટિતમઃ, ૫૦ શત 'સો' નું શતતમ થાય છે.

૯. પ્રથમ, અગ્રિમ, આદિમ, દ્વિતીય, તૃતીય, તુર્થ અને તુરીય નાં ત્રીલિંગરૂપો આ ઉમેરવાથી થાય છે, બાકીનાનો જ નો ઈ કરવાથી થાય છે. જેમકે પ્રથમા, દ્વિતીયા ૫૦ અને ચતુર્થિ, પચ્ચમી, એકવિંશી, એકવિશતિતમી ઇત્યાદિ.

૧૦. પ્રથમ પુ. નું પ્રથમાનું બહુવચન પ્રથમે કે પ્રથમાઃ છે, અને દ્વિતીય અને તૃતીય કે દ્વિતીયા અને તૃતીયા નાં ચ. ૫૦ સ. ના એકવચન રૂપો વિકલ્પે બકારાન્ત કે આકારાન્ત સર્વનામ જેવાં થાય છે. દ્વિતીયસ્મે કે દ્વિતીયાય ૫૦.

૧૧. સંખ્યા વાચક શબ્દોમાંથી નિયમિત આવૃત્તિદર્શક ક્રિયા વિશેષણો દ્વિ અને ત્રિ ને ચતુર્ ને સ્ લગાડવાથી અને ખીજને કૃત્વસ્ લગાડવાથી થાય છે, પણ તે પૂર્વે ન્ નો લોપ થાય છે. એક

ને બદલે સકૃત 'એકવાર' દ્વિઃ બેવાર, ત્રિઃ ત્રણવાર, ચતુઃ ચારવાર
પચ્ચકૃત્વઃ, પાંચવાર, षટ્કૃત્વઃ છવાર, ઇત્યાદિ.

૧૨. ચત્ પ્રત્યય ચ્, તદ્ અને એતદ્ અને ચત્ પ્રત્યય હ્રસ્વ
અને કિમ્ ને 'એટલો' એવો અર્થ કરવાને લગાડાય છે પહેલાં ત્રણ
યા, તા અને એતા અને છેલ્લાં બે હ ને કિ થાય છે એટલે તાવત્
'તેટલું' તાવાન્ પ્રથમા એકવચન.



પચ્ચાશતે બ્રાહ્મણેભ્યઃ પ્રત્યહં કૃષ્ણવર્માન્નં દદાતિ ।
ગુરોઃ પરિચર્યાં કુર્વંતસ્તસ્ય દ્વિચત્વારિંશદ્દહાનિ વ્યતીયુઃ ।
ચતસ્રો વિદ્યાશ્ચતુર્ણષ્ટિં કલ્પાશ્ચ ચન્દ્રાપીઢોઽશિક્ષત ।
ચત્વારિ ષ્ટઙ્ગાઃ ત્રયોઽસ્ય પાદા દ્વે શીર્ષે સપ્ત હસ્તાસો-
ઽસ્ય § ।

ધ્રાવણસ્ય કૃષ્ણપક્ષેઽષ્ટમ્યાં તિથૌ દેવકી કૃષ્ણં સુષુવે ।

ત્રિઃ સપ્તકૃત્વઃ પરશુરામઃ પૃથિવીમક્ષત્રિયામકરોત્ ।

સપ્તદશ સામિધેનાંરનુબ્રૂયાત્ ।

તા એતાઃ સપ્તર્ચોઽન્વાહન્ । ત સાં ત્રિઃ પ્રથમામન્વાહ
ત્રિરુત્તમાં તા એકાદશ સંપચન્તે ।

ત્રયસ્ત્રિંશદ્વૈ દેવા અષ્ઠૌ વસવ એકાદશ રુદ્રા દ્વાદશાદિત્યાઃ
પ્રજાપતિશ્ચ વષટ્કારશ્ચ ।

§ શુદ્ધાંતુ ૫૦ બ. વ. (વૈદિક) પ્રયોગ.

† હસ્ત પુ. પ. બ. વ. (વૈદિક) પ્રયોગ.

§ જ્યારે પવિત્ર અગ્નિ સળગાવે છે ત્યારે આ બધાવામાં આવે છે.
એમાં અગ્નિદેવના કલ્પિત આકારનું વર્ણન કીધેલું છે.

† આનો કર્તા હોતા અધ્યાહાર છે. અમુક ક્રિયામાં હોતા મન્ત્ર
બણે છે તે વિશે આ છે.

॥શતમનૂચ્યમાયુષ્કામસ્યઃ । શતાયુર્વે પુરુષ આયુષ્યેવૈનં
+તદ્દયાતિ । ઋણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ઠિશ્ચાનૂચ્યાનિ
યજ્ઞકામસ્ય । ઋણિ ચ વૈશતાનિ ષષ્ઠિશ્ચ સંવત્સરસ્યાહાનિ ।
તાવાન્સંવત્સરઃ સંવત્સરઃ પ્રજાપતિઃ પ્રજાપતિર્યજ્ઞઃ । ॥ઉપૈનં યજ્ઞો
નમતિ યસ્યૈવં વિદ્વાંસ્ત્રિણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ઠિ ચાન્વાહ ।
સપ્ત ચ શતાનિ વિંશતિશ્ચાનૂચ્યાનિ પ્રજાપશુકામસ્ય । સપ્ત ચ
વૈ શતાનિ વિંશતિશ્ચ સંવત્સરસ્યાહોરાત્રાઃ ।

સંવિભાજયતિ શ્રોમાન્ સ વિત્તેન દ્વિજોત્તમાન્ ।
ધર્મષ્ટાંશમાગેન તેઽપિ સંવિભજન્તિ તમ્ ॥
ગર્ભાષ્ટમેઽન્દે કુર્વીત બ્રાહ્મણસ્યોપનાયનમ્ ।
ગર્ભાદિકાદશે રાજ્ઞો ગર્ભાન્તુ દ્વાદશે વિશઃ ॥
ત્રિરાચામેદપઃ પૂર્વે દ્વિઃ પ્રમૃજ્યાત્તતો મુલ્કમ્ ।
સ્નાનિ ચૈવ સ્પૃશેદદ્વિરાત્માનં શિર ઇવ ચ ॥
જીવન્તોઽપિ મૃતાઃ પશ્ચ વ્યાસેન પરિકીર્તિતાઃ ।
દરિદ્રો વ્યાધિતો મૂર્ખઃ પ્રવાસી નિત્યસેવકઃ ॥
અનારમ્ભો હિ કાર્યાણાં પ્રથમં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ।
પ્રારબ્ધસ્યાન્તગમનં દ્વિતીયં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ॥

॥અગ્નિષ્ટોમ નામના યજ્ઞનું પ્રાતરનુવાક કરીને અંગ છે તેમાં
ગોરો ધણા મન્ત્ર બણે છે. એ મન્ત્રની સંખ્યા આ વાક્યમાં નક્કી
કરેલી છે, જેમકે પહેલું એમ કહે છે કે આયુષ્કામપુરુષ યજ્ઞ કરે
તો સોમન્ત્ર બણવા; પછી તેનું કારણ આપેલું છે, અને એજ પ્રમાણે
બાકીનું સમજાવું. આ યજ્ઞમાનને લાગ્ય પડે છે.

૬આનો વિશેષ યજમાન અથવા યજ્ઞ કરનાર અધ્યહારે છે.

+અહિં તદ્ નો અર્થ તસ્માદ્ નેવો છે.

૭આનો કર્તા અધ્યાહારે હોતા છે.

૮આ પ્રથોમ પાશ્વિનીના નિયમથી વિરૂદ્ધ છે.

નષ્ટે મૃતે પ્રવજિતે ક્લીબે ચ પતિતે પતૌ ।
 પञ्चસ્વાપत्સુ નારીણાં પતિરન્યો વિધીયતે ॥
 તિષ્ઠઃ કોઽયોઽર્ધકોટી ચ યાનિ લોમાનિ માનવે ।
 તાવત્કાલં વસેત્સ્વર્ગે મર્તારં યાનુગચ્છતિ ॥

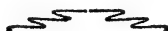
ગુજરાતી વાક્યો.

૧. તે મહિનાની ૨૭ મી તારીખે પંડિતોની સભા ભરાઈ હતી.
૨. તે વખતે નેત્રાણુ માણસોની પરીક્ષા લેવાઈ હતી, તેમાંથી ચોપન માણસો વ્યાકરણમાં સારા વિદ્વાન માલમ પડ્યા.
- ૩ પંડિતો કહે છે કે અઢાર પુરાણો છે અને ચોવીસ સ્મૃતીઓ છે.
- ૪ પહેલા ત્રણ વેદ હતા, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ, પછીથી ચાર થયા.
૫. મનુ સ્મૃતિના બાર અધ્યાય છે, અને સાતમામાં રાજ્યોના ધર્મ ગણાવ્યા છે.
૬. આસો શુકલપક્ષની દસેમે દક્ષિણમાં લોકો અરસ્પરસ શ્રમીના પાંદડાં, તે સોનું છે એમ કહી આપે છે.
૭. પાંચે પાંડવોથી સર્વ શત્રુઓ માર્યા ગયા.
૮. રામે રાવણના દશ માંથાં કાપી નાંખ્યા.
૯. તેણે ચાર વિદ્યામાં, છશાસ્ત્રમાં, અને ચોસેઠ કાળામાં પ્રવીણતા મેળવી.
૧૧. ત્રણ વખત મેં તેને જવાને કહ્યું, અને તે જ્યારે ન ગયો ત્યારે મેં તેને લાત મારી.
૧૨. જુદી જુદી આઠ દિશાના આઠ દિગ્પાલ છે, એમ હિન્દુઓ

૧૩. મહાભારતના અઢાર પર્વમાં ત્રીજી સૌથી સાઈ છે, કારણ તેમાં આનંદદાયક વાર્તાઓ છે.

૧૪. આ દવા બેતાળીસ દિવસ લેવાને ડોક્ટરે મને કહ્યું છે.

૧૫. રઘુવંશના સત્તર સર્ગ, કુમાર સંભવના સાત, નવ નાટકો, અને પતન્ગલિ મહાભાષ્યના છયાસી પાના હું શીખ્યો છું.



શબ્દકોષ ૧૭.

અક્ષત્રિય પુ. સ્ત્રી. ન. ક્ષત્રિયવિનાનું.

અનામ્મ પુ. પ્રારંભ નહીં તે.

અનૂચ્ય અનુ+વચ્ નો વિધ્યર્થ કૃ; ભણી જવાનું.

અન્તગમન ન. અન્તે જવું તે.

અન્વાહ (અનુ+આહ) તે બોલે છે, પડે છે.

અબ્દ પુ. વરસ.

અર્ધકોટી સ્ત્રી. (અર્ધ ન. આડધું,

કોટિ સ્ત્રી. કરોડ) આડધો કરોડ,

પચાસ લાખ.

અહોરાત્ર પુ. રાતદિવસ.

આયુષ્કામ પુ. લાંબો આંવરદા

ધર્યનાર.

ઇ વ્યતિ જોડે, જતા રહેવું.

ઉત્તમ પુ. સ્ત્રી. ન. છેલ્લું.

ઉપનાયન } ન. જનોષ્ઠી ક્રિયા.
ઉપનયન }

કલા સ્ત્રી દુત્તર.

કાર્ય ન. કામ, કાજ.

કીર્તિત પરિ જોડે (કૃત્ ૧૦ ગ. 'દહેવું' ઉપરથી) ગણાવેલું.

કૃષ્ણ પુ. વિષ્ણુનો આદમો અવતાર.

કૃષ્ણપક્ષ પુ. અંધારિયું.

કૃષ્ણવર્મન પુ. વિશેષનામ છે.

ક્ષીવ પુ. ન. નર્પસક, નામદં.

શ ન. માણસના શરીરના પોલા ભાગ, જેવાકે મોઢું, નાક વિગેરે.

ગર્ભાષ્ટ્ર સ્ત્રી ન. (ગર્ભ પુ.

ગર્ભ અને અષ્ટમ આઠમું) ગર્ભ રહે ત્યાંથી આઠમું.

ચન્દ્રાપીઢ પુ. રાજકુમારનું નામ છે.

ચમ ૧ ગ. પરમૈં આ જોડે, આચમન કરવું.

તાત્કાલમ્ કિ. વિ. તેટલીવાર લગી.

દેવકી સ્ત્રી. કૃષ્ણની મા
 દ્વિજોત્તમ પુ. આહારોમાં શ્રેષ્ઠ.
 ધર્મવૃષ્ટાંશભાગ પુ. પુણ્યનો છટ્ટો
 ભાગ.
 પતિત પુ. સ્ત્રી. ન. પાપી, ધર્મ
 બ્રહ્મ થયલું.
 પદ ૪ ગ. આત્મને સમ્ જોડે,
 બુદ્ધિ થવું, બધું મળીને થવું.
 પરિચર્યા સ્ત્રી. નોકરી, સેવા.
 પ્રજાપતિ પુ. બ્રહ્મદેવ.
 પ્રજાપશુકામ (પ્રજા સ્ત્રી. છોકરાં,
 પશુ પુ. ઠેર, અને કામ પુ.
 ઇચ્છા) છોકરાં અને પશુ ઇચ્છનાર.
 પ્રવાસિન પુ. સુસાધર.
 પ્રવ્રજિત પ્ર+વ્રજ્ નો ભૂ. કૃ. દેશ-
 માથી કાઢી મૂકેલો, ત્યાગી થયેલો.
 વુદ્ધિલક્ષણ ન (વુદ્ધિ સ્ત્રી. અક્ષલ,
 લક્ષણ ન. ચિદ્ર) બુદ્ધિનું ચિદ્ર.
 મજ્ સમ્+વિ જોડે, ભાગ આપવો,
 બક્ષીસ કરવી.
 માજ્ ૧૦ ગ. સમ્+વિ જોડે, ભાગ
 આપવો, બક્ષીસ કરવી.
 મૃજ્ પ્ર જોડે, ધોવું.

લોમન ન. વાળ.
 વર્ષકાર પુ. અગ્નિમાં બળી નાખતી
 વખતે વૌષટ્ કરીને ઉચ્ચાર કરે
 છે તે, એ દેવતા ગણાય છે.
 વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વિધા.
 વિદ્રસ પુ. સ્ત્રી. ન. બાણનાર.
 વિશ્વ પુ. હિંદુઓમાં (આહાર,
 ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અથવા વિશ્વ અને
 શુદ્ર) ચાર ગાંતિમાં ત્રીજો વર્ગ
 અથવા ત્રીજી ન્યાત.
 વ્યાધિત પુ. સ્ત્રી. રોગિષ્ઠ.
 વ્યાસ પુ. મહાભારતના કર્તા તરીકે
 મનાય છે તે, ઋષિનું નામ છે.
 શતાયુસ્ પુ. સ્ત્રી. ન. સોવરસ
 જીવનાર.
 શૃંગ ન. શિંગડું.
 શ્રાવણ પુ. હિંદુના ચૈત્રી વરસનો
 પાંચમો મહિનો.
 સંવત્સર પુ. વરસ.
 સામિધેની સ્ત્રી. મરને માટે દેવતા
 પાડતી વખતે એક કવિતા (મ
 ન્દ્ર) બોલાય છે તે.

અનવાળિયું પમવાડિયું (ચાન્દ્ર
માસનું) શુક્લપક્ષ પુ.
અસંધ અગ્રે. અગ્ર નું સં એ.
વ; આદૌ આદિ નું સં એ વ.
આસો (મહિનાનું નામ છે)
આશ્વિન પુ.
ઋગ્વેદ (વેદનું નામ છે) ઋગ્વેદ પુ.
કહેતું અભિદધાન અભિનધા નો વ.કૃ.
કુમારસંભવ (કાલિદાસરચિત કાવ્યનું
નામ છે) કુમારસંભવ પુ.
ગણાયલું પરિકીર્તિત કર્મણિ ભૂ.
કૃ. પરિગણિત ,,
દિગ્પાળ દિક્પાલ પુ.
નાટક નાટક ન.
પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વત ન.
પુરાણ (ધણી ચીજો વિશે પર-
પરાથી ચાલતું વર્ણન જે અન્યો
માં હોય છે તેવા તથા ધર્મ
સંબંધી વિધિ અથવા પદ્ધતિ
વિશે જેમાં ખ્યાન હોય છે એવી
જાતના અન્યોનું નામ) પુરાણ ન.
ફરજ ધર્મ પુ.
મહાભારત (પાણ્ડુ અને ધૃતરાષ્ટ્રના

પુત્રો વચ્ચેનું યુદ્ધ જેમાં વર્ણ-
વેલું છે તે વીરરસ કાવ્યનું
નામ છે) મહાભારત ન.
મળેલું (જેવીકે સમા) મિલિત
ભૂ. કૃ.
માલમ પડયું-પડેલું ઉપલબ્ધ ક-
ર્મણિ ભૂ. કૃ; સમધિગત કર્મણિ
ભૂ. કૃ.
યજુર્વેદ (વેદનું નામ છે) યજુર્વેદ પુ.
રઘુવંશ (કાળીદાસના કાવ્યનું નામ
છે) રઘુવંશ પુ.
લાત લત્તા સ્ત્રી; લાતમારે છે લત્તા
પ્રહરતિ.
વિદ્યા વિદ્યા સ્ત્રી.
વેદ મિષજ્ પુ; વૈદ્ય પુ.
શમી (એક જાતનું ઝાડ છે) શમી
સ્ત્રી.
સમા સમાજ પુ; પરિષદ સ્ત્રી;
સમા સ્ત્રી.
સર્ગ સર્ગ પુ.
સામવેદ સામવેદ પુ. (વેદનું
નામ છે)
સાઈ સમીચીન પુ. સ્ત્રી. ન; નિપુણ
પુ. સ્ત્રી. ન.



પાઠ ૧૮.

વિશેષણના અધિકતા દર્શક અને શ્રેષ્ઠતા દર્શક રૂપો વિગેરે.

૧. દૈયસ્ અધિકતાદર્શક પ્રત્યય છે. અને ઈષ્ટ શ્રેષ્ઠતા દર્શક છે. આ પહેલા, શબ્દનો અન્ત્ય સ્વર કે વ્યંજન તેના ઉપાન્ત્ય સ્વર સાથે હોયતો લોપાય છે. જેમકે, લઘુ-લઘીયસ્ અધિકતાદર્શક. લઘિષ્ટ શ્રેષ્ઠતા દર્શક. મહત્ ભૂગરૂપ મહીયસ્ અધિ. મહિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક. બલિન્ ભૂળ બલીયસ્ અધિકતાદર્શક ઇત્યાદિ.

ગુણુ વ્રતાવનાર વિશેષણનેજ આ પ્રત્યયો લાગે છે પણ કૃદનો ને તેમજ ક્રિયાપદપરકી સાધિત શબ્દોને લાગતા નથી. તર અને તમ નીચે આપેલા છે.

૨. પૃથુ, મૃદુ, ઝૃશ, કૃશ, દૃઢ, અને પરિકૃઢ આદિમાં ક છે તેનો ર થાય છે જેમકે, પૃથુ ભૂળ. પ્રથીયસ્ અધિકતા પ્રથિષ્ટ શ્રેષ્ઠતા.

૩. પૂર્વના વ્યંજન સહિત અન્ત્યસ્વરનો સ્થૂલ દુર, હ્રસ્વ, ક્ષિપ્ર, અને ક્ષુદ્ર શબ્દોમાં અને ડુષન્ ના વન્ નો લોપ થાય છે, અને પૂર્વના સ્વરનો ગુણુ થાય છે. સ્થૂલ ભૂળ. સ્થવીયસ્ અધિકતા. સ્થવિષ્ટ શ્રેષ્ઠતા.

૪. સ્વામિત્વ દર્શક પ્રત્યયો મત્-વત્-વન્ જે હમણા કહેવામાં આવશે તેનો લોપ થાય છે. વલવત્ ભૂળ. બલીયસ્ અધિકતા. બલિષ્ઠ શ્રેષ્ઠતા.

૫. નીચેના અનિયમિત રૂપો છે.

ભૂળ.	અધિક.	શ્રેષ્ઠ.
પ્રશસ્ય વખાણુવા લાયક	શ્રેયસ્	શ્રેષ્ઠ
વૃદ્ધ ધરડું	{ જ્યાયસ્ વર્ષીયસ્	{ જ્યેષ્ઠ વર્ષિષ્ઠ
અન્તિક પાસેનું	નેદીયસ્	નેદિષ્ઠ

વાઢ દઢ, સારં	સાધીયસ્	સાધિષ્ઠ
પ્રિય વહાલું	પ્રેયસ્	પ્રેષ્ઠ
સ્થિર નિઃશ્વ	સ્થેયસ્	સ્થેષ્ઠ
સ્ફિર ઝાડું, ધણું	સ્ફેયસ્	સ્ફેષ્ઠ
ગુરુ બારે	ગરીયસ્	ગરિષ્ઠ
ઊરુ પહેણું	ઘરીયસ્	ઘરિષ્ઠ
બહુલ બહુ	બંહીયસ્	બંહિષ્ઠ
દીર્ઘ લાંબુ	દ્રાઘીયસ્	દ્રાઘિષ્ઠ
વહુ ધણું	મૂયસ્	મૂયિષ્ઠ
યુવન્ યુવાન	{ યવીયસ્	યવિષ્ઠ
	{ કનીયસ્	કનિષ્ઠ
અલ્પ નાનું	{ કનીયસ્	{ કનિષ્ઠ
	{ અલ્પીયસ્	{ અલ્પિષ્ઠ

૬. અધિકતા દર્શક રૂપ સ્ ભાં આવતું હોયતો પહેલી ચોપડીમાં રજમા પાઠમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે રૂપાખ્યાન કરવા. સ્ત્રીલિંગે હે ઉમેરવાથી થાય છે. અને શ્રેષ્ઠતા દર્શક સ્ત્રીલિંગ આ ઉમેરવાથી થાય છે. કનીયસી, કનિષ્ઠા.

૭. તર એ ખીજને અધિકતા દર્શક પ્રત્યય છે. અને તેના જેવો શ્રેષ્ઠતા દર્શક પ્રત્યય તમ છે. આ પ્રત્યયો ફક્ત વિશેષજ્ઞને નહિ પણ નામ, અવ્યયો, અને ક્રિયાપદને પણ લગાડાય છે. છેલ્લી બાબતમાં તેનાં તરામ, તમામ એવાં ફેરફાર થાય છે. અવ્યયોમાં પણ એવાં રૂપ થાય છે. અવ્યયો પ્રત્યયો સાથે મળીને વિશેષણ થયાં હોય તો તેમ થતું નથી. આ પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં શબ્દોમાં કોષપણ ફેરફાર થતો નથી. લઘુ મૂળ લઘુતર, લઘુતમ; પાચકતર, પાચકતમ; પચતિતરામ, પચતિતમામ; ઊચૈસ્તરામ, ઊચૈસ્તમામ. (ઊચૈતર, ઊચૈતમ: વિશેષણ તરીકે.)

૮. તર અને તમ અન્તે હોય એવા વિશેષણોનાં સ્ત્રીલિંગ રૂપો આ ઉમેરવાથી થાય છે.

૯. પ્રકૃતિએ બતાવેલી વસ્તુનું સ્વામિત્વ બતાવનારાં સાધિત રૂપો મત્ત લગાડવાથી થાય છે. ધીમત્ત યુદ્ધિવાળો ધીનું રૂપ (યુદ્ધિ).

૧૦. જો પ્રકૃતિને અન્તે મ્ કે અ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) હોય અથવા એમાંથી એક પણ ઉપાન્ત્ય હોય તો આ પ્રત્યયમાં મ નો વ થાય છે. ઘનવત્ 'પેસાદાર' ઘન વિદ્યાવત્, યશસ્વત્, માસ્વત્, કિંવત્, લક્ષ્મીવત્ દેટલાંક અપવાદ ભૂત રૂપો છે. યવમત્, મૃમિમત્, વિગેરે.

૧૧. અ અન્તે હોય એવાં નામોને આજ અર્થમાં ફન્ લગાડવામાં આવે છે. તે પહેલાં પૂર્વે અ નો લોપ થાય છે. દણ્ડન્, ઘનિન્ ૪૦ વિન્ આજ અર્થવાળો બીજો પ્રત્યય છે. અને તે નામને લગાડાય છે. યશસ્વિન્.

૧૨. દશ પુ. ન. સ્ત્રી. અને દશ પુ. ન. (દશી સ્ત્રી.) "જેવું" એવો અર્થ બતાવવામાં લગાડવામાં આવે છે પ્રકૃતિને. અન્ત્યાક્ષરનો લોપ થઈ તેની જગ્યાએ આ મૂકાય છે. જેમકે તાદશ 'તેના જેવું'. ત્વાદશ 'તારા જેવું' इदम् અને किम् ના ई અને की થાય છે. ईदશ ઇત્યાદિ.

૧૩. ક્ર, મૂ અને કોષ્ટવાર અસ્ નાં ક્રિયાવાચક અથવા બીજાં રૂપો નામને અને અવ્યયને પ્રકૃતિથી સૂચિત વસ્તુ જેવું થયલું કે કરવું એવા અર્થમાં વપરાય છે.

૧૪. (અ) અવ્યય સિવાય બધે અન્તે અ, આ નો ફ થાય છે. (બ) પૂર્વેના ઇ કે ઊ દીર્ઘ થાય છે. (ક) અને હ્રસ્વ ઋનો રી થાય છે. (ડ) અન્ત્ય ન નો અને મનસ્, અરુસ્, ચક્ષુસ્, ચેતસ્, રહસ્, અને રજસ્ એટલાના સ્ નો લોપ થાય છે. જેમકે ઘનીકરોતિ, ઘનીભવતિ, ગજીભવતિ, પ્રત્યક્ષીકરોતિ, સ્વીકૃતમ્ ન. શુચીભૂતમ્ ન. પટ્ટમ્ભવનમ્ ન. માત્રીકરોતિ, દિવામૂતા.



ऋग्वेदात्सामवेदस्य महिमा भूयान् ।

यज्ञवर्मायोध्यां गच्छन्नध्वनोऽर्धाङ्गयोऽतिक्रम्याश्राम्यत् ।

कृष्णस्य सुमद्रा यवीयसी स्वसा ।

सर्वेषु कुसुमेषु शिरोषकुसुमं अदिष्टम् ।

निःश्रेयसाय कर्मपयाज्ज्ञानमार्गः साधोयान् । श्रेष्ठस्तु
सर्वेषां भक्तिमार्गः ।

परमात्माणोरप्यणीयान्महतोऽपि महीयान्बर्तते ।

वार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवाः कृष्णसाहाय्याद्वलीयांसः किं तु
तेषां योधसमाजो गरीयान् ।

दुःखितस्य वृत्तान्तश्रवणेनार्द्राभवन्ति हृदयान्यनुकम्पितां
महात्मनाम् ।

यो यज्ञकर्माणि यथाविधि करोति स प्रजावान्पशुमां-
स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी यशस्वांश्च भवति ।

विष्णुशर्मण एकपञ्चाशत्पुत्रा आसन् । तेषां ये मध्यमाद्देव-
दत्ताज्यांसः पञ्चविंशतिस्ते कनीयोभिः पञ्चविंशत्या
कलहं चक्रुः ।

सर्वासु नदीषु भागीरथी द्राघिष्ठा विस्तारे वरिष्ठा च ।
तस्याः सलिलं यमुनायाः शुचितरम् । पर्वतेषु हिमालयः प्रथिष्ठः ।

अहो दीप्तिमतोऽपि विश्वसनीयतास्य राज्ञो वपुषः !

इदृशी मे मन्दभाग्यता यन्न केवलं मर्तुर्विरहो दारकयोरपि ।

हा सौम्य हनूमन्क पुनस्त्वादृशस्य साबोर्महोपकारिणः
सम्भवोऽस्मिञ्जगति ।

नैतद्विन्नः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

नेयं मे जटा किं तु वेणीकृतः कचानां कलाप इत्य-
ग्नीवीत्काचित्त्वा ।

दासीभूतां सर्पाणां जनन्याः सेवां कुर्वतीं स्वमातरं
बन्धनान्मुमोच गरुडः ।

તપશ્ચરન્નાવળઃ સ્વીયાનિ નથ શિરાંસિ શિવાયોપાયની-
ચકારેતિ શ્રુણુમઃ ।

પ્રિયતમસ્ય પુણ્ડરીકસ્ય મરણેન સશોકયા મહાશ્વેતયા
તિરસ્કૃતા વિષયા દૃરીકૃતો બાન્ધવજનોઙ્ગીકૃતમરણ્યેઽવસ્થાનમ્ ।

एकः पुरुषः प्रियतमायाः प्राप्तादस्योपरितर्ना भूमिं
प्रवेष्टुमिच्छुर्वांतायनादधोऽवस्यन्मानमहिं रज्जुकृत्यारोह ।

उपरते भर्तरि यत्प्राणाः परित्यज्यन्ते तन्मौर्त्यम् । उत्तरा
विराटदुहिता बालिका विनयवति धीमति विक्रान्ते च पञ्चत्व-
मभिमन्यावुपगतेऽपि प्राणाश्च जहौ । अन्या अपि सहस्रशः
कन्यका अवर्तुमन्यो जाताः सत्यो जीवितानि न तत्त्यजुरिति श्रूयते ।

जीवनाय मनुजन्मनामिह भ्राभ्यतामथ कदापि स प्रभुः ।
त्वाद्दशो भवति भाग्ययोगतो वेत्ति यः सदसतां यदन्तरम् ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. દશરથની ત્રણ સ્ત્રીમાં કૌશલ્યા સૌથી મોટી (વૃદ્ધ) અને કૈકયી
સૌથી નાની હતી (યુવન).

૨. સીતાની શરીરની આકૃતિ દ્રૌપદીના કરતાં વધારે નાજુક
(તલુ) હતી.

૩. મોટું (બહુ) નાનાની (લલુ) બરાબર થાય એ અર્થ વગરનું છે.

૪. દોઢવામાં સર્વ પ્રાણીઓમાં થોડો સૌથી વધારે ઝડપવાળો
છે. (આશુ).

૫. સદ્ગુણી (સદ્ગુણ, પુણ્ય). સુખી છે, (સુખ) અને માનને
યોગ્ય છે.

૬. સત્યભામા કરતાં રૂઝિમણી કૃષ્ણને વધારે પ્રિય હતી. (પ્રિય).

૭. જ્યારે માણસ વધારે દુર્ભાગી હોય, ત્યારે તેનાં સર્ગપણ્ય દુસ્મન જેવા (વિપક્ષે) થાય.

૮. જેની પાસે પૈસો (વસ્તુ) હિન્મત, (બેચ) કે કીર્તિ (યશસ્વી કીર્તિ) કે જમીન (મૂમિ) હોય તેને શું કહેવાય ? *

૯. બધા એક મનના થાઓ (એકચિત્ત) અને આ બાળ લઇને હડી જાઓ.

૧૦. દેવોમાં ધન્વ સૌથી વધારે પ્રતાપી, (બોજસ્વિન્) ને સૌથી વધારે બળવાન (વલિન્) હતો તેથી તેને રાજ્યભિષેક કર્યો.

૧૧. ટીકાકારથી મૂળ ફકરાનો અર્થ સ્પષ્ટ જેવો થાય છે (વિશદ્) અને કેટલીકવાર શુભવશ્ય બરેકો રહે છે (મૂઠ)

૧૨. તે વખતની બધી સ્ત્રીઓમાં દ્રોપદી સૌથી વધારે સુંદર (ચાર) હતી અને અને પોતાના સ્વામીને આસક્ત હતી (અનુરક્ત, મક્ત). *

૧૩. સ્નેહથી તારૂં હૃદય આ ક્ષણે પીગળ્યું છે (દ્રવ).

૧૪ સાધારણ બળદો કરતાં ધુંસરીએ જોડેલા વધારે જાડા (પીવર) હોય છે.

૧૫. હે સીતા ? તારા (ત્વદ્) જેવી આવી શુદ્ધ, સાદી, પ્રેમી, (અનુરાગ, પ્રણય) સ્ત્રી બીજી કોઈ નથી અને મારા જેવો (મદ) આવી દયાહીન અને કૃતદન મનુષ્ય બીજો કોઈ નથી.



અણુ પુ. સ્ત્રી. ન. નાતું; પુ. નાનો
રજકણ.

અધસ્ અ. નીચે, તળે.

અધ્વન્ પુ. માર્ગ.

અનુકમ્પિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. દયાવાન.

અન્તર ન. ફેર.

અમિમન્થુ પુ. અભ્યુનનો પુત્ર.

અરુ પુ. ન. ધા, જામ.

અવલમ્બમાન પુ. સ્ત્રી. ન. લટકતું.

અવસ્થાન ન. રહેઠાણ.

અહિ પુ. સાપ.

આર્દ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. ભીતું.

ઇચ્છુ પુ. સ્ત્રી. ન. ઇચ્છતું,
ઇચ્છનાર.

ઉત્તરા સ્ત્રી. વિરાટ રાજની પુત્રી.

ઉપરિતન પુ. સ્ત્રી ન. ઉપલું.

ઉપાયન ન. નજરાણું.

એકમનસ્ પુ. સ્ત્રી. ન. એક મનતું.

કચ પુ. વાળ.

કર્મપથ પુ. (કર્મન્ કર્મ, અને પથિન્
રસ્તો) કર્મનો માર્ગ, એટલે
મોક્ષ અથવા નિત્યસુખ મેળવ-
વાને ધર્મ સંબંધી ક્રિયા તથા
કર્મ કરવાં તે.

કલહ પુ. કળયો.

કલાપ પુ. દડો, સમૂહ.

કુશ પુ. સ્ત્રી. ન. કુશળું, પાતળું.

કૃષ્ણસાહસ્ય ન. કૃષ્ણની મદદ.

કમ્ ૧ ગ. પરસ્મેઽ અતિ જોડે,

જોળંગલું ઉદ્ભવન કરવું.

ક્ષુદ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. નાતું, નીચ.

ગરુડ પુ. ગરુડ પક્ષી, વિષ્ણુદેવ
વાહન તરીકે વાપરતાતે જાતનું
પક્ષી.

જટા સ્ત્રી જટા (શુંચવાયલા વા-
ળતું ઝુંડ.)

જીવન ન. શુભરાન.

જીવિત ન. જીવગી.

જ્ઞાનમાર્ગ પુ. (જ્ઞાન ન. જાણવું તે,
માર્ગ પુ. રસ્તો,) જ્ઞાનનો રસ્તો,
મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ધર્મ સંબંધી
ગતિ.

દારક પુ. બાગ, પુત્ર.

દીપ્તિ સ્ત્રી તેજ.

દૃઢ પુ. સ્ત્રી. ન. નિશ્ચલ, મન્યુત

નિઃશ્રેયસ ન. કલ્યાણ, સુકિત.

પરિવૃદ્ધ પુ. ધણી. માલીક.

પુણ્ડરીક પુ. વિશેષ નામ છે; ન.
કમળતું ફુલ.

પૃથુ પુ. સ્ત્રી. ન. મોટું, વિશાળ.

વન્ધન ન. કમળે, કેદ કરવું તે, બંદી.

વાલિકા સ્ત્રી. બાળક છોકરી.

વ્રહ્મવર્ચસિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. વેદ
કરીને તેજ પામેલું, વૈદિક

ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થતું તેજ પામેલું.
મક્તિમાર્ગ પુ. (મક્તિ સ્ત્રી. પ્રીતિ
બંધિત, અને માર્ગ પુ. રસ્તો)
મુક્તિ, માટે ઈશ્વરની પ્રીતિ અથવા
બંધિત.

માગ્યયોગ પુ. (માગ્ય ન. નસીય,
સાર નસીય, યોગપુ. પ્રાપ્તિ)
સારા ભાગ્ય અથવા નસીયની
પ્રાપ્તિ.

મૃદા પુ. સ્ત્રી ન. ધણું, જળરૂં.
મધ્યમ પુ. સ્ત્રી ન. વચ્ચલું; ન.
કમ્બર.

મનુજન્મન્ પુ (મનુ પુ. માણસોના
પૂર્વજો અથવા મૂળ પુરુષોમાંનો
એક) મનુથી જન્મેલો, માણસ,
મનુષ્ય.

મન્દમાગ્યતા સ્ત્રી. (મન્દ સુસ્ત,
નમળું, માગ્ય નસીય, મન્દમાગ્ય
નમળા નસીયવાળો, કમનસીય,
અભાગિયો) દુર્દૈવ, દુર્ભાગ્ય.

મહાશ્વેતા સ્ત્રી. એક મન્ધર્વની દીક-
રીનું નામ છે.

મહોપકારિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. ધણું
ઉપકારી.

મૌલ્ય ન. મૂર્ખાઈ.

યજ્ઞવર્મેન્ પુ. વિશેષ નામ છે.

યથાવિધિ ક્રિ. વિ. વિધિપુસ્તકમાં
કહેલા નિયમ પ્રમાણે.

યમુના સ્ત્રી. નદીનું નામ છે, જમના.
યુગ પુ. ઝુંસરી, જોતર.

યોગસમાજ પુ. (યોગ પુ. જોડાણ,
સમાજ પુ. ટાળું) જોડાણનું ટાળું
લશ્કર.

રજ્જુ સ્ત્રી. દોરડું.

રમ ઉપ જોડે, ૧ ગ. ૫૨૨૨૦ મરી
જવું.

રહસ્ય ન. ગુપ્તતા, એકાન્તપણું ગુપ્ત-
વાત; ક્રિ. વિ. છાનામાનાં, એકાન્તે.

લઘુ પુ. સ્ત્રી. ન. નાનું.

વપુસ્ ન. શરીર.

વિક્રાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. હીમતવાનં,
શૂર.

વિશ્વસનીયતા સ્ત્રી. વિશ્વાસ ઉપ-
જાવવાની શક્તિ.

વિષય પુ. ઇન્દ્રિય સુખ આપનાર
પદાર્થ.

વિષ્ણુશર્મેન્ પુ. વિશેષ નામ છે.

વિસ્તાર પુ. ફેલાવ.

વૃત્તાન્તશ્રવણ ન. (વૃત્તાન્ત પુ. ઇતિ-
હાસ, હેવાલ, શ્રવણ ન. સાંભળ-
તું તે) ઇતિહાસ અથવા હેવાલ
સાંભળવો તે.

વેણિ-ળી સ્ત્રી. શુંથેલા વાળ.

શિરીષ ન. એક જાતનું ફૂલ.

શુચિ પુ. સ્ત્રી. ન. સ્વચ્છ.

સંભવ પુ. શક્યતા, યની શકે એવી
સ્થિતિ, સંભવ.

સદસત્ પુ. સ્ત્રી. ન. સાઈ અને નકાઈ.
સલિલ ન. પાણી.

સશોક પુ. સ્ત્રી ન. (સ સાથે શોક
પુ. દિલગિરી) શોકથી પીડિત.

સહસ્રશઃ કિ. વિ. હજારો.

સુમદ્રા સ્ત્રી. અર્જુનની વહુ.

સેવા સ્ત્રી. નોકરી.

સૌમ્ય પુ. સ્ત્રી ન. નમ્ર, અનુમ્ર,
મનોમ્, સુંદર.

હનૂમત પુ. વાનરનું નામ છે. એ
રામનો ભક્ત હતો. હનુમાન.

દ્રુત્વ પુ. સ્ત્રી. ન. ટુંકું.

અર્થ અર્થ પુ.

અર્થ વગરનું અયુક્ત ભૂ. કૃ; ભૂ
અનુપપન્ન ભૂ. કૃ.

કેકેયી (દશરથની એક પત્નીનું
નામ છે) કેકેયી સ્ત્રી.

કૌસલ્યા (દશરથની એક પત્નીનું
નામ છે) કૌસલ્યા સ્ત્રી.

કૂર વૃક્ષાંસ પુ. સ્ત્રી. ન.

ખોદું પ્રતિકૂલ પુ. સ્ત્રી. ન.

ખળ જાલ ન.

ખેડાયલું નિયુક્ત કર્મણિ ભૂ. કૃ;
ધુરિ નિયુક્ત:.

ટીકા કરનાર ટીકાકાર પુ., ટીકાકૃત પુ.

દયા વગરનું નિર્વૃણ પુ. સ્ત્રી. ન.

દોડવું તે વિદ્રવણ ન.

નિખાલસ ઋણુ પુ. સ્ત્રી. ન.,
ઝાંઝવયુક્ત પુ. સ્ત્રી. ન; સરલ

પુ. સ્ત્રી. ન.

પવિત્ર વિશુદ્ધચીલ પુ. સ્ત્રી ન.

પળ ક્ષણ પુ.

રુકિમણી (કૃષ્ણની વહુ) રુકિમણી સ્ત્રી.
શરીરનો આકાર તત્ત્વ સ્ત્રી; વપુષ્ ન;

આકૃતિ સ્ત્રી.

સગું વન્ધુ પુ. વન્ધુજન પુ; જ્ઞાતિ પુ.
સત્યમામા (કૃષ્ણની એક સ્ત્રીનું

નામ છે) સત્યમામા સ્ત્રી.

સાધારણ સાધારણ પુ. સ્ત્રી. ન;
સામાન્ય પુ. સ્ત્રી. ન.

પાઠ ૧૯.

સમાસ.

દ્વન્દ્વ અને તત્પુરુષ.

૧. ૧. સંસ્કૃતમાં એક મૂળ નામને બીજા નામ સાથે જોડી શકાય અને આ નવા સમાસને ત્રીજા નામ સાથે કે કોઈ બીજા સમાસ સાથે જોડી શકાય, અથવા તો ઘણા નામો એક એક સાથે જોડી મોટા સમાસ કરી શકાય. આ રીતે ગમે તે સંખ્યામાં શબ્દો સાથે આવી સમાસ થાય. જે રીતે અથવા તો જે અર્થને ઉદ્દેશીને આ સમાસ કરાય છે, તે પ્રમાણે સમાસના અનેક વર્ગ થઈ શકે. દ્વન્દ્વવર્ગના સમાસોમાંના શબ્દો જે તે એકઠા ન જોડાયેલાં જ નામના અવ્યયથી જોડાય જેમકે, * રામશ્ચ કૃષ્ણશ્ચ=રામકૃષ્ણૌ. રામશ્ચ લક્ષ્મણશ્ચ ભરતશ્ચ શત્રુજશ્ચ=રામલક્ષ્મણભરતશત્રુજા:.

(૨) અ. જ્યારે સમાસ બેજ નામનો હોય અને દરેક નામ એકવચની હોય તો આખો સમાસ દ્વિવચનમાં આવે, અને એથી

* એટલે સત્ત્વવાચક, વિશેષણ અથવા અવ્યય.

† ગમે તે નામનો ગમે તે બીજા નામની સાથે ગમે તે અર્થમાં સમાસ થઈ શકે એમ કદી ધારવું નહિં. સંસ્કૃત બાષાની વાક્ય રચના પ્રમાણે અમુક સમાસજ સશાસ્ત્ર છે અને બીજાઓ નથી. અજ્ઞાન પુરૂષો આ વાત જાણતા નથી, અને તેથી ગમે તેવા સમાસો કરે છે પણ તે ખરા સંસ્કૃત સમાસ નથી. સંસ્કૃત વैयाકરણોએ એ વિશે ઘણા બારીક નિયમો આપ્યા છે અને તેમાંના કેટલાક મૂળ ગ્રંથમાં સમજાવ્યા છે. અભ્યાસને માટે તો ઉત્તમ ગ્રંથકારોએ જે સમાસ વાપર્યા છે તે વાપરવા એજ ઉત્તમ રસ્તો છે.

* કેટલેક ઠેકાણે ગુણદર્શક અવયવ અન્તે મૂકવામાં આવે છે.

વધારે નામો હોયતો બહુવચનમાં આવે. (બ). સમાસના છેલ્લા નામ જાતિ, તે આખા સમાસની જાતિ ગણવી. જેમકે, કુકુટમયૂર્વાચિને, મયૂરીકુકુટાચિમૌ.

(ક). આવા ૬૦૬ સમાસ જ્યારે એક સમૂહ બતાવે છે કે જ્યારે એક સામટો વિચાર બતાવે છે ત્યારે એકવચનમાં અને નપુંસક લિંગમાં આવે છે. જેમકે આહારનિગ્રામયમ. આ સમાસને સમાહાર ૬૦૬ નામથી ઓળખાય છે. જ્યારે સમાસના શબ્દો જીવડાં, પ્રાણીના શરીરના અંગો, સૈન્યના વિભાગો, સ્વાભાવિક શત્રુતા હોય એવા પદાર્થો, અને પ્રાણી સિવાય બધાં સામાન્ય નામો બતાવનારા હોય ત્યારે હંમેશાં આજ સમાસ થાય છે. જેમકે યૂકાલિક્ષમ્, પાણિપાદમ્, રથિકાશ્વારોહમ્, અહિનકુલમ્, ધાનાશક્કુલિ. બીજી બાબતોમાં સમાસની રચના બેલનારની ધમ્છાપર આધાર રાખે છે.

૩. જ્ઞ અન્તે હોય એવા શબ્દ જે નિકટ સગપણ કે કોઈ જાતની વિદ્વતા સૂચવતો હોય તો તે શબ્દના જ્ઞનો બા તેની પછી જ્યારે જ્ઞ અન્તે હો એવો બીજો શબ્દ આવે ત્યારે થાય છે. અથવા પુત્ર શબ્દ આવે તોપણ થાય છે. જેમકે હોતાપોતારૌ, માતાપિતરૌ, પિતાપુત્રૌ.

૪. જો સમાહાર ૬૦૬ને છેડે તાલ્લવ્ય વર્ગનો કોઈપણ અક્ષર હોય અથવા તો ઢ, ષ કે હ હોય તો જ સ્વર ઉમેરાય છે. જેમકે વાક્ત્વચમ્, ત્વક્ત્વજમ્, શમીર્ષદમ્, વાક્ત્વષમ્, છત્રોપાનહમ્. જ્યારે સમાહાર ૬૦૬ ન હોયતો જ ઉમેરાતો નથી. પ્રાવૃટ્શરઘૌ.

૨ તત્પુરુષ નામના સમાસમાં બે અવયવ હોય છે. એમાં પહેલો અવયવ બીજા અવયવના અર્થને ચોક્કસ કરે છે કે તેના અર્થમાં વધારો કરે છે. ગુણુદર્શક અવયવ વિભક્તિના અર્થમાં આવે કે બીજા શબ્દના સાથે સમવિભક્તિમાં આવે. બીજી બાબતમાં તે વિશેષણ તરીકે કે નામ તરીકે આવે. પહેલી સ્થિતિએ તે તત્પુરુષ

કહેવાય છે. અને બીજી સ્થિતિમાં કર્મધારય નામે ઓળખાય છે. જેમકે રાજ્ઞઃ પુરુષઃ=રાજપુરુષઃ (તત્પુરુષ). ગમ્મીરોનાદઃ=ગમ્મીરનાદઃ (કર્મધારય) પુરુષો વ્યાઘ્રદ્વ=પુરુષવ્યાઘ્રઃ (કર્મધારય).

પ્રથમા સિવાયની છ વિભક્તિ અનુસાર તત્પુરુષ સમાસની છ ભૂત છે.

અ. (૧) દ્વિતીયા વિભક્તિમાં નામો—ઋત, અતીત, પતિત, ગત, અત્યસ્ત, પ્રાપ્ત, અને આપન્ન; જેમકે કૃષ્ણઋતઃ=કૃષ્ણઋતઃ, દુઃસ્વમ આપન્નઃ, દુઃસ્વાપન્નઃ, સ્વર્ગગતઃ સ્વર્ગગતઃ.

(૨) જ્યારે દ્વિતીયા એક ચાલુ કાર્ય કે સ્થિતિ દર્શાવતું હોય હોય, ત્યારે તે તે કાર્ય કે સ્થિતિ દર્શાવતા બીજા નામ સાથે જોડાય છે. મુહૂર્તે સુસ્વમ=મુહૂર્તે સુસ્વમ.

બ. તૃતીયામાં નામ ૧. પરિણામ બતાવનાર શબ્દ સાથે જોડાય છે. (૨) પૂર્વ, સદૃશ, સમ, ઝન કે ઝન જેવા અર્થવાળા શબ્દો તેમજ કલહ, નિપુણ, મિત્ર અને શ્રદ્ધા સાથે જોડાય છે.

૩. જ્યારે તૃતીયા કર્તા કે કર્મના કારણરૂપ અર્થમાં હોય ત્યારે પણ કોઈ કોઈવાર ક્રિયાપદપરથી સાધિત રૂપો જોડે જોડાય છે.

૪. નાંધવાનાં વાસણ માટે જો તૃતીયા વપરાતી હોય તો, જો શબ્દ 'અન્ન' થતા અર્થમાં હોય તો તે શબ્દ જોડે સમાસ આવે છે. જેમકે શઙ્કુલયા ચ્વન્દઃ=શઙ્કુલા ચ્વન્દઃ* (૨) માસેન પૂર્વઃ=માસપૂર્વઃ, માત્રાસદૃશઃ=માત્રસદૃશઃ=વાચાકલહઃ=વાક્કલહઃ, હરિણાત્રાતઃ=હરિત્રાતઃ, નલ્લેમિત્રઃ=નલ્લેમિત્રઃ ૪૦ દ્યૌનૌદનઃ=દ્યૌદનઃ ૪૦

(ક) ચોથી વિભક્તિમાં નામનો, તે નામથી સંબંધિત વસ્તુઓની બનાવેલી વસ્તુદર્શક નામ સાથે સમાસ થાય છે. ગૂપાયદારઃ=ગૂપદારઃ તેમજ અર્થ, બલિ, હિત, સુખ અને રક્ષિત જોડે જોડાય છે. અર્થ સાથે જો સમાસ થાય તો સમસ્ત શબ્દ વિશેષણ થાય છે. અને તેને તેનાં વિશેષ્યનાં લિંગવચન લાગે છે. જેમકે, દ્વિજાયાયમ્=દ્વિજાર્થ ઓદનઃ.

દ્વિજાયેયમ્=દ્વિજાર્થા યવાગ્નઃ, દ્વિજાયેદમ્=દ્વિજાર્થપયઃ, મૃતેભ્યો બલિઃ=મૃતબલિઃ, ગવેહિતમ્=ગોહિતમ્, ગવેસુખમ્=ગોસુખમ્, ગવેરક્ષિતમ્=ગોરક્ષિતમ્.

(૬) પંચમીમાં નામ મય, મીત, મીતિ અને મી સાથે અને કોષ વાર અપેત, અપોહ, મુક્ત, પતિત, અને અપત્રસ્ત સાથે જોડાય છે ઉદાહરણ:-ચોરાદ્રયમ્=ચોરમયમ્, સુખાદપેતઃ=સુખાપેતઃ, ચક્રાન્મુક્તઃ=ચક્રમુક્તઃ સ્વર્ગાત્પતિતઃ=સ્વર્ગપતિતઃ.

(૭) પછીમાં નામ બીજા નામ સાથે સમાસમાં આવી શકે. રાજઃ પુરુષઃ=રાજપુરુષઃ. પણ કેટલાક અપવાદ છે. ત ને એક અન્તે હોય એવા ક્રિયાપદ પર સંધિત શબ્દો સાથે તેમજ કર્મના કર્તાપણ સૂચક શબ્દો સાથે જોડાતા નથી. અપાં સ્વષ્ટા, ઓદનસ્યપાચકઃ, ઘટસ્ય-કર્તા પણ અપ્સ્ટા, ઓદનપાચકઃ, કે ઘટકર્તા થતું નથી. કેટલાક આ અપવાદમાં અપવાદભૂત છે. દેવપૂજકઃ, વ્રાહ્મણયાચકઃ, ઇં.

નીચેની પછીના સમાસ થતો નથી. વૃણાં દ્વિજઃ, શ્રેષ્ઠઃ સતાં ષષ્ઠઃ, આશ્વર્યો ગવાં દોહોડગોપેન. ઇં.

૨ પૂર્વ, અપર, અધર, અને ઉત્તર પછી વિભક્તિવાળાં નામ સાથે જોડાય છે, પણ તે પહેલાં મૂકાય છે તેજ પ્રમાણે ભાગ સૂચક શબ્દ કાળ દર્શક હોઈ પછિ વિભક્તિવાળા નામ સાથે જોડાય છે, પણ તે પહેલાં મૂકાય છે. એક બાબતમાં પછીથી આપો ભાગ દર્શાવેલો જોઈએ. અને તેનો એક ભાગજ આખા સમાસથી સૂચવતો હોવો જોઈએ. પૂર્વકાયસ્ય=પૂર્વકાયઃ, ચરમંરાત્રેઃ=ચરમરાત્રઃ, મધ્યમદઃ=મધ્યાદઃ ઇત્યાદિ.

૩. એક બનાવ બન્યા પછી જે કાળ ગયો તે કાળદર્શક નામ તે બનાવ સૂચવતા નામ સાથે જોડાય છે. સંવત્સરો મૃતસ્ય યસ્ય (જેને મર્યાને એક વર્ષ થયું)=સંવત્સરમૃતઃ, માસજાતઃ, ઇં.

(૪) સમીમાં નામ નીચેના શબ્દ સાથે જોડાય છે. શૌણ્ડ, ધર્ત, પ્રવીણ, નિપુણ, પण्डित, પટુ, કુશલ, સિદ્ધ, શુષ્ક, પક્ક, બન્ધ ઇં. ઉદાહરણ:-વાચિપટુઃ=વાકપટુઃ, સમાયાં પण्डितઃ=સમાપण्डितઃ, આતપે-શુષ્કઃ=આતપશુષ્કઃ ઇં.

૩. સમવિભક્તિ તત્પુરુષ એટલે કર્મધારય નીચેની સ્થિતિમાં થાય છે.

અ. ઉપમાનવાચક નામ સમાન ધર્મદર્શક શબ્દ સાથે સમાસમાં આવે છે. ઘન इव इयामः=घनइयामः. સમ વિભક્તિ તત્પુરુષ એટલે કર્મ ધારય નીચેની સ્થિતિમાં થાય છે.

(ખ). ઉપમેય ઉપમાન. જેમકે વ્યાગ્ર, ચન્દ્ર, કમલ, પદ્મ ઇત્યાદિ સાથે સમાસમાં આવે છે. પુરુષોવ્યાગ્રइव=पुरुषव्याग्राः, મુખંચન્દ્રइव=मुखचन्द्रः, નેત્રંકમલमिव=नेत्रकमलम्, પાદःपद्ममिव=पादपद्मम्. અથવા મુખમેवचन्द्रः=मुखचन्द्रः, નેત્રમેवकमलम्=नेत्रकमलम्. એમ પણ છુટા પાડી શકાય.

(ક). ધણી જગ્યાએ વિશેષણ વિશેષ સાથે આવે. જેમકે. નીલં च तदुत्पलं च=नीलोत्पलम्, ગમ્મીરश्चासौनादश्च=गम्मीरनादः.

(ડ). રૂપાખ્યાન થાય એવા કૃદન્તો-તેમાં પહેલું કાર્ય દર્શક હોય અને બીજું પછીનું કાર્ય સૂચક હોય જેમકે, आदौस्नातः पश्चादनुलिप्तः=स्नातानुलिप्तः.

૪. જ અને અન્તો કોઈનામ સાથે સમાસ જે નકાર બતાવે છે તે તત્પુરુષ છે.

૫. કર્મધારયનો પહેલો અવયવ સંખ્યાદર્શક હોય તો તે સંસ્કૃતમાં દ્વિગુનામથી ઓળખાય છે. દ્વિગુ સમૂહસૂચક છે. ત્રયાણાં મુવનાનાં સમાહારः=त्रिमुवनम्. સંખ્યા દર્શક પહેલો અવયવ હોય એવો કર્મ ધારય દ્વિગુ હોય.

૬. નીચેના શબ્દો અંત્યસ્વર કે પૂર્વસ્વર સાથે અન્ત્ય વ્યંજનનો ભોપ કરી નીચેની સ્થિતિમાં જ ઉમેરે છે.

(અ). પચિન્ સમાસને છેડે. જેમકે, स्वर्गपथः.

(બ). સલ્લિ અને રાજન્ તત્પુરુષ સમાસને છેડે જેમકે, मद्रराजा, कृष्णसखा;

(ક). રાત્રિ તત્પુરુષ સમાસને છેડે, જ્યારે તેની પૂર્વે સંખ્યા વાચક શબ્દ હોય કે અવયવ કે વિભાગ દર્શક શબ્દ હોય. જેમકે,

પૂર્વ, અપર ઇ૦ અથવા તો સર્વ, સંખ્યાત કે પુણ્ય હોય ત્યારે અને દ્વન્દ્વમાં જ્યારે તેની પૂર્વે અહઃ હોય ત્યારે જેમકે, દ્વિરાત્રમ, અતિરાત્રઃ, પૂર્વરાત્રઃ, અહોરાત્રઃ.

(૬). અહન તત્પુરૂષને છેડે જ્યારે ૭ મા નિયમ પ્રમાણે તેનો અહ થતો નથી. જેમકે પુણ્યાહમ, વ્યહઃ, ઉત્તમાહઃ.

૭. અહન નો અહ તત્પુરૂષ સમાસને છેડે જ્યારે તેની પૂર્વે અવયવ હોય કે વિભાગ દર્શક શબ્દ હોય જેવા કે પૂર્વ અપર ઇ૦ સર્વ કે સંખ્યાત હોય ત્યારે થાય છે. સર્વાહઃ, પૂર્વાહઃ.

૮. (અ). ક્ષ્, પુર્, ધુર્ (જ્યારે ગાડીની ધુસરી એવો અર્થ થાય ત્યારે) કોષપશ્ય સમાસને છેડે (ખ). ગો જ્યારે તત્પુરૂષને છેડે હોય ત્યારે અ ઉમેરાય છે. અર્ધર્ચ્ઃ-ર્ચમ, વિષ્ણુપુરમ, રણધુરા, પરમગઃ.

૯. (અ). તત્પુરૂષને છેડેના નામની વિભક્તિ લાગે છે. (ખ). સમાહારદ્વિગુ નપુંસકલિંગનો છે, અને અ અન્તે હોય એવો કેટલીકવાર ક્ષીલિંગમાં હોય છે, અને તેને ઈ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે, રાજપુરુષઃ, નલ્લભિમઃ, -મા, -મમ, પચ્ચગવમ, (પચ્ચન્ અને ગો) પચ્ચપાત્રમ, ત્રિલોકી, (ક). તત્પુરૂષના (પ્રત્યેક વિભાગમાં) રાત્ર, અહ અને અહ અન્તે હોય ત્યારે પુલ્લિંગ હમેશાં હોય છે. પણ જ્યારે રાત્રની પૂર્વે સંખ્યા દર્શક શબ્દ આવે ત્યારે અને અહની પૂર્વે પુણ્ય આવે ત્યારે નપુંસકલિંગના થાય છે. પૂર્વરાત્રઃ, મધ્યાહઃ, સપ્તાહઃ, દ્વિરાત્રમ, પુણ્યાહમ.

૧૦. જ્યારે નપુંસકલિંગના સમાહાર ૬ન્ઠ કે દ્વિગુની અન્તે દીર્ઘ સ્વર આવે ત્યારે સ્વર હ્રસ્વ થાય છે. ઓને ઓને યદલે હ્રસ્વ સ્વર ડ થાય છે. અને એને એને યદલે ઙ થાય છે. જેમકે દ્વિજારિ (દ્વિ અને જારિ, અનાજનું માપ.)

પ્રયાગે ચતુરહમુષિત્વા કાશીપથમુપયયાબુહાલકઃ ।
 રવિવારસ્ય ચરમરાત્રે સંસારાઙ્ગારતતઃ કશ્ચિત્પુરુષશ્ચિच्छે-
 વાત્મનઃ શિરઃ ।

આશ્વિનસ્યાષ્ટે નવરાત્રે દુર્ગાર્યા મહોત્સવઃ ક્રિયતે ।
 નનુ પ્રમાતા રજની । તच्छોઘ્નં શયનં પરિત્યજામિ । અથવા
 લઘુલઘૂત્થિતાપિ કિં કરોમિ । ન મે દુઃસ્વાદુચિતેષુ પ્રમાત-
 કર્ણાયેષુ હસ્તપાદં પ્રસરતિ ।

અસ્મિન્કલૌ લ્લોત્સૃષ્ટદુષ્ટવાગ્બાણદારુણે ।
 કથં જીવેજ્જગન્ન સ્યુઃ સંનાહાઃ સજ્જના યદિ ॥
 શ્યાધ્યયનદાનાનિ તપઃ સત્યં ધૃતિઃ ક્ષમા ।
 અલોભ ઇતિ માર્ગોઽયં ધર્મસ્યાષ્ટવિધઃ સ્મૃતઃ ॥
 રોગશોકપરીતાપબન્ધનવ્યસનાનિ ચ ।
 *આત્માપરાધવૃક્ષાણાં ફલાન્યેતાનિ દેહિનામ્ ॥
 †સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લામાલાભો જયાજયૌ ।
 તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવં પાપમવાપ્સ્યસિ ॥
 ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં યસ્યૈકોઽપિ ન વિચતે ।
 અજાગલસ્તનસ્યેવ તસ્ય જન્મ નિર્થકમ્ ॥

યદેતદનુમરણં નામ તદતિનિષ્ફલમ્ । અવિદ્વજ્જનાચરિત
 ણ માર્ગો મોહવિલસિતમેતદજ્ઞાનપદ્ધતિરિયં રમસાચરિતમિદં
 ક્ષુદ્ર દષ્ટિરેષાતિવ્રમાદોઽયં મૌર્યસ્થલિતમિદં યદુપરતે પિતરિ

* વ્યંજનનાન્ત શબ્દો જો સમાસના છેલ્લા અવયવ ન હોય તો
 વ્યંજનનાદિ વિભક્તિના પ્રત્યયો પરછતાં તેનાં જેવાં રૂપો થાય છે
 તેવા કરવાં; આત્મન+અપરાધ=આત્માપરાધ; વિદ્વસ+રત્ન=વિદ્વદ્વત્ન.

† અર્જુને લડાઈની નાપુત્રી બતાવી ત્યારે કૃષ્ણે આ શ્લોક
 કહ્યો છે.

આતરિ સુહૃદિ ભર્તરિ ઘા પ્રાણાઃ પરિત્યજ્યન્તે । સ્વયં ચેન્ન
જહતિ ન પરિત્યાજ્યાઃ । અન્નં હિ વિચાર્યમાણે સ્વાર્થં યવ
પ્રાણપરિત્યાગોઽપ્યમસહ્યશોકવેદનાપ્રતીકારત્વાદાત્મનઃ । ઉપર-
તસ્ય તુ ન કમપિ ગુણમાવહતિ । ન તાવત્તસ્યાયં પ્રત્યુ-
જ્જીવનોપાયો ન ધર્મોપચયકારણં ન શુભલોકોપાર્જનહેતુર્ન
નિરયપાતપ્રતીકારો ન દર્શનોપાયો ન પરસ્પરસમાગમનિમિત્તમા
અન્યામેવ સ્વકર્મફલપરિપાકોપચિતામસાવવશો નીયતે ભૂમિ-
મસાવપ્યાત્મઘાતિનઃ કેવલમેનસા સંયુજ્યતે ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. પખવાડીઆમાં આઠ વખત મહેતાજી અમને શીખવે છે.
૨. છ દિવસમાં ધર્મ ગુરૂઓ અગિયારમ યજ્ઞ કરે છે.
૩. સાત સ્વર્ગ અને સાત પાતાલમાં રામના પરાક્રમની કીર્તિ ગવાઈ.
૪. મનુ, યાજ્ઞવલ્કય અને અસિતની સ્મૃતિઓમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, ને શુદ્રોના ધર્મો કહ્યા છે.
૫. પરસ્પર સહાય માટે રામે અને સુગ્રીવે નિશ્ચિતા કરી.
૬. રઘુ પોતાની સાથે મોટું લશ્કર લઈને પૂર્વના સસુદ્ર તરફ જતા શિવની જટામાંથી પડેલી ગંગાને લઈને જતા ભગિરથ જેવો દેખાયો.
૭. આ પ્રમાણે પૂર્વ તરફના દેશોમાં મુસાફરી કરતાં તે વિજયી રાજા તાલી વૃક્ષના વનને લીધે કાળા દેખાતા મહાસસુદ્રના કિનારા સુધી પહોંચ્યો.

† આ અને આવતા પાઠમાં ગુજરાતી વાક્યોમાં જગડા અક્ષર છે, ત્યાં વિદ્યાર્થિએ સંસ્કૃત સમાસ વાપરવા.

॥ મહત્ત્વ કર્મધારય કે બહુ વ્રીહિનો પહેલો અવયવ હોય તો તેને બદલે મહા થાય છે.

૮. વહાણના કાફલાને લીધે મમર એવા વગેરે જડ-
મૂળથી નાશ કરી ગંગાના એ કાંઠાની વચ્ચે વિન્યતો સ્થાપ-
વો કર્યો.

૯. જેવી રીતે પર્વતો, પાંખ કાપવા તૈયાર થયલા ઇન્દ્રની
સામા પથરાઓ વાપરી સામા થયા તેમ કલિંગના રાજાએ તેની
સામાં શસ્ત્રો વાપર્યાં.

૧૦. તે વિન્યી રાજાએ, મહેન્દ્રનો રાજા જે પહોંતાં પક-
ડાયો હતો પણ પાછળથી છૂટ્યો હતો તેનું ધન લીધું પણ દેશ
લીધો ન હતો.

૧૧. સમુદ્ર જોકે પરશુરામનાં બાણથી ધણો આધો ખસે-
ડાયો હતો તોપણ તેના મોટા સૈન્યને લીધે જાણે સહ્ય પર્વતને
અડકતો ન હોય એમ લાગ્યું.

રાખદકોશ. ૧૯.

અમિષ્ટોમ પુ. એક જાતનો યજ્ઞ.

અક્ષાર પુ. ન. અંગારો.

અજા સ્ત્રી. બકરી.

અતિનિષ્ફળ પુ. સ્ત્રી. ન. છેક વ્યર્થ,

કંઈ પણ ફળ વગરનું.

અતિપ્રમાદ પુ. મોટી ચૂક, ધણી

એ શીકરાઇ.

અનુમરણ ન. (કાંઈની) પાછળ મ-

રવું, જેમ વિધવા મુએલા ધ-

ણીની જોડે બળી મરેછે તેમ

સતી થવું.

અભોમ પુ. લોભનો અભાવ, સંતોષ.

અવશ પુ. સ્ત્રી. ન. પરાધીન, પરવશ

અસહ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. સહનો વિધ્યર્થ

બૂ. ફ. અજોડે, સેહેવાય નહીં તેવું.

આચરિત પુ. સ્ત્રી. ન. આચરેલું,

વર્તેલું; ન. આચરણ, ફેલ.

આત્મઘાતિન પુ. સ્ત્રી. ન. આપઘાત

કરનાર.

ઉત્સૃષ્ટ મૃજ નો કર્મણી બૂ. ફ. ઉડ-

જોડે, છોડેલું તળાયલું.

ઉદ્દાલક પુ. પુરુષનું નામ છે.

ઉપચય પુ. ખજાનો, સંધરો અથવા

ઉપચિત્ત ઉપ+ચિ નો કર્મણિ બુ.કૃ.
એકકું કરેલું.

ઉપરત પુ. સ્ત્રી. ન. સુએલું, બંધ
થયલું.

પ્રનસ ન. પાપ.

કરણીય ન. જે કામ કરવાનું હોય
તે, કાર્ય, કર્તવ્ય.

કલિ પુ. કળિયુગ એટલે ચાર યુગ-
માંનો છેલ્લો અને પાપિષ્ઠ હા-
લમાં દુનીઆમાં જે યુગ ચાલે
છે તે.

ગલ પુ. ગળું.

ગુણ પુ. શાયદો, ગુણ.

ચરમ પુ. સ્ત્રી. ન. છેલ્લું.

જય પુ. ક્રોધ. છત.

દેહિન પુ. સ્ત્રી. ન. દેહવાળું; પુ.
માણસ, આત્મા.

નિરય પુ. નરક.

પદ્ધતિ સ્ત્રી. રસ્તો, વહિવટ, રીતિ

પરિત્યાજ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. પરિત્યજ્ય
નો વિધ્યર્થ કૃ. તજવા સાધક.

પરિપાક પુ. પાકવું તે, પકવતા.

પરીતાપ પુ. દુઃખ, પીડા.

પાત પુ. પડવું તે, પતન.

પ્રતિકાર } પુ. અનર્થ દૂર કર-
પ્રતીકાર } વાનું સાધન, ઉપાય.

પ્રયુજ્જીવન ન. સજીવન કરવું તે.

પ્રમાત પુ. સ્ત્રી. ન. (પ્ર+માતો બુ.
કૃ.) (અધારાના રૂપમાં) અદૃશ્ય
થઈ ગયલું અને (અજ્ઞવાળાના
રૂપમાં) દેખાયલું તે; ન. પરાઈ.

મૂલ ન. મૂળ, પાચો.

મોહ પુ. મૂર્ખાઈ, મોહ.

રમસ પુ. ઉતાવળ, સાહસ, અવિ-
ચાર.

રોગ પુ. મંદવાડ, રોગ.

લઘુલઘુ ક્રિ. વિ. વેહેલું.

લાભ પુ. પ્રાપ્તિ, ફાયદો.

વક્તા: પુ. એક જાતના દેશનું તથા
તેના લોકનું નામ (ન. વ. માં
વપરાય છે).

વહ ૧ ગ પરસ્મે૦ ને આત્મને૦ આ
ગંડે, આણવું.

વાસર પુ. ન. દિવસ.

વિચાયમાણ (વિ+ચર્ 'જવું'ના પ્રે-
રકભેદનો કર્મણિ વર્તમાન કૃ.)
જે વિશે વિચાર થાય છે તે.

વિલસિત ન. રમત, પાપી કર્મ.

વેદના સ્ત્રી. મહાદુઃખ.

સંનાહ પુ. બખતર, કવચ.

સંસાર પુ. દુનીઆ.

સ્થલિત ન. સેહેજ ગોથું, ચુક.

સ્તન પુ. થાન.

સ્તમ્ભ પુ. થાંભલો.

સ્વકર્તવ્ય ન. સ્વકાર્ય, આત્મધર્મ.

અડકતું લગ્ન પુ. સ્ત્રી. ન.
 આધેધકેલાયણું દુરોત્સારિત, ઉત્સા-
 રિત. સુનો પ્રેરક કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 ઉદ્ જોડે.
 ઓળંગવું ક્રમ ૧ ગ. અને ૪ ગ.
 પરસ્પૃશ આ જોડે.
 કાપવું તે છેદ પુ.
 ગર્વ કરનાર ઉદ્ભવ ભૂ. કૃ.
 છોડી મૂકાયણું મુક્ત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 મુક્ત.
 જીતનાર વિજિગીષુ પુ.
 તાડ તાલી સ્ત્રી.
 તૈયાર થયણું ઉદ્યત ભૂ. કૃ. ઉદ્+યમ.
 થાંભલો સ્તમ્ભ પુ.
 દરીઆઇ કાફલો નૌસાધન ન.

દરીઓ અર્ણવ પુ.
 દોરની સંધિ પુ; સહ્ય ન.
 પકડાયણું યજ્ઞીત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 પ્રહ.
 પતિ નાય પુ; પતિ પુ.
 પાતળ પાતલ ન.
 પાંખ પક્ષ પુ.
 પૂર્વતરશ્વડું પૂર્વ પુ. સ્ત્રી. ન.
 (સર્વનામ), પ્રાચ્ય પુ. સ્ત્રી. ન.
 પ્રવાહ સ્રોતસ્ ન.
 મદદ સાહાય્ય ન.
 મહેન્દ્ર (એક પર્વત અને તેની
 પાસેના દેશનું નામ છે) મહેન્દ્ર પુ.
 વચ્ચે પ્રદેશ અન્તર ન;
 અન્તરાલ ન.
 શરપણ અદ્ભુતચરિત ન; પરાક્રમ પુ.
 સામણો ડ્યામ પુ. ન.

પાઠ ૨૦.

સમાસ.

બહુવ્રીહિ અને અવ્યયીભાવ.

૧ વિશેષ્ય પહેલું સમાસમાં મૂકાયું હોય એવાં એ કે તથા
 વધારે વિશેષ્ય વિશેષ્ય ભાવવાળાં નામો સમાસમાં જોડાઇ બીજા
 નામના વિશેષ્ય તરીકે મૂકાય છે. તે વિશેષ્ય નામ સમાસના પ્રત્યેક
 અવયવની સાથે સમવિભક્તિમાં હોવું જોઇએ. આવો સમાસ બહુ
 વ્રીહિ સમાસ કહેવાય છે. જેમકે, મહાબાહુ; પીતામ્બર; કર્મધારય તરીકે
 મહાબાહુ; તે મહાન્બાહુ; એમ જુદો પાડી શકાય પણ બહુવ્રીહિ તરીકે

મહાન્માહુર્યસ્ય જેના હાથ મોટા છે તે તેમજ પીતામ્બર (જેનું પહેરેલું લુગડું પીળું છે તે). મહાન્માહુર્યસ્ય સઃ=મહાબાહુર્નલઃ. અહિં બાહુ કે. મહત, નલની સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી પણ આપો સમાસ મહાબાહુઃ, નલના વિશેષણ તરીકે છે. ઘનદયામોનલઃ,માં ર્યામ, નલની સાથ સમ વિભક્તિમાં છે તેથી સમાસ બહુવ્રીહિ નથી. ત્યારે જે સમાસ છોડતાં યત્ સર્વનામ પહેલી સિવાય ગમે તે વિભક્તિમાં વપરાતું હોય તે સમાસ બહુવ્રીહિ કહેવાય છે. પ્રાપ્તમુદકં યમ્=પ્રાપ્તોદકોપ્રામઃ, બહ્વયો નયો યસ્મિન્=બહુનદીકોદેશઃ.

૨. કેટલીકવાર સમાસમાં પહેલો અવયવ બીજા સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી હોતો. ચક્રપાણિઃ=ચક્રં પ્રાણૈયસ્ય જેના હાથમાં પેડું છે.

૩. જ્યારે ઉપમાનો ભાવ દર્શાવવાનો હોય ત્યારે ૧લો અવયવ પછી વિભક્તિના અર્થમાં હોઈ શકે. ચન્દ્રકાન્તિઃ,=(ચન્દ્રસ્ય ઇવ કાન્તિઃ યસ્ય) ચન્દ્રસ્યેવ કાન્તિર્યસ્ય. તત્પુરૂષ તરીકે ચન્દ્રસ્ય કાન્તિઃ.

૪. નકારદર્શક અવયવ અ કે અન્ કે ઉપસર્ગ નામ સાથે જોડાઈ બહુવ્રીહિ સમાસ કરે છે જેમકે, અવિચ્છિન્નઃ પુત્રો યસ્ય સઃ=અપુત્રઃ, નિર્ગતા વૃણા યસ્ય સઃ=નિર્વૃણઃ (૧૦મે નીચે જુઓ) વિગતે જીવિતં યસ્ય સઃ=વિજીવિતઃ, ઉદ્રતા કન્ધરા યસ્ય સઃ=ઉત્કન્ધરઃ ૪૦ અવિચ્છિન્નપુત્રઃ, નિર્ગતવૃણઃ, સામાન્ય નિયમાનુસાર છે.

૫. મુખ્ય દિશાવાચક શબ્દોથી પણ આ સમાસ બને છે. અને તે દિશાઓની વચ્ચેનો ભાગ (એટલે ખુણા) દર્શાવે છે. ઉત્તરપૂર્વઃ=એટલે ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેનો ભાગ. ધશાન દિશા વાચક નામ સમાસમાં ન આવે તો સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન લે છે, અને સમાસમાં વિકલ્પે સર્વનામના રૂપાખ્યાન લે છે.

૬. જ્યારે સ કે સહ સાથે જોડાયેલું નામ વિશેષણના અર્થમાં આવે છે ત્યારે બહુવ્રીહિસમાસ થાય છે, દેવદત્તઃ સહપુત્રો પ્રાપ્તં ગતઃ.

૭. સંખ્યાવાચક શબ્દનો, વિશેષણ સમાસ ક્યારે સંખ્યાવાચક શબ્દથી, અવયવથી, કે આસન્ન, અદૂર કે અધિકથી થતો હોય તો તે બહુવ્રીહિ સમાસ ગણવે. આ બાબતમાં અન્ય સ્વર અને અન્ય વ્યંજન (પૂર્વ સ્વર સાથે) અન્ય સંખ્યાવાચક શબ્દનો હોય અને વિશતિનો અતિ એટલાનો શોષ થાય છે, અને અ પ્રત્યય લગાડાય છે. જેમકે દ્વિત્વાઃ 'એ કે ત્રણ'. દ્વિદશાઃ 'એ વાર દશ'. ઉપદશાઃ 'આસરે દશ', એટલે નવ કે અગિઆર. આસન્નવિશ્વાઃ 'લગભગ વિશ', અદૂરત્રિશા 'ત્રીસથી આધુન' નહિ, અધિકચત્વારિશાઃ 'ચાળીસથી વધારે', પણ ચતુર્ની પૂર્વે ઉપ કે ત્રિ હોય તો અક્ષરનો શોષ થતો નથી. પણ ફક્ત અ ઉમેરાય છે. ઉપચતુરાઃ 'લગભગ ચાર', ત્રિચતુરાઃ 'ત્રણ કે ચાર'.

૫ ને ૭માં નિયમથી બનેલા સમાસ નીચે પ્રમાણે છોડવામાં આવે છે.

ઉત્તરસ્યાઃ પૂર્વસ્યાશ્ચ દિશોડન્તરાલમ્=ઉત્તરપૂર્વા. પુત્રેણસહ=સહપુત્રઃ. દ્વૌ વા ત્રયો વા=દ્વિત્વાઃ. દ્વિરાતૃત્તાદશ=દ્વિદશાઃ. દશાનાં સમીપે યે સન્તિ તે=ઉપદશાઃ. વિશેતરાસન્નાઃ=આસન્નવિશ્વાઃ.

૮. જ્યારે બહુવ્રીહિનો છેલ્લો અવયવ ક્ અન્ય હોય કે હ કે ઋનું અન્ય સ્ત્રીલિંગ નામ હોય તો ક પ્રત્યય ઉમેરાય છે. ईश्वरઃ કર્તા यस्य તત્=ईश्वर કર્તૃકં જગત્; વક્ત્રયો નથો યસ્મિન્સઃ=બહુનદીકોદેશઃ. રુપદ્વષ્ટુકઃ આ નિયમ જ્યારે સ્ત્રીલિંગ નામ સ્વરથી શરૂ થતા વિભક્તિના પ્રત્યયો પૂર્વે પોતાના અન્ય સ્વરનો ઇય કે ઉઘ થતો હોય તો લાગુ પડતો નથી. સ્ત્રીને આ નિયમ લાગતો નથી.

૯. (અ). અક્ષિ અને ધનુસ્ અન્તે હોય એવો બહુવ્રીહિ સમાસ હોય તો તેનાં અક્ષ અને ધનવન્ એવાં થાય છે. કમલાક્ષઃ 'કમળ જેવી આંખવાળો.' અધિજયધન્વા 'ધનુષ ખેંચાયલું' છે જેનું તે.

(બ). જે તે સમાસને છેલ્લે ગન્ધ હોય તો તેનું ગન્ધિ થાય છે, અને જ્યારે તેની પૂર્વે ઉદ્, પૂતિ, સુ, સુરમિ આવે, અથવા જ્યારે

સમાસ ઉપમા દર્શક હોય ત્યારે પણ થાય છે. જેમકે, ઉદ્ગન્ધિ, સુગન્ધિ, પદ્મગન્ધિ.

(ક). આ પ્રમાણે ધર્મનું ધર્મન, જો તેની પૂર્વે એક શબ્દ આવે તોપણ થાય છે.

(ડ). જ્યારે અન્ય શબ્દમાં કાંઈ આવેા ફેરફાર થતો નથી કે કાંઈ પણ ઉમેરાતું નથી ત્યારે ક વિકલ્પે, ૫-૭માં નિયમાનુસાર બનેલા સમાસ સિવાય ખીજી બધી જાતના આ વર્ગના સમાસને છેડે લગાડાય છે. જેમકે, અધ્યયનનિમિત્તકો મે વાસોઽસ્મિન્પ્રામે.

૧૦ જ્યારે ક ઉમેરાતો નથી ત્યારે બહુવ્રીહિ સમાસનો અન્ય સ્વર, જો છેલ્લો અવયવ ગો હોય કે આ અન્ય ઓલિંગ નામ હોય તો દ્વસ્વ થાય છે. ચિત્રાગાલોયસ્યસઃ=ચિત્રગુઃ. લક્ષ્મીભાર્યાયસ્યસઃ=લક્ષ્મીભાર્યઃ. જ્યારે ક લગાડાય છે ત્યારે આ વિકલ્પે દ્વસ્વ થાય છે. જેમકે, લક્ષ્મીભાર્યાકઃ કે લક્ષ્મીભાર્યકઃ.

૨. અવ્યયી ભાવ, અવ્યય (ઉપસર્ગ કે ક્રિયા વિશેષણ અવ્યય) અને એક નામ જોડાવવાથી થાય છે (અ) ક્રિ.વિ. ને નપુંસકલિંગના દ્વિતીયા એ. વ. ગણવાં. (બ). અ અન્ય અવ્યયીભાવ સમાસ કેટલીક વાર તૃતીયાના પ્રત્યય કે સપ્તમી એક વચનના પ્રત્યય લે છે. (ક). અન્ય ન્ લોવાય છે. પણ જ્યારે અન્ય અવયવ નપુંસકલિંગ નહિ હોય ત્યારે વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે, અધિહરિ 'હરીમાં', અનુવિષ્ણુ. 'વિષ્ણુની પછાડી એટલે' વિષ્ણુ પાછળ ઉપગજ્ઞમ્ 'ગંગા સમીપ' અનુગજ્ઞમ્ 'ગંગાની બાજુથી'. યથાશક્તિ શકિત પ્રમાણે અધ્યાત્મમ્ 'આત્મામાં', પ્રત્યહમ્ કે 'પ્રત્યહ' 'દરરોજ', સત્તળમ્ 'ધાસ સાથે' નીચે પ્રમાણે સમાસ છોડવા. હરાવિત્તિ=અધિહરિ. વિષ્ણોઃ પશ્ચાત્=અનુવિષ્ણુ. સક્ષાયાઃ સમીપમ્=ઉપગજ્ઞમ્. ગજ્ઞામન્વાયતમ્=અનુગજ્ઞમ્. શક્તિમનતિક્રમ્ય=યથાશક્તિ. આત્મનીતિ=અધ્યાત્મમ્. અહન્યહનીતિ=પ્રત્યહમ્ કે પ્રત્યહ. તળમપ્યપરિત્યજ્ય=સત્તળમ્.

જ્ઞેહરૂપસ્તન્તુર્મનુજાનાં હૃદયમર્માણિ સીવ્યતિ ।

માર્યાયા યદ્યદિદૃં તત્તદધિજ્યધન્વનસ્તસ્ય ભૂપતેર્નાનાસાર્થ
કિંચિદાસીત્ ।

પ્રતિદિનં ત્ર્યમ્બકં યથાવિધિ પૂજયામિ યાવદ્વકાશં
પ્રન્થાનવલોકયામ્યામધ્યાહ્નસમયમક્ષમાઠાં ગૃહીત્વા જપામિ ।

ત્રિચતુરાણ્યહાન્યસ્મિન્મે ગૃહે વસ્તું ત્વમર્હસિ યાવત્તવાર્થ-
સિદ્ધિં કરોમિ ।

આસન્નપઞ્ચાશા ગા બ્રાહ્મણેભ્યોઽદ્દાદ્યજ્ઞવર્મા શ્રાવણસ્ય પ્રથમે
સોમવાસરે ।

ચિરપ્રવૃત્ત ણ્ણ મૃતસ્ય પુનર્જીવપ્રદાને પન્થાઃ । તથાહિ ।
વિશ્વાવસુના ગન્ધર્વરાજેન મેનકાયામુત્પન્નાં પ્રમદ્ધરાં નામ
કન્યામાશીવિષવિલુપ્તજીવિતાં સ્થૂલકેશાશ્રમે ભાર્ગવસ્ય નપ્તા
પ્રમતિતનયો મુનિકુમારકો રુદ્ધર્નામ સ્વાયુષોઽર્ધેન યોજિતવાન્ ।

અર્જુનં ચાશ્વમેધતુરગાનુસારિણમાત્મજેન વધ્રુવાહનનાસા
સમરશિરસિ શરાપહૃતપ્રાણમૂલૂપી નામ નાગકન્યકા સોચ્છ્વા-
સમકરોત્ ।

અભિમન્યુતનયં ચ પરિક્ષિતમશ્વત્યામાસ્ત્રપાવકપરિપ્લુપ્તમુ-
દરાદુપરતમેષ નિર્ગતમુચ્છરાપ્રલાપોપજનિતકૃપો ભગવાન્ધાસુદેવો
દુર્લભાનસૂત્રપાપિતવાન્ ।

*યાન્યેવસુરમિકુસુમધૂપાનુલેપનાદીનિચન્દ્રાપીડસમાગમ-
સુહોપભોગયાનીતાનિ તૈરેવ મૃતે તસ્મિન્દેવતોચિતામપચિત્તિ

* આ કાઠમ્બરી નામની કુમારીકા વિશે છે. તે પોતાના
આસનક ચન્દ્રાપીડને મળવા એક ઠરાવેલી જગ્યાએ ગઈ; પણ ત્યાં એને
મુએકો દીડો; કોઈ અહિત શક્તિએ તેને આશા આપી કે તારો
સ્વામી સજીવન થશે અને તેનું શરીર રાખી મૂકવા કહ્યું.

સંપાદ્ય ચન્દ્રાપીઢમૂર્તૌ મૂર્તિમતીય શોકહૃતિરાતેરૂપા રૂપાન્તર-
મિવ તત્ક્ષણેનૈવોપગતા ગતર્જીવિતૈવ શૂન્યમુચ્ચી મુચ્ચાવલોકિની
ચન્દ્રાપીઢસ્ય પીઢૌત્પીઢિતઙ્ગદયાપિ રક્ષન્તી ચાપ્પમોક્ષમુદામ-
દૃત્તેઃ શોકાદપિ મરણાદપિ ચ કદૃતમામવસ્થામનુભવન્તી
તથૈવાઙ્કે સમારોપિતચન્દ્રાપીઢચરણદ્વયા દુરાગમનક્ષિન્નેનાપિ
બુભુક્ષિતેનાપ્યપ્રતિપન્નસ્નાનપાનભોજનેન મુક્તાત્મના રાજપુત્ર-
લોકેન સ્વપરિજનેન ચ સહનિરાહારા કાદમ્બરી તંદિવસમનયત્।

સજ્જન્તિ કુઞ્જરઘટાઃ સ્ખલુ તત્પ્રયાગે

તં સંતતં યુધિ પરિવ્રજતે જયધીઃ ।

ચેતઃ સમાસજતિ તસ્ય ગુણાનુરાગા

દ્વિધાવિશુદ્ધહૃદયે વિદુષાં સમૂહે ॥

યં ન સ્પૃશન્ત્યેનમચિન્ત્યતત્ત્વં દુરન્તધામાનમનન્તરૂપમ્ ॥

મનોબલ્ભોવૃત્તય આત્મભાજાં સ પૃથૂ પૂજ્યઃ પરમઃ શિવો નઃ ॥

અયં નિજઃ પરો વેતિ ગણના દૃઘુચેતસામ્ ।

ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ ॥

દંટ્રામઙ્ગ મૃગાણામધિપતયૈશ્વ વ્યક્તમાનાવલેપાઃ ।

નાજ્ઞામઙ્ગ સહન્તે નૃશ્વર નૃપતયસ્ત્વાદૃશાઃ સાર્વભૌમાઃ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. મેં પાંચ છ માણસ, પંચાવન કરતાં વધારે ગાયો અને
લગભગ સાઠ કુતરાઓ રસ્તાપર નેચા.

૨. આ અંગ દેહનો રાગ છે, જેનો પ્રેમ સ્વર્ગની
આપ્સરાઓ ધરે છે.

૩. શ્રી અને સરસ્વતી દેવીઓ જેનાં રહેઠાણ સ્વાભાવિક
રીતે જુદાં છે તે તેવામાં એકાં રહે છે.

૪. જે રાજ્યે મહાસ્વેતાનું વૃતાન્ત સાંભળ્યું તે દુઃખનો આર્યો શબ્દ પણ કહી શકે નહિ.

૫. જેનું તેજ અગાધ છે અને જેણે પ્રજાને સતીષી માટી કીર્તિ મેળવી છે તે આ પરંતપ નામે રાજ્ય છે.

૬. મારી શક્તિ પ્રમાણે હું ન્યાયના તત્વો હવે સમજાવું છું.

૭. પતંગીઆ અગ્નિ તરફ ઉડે છે.

૮. હરેક પર્વત પર રક્ષાએ કીર્તિ સ્થંભ ઉભો કર્યો.

૯. ગાદાવરીના કિનારા પર જનસ્થાન આવેલું છે.

૧૦. ધણીને ઘેર છોકરીને મોકલીને અને જણે કે મેં કોઇની આપેલી થાપણ પાછી સાંપી હોય તેમ હું સુખી છું.

૧૧. લાંબા હાથવાળો, પહોળી છાતીવાળો અને નાબુક કમ્બરવાળો આ અવન્તિનો રાજ્ય છે.

૧૨. કમળ જેવી આંખોવાળી જેનાં અંગોજ નાબુક હતાં તેણે તેને માટે પ્રીતિ રાખી નહિ.

૧૩. કડાંથી શોભાયમાન હાથવાળો મહેન્દ્ર પર્વતની શક્તિ શક્તિવાળો અને જેણે પોતાની શક્તિથી શત્રુઓનો નાશ કર્યો હતો. તે હેમાંગદ કલિંગનો રાજ્ય જે મહેલમાં બેઠો હતો, ત્યાં તે જ્યારે પહોંચી સારે સુનન્દાએ તે ચન્દ્રમુખી સુંદરીને કહ્યું.

શબ્દકોષ ૨૦.

અક્ષમાલ સ્ત્રી. (અક્ષ પુ. એક છોડનું અને તેના ચૂળનું નામ છે, અને માલ સ્ત્રી. કંઠી, માળા)

શ્રદાક્ષની માળા.

અક્ષ પુ. ખોળા.

અવિન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. અવિચાર્ય, ન ધારી શકાય એવું.

અધિજ્યવન્ન પુ. જેનું ધનુષ ખેંચેલું હોય તે.

અનુરાગ પ્રીતિ.

અનુલેપન ન. મલમ, અંમને લમા.

હવાનો મુગન્ધિ પદાર્થ.

અપચિતિ સ્ત્રી. પૂન.

અર્થ પુ. ધ્યેષ્ઠી વસ્તુ.

અવલેપ પુ. ગર્વ.

અશ્વમેષ પુ. એક પ્રકારનો યગ
(એમાં અશ્વનું બળિદાન થાયછે.)

અસુ પુ. જીવ, પ્રાણુ (આ અર્થમાં
તે હંમેશાં બહુવચનમાં વપરાય
છે કેમકે પ્રાણુ પાંચ છે.)

આ મર્યાદા બતાવનાર અભ્યય,
અવધિદર્શક અભ્યય.

આત્મભાજ પુ. જેને આત્મા છે તે,
માથુસ.

આનીત આન્ની નો કર્મણિ બૂ ફ.
આણેલું.

આયુષ્ ન જાંઘળી.

આર્ત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખિત, પીડિત.

આશીવિષ પુ. સર્વ.

આસાઘ પુ ન. સ્ત્રી. મેળવાય તેવું.

અત્પન્ન પુ ન. સ્ત્રી. જન્મેલું, ઉપજેલું.

અદાર પુ. ન. સ્ત્રી. ઉમદા, મોટા
મનવાળું, ઉદાર.

અદામઠ્ઠિ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉદ્ધત સ્વભાવ
વાળું, અમર્યાદ.

અદ્ધત પુ. ન. સ્ત્રી. ગર્વિષ્ઠ.

અપજનિત અપનજન નો પ્રેરક કર્મણિ
બૂ. ફ.; ઉપજાવેલું.

અપમોગ પુ. ભોગવવું તે.

અલ્પી સ્ત્રી. એક નામકન્યાનું નામ
છે. એ થોડા દિવસ અર્જુનની
ભાર્યા હતી.

અન્યકા સ્ત્રી. દીકરી.

અદમ્બરી સ્ત્રી. એક તરણુ સ્ત્રીનું
નામ છે.

અદુમ્બક ન. કુંડુંમ.

અકુમારક પુ. જીવાન છોકરો, કુંવર
કુમાર.

અકૃતિ પુ. ન. સ્ત્રી. જેની ધૃષ્ટિ
સંપૂર્ણ થઈ છે તે, કૃતકૃત્ય, સુંદરિ
ગતજીવિત પુ ન. સ્ત્રી. મુએલું.

અચિરપ્રવૃત્ત પુ ન. સ્ત્રી. લાંબા
વખતથી ચાલતું.

અજ ૧ ગ. પરસ્મે. ધીમે ધીમે
જપવું.

અતનય પુ. દીકરો.

અત્ર્યમ્બક પુ. રૂદ્રનું નામ, શિવ.
દંષ્ટ્રા સ્ત્રી દાઢ, અશ્વિદાર દાંત.

અતુન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. જેને છેડે પહોં-
ચવું કઠણુ છે એવું, અમર્યાદ.

અદેવતા સ્ત્રી. દેવતા.

અધામન્ ન. તેજ.

અધૂપ પુ. ધૂપ.

અનિરાહાર પુ. ન. સ્ત્રી. લુખ્યું, અ-
પવાસી.

નિસર્ગ પુ. સ્વભાવ, પ્રકૃતિ.
 પરિક્ષિત પુ. અભિમન્યુનો પુત્ર
 અને અશ્વિનનો પૌત્ર.
 પરિજન પુ. સેવક, નોકર.
 પરિપ્લુષ્ટ પરિપ્લુષ્ટ નો જૂ. ફ.
 બાળી નાખેલું.
 પ્રચાર પુ. ફેલાવો.
 પ્રમતિ પુ. માથુસતું નામ છે.
 પ્રમદ્વરા સ્ત્રી. સ્ત્રીનું નામ છે.
 પ્રયાણ ન. જવું તે, કુચ.
 પ્રાપિતવત્ પ્રત્યાપ્ત નો પ્રેરક કર્તારિ
 જૂ. ફ. પમાડનાર, આપનાર.
 વાષ્પ પુ. ન. આંસુ.
 વુમુક્ષિત પુ. સ્ત્રી. ન. બુધ્ધ્યું.
 માર્ગવ પુ. ઋષિનું નામ છે.
 માન પુ. આપર, માન.
 મેનકા સ્ત્રી. અપ્સરાનું નામ છે.
 યથાવિધિ ક્રિ. વિ. વિધિ પ્રમાણે.
 યાવત્ ક્રિ. વિ. જ્યાં સુધી.
 યુષ્ઠ સ્ત્રી. લડાઈ.
 યોજિતવત્ યુજ્ઞ નો પ્રેરક કર્તારિ
 જૂ. ફ. જોડનાર.
 રુઠ પુ. માથુસતું નામ છે.
 લોક+અવ ૧. ગ. આત્મને અને
 ૧૦ ગ; જોવું, અવલોકન કરવું.
 વિલુપ્ત વિ+લુપ્ત નો જૂ. ફ. નાશ
 કરેલું.

વિશ્વાવસુ પુ. અન્ધર્વનું નામ છે.
 વ્યક્ત વિ+અઙ્ નો કર્મણિ જૂ.
 ફ. ખુલ્લું, સ્પષ્ટ.
 શૂન્યમુખી સ્ત્રી. શુના ગ્રહોવાળી,
 શીકા મુખવાળી, અંખવાણી પડેલી.
 સમાગમ પુ. સોગત, મેળાપ.
 સમારોપિત સમ+આ+રુઢ નો પ્રેરક
 કર્મણિ જૂ. ફ.; મૂકાયલું.
 સસ્જ્ ૬ ગ. પરસ્મેઽં તૈયાર થવું.
 સાર પુ. શક્તિ, તાત્પર્ય.
 સાર્વભૌમ પુ. સ્ત્રી ન. અદ્વર્તી.
 સુરભિ પુ. સ્ત્રી ન. સુગન્ધ, સુવા-
 સવાળું.
 સોચ્છવાસ પુ. સ્ત્રી ન. શ્વાસવાળું.
 સ્થૂલકેશ પુ. ઋષિનું નામ છે.

અથાગ અગાધ પુ. સ્ત્રી. ન.
 કમ્ભર મધ્ય ન.
 છાતી વક્ષસ્ ન.
 જૂડ મિત્ર કર્મણિ જૂ. ફ. મિત્રનું.
 તરક અભિ (ઉપસર્ગ).
 તીક શલભ પુ.
 તજ સત્ત્વ ન.
 આપથ્ય ન્યાસ પુ; નિલેપ પુ.
 દરેક પ્રતિ (ઉપસર્ગ).
 દેવકુમારી અપ્સરસ્ સ્ત્રી; સુરાજ્ઞના સ્ત્રી.
 ધામ આસ્પદ ન; આવાસ પુ.

પરંતપ(રાગ્નતું નામ છે) પરંતપ પુ.
પાછું આપેલું પ્રત્યપિત પ્રતિ+ઋનો
પ્રેરક કર્મણિ ભૂ. કૃ.
પોહળું વિશાલ પુ. સ્ત્રી. ન.
પ્રકૃતિ નિર્મળપુ. પ્રકૃતિ સ્ત્રી. સ્વભાવપુ.
પ્રીતિ પ્રીતિ સ્ત્રી; અનુરાગ પુ.
બાંધવું વન્ધ ૯ ગ.
માંગેલું પ્રાર્થિત પ્ર+અર્થનો કર્મણિ
ભૂ. કૃ.

માર્થું (પીડાયલું) અભિમૂત અભિ+મૂ-
નો કર્મણિ ભૂ. કૃ; પર્યાકુલ પુ.
ન. સ્ત્રી. આકુલ પુ. ન. સ્ત્રી.
રીઝવું તે (રાગ્નતે પ્રગ્નને)
અનુરજ્ઞન ન
શરપણ પ્રતાપ પુ. પરાક્રમ પુ.
હાડકું અજ્ઞદ પુ.
હેમાંગદ(રાગ્નતું નામ છે)હેમાંજ્ઞદપુ.

પાઠ ૨૧.

પ્રેરક લેદ.

૧. કોઈ પણ ધાતુનું પ્રેરકરૂપ અથવા લગાડી દશમા ગણનાં અથવા પહેલાં કરવામાં આવતા સ્વરમાં ફેરફારો કરવાથી થાય છે. કરોતિ તે કારે છે. કારયતિ તે કરાવે છે.

૨. પ્રેરકરૂપ ઉભયપદી છે.

૩. અમ્ અને હોય એવા ધાતુઓ (કમ્, અમ્, અને વમ્ સિવાયના) અને જન જૃ (૪થો ગણ) દલ્, વલ્, ત્રપ્, વન્, જ્વલ્ અને બીજા કેટલાક બહુ અગત્યના નહિં એવા ધાતુઓમાં સ્વરની વૃદ્ધિ કરતા નથી. જનયતિ, વલયતિ, નમયતિ નામયતિ, ઝનનમયતિ.

૪. આ અને હોય એવા ધાતુઓ દ્વી અને ઋમાં અથવા પહેલાં પ ઉમેરાય છે. દા-દાપયતિ, હ્રેપયતિ, અર્પયતિ.

૫. ઇ, ઈ, ઓ અને હોય એવા ધાતુઓમાં અન્ત્ય સ્વરને અદ્વયે આ મૂકાય છે. ઘે-ધા-ધાપયતિ, દો-દા-દાપયતિ.

૬. કૈનો આ નિત્યે હ્રસ્વ થાય છે, ગ્લે અને સ્નાનો વિકલ્પે થાય છે, પણ એ એ ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ આવે તો સ્વર હ્રસ્વ થતો નથી; જેમકે ક્ષપયતિ, ગ્લપયતિ કે ગ્લાપયતિ, પ્રગ્લાપયતિ.

૭. રુહમાં હને બદલે ય્ મૂકાય છે, રોપયતિ, રોહયતિ. હનને ઘાત થાય છે.

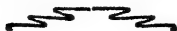
૮. રમ્ અને લમ્માં અન્ત્ય અક્ષરની પહેલાં અનુનાસિક આવે છે; રમ્મયતિ, લમ્મયતિ.

૯. શો, છો, સો, ક્લે દ્યે, વે અને પા (પીવું) એટલાને અય ની પહેલાં પૂને બદલે ય્ મૂકાય છે, પા 'રક્ષણ કરવું'માં લ્ ઉમેરાય છે. શાયયતિ, સાયયતિ. જિ, ક્રી, અને ઇન્અધિમાંના સ્વરને બદલે આ મૂકાય છે; જેમકે જાપયતિ, ક્રાપયતિ અને અધ્યાપયતિ.

૧૦. અયની પછી ૩ પ્રત્યય આવે તો અનો લોપ થાય છે. (અ). જૂ. કૃના પ્રત્યય પૂર્વે (અ) અને યથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે (ક) અને ધાતુ સાધિતના સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે અયનો લોપ થાય છે, પણ સ્વરમાં થયેલા ફેરફાર કાયમ રહે છે; વિદ્ 'જાણવું' વિદિત 'જાણેલું', વેદિત 'જાણાવેલું' સંહત્ય મૂળ સંહાર્ય પ્રેરક. દ્વસ્વ ઉપાન્ત્યવાળા ધાતુ પછી અવ્યયી જૂ. કૃના ય પ્રત્યય પૂર્વે અયમાંના અન્ત્ય અનો લોપ થાય છે. પ્રણમય્ય.

૧૧. દશમાં ગણના પ્રેરકરૂપ મૂળરૂપનાં જેવાંજ છે.

૧૨. અકર્મક ક્રિયાપદના પ્રેરકરૂપો, સકર્મક ક્રિયાપદમાં કર્મ કંઈ સાહિત્યને લગતું કાર્ય હોય અને બીજાં જેવાં કે ગતિ દર્શાવતા હોય કે કંઈ જ્ઞાન, ખબર, ખાવાતું દર્શાવતા હોય અને દૃશ્ ધાતુ જ્યારે વપરાય છે, સારે ક્રિયાપદનો મૂળભેદનો કર્તા દ્વિતીયામાં મૂકાય છે. ની અને વહ્માં આ નિયમ લાગુ પડતો નથી, અને હ અને ક્રમાં વિકલ્પે લાગે છે. બીજી બાબતમાં મૂળકર્તા તૃતીયામાં આવે છે.



यजमानो यज्ञकर्मत्विग्मिरारम्भयति ।

इन्द्रः स्वयशः किनरमिथुनानि गापयामास ।

पुष्पमित्रो यजते याजकास्तं याजयन्ति ।

कृष्णवर्मा पुत्रेण ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं शतं गा दापयति ।

जानकीं रथमारोप्य जाह्नवीतीरमासाद्य रामाज्ञापितो
लक्ष्मणस्तां विजहौ ।

प्रभुप्रसादलवोऽप्यधीरप्रकृतेर्दासजनस्य प्रागल्भ्यं जनयति ।

भसुरस्य तिग्मतपसा प्रीतात्मा भगवाञ्शंकरः स्वीयं रूपं
तं दर्शयामास ।

नगेन्द्रसक्तां दृष्टि पार्श्वे कस्यापि क्रन्दितमाकर्ण्य राजा
निवर्तयामास ।

अस्मिँल्लोकेऽनुष्ठितो धर्मस्तस्य कर्तारं स्वर्गलोकं प्रापयति ।

ग्रीष्मकाले धर्मोऽङ्गानि गृह्णयति स्वेदं प्रवर्तयति तृष्णां
परिवर्धयति च ।

बहिर्द्वारि प्रवृत्तमृषिकुमारकं प्रवेशयितुं प्रतिहारीमाज्ञा-
पयामास राजा ।

चिरनष्टमात्मनो बालकं दृष्ट्वा सा सुन्दरी भृशं क्रोद-
तं च दृढं परिष्वज्याश्रुभिः स्नपयामास ।

शत्रूनगमयत्स्वर्गं वेदार्थं स्वानवेदयत् ।

आशयच्चामृतं देवान्वेदमध्यापयद्विधिम् ।

आसयत्सलिले पृथ्वीं यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥

रमयन्ति मनस्तावद्भावाः संसारसंभवाः ।

यावन्न श्रूयते साश्रुलोकफूत्कारकाहलः ॥

स्वीयं यशः पौरुषं च गुप्तये कथितं च यत् ।

कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशयेत् ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं यः *एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દદ્ધતિ પાષકઃ ।
 ન ચૈનં ક્લેદયન્ત્યાપો ન શોષયતિ માદતઃ ॥
 સંયોજયતિ વિદ્યેષ નીચગાપિ નરં સરિત્ ।
 સમુદ્રમિવ દુર્ધર્ષં નૃપં ભાગ્યમતઃ પરમ ॥
 યદિ સત્યામિસંઘસ્ત્વં રાજત્રામં પ્રવાસય ।
 નવ પદ્મ ચ વર્ષાણિ નિર્જને ગહને ઘને ॥
 યુધિષ્ઠિરસ્તુ કૌન્તેયો મયમાદૃય સત્ત્વરમ્ ।
 કારયામાસ વૈ તેન સભામદ્રુતદર્શનામ્ ॥
 દદ્ધિસ્તૃણીકૃતજગત્રયસત્ત્વસારા
 ધીરોદ્ધતા નમયતીવ ગતિધંરિત્રીમ્ ।
 કૌમારકેઽપિ ગિરિવદ્રુક્તાં દધાનો
 ધીરો રસઃ કિમયમેત્યુન દર્પેણ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. રાજા બ્રાહ્મણો પાસે પૈસા લેવડાવે છે (પ્રતિનગ્રહ)*
૨. વસિષ્ઠે દશરથ પાસે યજ્ઞ કરાવ્યો (યજ્ઞ).
૩. બાણરાજના પાપી કર્મો આપણને લગવે છે (દી).
૪. ઇન્દ્રે સ્વર્ગમાં અર્જુનને પોતાની ગાડીમાં માતલિ પાસે
તેડાવ્યો (આન્ની).
૫. પહેલાં તે બાણસો પાસે પોતાનામાં વિશ્વાસ ભૂકાવે છે
(વિન્ધસ્) અને પછી તેનો નાશ પમાડે છે(નશ્, અવન્સદ્,ધ્વન્).
૬. પોતાના શુરના હુકમથી તેણે રૈવ (આન્જા પ્રેરક) આપેને
અવરાવ્યું અને પાણી પીવરાવ્યું (પા).
૭. તેણે પ્રાતઃકર્મ પૂરું કર્યા પછી (સમ્+આપ્ પ્રેરક) સોળ
બ્રાહ્મણોને જમાડયા (મુજ્) અને પછી પોતે ખાધું.

*પ્રેરકભેદ ધાતુઓનું વાપરવું.

૮. ચૌદ વર્ષ વનમાં રામનું જવાનું થયું તેણે દશરથનું મોત કરાવ્યું (પ્રતસજ્જ).

૯. જ્યાં પાડવો અને ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો લડતા હતા તે રથુ-સંગ્રામમાં શું થયું તે સંજ્ઞે ધૃતરાષ્ટ્રને સંભળાવ્યું (શ્રુ).

૧૦. જે ભાઇઓને અને ભિત્રોને પરસ્પર લડાવી મારે છે (યુધ્ધ) અને વખતે તે માણસ પાસે પોતાનું માથુ પથ્થુ કપાવે છે તે અદૃશ્ય છે.

૧૧. બાપે પોતાની હોકરીને સારી ચાલના, ઉંચા કુળના, સારી કેળવણીવાળા માણસને પરણાવવી જોઈએ (પરિનની, વિન્નવહ્+ઉદ્+વહ્).

૧૨. આ હોકરાએ જે શ્લોકો ગાયા છે તે હું જ્યારે મારી પ્રિયા અને લક્ષ્મણ સાથે પશ્ચવણ પર્વતના શિખર પર રહ્યો હતો તે સમય યાદ દેવડાવે છે (સ્મૃ).

૧૩ શોષધનના યજ્ઞનાં શ્યાપણો ગયા અને વેદીની અંદર આસન લીધાં લારે રાજાએ તેને આસન પરથી ઉઠાડી મૂકવા પોતાના માણસને હુકમ કર્યો. તેઓએ તેમને ઉઠાડી (ઉદ્+સ્યા)† મૂક્યા ત્યારે મોટેથી ખૂમ પાડી.

શબ્દકોષ ૨૧.

અજ પુ. ન. સ્ત્રી. નહીં જન્મેલું.	અમિસંધા સ્ત્રી. વચન, નિશ્ચય.
અધીર પુ. સ્ત્રી. ન. સાખીત કે	અમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ હાલવું.
ગંભીર મન વગરનું, અદ્ય મન-	અમૃત ન. અમૃત.
વાળું, અધીરું.	અર્થ પુ. ખરોભાવ, અર્થ.

†સ્યા અને સ્તમ્ભ ધાતુઓના સનો ઉદ્ ઉપસર્ગ પછી લોપ થાય છે.

×આ કલમના નિયમો ૧૦મા ગણના અચને પથ્થુ લાગુ પડે છે.

અવિનાશિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. નાશ નહીં
પામે એવું, રૂપમેદ નહીં થાય તેવું.
અવ્યય પુ સ્ત્રી. ન. રૂર નહીં એવું,
નિર્વિકાર.

કાહલ પુ. શબ્દ.

કિનર પુ. એક પ્રકારના સુરલોક છે.

કૃષ્ણવર્મન્ પુ. પુરુષનું નામ છે.

કૌમારક ન. બાલ્યાવસ્થા.

ક્રન્દિત બૂ કૃ. (નામ તરીકે વપ-
રાય છે) ન. ખૂમ.

ક્લિદ્ ૪ ગ. પરસ્મેઽન્ બીતું થવું.

ક્ષે ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ ક્ષીણ થતાં જવું.

ગતિ સ્ત્રી. મગન.

ગહન પુ. સ્ત્રી. ન. દુર્ગમ, ભેદાય કે
પેસાય નહીં એવું.

ગુપ્તિ સ્ત્રી. ગુપ્તવાત, રક્ષણ.

ગુરુતા સ્ત્રી. મોટાઇ, દબદબો,
ગારવ.

ગ્લે ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ થાકી જવું.

ઘર્મ પુ. ગરમી, ઉષ્ણતા, ધામ.

જાદવી સ્ત્રી. ગંગા.

જ્વલ્ ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ બડકો થવો,
બળવું.

તિગ્મ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉચ્ચ, સખત.

તૃષ્ણા સ્ત્રી તરસ.

દલ્ ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ ઠાડવું, ચીરવું.

દુર્ધર્ષ પુ. ન. સ્ત્રી. પાસે જવાય નહીં
તેવું, દુર્ગમ.

ધરિત્રી સ્ત્રી. પૃથ્વી.

નગેન્દ્ર પુ. પર્વતરાજ, હિમાલય
પર્વત.

નિત્ય પુ. સ્ત્રી. ન. હમેશનું, સદાનું.

નિર્જન પુ. સ્ત્રી. ન. મનુષ્યરહિત,
એકાન્ત.

નીચગ પુ. સ્ત્રી. ન. હલકા પુરુષનો.

આશ્રય કરનાર, હલકા પુરુષની

પાસે હોય તે, નીચ જમીનપર
વેહેતું.

પાર્થ પુ. પૃથાનો પુત્ર, પાણ્ડવોનું
નામ.

પુષ્પમિત્ર પુ. રાખનું નામ છે.

પૌરુષ ન. મરદામી, શરૂપણ.

પ્રકૃતિ સ્ત્રી. સ્વભાવ.

પ્રતિહારી સ્ત્રી. દ્વારપાલિકા.

પ્રાગલ્ભ્ય ન. હામ, ધીરપણું.

ફૂલકાર પુ. ડસકાં ખાઇ ખાઇને
રડવું તે.

મય પુ એક શિલ્પિનું નામ છે.

માહત પુ. પવન.

મિથુન ન. બેકું, યુગ્મ.

વમ્ ૧ ગ. પરસ્મેઽન્ વમન કરવું,
એકવું.

વલ્ ૧ ગ. આત્મનેઽન્ ઢાંકવું.

વીરસ પુ. શરૂબુદ્ધિ, નવ રસમાનસ
એક રસ છે.

ગ્રીહરિ પુ. વિષ્ણુદેવનું નામ છે.
સંમથ પુ. મૃગ.
સલિલ ન. પાણી.
સ્વેદ પુ. પરસેવો.

આખરફાર વિશિષ્ટ આખરફાર
કુળનું અભિજનવત્ પુ. સ્ત્રી. ન.,
કુલીન પુ. સ્ત્રી. ન.
કુલ કુલ ન.
કેળવણી વિદ્યા સ્ત્રી.; સારી કેળ-
વણીવાળું કૃતવિદ્ય પુ. સ્ત્રી. ન;
સંસ્કૃત ચિત્ત પુ. સ્ત્રી. ન; સુવિનીત
પુ. સ્ત્રી. ન.

કાઠકાઠ પ્રસંગે કાલે કાલે, પ્રસન્ન-
વશાત્.
કાઠ કાઠ વાર કદાચિત્.
તે પ્રમાણે તથા ચ, તથા, इत्थम्.
પ્રસ્તવણ (પર્વતનું નામ છે) પ્રસ્ત-
વણ પુ.
ખૂમ પાંડવી ર ૨ ગ. ક્રન્દ ૧.
ગ. ૫.
બણનું પદ ૧. ગ. ૫.
શ્યાપર્ણ (શ્યાપર્ણ નામના ગોરોના
કુળનો એક શખસ) શ્યાપર્ણ પુ..
સારીઆલનું સુચરિત પુ. સ્ત્રી. ન.
સૌપદન (રાજનું નામ છે) સૌપ
નમ્ર પુ.

પાઠ ૨૨.

અઘતન જૂતકાળ.

૧. કાઠપણ્ય કાળનો સંબંધ બતાવ્યા સિવાય થયલી ક્રિયા દર્શાવવા અથવા તે તાજી થયલી ક્રિયા બતાવવા કે આજનું ક.ર્ષ બતાવવાને આ અઘતન જૂતકાળ વપરાય છે. કથા આદિ કહેવામાં આ કાળ વાપરવો નહિ.

અજનિ તે વૈ પુત્ર: તને એક છોકરો જન્મ્યો છે; તદહં સુખ્ય મેવદદામિ ય એવ સત્યમવાદી: (હિત. વા.) તેં સત્ય કહ્યું છે માટે હું તને તે આપું છું; હદુશ્રિય હણસો રોચમાના અશ્યુ: (ઋગ્વેદ સં.) પ્રભાતની શોભા દેખાવવા ખાંડી છે.

૨. નકાર દર્શક મા અન્ય સાથે અઘતન જૂતકાળ વપરાય છે, અને ત્યારે આનાર્થના અર્થમાં વપરાય છે તે વખતે આ જૂતકાળની નિશાની બ છે. તેનો લોપ થાય છે. જેમકે મા ત્વં ગમઃ તમે ન જાઓ. માનો હિંસીજ્જનિતા યઃ પૃથિવ્યાઃ જે પૃથ્વીનો કર્તા છે તે અમને ઇજ્જ ન કરે (મારી ન નાખે.)

૩. આ જૂતકાળના સાત પ્રકાર છે. હસ્તનજૂતકાળની પેઠે આ કાળમાં પણ બ કે બા નિશાની લગાડાય છે.

૧ લો પ્રકાર.

૧ ધાતુઓને ત્રીજાપુરૂષ બહુવચનના પ્રત્ય સિવાય બધા હસ્તનજૂતકાળનાજ પ્રત્યયો લાગે છે. ૩ પુ. બ. વ. નો પ્રત્યય ઉસ્ છે આ ઉસ્ ના પહેલાં આ હોય તો તેનો લોપ થાય છે.

	એ. વ.	ઢિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અમ	વ	મ
૨ જો „	સ્	તમ્	ત
૩ જો „	ત્	તામ્	ઉસ્

૨. પા ‘પીવું’ સ્થા, દા, ઘા, અને ખીજ ધાતુઓનાં દા ને ઘા અંગે થતા હોય તેવા ધાતુઓ અને ૩ ‘બવું’ ને બદલે વપરાતો ગા અને મૂ ‘થવું’ આ પ્રકારનાં છે.

૩. મૂ માટે ૩ પુ. બ. વ. નો પ્રત્યય અન્ છે. સ્વસ્થી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે મૂ ને વ્ ઉમેરવામાં આવે છે.

૪. ઘા, ઘે, જો, સો, અને જો આ પ્રમાણે વિકલ્પે રૂપો લે છે. બાકી ખીજ રૂપો ૬ ઠા પ્રકાર પ્રમાણે થાય છે. જે ત્રીજો પ્રકાર નો પણ છે.

૫. આ પ્રકાર ફક્ત પરસ્મૈપદનોજ છે. આ પ્રકારના ધાતુઓ જ્યારે આત્મનેપદના હોય ત્યારે ૪ થો કે ૫ મો પ્રકાર લે છે.

	એ. વ.	દા 'આપલું'	ઘ. વ.
૧ લો પુ	અદામ્	અદાવ	અદામ
૨ જો ,,	અદાઃ	અદાતમ્	અદાત
૩ જો ,,	અદાત	અદાતામ્	અદુઃ

ઉસ પહેલાં જાનો લોપ થાય છે. અદ્+ઉસ=અદુઃ તેજ પ્રમાણે અસ્યુઃ, અગુઃ

૨ જો પ્રકાર.

૧. ધાતુમાં અ ઉમેરાય છે. અને પછી હસ્તનશ્વતકાળના પહેલા વિભાગના ગણોના પ્રત્યયો લાગે છે.

પરસ્મૈપદ.

	એ. વ.	ઘિ. વ.	ઘ. વ.
૧ લો. પુ.	અમ્	વ	મ
૨ જો ,,	સ	તમ્	ત
૩ જો ,,	ત્	તામ્	અન્

અમ ને અન્ પહેલાં જાનો લોપ થાય છે. અને મ ને વ પહેલા લંબાય છે. * માર્ગી. ૫ પાતુ ૫.

આત્મનેપદ.

	ઇ	વહિ	મહિ
૧ લો. પુ.	ધાસ્	ઇયામ્	ધ્વમ્
૨ જો ,,	ત	ઇતામ્	અન્ત

અન્ત પહેલાં જાનો લોપ થાય છે અને વહિ ને મહિ પહેલાં તેને લંબાવામાં આવે છે. ધાતુના સ્વરોનો ગુણકે વૃદ્ધિ થતી નથી.

૩. આ પ્રકાર, કેટલાક ધાતુઓ સિવાય પરસ્મૈપદનોજ છે.

૪. કેટલાક ધાતુઓનાં વિકરણે રૂપો થાય છે. અને કેટલાક ખાસ રૂપો થાય છે, કેટલાક જરૂરી ધાતુઓ નીચેની ટીપમાં આપ્યા છે.

લિપ્ લીપવું.

સિચ્ સીચવું.

કે (કૈ) બોલાવવું.

આ ત્રયુ ધાતુઓ બ્યારે આત્મ

ને પદી છે ત્યારે આ વિભાગના

વિકલ્પે થાય છે.

અસ્ (અસ્ય) ફેંકવું.

આપ્ મેળવવું.

ક્રુષ્ ગુસ્સે થવું.

ક્લમ્ થાકી જવું.

ક્ષમ્ ૪. ગ. માફ કરવું.

લ્હ્યા (લ્હ્ય) પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦

કહેવું.

ગમ્ જવું.

ગૃધ્ લોભી થવું.

ઘસ્ ખાવું.

તમ્ શરીરે દુઃખ થવું.

તુષ્ સંતોષ પાળવું.

તષ્ તરસ્યા થવું.

દમ્ પાળવું.

દુષ્ દોષિત થવું.

દુહ્ ધન્ય કરવી.

નશ્ નાશ પામવું.

પત્ (પત્ત) પહવું.

પિષ્ દળવું.

પુષ્ ૪. ગ. પોષવું.

અમ્ ૪. ગ. બટકવું.

મદ્ ગાંડા થવું.

મુચ્ મૂકવું.

મુહ્ મોહ પામવો.

લુપ્ કાપવું.

લુમ્ ૪. ગ. લોભ કરવો.

વચ્ (વોચ્) પરસ્મૈ૦ આત્મને૦

બોલવું.

શક્ શક્તિમાન થવું.

શદ્ નાશ પામવું.

શમ્ શાંત થવું.

શાસ (શિષ્) હુકમ કરવો.

શિષ્ સરખા મણી કરવી.

શુષ્ શોષવું.

શ્રમ્ હુમલો કરવો.

શ્લિષ્ ૪. ગ. ચોટવું.

સદ્ બેસવું.

સિધ્ ૪. ગ. તૈયાર થવું.

સુપ્ ચાલવું.

સ્નિહ્ સ્નેહ રાખવો.

સ્વિદ્ ૪. ગ. પરસેવો થવો.

હષ્ ૪. ગ. ખુશી થવું

(ખ) વિકલ્પે. થનારા.

હુદ્ બૂકો કરવો.

ઘુષ્ બાહેર કરવું.

ઋયુત્ ટપકવું.

છિદ્ કાપવું.

જૃ (જર્) ધરડા થવું.

ઋષ સંતોષ પામવું.

દૃષ મગર થવું.

દૃશ (દશ) જોવું.

નિજ સાક્ષ કરવું.

બુધ્ બાધવું.

મિદ્ બેદવું.

યુજ્ જોડવું.

રિજ ખાલી કરવું

રુદ્ રડવું.

રુધ્ અટકાવવું.

વિચ્ જુદું કરવું.

શુચ્ ૪. ગ. ચોખ્ખું કરવું.

શ્ચિ (શ્ચ) ઉપસવું.

સ્કન્દ (સ્કદ્) કુદકો મારવો.

સ્તમ્ (સ્તમ્) રોકવું, રૂંધવું.

સ્ફુદ્ ૧. ગ. ભાંગવું.

નીચેના ૧. ગણના ધાતુઓ

આત્મનેપદી છે. પણ જ્યારે

તે આ વિભાગના થાય છે ત્યારે

પરસ્મેપદી થાય છે.

ક્લપ્ બનાવવું.

ક્ષુમ્ ખળખળવું.

શુત્ પ્રકાશવું.

ધ્વસ્ (ધ્વસ્) નાશ પામવું.

ઞ્રશ્ (ઞ્રશ્) પડવું.

રુચ્ પ્રકાશવું.

વૃત્ થવું, હોવું.

વૃષ્ વધવું.

શુમ્ પ્રકાશવું.

સ્યન્દ (સ્યદ્) ગળવું.

ઘ્વસ્ (ઘ્વસ્) નીચે પાડવું.

સ્વિદ્ પરસેવો થવો.

૫. આમાં શ્ચિટ્જ અને પમાં પ્રકારનો પણ છે. બીજા ધાતુઓ
જ્યાં અને પમાં પ્રકારના તે અનિદ્ કે સેદ્ હોય તે પ્રમાણે ગણાય છે.

૬. શ્ચિ સાતમા પ્રકારનો પણ છે. તેનો અર્થ બેટવું એવો
થાય છે.

૭. ઉપરની બે ટીપમાં લખેલા ને ધાતુઓ આત્મનેપદી છે તે
આત્મનેપદમાં ચોથાને પાંચમા પ્રકારના પણ છે.

પુષ્

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્ર. વ.
૧જો પુ.	અપુષમ્	અપુષાવ	અપુષામ
૨જો „	અપુષઃ	અપુષતમ્	અપુષત
૩જો „	અપુષત	અપુષતામ્	અપુષન્

વચ્ચ આત્મને૦

	ઁ વ.	ઢિ. વ.	ઁ. વ
૧લો પુ.	અવોચે	અવોચાવહિ	અવોચામહિ
૨ઁને ,,	અવોચયાઃ	અવોચેચામ	અવોચધ્વમ
૩ઁને ,,	અવોચત	અવોચેતામ	અવોચન્ત

ત્રીઁને પ્રકાર.

૧. દશમા ગણુના ંને પ્રેરકઁદ પામેલા ધાતુઓના આ કાળના રૂપો આ રીતે થાય છે.

૨. (અ) અયનો લોપ થાય છે. પશુ સ્વરના ફેરફારો અથવા ળીળ ધાતુમાં થયલા ફેરફારો કાયમ રહે છે.

(બ) ઉપાન્ત્ય સ્વર હ્રસ્વ થાય છે.

(ક) ધાતુની ઢિરૂકિત સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે થાય છે. ઁ ધાતુમાં ઢિરૂકિત થયલો સ્વરયુક્તવ્યંજન પછીનો સ્વરયુક્તવ્યંજન હ્રસ્વ હોય ંને ઁડાક્ષરને લીધે પશુ દીર્ઘ ન હોય તો (ડ) ઢિરૂકિત વ્યંજનના ંનો હ થાય છે. (ધ) સ્વર સામાન્ય રીતે હ્રસ્વ હોય ંને ઁડાક્ષરને લીધે દીર્ઘ ન હોય તો દીર્ઘ થાય છે. (ધ) આવા તૈયાર ંંગને અ લગાડી ળીળ પ્રકાર પ્રમાણે લસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો લગાડવા. ઁમકે મૂ ધાતુનું પ્રેરકરૂપનું ંંગ માવય છે. અયનો લોપ કરવાથી માવ્; ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થવાથી મવ્ ઢિરૂકિતથી વમવ્, ઢિરૂકિત ંનો હ થવાથી વિમવ્. ઢને દીર્ઘ કરવાથી વીમવ્. અ ઢિમેરવાથી ંને ત પ્રત્યય લગાડવાથી ંને અ નિશાની મૂકવાથી અવીમવત્. તેમજ, સ્પન્દયતિ (સ્પન્દનું પ્રેરક). (અ પ્રમાણે) સ્પન્દ્ પસ્પન્દ્ (ક) અસ્પન્દત્ (ધ). (બ) ને લગાડવાનું કામ નથી. કારણ કે ઉપાન્ત્ય સ્વર નથી ંને (ક) માટે પશુ ઁમજ છે કારણ પ પછી ઁડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય છે. સ્વલયતિ (સ્વલનું પ્રેરક) સ્વલ્ (અ) ચસ્વલ્ (ક) (લમે પાઠ). ચિ+સ્વલ્ (ડ) અચિસ્વલત્ (ધ). (બ)નું કામ પડતું નથી તેમજ (ધ)નું કામ પડતું નથી કારણ ચિનો સ્વર હ ઁડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય છે.

૩. (અ) જે ધાતુ સ્વરથી શરૂ થતો હોય તો પછીના વ્યંજનનો અભ્યાસ થાય છે અને ૬ દ્વિઠ્ઠ વ્યંજનમાં લગાડાય છે. (બ) જ્યારે જોડાક્ષરમાં ન, ટ્ કે ર પહેલો અક્ષર હોય અને તે પ્રથમ સ્વર પછી આવતો હોય તો બીજા અવયવનો અભ્યાસ થાય છે.

અટ્-આટય-આટ્ (૨જે અ) અટિટ્ (૩જે અ) આટિટ્, આ નિશાની લગાડવાથી આટિટ્ (૨. ૬.) ઉન્દ-ઉન્દય-ઉન્દ-ઉન્દિટ્ (૩અ) ઔન્દિટ્ અને ઔન્દિટ્ તેજ પ્રમાણે અર્હ-આર્જિહત્. છેલ્લા બે વિષયમાં ઉન્ અને અર્ કોરે મૂકાય છે, અને ટ્, ઠનો અભ્યાસ કરી ૬ ઉમેરાઈ છે.

(અ) જે ધાતુને અન્તે ડ હોય (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) તો દ્વિઠ્ઠ વ્યંજનમાં ૬ ને બદલે તેજ સ્વર મૂકાય છે. પણ જે તેની પછીના વ્યંજન ઓછા સ્વરથી કે ય, ર, લ, વ, કે જૂનો ઉપરનો (જે પછી અ આવેલો હોય તો) ફેરફાર થાય. કુ પ્રેરક કાવય-કાવ્-કવ્-ચકવ્ અને ચિકવ્ પણ ધાતુને અન્તે ડ છે તેથી ચુકવ્-ચકવ્-અચકવત્ થાય છે. અને મૂ કે પૂમાં અવીમવત્ કે અપીપવત્ થાય છે પણ અવૂમવત્ કે અપૂપવત્ થતું નથી. (બ) સુ, શુ, ડુ, ઘુ ઘુ અને ડ્યુમાં ૬ વિકલ્પે રખાય છે. અશિશ્રવત્ કે અશુશ્રવત્. શુત્ત્વ પ્રેરક અધતનભૂત.

નીચેના ધાતુઓનો ઉપાન્ત્ય ત્રિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે. આજ્ઞ, માષ્, માસ્, દીપ્, જીવ્, મીલ્, પીહ્, અને વળી હ્રે, લુટ્, લુપ્, અને બીજા યોડા. જેમકે અપીપીહત્ કે અપીપિહત્. પીહય-પીહ્-પિપીહ્-અપીપીહત્. ૨ ઇ. અહિં જગો નથી. ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થતાં પીહ્-પિહ્-પિપીહ્-પીપિહ્-અપીપિહત્.

૬. (૨. ૬)માં બતાવેલા સ્વરના ફેરફારો-ઉપાન્ત્યનું ફેરફાર થતું (બ) અને બદલે ૬ મૂકાવવી. અને અભ્યસિત વ્યંજન સ્વરનું લંબાવવું. નીચેના ધાતુઓમાં થતું નથી. કય્, વર્, શટ્, રહ્, સ્પૃહ્, સૂચ્, ઘ્રૂળ્, ધ્વન, પાર્; જેમકે કય્-અચકયત્, વર્, અવવરત્.

૭ સ્મૃ, દૃ, ત્વર, પ્રથુ, મદ, સ્તુ અને સ્પન્નમાં અભ્યસિત વ્યંજનનો અ રાખવામાં આવે છે. વેદ્ય અને વેદ્યમાં ફનો વિકલ્પે અ થાય છે. જેમકે અસસ્મરત, અદદરત વિગેરે અને અવવેષ્ટત. કે અવિવેષ્ટત.

૮. ગણના બે રૂપો. અજગણત કે અજીગણત.

૯. શ્રિ, કુ અને સુ ધાતુઓ મૂળ રૂપમાં ત્રીજા પ્રકારમાં આવે છે. શ્રિ વિકલ્પે ત્રીજો પ્રકાર લે છે જે નો દ્વિશ્વત થયા પછી આ લેખાય છે. આમાં અભ્યાસ થવો એજ જરૂરનું છે. શ્રિ-શિશ્રિ+અત-અશિશ્રિયત. (૨) અ અવિકારી છે તેથી યે-અદધત.

૧૦. સ્થાપયતિનું અતિષ્ઠિપત; પાયયતિ, અપીપ્યત; અને દ્રાપયતિ, અજિદ્રપત કે અજિષ્ઠિપત.

૧૧. ધાતુનો ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ ક વિકલ્પે રખાય છે. અને દીર્ઘ ક વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે. વર્તય (વૃત્તનું પ્રેરક) અયનો લેખ કરવાથી વર્ત કે વૃત ઉપરના નિયમ પ્રમાણે; વર્ત-વવર્ત-અવવર્તત. (૨, ૬ અને ૮. કામનો નથી.) વૃત-વવૃત-વિવૃત (૨, ૬ વિવૃત ૨ ૮.) અવીવૃતત. કીર્તય. મૂળ કે પ્રેરક કૃતનું. અયનો લેખ થવાથી કીર્ત અને કૃત તેથી અન્વિકીર્તત કે અન્વીકૃતત એવાં બે રૂપ થાય છે.

૧૨. લોક, લોચ, શાસ, શ્લાષ, વાધ, સેવ, વેપ, એજ, લાઘ, રાઘ, તાઘ, દાશ, યાન્ અને રાજૂ નો ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થતો નથી. અલુલોકત ને અતતાયત.

૧૩. હ્રે અને સ્વપ્ પ્રેરક અઘતનમાં હુ અને સુપ્ તરીકે ગણવાના છે. શુનું વિકલ્પે શ્રિ જેમકે અજૂહવત કે અજુહાવત. અસુષુપત-અશુશવત-અશિશ્વયત.

૧૪. આ પ્રકાર આત્મને ને પરસ્મૈપદી છે.

હ 'લઘ જનું' પ્રેરક.

	એ વ.	હિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	અજીહરમ્	અજીહરાવ	અજીહરામ
૨ જો ,,	અજીહરઃ	અજીહરતામ્	અજીહરત
૩ જો ,,	અજીહરત	અજીહરતામ્	અજીહરન્

आत्मने-

	अ. ५.	द्वि. ५.	प. ५.
१ ओ पु.	अजीहरे	अजीहरावहि	अजीहरामहि
२ ओ ,,	अजीहरथाः	अजीहरेथाम्	अजीहरथ्वम्
३ ओ ,,	अजीहरत	अजीहरेताम्	अजीहरन्त

काशीं गन्तुकामः श्रीनगराक्षिरगात्पण्डितः सह परिवारेण।
भगो अर्थमा सविता पुरंधिर्मह्यं त्वादुर्गार्हिपत्याय देवाः ।
तस्मिन्गुर्वनुचरे गृहं प्रविष्टे यूयं किमधुनोदस्थात ।
गुरुरयमिति मत्वा ।

अस्मिन्निर्जने वने नष्टमश्वमियन्तं काष्ठमन्विष्यन्नपि न
समासदम् ।

इदमाम्रफलं वृक्षादपसत् । यदि रोचते गृहीत्वा स्वादस्व ।
हे गङ्गे यदीदृशेभ्यः पापेभ्यो मामुददीक्षरस्ततः सत्य-
मनाथशरणमसि विष्णुपदपङ्कजोद्भवासि ।

प्रातरारभ्य पञ्चसप्ततिं वृक्षानसिञ्चाम ।
वत्सस्य मरणेन तद्विषयकाः सर्वे मनोरथा मेऽध्वसन् ।
क्रीडार्थमुपवनमगमतां दंपती तयोर्निवृत्तयोरात्मनः करुण-
वार्तां कथय ।

इयं बाहिका दुःखवार्तां श्रुत्वा मुहत् । आश्वासयैनामुदकेन
च सिञ्च ।

इमं ग्राममागच्छन्तो भवन्निर्दिष्टे गहने वने नानापक्षिगण-
समाकुलं महाघटवृक्षं तमदर्शाव ।

उपाध्यायो देवानपूपुजदधुनातिथयो यथेष्टं भुञ्जताम् ।
अस्मिन्मण्डपे समाहृतान्ब्राह्मणानहमजगणम् । पञ्च शतानि
तेषां वर्तन्ते । एतेभ्योऽधुना दक्षिणां दातुमारभस्व ।

મચ્ચિન્તિતા સરણિર્વરીયસેઽધિકારિણે નારુચદતઃ સ તાં
નિરાસ્યન્નવીનાં ચ સ્વયં કલ્પિતાં પ્રાવીઢૃતત્ ॥

કિં યૂયમવોચત । પુનરપિ કથયત નાહમહિવતોઽભૂવમ્ ।

પ્રાતિષ્ઠિપત્સ ષોધાર્યં કુમ્ભકર્ણસ્ય રાક્ષસાન્ ॥

રાઘવસ્વામુષઃ કાન્તામાસૈરુતો ન ચાર્મિપઃ ॥

મુષ્ટિનાદદરત્તસ્ય મૂર્ધનિં મારુતાત્મજઃ ॥

મુક્ત્વા નિઃશ્રીકમપ્યબ્જં મરણી ન ગતાન્યતઃ ।

બ્રમરણી ત્વગાઢ્વેગાદિદં સદસદન્તરમ્ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. અમે સોમરસ પીધો (પા) છે અને અમર થયા છીએ (મૂ).
૨. દેવદત્તે આ સોનું તોલ્યું છે (તુલ) એનાં ધરેણું કરો.
૩. કલિંગના રાજાએ પાટલિપુત્ર ને ઘેર્યું છે (ઘર્) પણ તેમાં ઘણા સૈનિકો હારમાંથી છૂટા થયા છે (બ્રંશ) અને લૂંટ શોધે છે.
૪. અષ્ટાવક બાર ગાઉથી આવતાં હવે થાક્યો છે (બ્રમ) તેને અન્ન પાણી આપો.
૫. ભૂત છે એવો મારો વિચાર ન પડ્યો છે એવી મારી ખાત્રી તે કરી શક્યો નથી (શક્).
૬. પ્રધાને દેશપર ન્યાયથી અમલ કર્યો છે (જામ્) બધી પ્રજા તેને ચાહે છે.
૭. ગોવિન્દે આખો દિવસ ખોવાયલી ચોપડી શોધી પણ તે ન જડી (અધિ+ગમ. સમ્+જા+સદ્).
૮. યશ્વંત્ર સ્થંભ કરવા અમે પલાશની ડાળી કાપી નાંખી છે. (છિદ્).
૯. હજી તમે તમારા હાથ ધોયા નથી (ક્લ).

૧૦. મારાં છોકરાને ઉને* પાણીએ નવડાવ્યા છે (સ્ના પ્રેરક).

૧૧. મેં (વચ્) કહ્યું તે પ્રમાણે તે હજીપણ ઉતું કર્યું નથી (તપ્ પ્રેરક.) ?

૧૨. માલીક મરી જવાથી તેઓએ ધર તોડી પડાવ્યું (સદ્ પ્રેરક+ઉડ્ કે નશ્ પ્રેરક). અને તેનાં લુગડા બાળી નાખાવ્યા છે (દહ પ્રેરક).

શબ્દકોશ. ૨૨.

અનાથ પુ. સ્ત્રી ન. લાચાર, ધણી
વગરનું, આશ્રયહીન.

અનુચર પુ ચાકર, નોકર.

અગ્નિ ન. કમળ.

અવહિત (અવ+ધાનો બૂ. કૃ.) ધ્યાન
રાખેલું, સાવધ

અષ્ટાવક્ર પુ. પુરૂષનું નામ છે.

અસ્ ૪ ગ. નિર્ જોડે, રદ કરવું,
કાઢી નાખવું.

આત્મ પુ. મિત્ર, હિત ધરનાર.

આલી સ્ત્રી. ઓળ, પંકિત.

ઇન્નિર્ નિકળવું.

કરુણ પુ. સ્ત્રી. ન. શોકકારક.

કલ્પિત કલ્પ નો પ્રેરક કર્મણિ
બૂ. કૃ; થોળેલું, બનાવેલું.

કુભ્મકર્ણ પુ. રાવણના એક ભાઇ
નું નામ છે.

ગન્તુકામ પુ. સ્ત્રી. ન. જવાનું
ધરનાર.

ગાર્હપત્ય પુ. ગૃહસ્થ હમેશાં જે
પવિત્ર અગ્નિ રાખેછે તે અગ્નિ
નું નામ છે, ગૃહકૃત્ય.

તદ્વિષયક પુ. સ્ત્રી. ન. તેને લગતું.

તાય્ ૧ ગ. આત્મનેં ફેલાવવું.
દીપ્ ૪ગ. આત્મનેં પ્રકાશવું, દીપવું.

થે ૧ ગ. પરસ્મેં ધાવવું, પીવું.

ધૃનુડ્ પોંચી કાઢવું, કિદાર કરવો.

ધ્વન્ ૧ગ. પરસ્મેં અવાજ કરવો.

નવીન પુ. સ્ત્રી. ન. નવું.

પરિવાર પુ. ચાકરમાણસનું ગ્રાણું.

પલાશ પુ. એક જાતનું ઝાડ છે.

પુરંધિ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.

બોધ પુ. જગાડવું તે.

મગ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.

*સ્નાનાં પ્રેરક સાથે ડળોદકેન વાપરે.

અંશ ૧ મ. આત્મને० અને ૪ ગ.
પરસ્ને० પડવું.

મળ્લપ પુ. માંડવો (જન વિજેરે
ઉત્સવ પ્રસંગે કીધેલો).

મનોરથ પુ. ઇચ્છા.

મરાલી સ્ત્રી. રાજહંસી.

મારુતાત્મજ પુ. વાયુપુત્ર, હનુમાન.
મારૂતિ.

મૃગ ૧૦ ગ. આત્મને० શોધવું, ખોળવું.

રહ ૧૦ ગ. છોડી દેવું.

વટવૃક્ષ પુ. વડવું ઝાડ.

વર્ ૧૦ ગ. વરવું, પસંદ કરવું.

વૃત્તપ્ર (પ્રેરકમાં) દાખલ કરવું,
પ્રવર્તાવવું.

શટ્ ૧૦ ગ. ઠગવું, છેતરવું,

સદ્+સમ્+આ મેળવવું, મળવું
જડવું.

સમાકુલ પુ. સ્ત્રી. ન. રેઠાપહું,
પૂછું.

સરણિણી રસ્તો, વસ્તુઓની રચના
અથવા ગોઠવણી.

સચિદ્ર પુ. સૂર્ય.

સૂચ્ ૧૦ ગ. સૂચવવું.

સ્વામિન્ પુ. માલીક, ધણી

અમર અમૃત મૃનો બૂ. ફ. અ જોડે.

અમર પુ. સ્ત્રી. ન.

ખાતરી કરવી ફ પ્રતિ જોડે (પ્રેરક)
પ્રતીતિ ફ.

ચાહવું સ્નિહ ૪ ગ; તેને ચાહેછે
તસ્મિન્નિશ્ચતિ.

જૂત. પ્રેત પુ. વેતાલ પુ; પિશાચ
પુ. મૂળ વગરનું નિર્મલ પુ. સ્ત્રી ન.

લૂટ લોસન; લુહન ન.

વાજખી રીતે ધર્મેણ, ન્યાયેન.

વિચાર અદ્વા સ્ત્રી; વિશ્વાસ.

હજી પણ અથાપિ અ.

હાર (લશ્કરની હાર, સોનાની
રચના) વ્યૂહ પુ.

હોવાપણું માવ પુ: અસ્તિત્વ. ન.

પાઠ ૨૩.

અઘતનભૂતકાળ ચાલુ.

૧. છઠ્ઠા પ્રકાર.

૧. છઠ્ઠા પ્રકારમાં ત્રીજા પ્રકારના અસ્ ધાતુના રૂપો લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપાય છે. આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ્. વ.
૧ ભો પુ.	સિષમ્	સિષ્વ	સિષ્મ
૨ જો ,,	સીઃ	સિષ્ટમ્	સિષ્ટ
૩ જો ,,	સીત્	સિષ્ટામ્	સિષ્ઠઃ

આ જલદીથી મહોડે રાખવા. વિદ્યાર્થીએ અસ્ ધાતુના અસ્ત ભૂતકાળના રૂપ સમજવાં પણ આ નો ભોષ કરી સિ પૂર્વે લગાડાઈ છે. સ્ નો ષ માં ફેરફાર થાય છે. સન્ ને બદલે સુસ્ ૩. પુ. પ્. વ. નું રૂપ મળ્યું અને બીજા ને ત્રીજામાં સિ લગાડાઈ નથી.

૨. આકારાન્ત ધાતુઓ અને યમ્, રમ્ ને નમ્ આ પ્રકારના છે.

૩. આ પ્રકાર પરસ્મૈપદનોજ છે.

૨. સાતમો પ્રકાર.

૧. અસ્ હોવું ના બીજા પ્રકારના રૂપો આ પ્રકારમાં લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપવામાં આવે છે. બીજા શબ્દમાં સ્ ને અ લગાડી તેને કેટલાક ફેરફાર સાથે અસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યય લગાડવામાં આવે છે. આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે ને ધાતુને લગાડાય છે. પરસ્મૈ. આત્મને.

૧ ભો પુ. સમ્	સાવ	સામ	સિ	સાવહિ	સામહિ
૨ જો ,, સઃ	સતમ્	સત	સથાઃ	સાથામ્	સથ્થમ્
૩ જો ,, સત્	સતામ્	સન્	સત	સાતામ્	સન્ત

૨. આ પ્રકાર પરસ્મે૦ અને આત્મનેપદનો છે.

૩. શ, ષ, સ્, હ આંતવાળા અનિદ્રે ધાતુઓ જેમાં ઉપાન્ત્ય હ, ઝ, જ, લ હોય તેના અધતન આ પ્રકારના થાય છે.

૪. વૃશ્ ધાતુ અપવાદ છે.

૫. સ્પૃશ, મૃશ અને કૃષ્ વિકલ્પે આ પ્રકારના છે.

૬. ત્રીજો પુ. એ. વ. બીજો પુ. એ. વ. અને બ. વ. અને પહેલો પુ. દ્વિ. વ. આત્મનેપદમાં દુહ, દિહ, લિહ અને ગુહ ધાતુઓમાં સ કે સા નો લોપ કરવાથી અને પ્રત્યયનો આઠી રહેલો ભાગ લગાડવાથી વિકલ્પે બીજાં રૂપો પણ થાય છે.

ત્રણે પરસ્મે૦

એ. વ. દ્વિ. વ. બ. વ.

૧ લો પુ.	અગ્લાસિષમ્	અગ્લાસિષ્વ	અગ્લાસિષ્મ
૨ જો ,,	અગ્લાસીઃ	અગ્લાસિષ્ટમ્	અગ્લાસિષ્ટ
૩ જો ,,	અગ્લાસીત્	અગ્લાસિષ્ટામ્	અગ્લાસિષુઃ

લિહ પરસ્મે૦

અલિક્ષમ્	અલિક્ષાવ	અલિક્ષામ
અલિક્ષઃ	અલિક્ષતમ્	અલિક્ષત
અલિક્ષત્	અલિક્ષતામ્	અલિક્ષન્

આત્મને૦

અલિક્ષિ	અલિક્ષાવહિ-અલિહ્વાહિ	અલિક્ષામહિ
અલિક્ષયાઃ-અલીઢાઃ	અલિક્ષાથામ્	અલિક્ષધ્વમ્-અલીઢ્વમ્
અલિક્ષત-અલીઢ	અલિક્ષાતામ્	અલિક્ષન્ત

અ+લિહ+સત્=લિહ (૧) ૯ મો પાઠ. લિક્ (૧. ૯ મો પાઠ).
લિક્+ષત્=લિક્ષત્. અલિક્ષત્. અ+દિહ+સત્=દિહ-દિષ્ (૯ મો પાઠ).
ધિષ્-ધિક્+ષત્=અધિક્ષત્. અ+દિશ્+સત્=દિશ્-દિષ્ દિક્+ષત્=અદિક્ષત્.

अ+कृष्+सत्-कृष्-कृक्=अकृक्षत् अ+लिह्+सत्-लिह्-लिङ्=अलिक्षत्;
लिह्+त=लिङ्+त लिङ्+ध्-लिङ्+द=लीढ-अलीढ (३. पाठ ५ भे.).



नित्यकर्मानुष्ठानायाक्षासीस्तच्छूद्रादीन्मा स्पृक्षः ।

वेणुधमन्याग्निमध्मासिषम् । तदस्मिन्प्रदीप्ते वह्नावाहुतीः
प्रास्य ।

भोः पुरोहित भवदाज्ञामनुसृत्य बटवेऽहं सावित्रीमुपा-
दिक्षम् । तदधुनान्यत्करणीयं दर्शय ।

विवाहविधेरितिकर्तव्यतामश्रुत्या ब्राह्मणा नाज्ञासिषुरतो
मां तत्संपादनायाह्वन ।

अस्तमयासीद्रविस्तिमिरेणावृतं नभः । तत्किमद्यापि गां
नाधुक्षत पयः ।

कृषीवत्या भूमिमकृक्षन्परं त्वार्द्रासु स्थितेऽपि सूर्ये पञ्जन्यो
न वर्षति ।

मा वयं भ्रातरः परस्परं द्विक्षामेत्यस्माकं पितासन्नमरणो
रिक्थस्य समानांश्चतुरो भागानकरोत् ।

महाकार्यारम्भे देवो गुरुजनश्च वन्दितव्य इति वचन-
मनुरुध्य गृहदेवतां मातरं पितरमन्यांश्च वृद्धान्प्राणंसिध्म ।

कूपतडागादिनिर्माणाय महान्तो यत्ना युष्माभिः कृतास्ते
कस्मिन्पर्यवासासिषुः ।

इदं मधु किं नादिक्षः । रुचिकरमेतत् ।



ગુજરાતી વાક્યો.

૧. તે પોતાના છોકરાને ભેટયો (હિષ્) અને ખૂબ રડયો (રુદ્).
૨. અમે અમારા ઘોડાપર ચઢ્યા છીએ (રુદ્+આ) અને શત્રુ સામા કુચ કરીએ છીએ.
૩. ગાંધી કાલે આણેલાં કુશો કરમાઇ ગયાં છે (મ્લે) તેમને ફેંકી દો અને નવા આણો.
૪. ચંદ્રકેતુ અને લવ કેવી રીતે એક બીજા સાથે લડયા તે કહીને અને સાથે તેમને શાંત રહેવા આજ્ઞા કરીને કહીને અટકયો (વિ+મ્ પરસ્મે૦).
૬. મેં હજી વિચાર કર્યો નથી કે કયું મારે માટે સારું પડશે, કાયદાનો અભ્યાસ કે વેદકનો (વિ+મ્).
૭. તમે પુષ્પ સુંધ્યું ! (ગ્રા) તે ધણું સુગંધિ છે.
૮. રાજા માદીપર બેઠો છે (ઉપ+વિષ્) અને પ્રધાનોની સલાહ લે છે.
૯. અમે તમને આટલા વખત સુધી સંકટમાંથી કે ઇજામાંથી બચાવ્યા (પા) અને હવે વિશ્વાસઘાતીપણે વર્તો છો; બીજું શું સૌકશ્યનક થઇ પડે.
૧૦. જે સ્ત્રીએ તને અણુઅણુ કોઇ દિવસ કંઇપણ કર્યું નથી તેને તેં કેમ તજી દીધી (હા) ?

શબ્દકોષ ૨૩.

અનુદાન ન. કરવું તે, બળવવું તે.
 અસ્ત પ્ર. સૂર્યનું આશમવું તે.
 આદ્રા સ્ત્રી. છટું ચન્દ્રનું નક્ષત્ર.
 આવૃત આનૃ નો કમર્ષિ બ્ર. ફ.
 ભરણું, ઢંકાયણું.

આસનમરણ પુ. સ્ત્રી. ન. (આસન
 પુ. સ્ત્રી. ન. પાસેનું, અને મરણ
 ન. મોત) જેનું મોત પાસે આવ્યું
 હોય તે, ચોકે નાખેલું.
 આહુતિ સ્ત્રી. ચરણું બળિદાન.

ઈતિકર્તૃત્વ્યતા સ્ત્રી. કંઠ કરવાની રીત.
કરણીય વિધ્યર્થ કૃદન્ત; જે કર-
વાતું હોય તે.

ગૃહદેવતા સ્ત્રી. કુલદેવતા, ધરનો દેવ.
તિમિરે ન. અંધારું.

ધમની સ્ત્રી. ભુંગળી.

નિત્યકર્મન્ ન. નિત્ય કરવાતું
ધર્મકાર્ય.

પર્જન્ય પુ. વરસાદ.

પ્રદીપ્ત દીપ્ 'દીપવું' નો જૂ. કૃ.
પ્ર. જોડે, ચક્રચક્રિત પ્રકાશવું.

ભાગ પુ. ભાગ.

રિકથ ન. માલમિલકત, ધન.

રુચિકર પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વાદિષ્ટ.

વન્દિતવ્ય વન્દ્ નો વિધ્યર્થ કૃ.
નમવાજ્ઞેય.

વૃષ્ટ ૧. ગ. પરસ્મૈ૦ વરસવું.

વેણુ પુ. વાંસ.

સંપાદન પુ. પૂર્ણ કરવું તે, સિદ્ધ
કરવું તે.

સમાન પુ. સ્ત્રી. ન. બરોબરિયું.
સાવિત્રી સ્ત્રી. ઋગ્વેદનો એક પવિત્ર
મન્ત્ર, એને બહુધા ગાયત્રી કહે
છે, અને સર્વ બ્રાહ્મણ દરરોજ
એનો જપ કરે છે.

સો ૩ ગ. પરસ્મૈ૦ અન્ત આવવો;
પરિ+અવ જોડે, પરિણામ થવો.

ધ્વજ અનર્થ પુ., પીઢા સ્ત્રી., સંકટ ન.
ચન્દ્રકેતુ (રામના ભાઈ લક્ષ્મણનો
પુત્ર) ચન્દ્રકેતુ પુ.

છાતીકાટ પ્રમુક્તકણ્ઠમ્ કિ. વિ.
તરીકે વપરાય છે.

દગલ્યાજ થવું દ્રુહ્ ૪. ગ. પરસ્મૈ૦
ધર્મશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર ન.

વધારે શોકકારક દુઃસ્વતરપુ. ન. સ્ત્રી.
વેદકશાસ્ત્ર વૈષ્ણિક ન., આર્યવેદ પુ.

સામા જવું અભિનગમ્.

સુગન્ધિદાર સુરભિ. ન. પુ. સ્ત્રી

પાઠ ૨૪.

અદ્યતનભૂત (ચાલુ)

ચોથા ને પાંચમા પ્રકાર.

અદ્યતનમાં ધણીજ સામાન્ય રીતે ચાલ પડેલા પ્રકારો ચોથાને પાંચમા છે. જે કોઈ ધાતુ બીજા કોઈ પ્રકારમાં ગણાયા નહિ હે.ય તો આ બેમાંથી કોઈપણ પ્રકારના હોય છે. તેજ પ્રમાણે કોઈ ધાતુ બીજા કોઈ પણ પ્રકારનો વિકલ્પે હોય કે પરસ્મૈપદમાંજ હોય તો તેનો બીજો પ્રકાર કે આત્મનેપદનાં રૂપો આ બેમાંથી એક રીતે થાય છે.

૨. (અ) પ્રત્યય પૂર્વે ઇ લગાડવાથી પાંચમા પ્રકાર ચોથાથી જુદો પડે છે તેથી પાંચમામાં સેટ્ઢ ધાતુઓ આવે છે, ચોથામાં અનિદ્ આવે છે. (બ) સ્તુ અને સુ પરસ્મૈ૦ પાંચમા પ્રકારના અનિદ્ હોવા છતાં ગણાય છે. (ક) વૃ અને પૂર્વે જોડાક્ષર હોય એવા ઋકારાન્ત ધાતુઓ, અને ઋકારાન્ત ધાતુઓ જ્યારે આત્મનેપદમાં હોય અને (ડ) જે ધાતુઓ વિકલ્પે સેટ્ઢ છે (ઇ) ઘૂ જ્યારે પરસ્મૈ૦ હોય અને અજ્ઞ પાંચમા પ્રકારનાંજ છે.

૩. સ્તુ અને ક્રમ જ્યારે આત્મનેપદના પ્રત્યયો લે છે ત્યારે ઇ લેતા નથી.

૪. અ. અસ્ હોવાંના હસ્તનભૂતકાળનાં રૂપો નિશાની બાનો લોપ કરી પ્રત્યય તરીકે ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. (બ) ૩. પુ. બ. વ, સન્ને બદલે સુ છે. (ક) પાંચમા પ્રકારમાં જ્યારે પૂર્વે ઇ આવે છે ત્યારે બીજા અને ત્રીજા એકવચનમાં સ્ત્રો લોપ થાય છે. (ડ). જ્વેનો દ્વે થવાનો નિયમ આ કાળમાં ધ્વમમાં પણ લાગે છે. ધ્વમ નો ઢ્વમ, રૂ તેની પૂર્વે આવે ત્યારે પણ થાય છે.

સ્ત્રી પૂર્વે ૩ પછી અનુનાસિક અને અન્તસ્થ વ્યંજન સિવાય બીજો કોઈપણ વ્યંજન આવે તો સ્ત્રો લોપ થાય છે. જેમકે અમિદ્ +સ્ત=અમિત્ત; અમૈદ્+સ્તામ્=અમૈતામ્.

ચોથો પ્રકાર.			પાંચમો પ્રકાર.		
પરસ્મે૦			પરસ્મે૦		
એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
સમ્	સ્વ	સ્મ	ઇષમ્	ઇષ્વ	ઇષ્મ
સીઃ	સ્તમ્	સ્ત	ઈઃ	ઇષ્ટમ્	ઇષ્ટ
સીત્	સ્તામ્	સુઃ	ઈત્	ઇષ્ટામ્	ઇષુઃ
આત્મને૦			આત્મને૦		
સિ	સ્વહિ	સ્મહિ	ઇષિ	ઇષ્વહિ	ઇષ્મહિ
સ્થાઃ	સાથામ્	ધ્વમ્	ઇષ્ઠાઃ	ઇષ્ઠાથામ્	ઇષ્ઠ્વમ્
સ્ત	સાતામ્	સત	ઇષ્ટ	ઇષ્ઠાતામ્	ઇષ્ઠત

પરસ્મેપદ ચોથો પ્રકાર.

૫. પરસ્મેપદના ચોથા પ્રકારમાં ધાતુના સ્વરની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમકે મિદ્-અમૈત્સીત્.

પાંચમો પ્રકાર.

૬. પરસ્મેપદ પાંચમા પ્રકારમાં (અ) અન્ત્ય ઇ, ઉ, ઋ, ને લ્ પ્રસ્થ (બ) જે ધાતુને છેડે ર્ કે લ્ હોય એવા ધાતુઓનો ઉપાન્ત્ય અ તેમજ વદ્ને વ્રજના બની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમકે લ્-અલૌ+ઇષમ્-અલાવિષમ્, ચર્-અચારિષમ્, ફલ્-અફાલિષમ્.

૭. વ્યંજનથી શરૂ થતા અને ર્ને લૈ સિવાય બીજા કોઈપણ વ્યંજન અંતે હોય એવા ધાતુઓનો અન્ને જેડાક્ષરને લીધે દીર્ઘ ન હોય તેા વિકલ્પે તેની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમકે ગદ્-અગદીત્ કે અગાદીત્.

૮. અપવાદ ઇ, મ્, ય્ અન્તે હોય એવા ધાતુઓ અને ક્ષણ, શ્વસ્, જાણ, કટ્, લગ્, હસ્, શ્ચિ અને કેટલાક બીજા ધાતુઓમાં વૃદ્ધિ થતી નથી. જેમકે ક્રમ્-અક્રમીત્.

ઉપાન્ત્ય ઇ, ઉ, ઋ, લ્ અને જાણને શ્ચિ ના અન્ત્ય સ્વરનો પાંચમા પ્રકારમાં શુભ્ થાય છે. સિષ્-અસેષીત્, શુચ્-અશોચિત્, કૃત્-અકર્તીત્.

આત્મનેપદ. ચોથો પ્રકાર.

૧૦ આત્મનેપદ ચોથો પ્રકાર (અ) અન્ય ઇ, ઉ દ્વસ્વ કે દીર્ઘ હોય તો ગુણ થાય છે. (બ) અન્ય કને ઉપાન્ત્ય સ્વરમાં ફેરફાર થતો નથી. ની-અનેષ્ટ, સુ-અસોષ્ટ, યૃ-અઞ્ઞષ્ટ ૩. પુ. બ. વ. મિદ્-અમિસ. અન્ય ઋ (૧શે પાઠ ૯મે નિયમ) ફેરફાર થાય છે સ્તૃ-અસ્તીર્ષ્ટ, વૃ-અવૃર્ષ્ટ.

૧૧. દ્વસ્વ સ્વર પછી સ્થાના સૂનો લોપ થાય છે.

૧૨. આત્મનેપદ દા, ઘા અને એવા અંગવાળા બીજા ધાતુઓ અને સ્વામાં અન્ય અને બદલે ઇ આવે છે. આ ફનો ગુણ થતો નથી. અદિત, અદિષાતામ.

પાંચમો પ્રકાર.

૧૩. અન્ય સ્વર કે ઉપાન્ત્ય દ્વસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. જેમકે લૃ-અલ્લિષ્ટ, મુદ્-અમોદિષ્ટ.

૧૪. આત્મનેપદ ચોથા પ્રકારમાં હજુનો અનુનાસિક જરૂર લોપાય છે. ગમ્ અને યમ્ ‘પરણુવુ’ માં વિકલ્પે અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. હન્ ને બદલે વધ્ પરસ્મૈન્ અને આત્મનેન્ વિકલ્પે વપરાય છે. વધ્ માં વૃદ્ધિ થતી નથી. હન્+આ-આ+અ+હન્+સ્ત-હ+સ્ત-હ+ત ૧૧ પ્રમાણે અહત-આહત ઈદિ. વ. આહસાતામ બ. વ. આહસત બીજી ૩૫. આવધિષ્ટ. યમ્+ઉપ આત્મનેન્ ઉપાયત, ઉપાયસાતામ ઇન્ કે ઉપાયસ્ત, ઉપાયસાતામ ઇન્ ગમ્+સમ્ આત્મનેન્ સમાગત કે સમગસ્ત ઇત્યાદિ.

૧૫. પદ્ નું ડળ પુ. એ. વ. અપાદિ થાય છે. સ્ત ને બદલે ઇ વપરાયો છે. દીપ્ જન્, વુષ્ ડળ. પૂર્, તાય્ અને પ્યાય્ માં સ્ત કે (હૃષ્ટ) ને બદલે ઇ વિકલ્પે પ્રત્યય તરીકે આવે છે.

૧૬. (અ) ગણકાર્ય રહિત કાળની પેઠે અઘતનનો સહભેદ તૈયાર અંગને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે. (પાઠ ૧૫ આગ ૨જો. ૩ જો નિયમ) (બ) પહેલા બીજો, ત્રીજો અને છઠો

૧. પ્રછ, અનિટ્ તેથી ચોથો પ્રકાર અ+પ્ર છ+સીત-પ્રાછ ૫ મો ૨૪ માં પાઠ. પ્રાષ્ ૯ મો પાઠ, પ્રાક્ ૪ થો, પાઠ ૯ મો. પ્રાક્+સીત-અપ્રક્ષીત. દ્વિ. અ+પ્રાછ+સ્તામ્-પ્રાછ+તામ્ ૧ લોને ૫ મો પાઠ ૨૪. પ્રાષ્+તામ્=પ્રાષ્ટામ્-અપ્રાષ્ટામ્. બહુ અપ્રાક્ષુઃ ૨ બે પુ. અપ્રાક્ષીઃ-અપ્રાષ્ટામ્-અપ્રાષ્ટ. ૧ લો પુ. અપ્રાક્ષમ્-અપ્રાક્ષ્વ-અપ્રાક્ષમ.

૨. ત્વ એક રૂપ અત્વપત છે. આ ધાતુ ૬ વિકલ્પે લે છે. તેથી તે ચોથા ને પાંચમા પ્રકારનો છે. અ+ત્વપ્+સીત-ત્રપ્ વિકલ્પે ૧૯ પાઠ ૧૩ મો. ત્રાપ્ ૫ મો, પાઠ ૨૪. અત્રાપ્સીત; ત્વ-તાર્પ પાઠ ૨૪. ૫ પ્રમાણે અત્રાપ્સીત દ્વિ. વ. અત્રાપ્તાત્ અને અત્રાપ્તામ્, કેમકે મ્ નો નો પાઠ ૨૪. ૧ પ્રમાણે લોપ થાય છે. પાંચમા પ્રકારનું રૂપ અતર્પીત થાય છે. એમાં ગુણ પાઠ ૨૪ ૯ પ્રમાણે થાય છે; દ્વિ. વ. અતર્પિષ્ટામ્ ઇ. આ પ્રમાણે આ ધાતુનાં ચાર રૂપો થાય છે. દૃષ્નાં રૂપ આજ પ્રમાણે થાય છે.

૩. ત્યજ્+અ+ત્યજ્+સીત-ત્યાજ્ પાઠ ૨૪. ૫ પ્રમાણે ત્યાક્ માર્ગો. ૭૪ પૃષ્ઠ પ્રમાણે ત્યાક્+સીત માર્ગો. ૭૫ પૃ. ૬ પ્રમાણે અત્યાક્ષીત. દ્વિ. વ. અત્યાક્તામ્ આમાં પાઠ ૨૪ ૧ પ્રમાણે સ્નો લોપ થાય છે.

૪. દહ-અ+દહ+સીત-દાહ પાઠ ૨૪. ૫ પ્રમાણે દાઘ્ ૬, ૯મા પાઠ પ્રમાણે ધાઘ્ ૭ મો, પાઠ ૯ મો ધાક્ માર્ગો. ૫ પૃષ્ઠ પ્રમાણે અધાક્ષીત; દ્વિ. વ. અ+દહ+સ્તામ્-અ+દાહ+સ્તામ્. પહેલાં તો સ્નેહાય છે. એટલે અ+દાહ+તામ્-દાઘ્+તામ્ પાઠ ૯ મો. ૫ પ્રમાણે દાઘ્+ધામ્ પાઠ ૯ ૬. પ્રમાણે અદાઘધામ્ પાઠ ૯. ૩ પ્ર. બ. વ. અધાક્ષુઃ.

૫. વસ-અ+વસ+સીત-વાસ-વાત્ પાઠ ૧૫. ૧ પ્રમાણે અવાત્સીત; દ્વિ. વ. અ+વાસ+સ્તામ્ પાઠ ૨૪. ૧ પ્રમાણે સ્તામ્ ના સ્ નો લોપ કરતાં પહેલાં વસ ના સ્ નો ત કરવો અશક્તામ.

૬. વહ-અ+વહ+સીત-વાહ વાહ પાઠ ૯. ૧ પ્રમાણે વાક્ પાઠ ૪ પ્રમાણે વાક્+સીત-અવાક્ષીત. દ્વિ. વ. અ+વહ+સ્તામ્-વાહ+તામ્-

વાહ્+તામ્-વાહ્+ધામ્ પાઠ ૯ મો. ૨ પ્રમાણે વાહ્+દામ્-વાહામ્ પાઠ ૯. ૩ પ્રમાણે અવોદામ્ પાઠ ૧૪. ૨ પ્રમાણે આવાજ્ ફેરફાર તમ, ત અને આત્મનેપદ ત, યાસ્ અને ધ્વમ્ પહેલાં થાય છે.

૭. રૂઘ્ પરસ્મૈ૦ અને આત્મને૦ એક રૂપ અરુઘત્ છે. બીજા માટે અ+રૂઘ્+સીત્-રૌઘ્ પાઠ ૨૪. ૫ પ્રમાણે રૌત્ માર્ગે. ૫. પાં પ્રમાણે અરૌત્સીત્. દિ. વ. રૌઘ્+સ્તામ્-રૌઘ્+તામ્; સ્ લોપાવાથી રૌઘ્+ધામ્ પાઠ ૯મો. ૨૫ રૌઘામ્ પાઠ ૯. ૬ પ્રમાણે અરૌઘામ્ બ. વ. અરૌત્સુઃ આત્મને. અ+રૂઘ્+સ્ત, સનો લોપ થયો એટલે રૂઘ્+ત પછી ઉપર પ્રમાણે રૂઘ્-અરૂઘ્ દિ. વ. અરુઘ્સાતામ્; બ. વ. અરુઘ્સત.

૮. લમ્ આત્મને૦ અલમ્+સ્ત-લમ્+ત-લમ્+ધ-લઘ્વ દિ. વ. અ+લમ્+સાતામ્-અલપ્સાતામ્ માર્ગે. ૫. પાં ૫. પ્રમાણે.

૯. સ્વલ્-અસ્વાલીત્ પાઠ ૨૪. ૬, બ. પ્રમાણે; નદ્-અનદીત્-અનાદીત્ પાઠ ૨૪. ૭ પ્રમાણે; નન્દ્-અનન્દીત્.

૧૦. સ્ત્વ્ અનિટ્ છે. એટલે ૪થો પ્રકાર લે છે; અ+સ્ત્વ્+સીત્-સ્ત્વ્ પાઠ ૧૪. ૪ પ્રમાણે સ્તાજ્ પાઠ ૨૪. પ્રમાણે સ્તાષ્ પાઠ ૯. ૯ પ્રમાણે સ્તાક્ પાઠ ૯, ૪ પ્રમાણે સ્તાક્+સીત્ માર્ગે. ૭પ. ૫. પાં પ્રમાણે અસ્તાક્ષીત્.

૧૧. વૃ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને સેટ્ છે તેથી પાંચમો પ્રકાર લે છે; પરસ્મૈ૦ અવારીત્ આત્મને૦ પાઠ ૨૪. ૨, ૬ પ્રમાણે ચોથો ને પાંચમો બન્ને લે છે-અ+વૃ+સ્ત-અ+વૃ+ત પાઠ ૨૪. ૧૧ પ્રમાણે અવૃત્; અ+વૃ+ઙ્ઠ-વર્+ઙ્ઠ પાઠ ૨૪. ૧૩ પ્રમાણે અવરિઙ્-વર્-ઙ્ઠ વિકલ્પે પાઠ ૧૫. ૩ પ્રમાણે અવરિઙ્.

૧૨. અધિ+હ અનિટ્ છે, એટલે ચોથો પ્રકાર લે છે; અધિ+આ+હ+સ્ત-અધિ+આ+એ+સ્ત-અધિ+એ+સ્ત-અધ્યૈઙ્; અથવા અધિ+અ+ગ્+સ્ત-ગી+સ્ત પાઠ ૧૫. ૨ પ્રમાણે અધ્યગીઙ્.

दुष्टाञ्च शब्दान्मा प्रयुष्महि म्लेच्छाञ्च मा भूमेत्यध्येयं
व्याकरणम् ।

ओदनं शाकाञ्च सूदा अपाक्षुरतोऽधुना सर्वान्ब्राह्मणा-
न्भोजय ।

कनिष्ठं पुत्रमहमब्रुवं पुत्रक कुसुमपुरं गत्वा तत्रैकस्मिन्गृहे
मया निक्षिप्तं धनमास्ते तद्गृहाण । सोऽगच्छत् । निवृत्य च
मामब्रवीत्तात भ्रातरो मे तत्रागत्यास्मभ्यमेतद्धनं पितादादिति
वदन्तः सर्वमेव तदादिषत् ।

यत्त्वं सत्यमवादीस्तत्तुभ्यमहमेतद्गवां शतं ददामि ।

त्वमात्मनः पूर्वभार्यामत्याक्षीरन्यां च पर्यणैषीरिति यदश्रौषं
तत्किं सत्यम् ।

मुग्धाकृतिरतोव प्रियश्चावयोः शिशुरमृतेति शोकविकलोऽहं
भार्या च मे । परं तु किं वृथाशोकेन सत्यमेव तद्यत्कविराह ।

कश्चैकान्तं सुखमुपगतो दुःखमेकान्ततो वा ।

नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रमेमिक्रमेण ॥

ऋषयो वै सरस्वत्यां सत्रमासत् । ते कवषमैर्लूषं सोमा-
दनयन्दास्याः पुत्रः कितवोऽब्राह्मणः कथं नो मध्येऽदीक्षिष्टेति ।

साचिव्ये मामेवान्यान्सर्वाननाहत्य राजाऽयौक्षीदतोऽ-
भियुक्तेन मनसा मया कार्यमनुष्ठेयम् ॥

अस्मिन्क्षेत्रे विपुलं धान्यमवाप्तम् ।

अङ्गीकृतं महत्कार्यं पारयितुमक्षमा वयमुदस्नाक्ष्म ।

अखिला मनोरथा मेऽफाळिपुरतोऽहं सुखमस्वाप्तं न
किञ्चिद्वेदिषम् ।

किं नाद्याप्यग्निरथमद्राष्ट्रं प्रत्यहं त्रिरनेन मार्गेण स नीयते ।

मुक्तकेर्षीं मां दृष्ट्वा दुर्योधनस्य भार्या भानुमत्यहसीत्तन्मे
ददति देहमित्यब्रवीद्भीमं द्रौपदी ।

असमर्थोऽयमजुनो धार्तराष्ट्रैः सह योद्धुमतः सङ्क्रामान्य-
वर्तिष्ठेति जना ह्ययुः ॥

भार्या मे पुत्रमसविष्ट । अतो जातकर्मादिसंस्काराणां
संभारान्करोमि ।

अधुनैव सोऽत्रागत्यायं पुरुषः सुविनीतोऽयं दुर्विनीत इति
बहु प्रालापीत् । मैवं पुनः प्रलपीदित्येकदा तं भृशं ताडत ।

अस्मामिराज्ञप्तः पौराणिकः पुराणकथाः कथयितुमारब्ध
तदेहि श्रोतुम् ।

परिचारकं मे दन्दशूकोऽदाङ्गीक्षस्त्वरस्व भिषजं गत्वौषध-
मानय ।

इयन्तं कालमुद्यमं कुर्वन्नपि सुखं नाळप्सि तस्मान्निय-
तिर्बलीयसी ।

महता प्रयत्नेन तेन संचितं धनमहृथास्तस्मात्पापोऽसि
गर्हणीयचरितोऽसि ।

तेऽभ्यगुर्भवनं तस्य सुप्तं चैक्षिषताथ तम् ॥

अवोचत्कुम्भकर्णस्तं वयं मन्त्रेऽभ्यधाम यत् ।

न त्वं सर्वं तदध्रौषीः फलं तस्येदमागमत ॥

प्राज्ञवाक्यान्यवामंस्था मूर्खवाक्येष्ववास्थिताः ।

अध्यगीष्टाश्च शास्त्राणि प्रत्यपत्था हितं न च ॥

मूर्खास्त्वामववञ्चन्त ये विग्रहमचीकरन् ।

अभाणीन्माल्यवान्युक्तमङ्गंस्थास्त्वं न तन्मदात् ॥

ततोऽक्रन्दीदृशग्रीवस्तमाशिष्वसविन्द्रजित् ।

निरयासीच्च संक्रुद्धः प्रार्चिचच्च स्वयंभुवम् ॥

सोऽलब्ध ब्रह्मणः शस्त्रं स्यन्दनं च जयावहम् ॥

प्रोदपाति नभस्तेन स च प्रापि महागिरिः ।

यस्मिन्नज्वालिषू रात्रौ महौषध्यः सहस्रशः ॥

एतं ह वा ऐन्द्रं महाभिषेकं वासिष्ठः सात्यहव्योऽत्य-
रातये जानंतपये प्रोवाच । तस्माद्वत्यरातिर्जानंतपिरराजा*
सन्विद्यया समन्तं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयाय । स होवाच
वासिष्ठः सात्यहव्योऽजैषीर्वै समन्तं सर्वतः पृथिवीं महन्मा-
गमयेति । स हावाचात्यरातिर्जानंतपियदा ब्राह्मणोत्तरकुरुञ्जये-
यमथ त्वमु ह्वैव पृथिव्यैः राजा स्याः सेनापतिरेव तेऽहं
स्यामिति । स होवाच वासिष्ठः सात्यहव्यो देवक्षेत्रं वै तन्न
वै तन्मर्त्यो जेतुमहंत्यद्रुक्षोः वै म आऽत इदं दद इति । ततो
हात्यराति जानंतपिमात्तवीर्यं निःशुक्रमभिन्नतपनः शुष्मिणः
शैव्यो राजा जघान ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. દુશ્મનોએ વીસગામ બાળી નાખ્યા છે (દહ) અને હવે મુખ્ય શહેર સામા કુચ કરે છે
૨. પાંજરામાં પુરાયલાં પક્ષીઓ ફડી ગયાં છે (હુદ્+હી આત્મને).
૩. લાંબો વખત થયાં જે મિત્રોની વાટ જોતો હતો તે આવ્યા છે (આ+ગમ કે આ+ઈ) અને હમણાજ ગાડીમાંથી ઉત્તર્યા છે (અવ+ત્).
૪. બાગમાં ઝાડોની ડાળીઓ અમે કાપી નાખી છે. (હ કે છિદ્).
૫. ખેતીવાડી માટે સિંધુને લગતી ધણી નહેરો અમે ખોદી છે (રવન્).
૬. બ્યારે તેણે કહ્યું કે સંસ્કૃત પડિડત દશ દિવસમાં થાઉં ત્યારે હું હસ્યે. (સ્મિ).
૭. યશ્વંતે હમણાં છોકરાનાં ઉપનયનનો વિધિ કર્યો (કૃ, વિ +ધા કે અનુ+સ્થા). તે વખત બ્રાહ્મણોને ધણી દક્ષિણા આપી.

* સમાસને છેડે આવેલા કેટલાક શબ્દોમાં અન્ય વર્ણમાં જે ફેરફાર થાય છે તે અ કે અન્ પૂર્વપદ હોય એવા તત્પરૂપ સમાસમાં એટલે ન જ તત્પરૂપમાં થતા નથી.

† અસ્મદ્ નું દ્વિ. એ. વ.

§ ચતુર્થી ષષ્ટીના અર્થમાં વપરાય છે.

૧૧ હુદ્ ને સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે સાતમો પ્રકાર લગાડ્યો છે. અને તેના દ્વ નો ધ્ર થયો નથી.

૮. મદદ માટે પોતે ગોવિન્દને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું છે એ તેમને હમણાંજ યાદ આવ્યું (સ્મૃ).

૯. ખીતા મા (મોનમા) તું જોય છે તે નાગ નથી. પણ દોરડું છે.

૧૦. અંગ્રેજોએ સુખ્ય નાયકોને મારી નાંખ્યા છે (વધ્) અને દેશ જીત્યો છે. (પુનર્નજિ,).

૧૧. આખો દિવસ ઘેર બેસી રહેવાથી અને બીજાં કાંઈ પણ ન કરવાથી દારિદ્ર અને બીજાં ધણાં દરદો થયાં (જન્ કે નિસપદ્).

૧૨. મેં તમને કહ્યાં હતાં તે ધરણ્યાં તમે કર્યાં છે (ક્ર)? બે તમે કર્યાં હોય તો બતાવો.

૧૩. રાજના મોળણીદારોએ હજી જમીન માપી નથી (મા).

૧૪. અમે બધાં કાગળો ફાડી નાખ્યા છે (વૃ) હવે તે કામના નથી.

૧૫. તેણે દવા વાટીછે, (હુદ્) વાસણ ખાલી કર્યું છે, (રિન્) અને ભૂકો તેમાં નાખ્યો છે, (નિમ્લિપ) પાણી રેડ્યું છે, * ને તે દેવતા પર મૂક્યું છે.

૧૬. ગોવિન્દની ઇચ્છા પાર પડી છે (ત્વ્), અને તે હવે સુખી છે.

૧૭. તેણે બધાં સંસારિક કામો છોડી દીધાં છે (પરિત્યજ્), અને હવે તે સંન્યાસી થયો છે (પરિવ્રજ્).

૧૮. તેમણે ગદ્ કાલે આપેલા પૈસા અમે હજી લીધા નથી (પ્રતિપ્રદ્).

૧૯. તેમણે રાજને નિમકહલાક્ષીથી સેવ્યો છે (સેવ્).

૨૦. બળરમાં વેપારીઓએ બધું રૂ વેચાતું લીધું છે. (પરિવ્રજી) અને તે ઇન્દ્રિય મોકલી દીધું છે. (પ્રમદિ).

૨૧. ધરતું છાપરું વાંદરાઓએ ભાંગી નાખ્યું છે (મઙ્).

૨૨. બાપદેદાની મીઠકત બાધઓએ વહેંચી લીધી છે (વિમઙ્).

૨૩. મેં લોકોનાં મેહેણાં શાન્ત રીતે સહન કર્યાં છે (સહ્), અને વાંધા વચકા સિવાય રાજ કરવા માથે લીધું છે (વહ્).

૨૪. બે રાજાઓએ લશ્કર લઠાઇ માટે તૈયાર કર્યું છે (સમન્નહ).

* પૃ+જલેન કે સિન્+નિ. નિ ની પછી સિન્નું ષિન્ થાય છે.

શબ્દકોષ ૨૪.

અક્ષમ પુ. ન. સ્ત્રી. અશક્ત.
 અમિરથ પુ. આગગાદી.
 અત્યરાતિ પુ એક ક્ષત્રિયનું નામ છે.
 અનુષ્ટેય સ્થા નો વિધ્યર્થ કૃ અનુ સાથે, કરવાનું
 અમિત્ર પુ. શત્રુ.
 આજ્ઞાત કર્મણિ ભૂ કૃ. હુકમ કીધેલું.
 આત્ત પુ. ન સ્ત્રી. આ અને દત્ત (દા 'આપવું' નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.) ઉપરથી લઈ લીધેલું
 આસ્ સત્રં જોડે, યજ્ઞસમારંભ કરવો, ધણા યજ્ઞો અનુક્રમે કરવા.
 ઉત્તરકુરવઃ પુ. બ. વ હિમાલયની પેલી ભેરના દેશનું નામ છે (ધણું કરીને આર્યલોકનું અસલ સંસ્થાન એ હતું).
 ઉપરિ કિ. વિ. ઉપર.
 એકાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. એક સરખું.
 એકાન્તતઃ કિ. વિ એક સરખી રીતે.
 એલૂષ પુ. દલપાનો પુત્ર.
 ઔષધ ન. ઓસડ.
 કવચ પુ. પુરૂષનું નામ છે.
 કિતવ પુ. ઠગ, અપ્રમાણિક પુરૂષ, ઉઘાપત કરનાર.

કુસુમપુર ન. શેહેરનું નામ છે.
 જયાબહ પુ.ન. સ્ત્રી. જય લાવનારું.
 જાતકર્મન ન. જન્મક્રિયા, જન્મ. વખતે કરવાનો સંસ્કાર.
 જાનંતપિ પુ. જનંતપનો પુત્ર.
 તપન પુ. જીલમ કરનાર, જીલમી.
 તણ ૪ ગ. પરસ્મૈં સંતુષ્ટ થવું, તૃપ્ત થવું
 દંશ ૧. ગ. પરસ્મૈં ડંખવું.
 દન્દશૂક પુ. સર્પ.
 દશા સ્ત્રી. અવસ્થા, સ્થિતિ.
 દહ ૧. ગ. પરસ્મૈં આગવું.
 દીક્ષ ૧.ગ. આત્મનેં પવિત્ર કરવું અને તેથી કરીને યજ્ઞ કરવા યોગ્ય કરવું.
 દુર્વિનીત પુ. ન. સ્ત્રી વિનયરહિત, બેઅદબ.
 દૃ ૬. ગ. આત્મનેં આ જોડે, માન આપવું, આદરવું
 દેવક્ષેત્ર ન. દેવભૂમિ.
 નિયતિ સ્ત્રી. નસીમ, પ્રારબ્ધ.
 નિઃશુક્ર પુ. ન. સ્ત્રી સત્વવગરનું, શક્તિહીન.
 નીચેઃ કિ. વિ. નીચે.
 નેમિ સ્ત્રી. પેંડાનો ઘેર.
 પત્ પ્રત્તદ્ જોડે, ઉડવું.

પદ્ પ્રતિ જોડે, જાણવું, સમજવું,
અંગીકાર કરવો, કરવું, આચરવું.
પૌરાણિક પુ. પુરાણી.
ફલ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ફળવું, ફલે
પામવી.

મજ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
વિ જોડે, વેહેંચવું, ભાગ કરવા.
માતૃમતી સ્ત્રી. ધૃતરાષ્ટ્રના મોટા
દીકરા દુર્યોધનની વહુ.

મન્ અવ જોડે, અવગણના કરવી.
મહત્ ન. તેજ, મોટાઇ.

માલ્યવત્ પુ. રાક્ષસનું નામ છે,
એ રાવણની માનો બાપ હતો.

મુક્તકેશી સ્ત્રી. છુટા કેશવાળી.

મુગ્ધાકૃતિ પુ. ન. સ્ત્રી. રૂપાળી
આકૃતિવાળું, રમ્યાકૃતિ,

મ્લેચ્છ પુ. મલેછ.

લપ્ ૧. ગ. પરસ્મૈ૦ પ્ર જોડે,
બોલવું, બકબકવું.

લગ્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ લગવું.

વાસિષ્ઠ પુ. વસિષ્ઠને! વંશજ.

શાક પુ. શાક.

શુષ્મિણ પુ. ન. સ્ત્રી. શક્તિમાન

શૈવ્ય પુ. રાજાનું નામ છે.

શોકવિકલ પુ. ન. સ્ત્રી. શોકમાં

મગ્ન, શોકથી બાવરું.

સત્ર ન. યજ્ઞનો સમારંભ.

સરસ્વતી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.

સાચિવ્ય ન. પ્રધાનપદ.

સાત્યહવ્ય પુ. ગોરનું નામ છે.

સુવિનીત પુ. ન. સ્ત્રી. નત્ર.

અખંડ અવિરતમ્ કિ. વિ.

આગેવાનશીતુરી પ્રધાનરાજદ્રોહિન પુ.

ઇમાનદારીથી ભક્ત્યા, નિષ્ઠ્યા.

ઓસડ ઔષધ ન; ઔષધિ સ્ત્રી.

કાગળ પત્રક ન.

ખાધ કુલ્યા સ્ત્રી.

ખેતીવાડીના કામ માટે કૃષિહેતો,
કૃષિકર્મણે.

ગરીબાધ દારિદ્ર્ય ન; દુર્ગતિ સ્ત્રી.

ધરડાઓનું પિતૃપૈતામહ પુ. ન. સ્ત્રી.

છાપરું છાદિસ્ પટલ ન.

દુઃખકારક વ્યથાકર પુ. ન. સ્ત્રી.

પીંડાકર પુ. ન. સ્ત્રી.

નાગ ફણિન પુ; નાગ પુ.

પરેલું નિયન્ત્રિત કર્મણિ બૂ. ફ.

નિવર કર્મણિ બૂ. ફ.

પાંચરૂં પજાર પુ.

બળર પળ્યવીધિકા સ્ત્રી; આપણ પુ.

લુકો કોદ પુ; ચૂર્ણ ન.

મીલકત રિક્ત્ય ન; વિત્ત ન.

મેહેલું ઉપાલમ્મ પુ.

મેળણીદાર મુમાપક પુ

યજ્ઞદત્ત યજ્ઞદત્ત પુ.

રાજ્ય મહાવવાનો જુઓ રાજ્ય-
ધુરા સ્ત્રી.

રાજધાની રાજધાની સ્ત્રી.

૩. તૂલ પુ; વિષ્ણુ પુ.

રામ વ્યાધિ પુ.

વેપારી વણિજ પુ.

સંબંધ રાખતું સંગત બુ. ક.

સંગચ્છમાન વર્તમાન ક.

ભાગ ૨ જો.

આશીર્વાદાર્થ.

૧. પરસ્મૈપદના આ અર્થના પ્રત્યયો હસ્તનમૂતકાળના પ્રત્યયોની પહેલાં યાસ્ લગાડવાથી થાય છે. ૩. પુ. બ. વ. યાસુઃ છે, અને ૩જા અને ૨ જા પુરૂષના એ. વ. પ્રત્યય ત્ ને સ્ પહેલાં યાસ્ ના સ્ નો લોપ થાય છે.

૨. વિધ્યર્થ આત્મનેપદના પ્રત્યયોમાં આવેલા ત્ ને ચૂ પૂર્વે સ્ લગાડાય છે. આશીર્વાદાર્થ આત્મનેપદ પ્રત્યયો બેજ સમજવા. વીધ્યમનું વીક્ષ્મ ૪ ૩. ૧૪ પાઠમાં લખ્યા પ્રમાણે થાય છે.

૩. પરસ્મૈપદ પ્રત્યય અવિકારી છે અને આત્મનેપદના વિકારી છે.

પરસ્મૈપદી રૂપોના નિયમો.

૪. ૨ અ. બ. ક. ઇ. ક. ગ. પાઠ ૧૫ મો ભાગ બીજાની કલમો અહિં કામ લાગે છે.

૫. પાઠ ૧૫ ભાગ ૨ જામાં લખેલા ધાતુઓના અન્ત્યસ્વરનો અહિં પણુ એ થાય છે.

૬. આકારાન્ત ધાતુઓના આની પૂર્વે જોડાક્ષર આવેથી આનો એ વિકલ્પે કરે છે. જેમકે ગ્લે-ગ્લેયાત્-ગ્લાયાત્-ગ્લેયાસ્તામ્-ગ્લાયાસ્તામ્ ૪૦

આત્મનેપદી રૂપો.

૭. સેટ્ ધાતુની પછી પ્રત્યય પૂર્વે હ મૂકવામાં આવે છે, અને જેટ પછી વિકલ્પે હ મૂકાય છે.

૮. દીર્ઘ જ્ઞકારાન્ત ધાતુ, જે જ્ઞની પૂર્વે જ્ઞેડાક્ષર આવે તો (દ્વસ્વ) જ્ઞકારાન્ત ધાતુઓ; અને વૃ વિકલ્પે ૬ લે છે; જેમકે વૃ-વરિષીષ્ટ, વૃષીષ્ટ (નીચેનો નીચમ) ને સ્ત-સ્તરિષીષ્ટ, સ્તૃષીષ્ટ.

૯. જ્યારે પ્રત્યની પૂર્વે ૬ આવતી નથી ત્યારે અન્ત્ય જ્ઞ અથવા જ્ઞ નો અથવા ઉપાન્ત્ય સ્વરનો ગુણ થતો નથી. હ-હૃષીષ્ટ. સ્તૃ-સ્ત-રિષીષ્ટ, સ્તીર્ષીષ્ટ, ને મુચ્-મુક્ષીષ્ટ.

૧૦. ગણકાર્ય રહિતકાળોના તૈયાર કરેલા અંગોને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થતા સંલભેદના નિયમો ઉપરાંત પાઠ ૧૫. ૩ જ કલમ આ અર્થમાં પણ લાગુ છે.

જ્ઞ પરસ્મેપદ.

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	ક્રિયાસમ્	ક્રિયાસ્વ	ક્રિયાસ્મ
૨ જે ,,	ક્રિયાઃ	ક્રિયાસ્તમ્	ક્રિયાસ્ત
૩ જે ,,	ક્રિયાત્	ક્રિયાસ્તામ્	ક્રિયાસુઃ

જ્ઞ આત્મનેપદ.

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧ લો પુ.	કૃષીય	કૃષીવહિ	કૃષીમહિ
૨ જે ,,	કૃષીષ્ટાઃ	કૃષીયાસ્થામ્	કૃષીઢ્ઢમ્
૩ જે ,,	કૃષીષ્ટ	કૃષીયાસ્તામ્	કૃષીરન્

(અ) પ્રત્યયને લાગુ પડતા નિયમો આપી નીચેનાં રૂપો સમજાવો:—

દિશ્યાત્, દિક્ષીષ્ટ, રુધ્યાત્, રુત્સીષ્ટ, ઉચ્યાત્, સ્મર્યાત્, સ્તર્યાત્, નીયાત્, નેષીષ્ટ, દેયાત્, દાસીષ્ટ, ઘાક્ષીષ્ટ, ગાહિષીષ્ટ, ધ્રેયાત્, ધ્રાયાત્, તીર્યાત્, પૂર્યાત્, ઉહ્યાત્, વક્ષીષ્ટ, મોદિષીષ્ટ, ધુક્ષીષ્ટ, દુહ્યાત્.

(બ) નીચેના ધાતુઓનાં આશીર્વાદાર્થ રૂપો આપો:—હ, હ્રુ, વપ્, યજ્, સહ, નહ, સહ, લિહ, બન્ધ્, લે, હા, મિદ, મૂ, વૃત્, રુચ્, દુ, લૂ, સો, સ્તુ, ર, શાસ.



પાઠ ૨૫.

ધ્યછાદર્શક રૂપ.

૧. (અ) ધાતુને સ્ પ્રત્યય લગાડવામાં આવે છે. અને પછી સામાન્ય નિયમો (૫મો પાઠ અને ૨૨મા પાઠની ૩જી કલમો) પ્રમાણે ધાતુનો અભ્યાસ થાય છે, ગણકાર્યવાન કાળોમાં સૂ માં જ ઉમેરાય છે. (બ). અભ્યસિત અક્ષરમાં જ નોંધ થાય છે.

૨. ધાતુ સેટ છે કે અનિટ છે તે ઉપર ધ્યાન રાખી સની પહેલાં જ મૂકવી કે ન મૂકવી પણ નીચેના અપવાદ ધ્યાનમાં રાખવા.

(અ). પ્રહ, ગુહ, અને જે ધાતુને છેડે (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) ડ હોય તેને જ લાગતી નથી; જેમકે જિષ્ટ્વતિ, બુમૃષતિ.

(બ). ટ આત્મને૦ ષ આત્મને૦ કૃ, ગૃ. આટલા છટ્ટા ગણના ધાતુઓ અને સ્મિ, પૂ આત્મને૦ અઙ્ઙ, પ્રચ્છ, ઋ અને અશ્ એટલાને જ લાગે છે; જેમકે પિષ્ટ્વિષતિ, દિધરિષતિ, ધ૦

(ક). ઋ અથવા ઇવ્ અન્તે હોય એવા ધાતુઓ, અને વૃ, ઢમ્મ, ણિ, યુ, મૃ, અને જ્ઞપ્ ને જ વિકલ્પે લાગે છે; જેમકે *તુમૃષતિ કે દિદેવિષતિ; ણિ-શિશ્રીષતિ કે શિશ્રયિષતિ, ધ૦

૩. નીચેના અપવાદ ધ્યાનમાં રાખી ગુણ વિશેના સામાન્ય નિયમો ધાતુને લગાડવા:—

(અ) ઇ, ડ, ઋ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) અન્તે હોય એવા ધાતુઓ કે ઉપાન્ત્ય હોય એવા ધાતુઓમાં જ્યારે સૂ જે તેને લગાડવામાં આવે છે અને જ્યારે આ સૂ ની પૂર્વે જ આવતી નથી ત્યારે ગુણ થતો નથી. બુમૃષતિ, નિનીષતિ.

(બ). રુદ્, વિદ્ ને સુષ્ ગુણ પામતા નથી; જો સૂ ની પૂર્વે જ આગળ આવે તો જે ધાતુને ઉપાન્ત્યે (હ્રસ્વ) ઇ કે ડ હોય અને પહેલાં કોઈપણ વ્યંજન હોય અને અન્તે ય કે વ્ સિવાય વ્યંજન

જતન્ અને પત્ આ સ પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે સેટ છે.

હોય તે ધાતુ વિકલ્પે શુષ્ય પામે છે; જેમકે હરદિષતિ, મુમુદિષતે કે મુમોદિષતે ધત્યાદિ.

૪. સ પૂર્વે હ ન આવે ત્યારે અન્ય સ્વર લંબાય છે. જિજી-
વતિ (જિ 'જીવવું') હન્ માં પશ્ય જ લંબાય છે.

૫. અ. પ્રહ્, સ્વપ્ અને પ્રચ્છ માં રૂ અને ષ્ નો ઋ અને ઊ થાય છે; સુષુપ્સતિ.

૬. શુત માં યુ નો અભ્યસિત અક્ષરમાં હ થાય છે.

૭. નીચેના ધાતુઓમાં સ્વરનો હ થાય છે. અને ધાતુઓનો અભ્યાસ થતો નથી. મિ, મી, મા, દા, ધા અને દા, ધા ના અંગ-
વાળા ધાતુઓ રમ, લમ્, શક્, પત્, પદ્ આમાંના સ્વરાંત ધાતુઓને ત લાગે છે.

૮. આપ્ નું ઇચ્છાદર્શકરૂપ ઇંસતિ થાય છે. અને જાપ્ નાં જીંસતિ અને જિજ્ઞપયિષતિ થાય છે.

૯. દમ્ભ નાં ત્રણરૂપ થાય છે. ધિંસતિ, ધીંસતિ, દિદમ્ભસતિ, *તન્નાં તિતાંસતિ, તિતંસતિ, અને તિતનિષતિ થાય છે; અને પત્નાં પિત્સતિ અને પિપતિષતિ.

૧૦. પૂ આત્મનેપદનું પિપવિષતે અને યુ નું યિયવિષતિ.

૧૧. ઋ નું અરિષિષતિ અને ઇ+પ્રતિ 'ખાતરી થવી' પ્રતિષિષતિ હ 'જીવું' નું ગમ્ થાય છે.

૧૨. જિ ના જ્ ના ગ્ અભ્યસિત અક્ષર પછી થાય છે. હિ અને હન્ ના હ્ નો ઘ થાય છે. અને ચિ ના ચ્ નો ક્ વિકલ્પે થાય છે.

૧૩. ઇચ્છા દર્શક રૂપ પ્રેરકનાં અથવા દશમા ગણનાં અંગ ઉપ-
રથી સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે થાય છે.

૧૪. ૨૨ મા પાઠની ૪ થી કલમ પ્રેરક અને દશમા ગણના અંગ પરથી બનેલાં ઇચ્છા દર્શક રૂપોને લાગુ પડે છે.

૮. અ. ઇચ્છા દર્શક રૂપમાં જે મૂળમાં (પરસ્મેઽં કે આત્મને ના) પ્રત્યયો છે તેજ લાગે છે.

ખ. જ્ઞા, શ્રુ, સ્મૃ અને દૃશ્ નાં ઇચ્છા દર્શક રૂપો આત્મને પદી છે. કૃ+સ્-કૃ ૪. પ્રમાણે કેમકે ૨ પ્રમાણે સ્ ને હ લાગતી નથી. કીર ૯ મો. પાઠ ૧ લો. ઋ નો ગુણ થતો નથી ૩. (અ) ચિકીર્ ૧. (અ). પ્રમાણે પછી મ્ નો ષ થયો અને ૧. પ્રમાણે તેને જ લગાડયો એટલે ચિકીર્ષતિ સિદ્ધ થયું મ્ ધાતુ ૮. (અ). પ્રમાણે પરસ્મેપદી છે. મૃ+સ-મૃ-મૂર્-મુમૂર્-મુમૂર્ષતિ. મૃ+સ-મુમૂ ૧. (અ). પ્રમાણે મુમૂર્ષતિ એમાંના સ્ ને ૨. (અ). પ્રમાણે હ આવતી નથી. અને ૩ ૩ અ. પ્રમાણે ગુણ પામતો નથી. મહ્+સ-જપ્રહ્+સ કેમકે સ્ ની પૂર્વે ૨. (અ). પ્રમાણે હ આગળ આવતો નથી. જિગૃહ્ ૫. (અ). પ્રમાણે જિગૃહ્-જિઘૃહ્-જિઘૃહ્-જિઘૃકૃ+સતિ-જિઘૃક્ષતિ. ઘૃત્+સ-વિઘૃત્ ૫. (ખ). પ્રમાણે વિઘૃત્ કે વિઘૃત્ ૩. (ખ). પ્રમાણે સ્ ની પૂર્વે હ આગળ ૨. પ્રમાણે આંગ્યો અને ૮. (અ). પ્રમાણે આત્મનેપદ લાગ્યો એટલે વિઘૃત્ વિઘૃત્ ૩. (ખ). પ્રમાણે સ્ ની પૂર્વે હ આગળ ૨. પ્રમાણે આંગ્યો અને ૮. (અ). પ્રમાણે આત્મનેપદ લાગ્યા એટલે વિઘૃતિષતે કે વિઘૃતિષતે. મિદ્+સ-વિમિદ્. ૧. (અ). પ્રમાણે; ૩. (અ). પ્રમાણે ગુણ થતો નથી. એટલે વિમિત્સતિ.

૯. અ. ઇચ્છા દર્શક રૂપને ૩ લગાડયાથી 'ઇચ્છનાર' દર્શક નામ બને છે. આ ક્રિયાવચ્ચક નામે બીજી વિભક્તિનું નામ (કર્મ તરીકે) લે છે; જેમકે ચિકીર્ષુઃ કટમ્. (ખ). આ લગાડવાથી ભાવ વાચક નામ થાય છે; જેમકે જિજ્ઞાસા 'જાણવાની ઇચ્છા'

प्रारिप्सितस्य ग्रन्थस्याविपन्नरिसमाप्तय इष्टदेवतां स्तौति ।
स्वयंवरकाले सीतां लिप्सवो रावणादयो बहवो राजानो
विदेहाङ्गमुः ! किं तु रुद्रचतुर्नमयितुमशक्ताः सर्वे मग्नाशा
बभूवुः ।

अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव ।

पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरोदुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥

ब्रह्मतत्त्वं जिज्ञासमानः कश्चिदाचार्यमुपेत्याध्यापय भो
ब्रह्मेत्युवाच ।

तस्यां सभायामेव दुर्योधनं गदाघातेन जिघांसुर्भीमसेनो
युधिष्ठिरेण निवारितः ।

यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरम् ।

अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्रयाकुलः ॥

प्रासादतलमारुरुक्षुः सोपानपङ्क्तिषु पदं निचसे ।

युरोपीयवैभवं दिदृक्षमाणाः प्रतिसंवत्सरं कतिचिद्भरत-
खण्डीया अङ्गभूम्यादिदेशानग्निनौकाभिर्गच्छन्ति ।

ब्राह्मणो बुभूषू राजर्षिविश्वामित्र उग्रं तपश्चक्रे ।

प्रभूतवर्षणादस्या नद्याः कूलं पिपतिषति । तदस्मिन्मा पदं
निधेहि ।

सूर्यवंशसंभवाना राज्ञां यशो जिगासुः कालिदास आह ।

ऋ सूर्यप्रभवो वंशः ऋ चाल्पविषया मतिः ।

तितीर्षुर्दुस्तरं मोहाबुडुपेनास्मि सागरम् ॥

भूरि धनमादित्सुना बलेनाबुगम्यमानः शरदारम्भे दिगन्ता-
ङ्गिगीषू रघुरयोध्यायाः प्रतस्थे ।

बटुमुपनिनीषुराचार्यः स्वाधिकारसिद्धये कृच्छ्रत्रयं कुर्यात् ।

राजगृहं प्रविविक्षुर्ऋषिकुमारको हठाग्निःसारितो दुर्विनीतै-
र्द्धारपालैः ।

આત્મનઃ કૌશલે દિવ્યચિન્ત્યજ્ઞના મહાન્તં કાલમનુત્યત ।

અર્થયન્તે દ્વિજન્માનો તસ્માદર્થે ચિયક્ષવઃ ।

અર્થોપયત્યસૌ સમ્યગ્ દુર્બુદ્ધ વૈદિકં વચઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. કૂતરો મરવામાં છે* (મૃ); તેને છેડો નહિ.
૨. ઝાડની ડાળીને નમાવવાની ઇચ્છા કરી (નમ પ્રેરક) હાથ ઉઠાવ્યો.
૩. ધણું સખત તોશાન ચઢી આવ્યું, સૂર્ય દેખાતો બંધ થયો, અને જાણે પવન બધાં ઝાડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવા માંગતો હોય (ઉદ્-મૂલ) અને બધાં ધરનો નાશ કરવા ઇચ્છતો હોય એવું લાગ્યું. (મઞ્જ).
૪. હજારો વર્ષ સુધી વિશ્વાભિન્ને તપશ્ચર્યા કરી અને ત્યાં સુધીમાં તેનું શરીર બ્રહ્મના તન્માત્ર તત્વથી દીપિત થયું અને પોતાના અદ્ભુત તેજથી આખી સૃષ્ટિને આળી નાંખવાની તૈયારીમાં હોય એમ દેખાયું (દહ).
૫. પોતાનાં સમાં પોતાની સાથે લઢવાને તૈયાર (યુધ્) જોઈને તેનું મોં કીકું પડ્યું.
૬. આ છોકરું ઉંઘવામાં છે. (સ્વપ્); પારણે સુવાડો અને અને તેને જુલાથી ઉઘાડો.
૭. એક માણસ બારણે ઉભો છે. જરૂરના કામ માટે તમારી સાથે બોલવા ઇચ્છે છે. (વચ્)
૮. જે આ સંસાર બન્ધનથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે (મુચ્) તેણે તત્વદર્શી પાસે જવું, બ્રહ્મને જાણખી તેનું ધ્યાન ધરવું.

*જે જાડા અક્ષરમાં લખેલા છે તેને ઠેકાણે ઇચ્છાદર્શકરૂપ વાપરવું.

૯. જે પુનર્વિવાહનો રિવાજ ચલાવવા માંગે છે (પ્રત્યક્ષ પ્રેરક). તેણે તે કામ એકદમ શરૂ કરવું, વિવાહનો વખત ગયો છે.

૧૦. તે લડાઈમાં એક સિપાઈ હતો અને તે ધાયલ થવાથી ધણીજ તરસથી [પાણી પીવાની ઇચ્છાથી] (પા) પીડાયો.

૧૧. પોતાની તરવારથી ઘુબકેતુ એક ઋષીને પોતાનો શત્રુ જાણી મારવા જતો હતો (પ્રત્યક્ષ), ત્યારે મેં તેને હાથથી પકડ્યો.

૧૨. ગંગાના પવિત્ર પાણીમાં નાહવાની ધારણા રાખી (સ્ના) અને સાંખ્યદર્શન બણવાને બે વર્ષ ત્યાં રહેવાની ઇચ્છાથી (નિત્ય) હું કાશી ગયો.

૧૩. ફૂલ ભેગા કરવાની ઇચ્છાથી બે કન્યા બાગમાં ગઈ (અવત્તિ).

૧૪. સ્વયંભૂ ઇશ્વર, સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છાથી (સજ્) સર્વ અવકાશને ઢાંકી મૂકનાર પાણીની સપાટી ઉપર દેખાયા.

૧૫. જે પોપટ આજ સવારે પાંજરામાં પૂરાયો હતો તે ઉડી જવાની તૈયારીમાં છે (હી કે ઉદ્ગત).

શબ્દકોષ ૨૫.

અધિકાર પુ. કોઈ પણ ધર્મક્રિયા કરવાને યોગ્યતા.

અપરામ્બુનિધિ પુ. (અપર બીજો એટલે પશ્ચિમનો, અને અમ્બુનિધિ સમુદ્ર) પશ્ચિમ સમુદ્ર.

અભિચૈશ્વમ્ ક્રિ. વિ. (ચૈશ્વ પુ. ચેદિનો રાજા અને કૃષ્ણનો શત્રુ, એ શબ્દ ઉપરથી) ચેદ તરફ.

અમિતાપ પુ. ધણેજ બળતો તાપ. અર્થ ૧૦ મ. આત્મને યાચવું.

અર્ચાપય નામધાતુ. પરસ્મે ને આત્મને ૨૫૭ કરી સમજાવવું. અલ્પવિષયા સ્ત્રી. ટુંકા વિષયવાળી, ટુંકી.

અવિદ્ન પુ. સ્ત્રી. ન. વિંદનરહિત, ઇજ્જ વગરનું.

અસ્તગિરિ પુ. પશ્ચિમનો પર્વત જેના ઉપર સૂર્ય, ચન્દ્ર, અને તારા આશ્રમે છે એવું કહેવાય છે તે. આચાર્ય પુ. વિદ્યાર્થીને જનોઈ પહેરાવી વેદ શિખવે તે ધર્મગુરુ. આશા સ્ત્રી. ઉમેદ. હૃદયેવતા સ્ત્રી હૃદય, આરાધ્ય દેવતા, ડગ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. સખત, તીક્ષ્ણ. ડહુપ પુ. ન. ત્રાપો, કોટીઈ. ડળ્ળહવિ પુ. સૂર્ય. કતિચિત્ત સર્વં કેટલા એક. કાર્યદ્રયાકુલ પુ. ન. સ્ત્રી. એકજ વખતે જ વસ્તુઓ કરવાની હોવાથી બ્રહ્મ બ્રહ્મણી. કૂલ ન. કિનારો. કુચ્છત્રય ન. (કુચ્છ ન. પ્રાયશ્ચિત્ત અને ત્રય ત્રય) ત્રય પ્રાયશ્ચિત્ત. પ્રહ્નસમ સંગ્રહ કરવો, ભેગું કરવું. દિગ્નંત પુ. દિશાઓનો છેડો, બધી દિશાના દેશ. દુર્બલ પુ. ન. સ્ત્રી સમજવું કઠણ પડે એવું, મૂઠ. દ્વારપાલ પુ. દરવાન, દારરક્ષક. નીનડપ જનોઈ દેવું; ઉપનય કરવું. પક્ષિ સ્ત્રી. હાર, લીટી. પત્ન+અગ્નિ કોઈની તરફ કહેવું.

પરિસ્માસિ સ્ત્રી. છેડો, સંપૂર્ણત્વ. પ્રચ્છ પુ. ન. સ્ત્રી. બળતું ઉઘ. ચલ ન. સૈન્ય. મમ મન્જુ 'નાશ કરવો' નો કર્મણિ ભૂ. કૃ; નાશ પામેલું. મૂરિ પુ. ન. સ્ત્રી. ધણું. મુર પુ. વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના શત્રુનું નામ છે. યુરોપીય પુ. ન. સ્ત્રી. યુરોપખંડનું. રહ્ન+અગ્નિ ચઢવું. વર્ષણ ન. વરસવું, વરસાદ. વૃ ૧૦ ગ+નિ સામા થવું, વારવું. વૈદિક પુ. ન. સ્ત્રી. વેદનું. સંમવ પુ. જન્મ. સાંલ્ય ન. એક દર્શન એટલે શાસ્ત્રનું નામ છે. સિદ્ધિ સ્ત્રી. સંપૂર્ણત્વ. સૂ (પ્રેરક) + નિર્ હાંકી કાઢવું. કાઠી મૂકવું. સૂર્યવંશ પુ. સૂર્યનું કુળ. સોપાન ન. દાદર, પમથીઆં. હટાત્ કિ. વિ. જોરજીલમથી. ઉગ્રામવું નમ્+ઉદ્ પ્રેરક. ઘોડીક પ્રેક્ષા સ્ત્રી. ચમત્કારિ અદ્ભુત પુ. ન. સ્ત્રી. છેડવું છુદ. તકરાર વાદવિવાદ પુ.

તત્ત્વજ્ઞથુનાર તત્ત્વવિદ્ પુ.
તન્માત્ર તન્માત્ર ન.
તીક્ષ્ણ પ્રબલ પુ. ન. સ્ત્રી. બલીયસ્
પુ ન. સ્ત્રી.
તેજસ્વી દેહીપ્યમાન પુ. ન સ્ત્રી.
વિભ્રાજમાન વર્તમાન કૃ.
દીપતું ઉત્તેજિત કર્મણિ ભૂ કૃ.
ઉદીપિત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
ન દેખાઈ શકે એવું અદૃશ્ય પુ.
સ્ત્રી. ન.
પાંજર પજર પુ.

પીડાયું, પીડાયહું આર્ત ભૂ. કૃ.
અર્ધિત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
શીકું પાણ્ડુ પુ. ન. સ્ત્રી. વિવર્ણ
પુ. ન. સ્ત્રી.
બન્ધ બન્ધન ન; નિગડ પુ. ન.
રૂઢી વિધિ પુ; પદ્ધતિ સ્ત્રી.
સખત પ્રચ્છંદ પુ. ન. સ્ત્રી.
સગું જ્ઞાતિ પુ; વન્ધુ પુ.
હિંડોળવું દોલય નામધાતુ, આ-
ન્દોલય નામ ધાતુ.

પાઠ ૨૬.

ધાતુસાધિત શબ્દો.

૧. સેટ્ ધાતુઓ પછી અવ્યયી કૃદન્તના પ્રત્યય તુચ્ચ ની પૂર્વે
હ લાગે છે. અનિટ્ ધાતુઓને લાગતી નથી. જે વિકલ્પે સેટ્ હોય છે
તેને વિકલ્પે લાગે છે.

૨. અ. ભૂતકૃદન્તનો ત અવિકારી પ્રત્યય* તરીકે ગણાય છે.
તેથી ગુણ થતો નથી. અને ૧લાનો હ્રો, અને ૧૪ માનો, ૪ નિયમ
લાગુ પડે છે. ક-કૃત, વદ્-ઉદિત.

ખ. સેટ્ ધાતુઓને લગાડાતી ૬ વિશેનો સામાન્ય નિયમ
ખાનમાં રાખવો. તેપણ કેટલાએકને તે લાગુ પડતો નથી.

ક. નીચેના ધાતુઓને ૬ લાગતી નથી.

(૧). અંત્ય ઉ, ળ ને ઋ વાળા ધાતુઓ. જેમકે હુ-હુત, મુ-મૂત.
કૃ-કીર્ણ.

*એટલે અંગમાં ગુણ કે વૃદ્ધિ ન કરાવે એવો પ્રત્યય.

(૨). અને બીજા ધાતુઓ જે કોઇ પણ પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે હ બે છે. ઇષ્-ઇષ્ટ. (પાઠ ૧૫ મો. ૨ જો બુઓ) દમ્મ-દમ્બ ૨. ક. પાઠ ૨૫ મો. સિવ્-સ્યુત* પાઠ ૨૫ ૨ ક. મુહ્-મુગ્ધ, કે મૂઢ (૬, પાઠ ૧૩ મો. અને ૧ અ. પાઠ ૧૪ મો.), કમ્-ક્રાન્ત (૬ અ. પાઠ ૨૪ મો.) અને બીજા કેટલાક વધારે પણ છે.

ક. અન્ત્ય દ્ અને ર્ ની પછી ત ને બદલે ન આવે છે; મિદ્-મિન્ન, શુ-શીર્ણ.

છ. આકારાન્ત ધાતુ હોય અને તેને આદિએ ય્, વૃ, ર્ કે લ્ વાળા જોડાક્ષર હોય તોપણ ત નો ન થાય છે. અને વળી બીજા કેટલાક ધાતુ પછી પણ ત નો ન થાય છે.

અપવાદ:-હુદ્, વિદ્, ૭ મ. હન્દ્, ત્રે, ઘા, અને હ્રી એટલામાં ત ને બદલે ન વિકલ્પે થાય છે, અને ઘ્યે, ક્યા અને મદ્ પછી ત નો ન થતો નથી.

ક. શી, સ્વિદ્ ૧ મ. મિદ્, ક્વિદ્, અને ષ્ઠ્ એટલા બ્યારે હ બે છે ત્યારે તેમના સ્વરનો શુણ્ થાય છે.

ગ. યમ્, રમ્, નમ્, ગમ્, હન્, મન્, તન્, ક્ષણ્, ક્ષિણ્, ક્રળ્ અને વન્ના અનુનાસિકનો ભોપ થાય છે; જેમકે ગમ્ નો ગત્, ને તન્ નો તત્.

હ. આ સિવાયના જે ધાતુને છેડે અમ્ ને અન્ હોય તેવા ધાતુઓ બ્યારે હ લેતા નથી ત્યારે તેમનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે; શમ્-શાન્ત, ક્ષમ્-ક્ષાન્ત, દમ્-દાન્ત. પાઠ ૨૬ અ.

ઘ. બ્યારે ત પૂર્વે હ લાગતી નથી ત્યારે ઉપાન્ત્ય અનુનાસિકનો ભોપ થાય છે; રઙ્ગ-રક્ત, અઙ્ગ-અક્ત.

*અંતસ્થ અથવા અનુનાસિક સિવાય કોઇપણ વ્યંજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અન્ત્ય વ્નો ઝ થાય છે; અને ઝ પૂર્વના અ કે આ જોડે મળે ત્યારે બે સ્વરોને ઠંકાણે ટકિ કે ઝો થાય છે.

૩. ં. કર્મણિ ભૂત કૃદન્તને વત લગાડયાથી કર્તરી ભૂત કૃદન્ત થાય છે; ક-કૃતવત, લ્મ-લઘ્વવત, કૃતવાન, લઘ્વવાન, પ્રથમા ંક વચન.

બ. સ્ત્રીલિંગ, હ ઉમેરવાથી થાય છે; કૃતવતી.

૪. ં. પરોક્ષભૂતકાળનું કર્તરિ કૃદન્ત. પરસ્મૈભાં વસ ને આત્મનેભાં આન અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વેના અંગને (જેવાકે ૩ પુ. બ. વ.) લગાડવાથી થાય છે.

બ. જ્યારે આ રૂપમાં ંકજ સ્વર હોય અને આ અન્તે હોયતો વસ પૂર્વે હ લાગે છે. ઘસને પશુ હ લાગે છે; જેમકે દા-દ દિવસ, પત-પેતિવસ, ક-ચક્રવસ-ચક્રાળ, હ-જહવસ જહાળ.

ક. ગમ, હન, વિદ્ ૬ ગ; વિશ્, અને દૃશ પછી વસ વિકલ્પે હ લે છે; જેમકે ગમ-જગિવસ કે જગન્વસ.

૬. વસ અને આન પૂર્વે બન્ધ, અઙ્ ૫૦ ધાતુઓના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે. અને દીર્ઘ ઋ કારાન્ત ધાતુઓ ગુણ પામતા નથી; જેમકે આજિવસ, તિતીર્વસ. પહેલો ફેરફાર પરોક્ષભૂતકાળમાં થતો નથી, અને ળીળે થાય છે.

૭. પરોક્ષભૂતકાળનું ત્રીજા પુરૂષ બહુ વચનનું રૂપ કૃદન્તના અંગ તરીકે દ્વિતીયા બ. વ. થી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ગણવું. આજ અંગ સ્ત્રીલિંગની નિશાની હ પૂર્વે અને નપુ. સકલિંગના પ્રથમા, દ્વિતીયા અને સંબોધન દ્વિવચનમાં લેવાય છે. ચિક્રીવસ-ચિક્રિયુષા ત, ં. ચિક્રિયુષી સ્ત્રી; જગન્વસ કે જગિવસ ઉપરથી જગ્મુષા ત. ં; જગ્મુષી સ્ત્રી.

અમુક બાબતમાં આ રૂપમાં (૬) પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે.

૫. સામાન્ય ભવિષ્યકાળનું કૃદન્ત કરવું હોયતો પરસ્મૈપદમાં અત્ અને આત્મને પદમાં માન પ્રત્યય રહિત તે કાળના અંગને લગાડ

વાથી થાય છે. પૂર્વના અને અત્ પહેલાં ભોપ થાય છે. કરિષ્યમાણ. કરનાર. (કર્મણિમાં) કરનાર. દ્રશ્યત 'જ્ઞેનાર; જ્ઞેવાનો; દ્રશ્યમાણ 'દિખાવાતુ' 'દિખનાર'. સ્વત તું સ્ત્રીલિંગ સ્યન્તી કે સ્યતી થાય છે.

૬. અ. અવ્યયભૂતકૃદન્તનો ત્વા પ્રત્યય સેદ્ ધાતુ પૂર્વે અને ધાતુને અન્તે અમ્ ને અન્ આવે તે સેદ્ ધાતુ પૂર્વે વિકલ્પે હ લે છે.

ખ. આ અવિકારી પ્રત્યય છે. પણ જ્યારે તેની પૂર્વે હ આવે ત્યારે સ્વરનો શુણ્ઠ થાય છે.

ક. ઉપર કહેલા ૨. ગ. ને હ. ત્વા પૂર્વે હ ન લાગે ત્યારે કામ લાગે છે. તન્-તત્વા કે તનિત્વા. ૬. અ. પ્રમાણે ને આ નિયમ પ્રમાણેમન્-મત્વા, શમ્-શાન્ત્વા કે શમિત્વા ઇ.

ડ. યમ્, રમ્, ગમ્ અને નમ્ અવ્યયભૂતકૃદન્તના ય પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે અનુનાસિકનો ભોપ થાય છે. જે ધાતુઓ (૨. ગ) માં ઉપર આપેલા છે તેમાંના બાકીના ધાતુઓમાં જરૂર ભોપ થાય છે.

૭. અ. વિધ્યર્થ + કર્મણિ કૃદન્તના પ્રત્યય તવ્ય અને અનીય અને ય છે.

ખ. તવ્ય અને અનિય પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય ઇસ્વ સ્વરનો શુણ્ઠ થાય છે.

ક. તવ્યમાં સેદ્ ધાતુ પૂર્વે હ લાગે છે.

ડ. ૧. ય પૂર્વે અન્ત્ય અને ઉપાન્ત્ય હ અને ઝ નો શુણ્ઠ થાય છે. અન્ત્ય ઓ નો અઙ્ થાય છે; જેમકે કુ-કો-કવ્ય, ની-નેય,

૨. અન્ત્ય આ નો ઇ થાય છે. દા-દેય.

૩. ઋ કારાન્ત ધાતુઓમાં ઋ ની વૃદ્ધિ થાય છે. ક-કાર્ય.

†ધાતુ સકર્મક હોય તો કૃદન્ત 'કર્મણિ' થાય છે અને અકર્મક હોયતો 'ભાવે' થાય છે.

૪. ઇ, ઈ, ઉ, ં (પરસ્મે૦ ને આત્મને૦) ં, ળુષ્ અને ક ડિપા. ન્ત્ય હોય ંવો ધાતુઓ ય પૂર્વે પોતાના સ્વરમાં ફેરફાર થવા દેતા નથી. ડૂસ્વ સ્વર પછી ય પૂર્વે ત મૂકાય છે; જેમકે સ્તુત્ય. આ નિયમ કેટલાકને લાગતો નથી તે ધણા હોવાથી લખ્યા નથી.

૮. અ. ત અને અક પ્રત્યયોથી ધાતુ સૂચિત ક્રિયાકરનાર નામો બનાવાય.

ખ. ત પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ડિપાન્ત્ય ડૂસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ક. અક પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ડિપાન્ત્ય અ (મ્ અન્ત્ય હોય ંવો સેટ્ ધાતુના ડિપાન્ત્ય અ શિવાય) ની વૃદ્ધિ થાય છે. અને ખીળાં ડિપાન્ત્ય ડૂસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે; ની-નેત અને નાયક. વચ્-વક્ત અને વાચક. બુધ્-બોધ્ અને બોધક. શમ્-શમક. આ+ચમ્ -આચામક થાય છે.

ઘ. આ કારાન્ત ધાતુઓમાં આ અક પૂર્વે ય લાગે છે. સ્થા અને ડા ડપરથી સ્થાયક ને ડાયક.

ઙ. વૃદ્ધિ કરનાર ધાતુસાધિત પ્રત્યય પૂર્વે હન્ ના ન્ નોત થાય છે. ઘાતક. પાઠ ૨૪. ૧૯ જુઓ.

ઙ. ત નું જીલિંગ ત્રી અને અકનું ડકા અને કેટલીકવાર અકા થાય છે.

૯. અ ધાતુને અન, અ અને તિ લગાડ્યાથી ભાવવાચક નામ થાય છે.

ખ તિ અવિકારક પ્રત્ય છે. જૂતકૃદન્તની પૂર્વે જે ધાતુ-ઓમાં ફેરફાર થાય છે તેજ ફેરફાર ધણું કરીને તેની પૂર્વે ડાય છે; જેમકે વચ્-ઉત્તિ. મુચ્-મુત્તિ.

ક. અ પૂર્વે કેટલાક ધાતુઓમાં ગુણને કેટલાકમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અન પૂર્વે અન્ત્યસ્વર અને ડિપાન્ત્ય ડૂસ્વનો ગુણ થાય છે; જેમકે મૂ-માવ-મબન, જિ-જય, હન્-ઘાત-હનન, બુધ્-બોધ-બોધન.

૩. અન્ત્ય ક્ કે જ્ નો આ અ પૂર્વે ક્ કે ગ્ થાય છે;
થાય છે; જેમકે પચ્-પાક. યુજ્-યોગ.

૪. જે નામને છેડે તિ હોય તે સ્પીક્ષિંગ છે, અને જ હોય
તે પુલ્ક્ષિંગ છે, અને અન હોય તે નપુંસકલિંગ છે.

તસ્માદેવં વિદુષે બ્રાહ્મણાયૈવં ચક્રુષે ન ક્ષત્રિયો દુહ્યાત ।
રાજા યક્ષ્યમાણો બ્રાહ્મણં પુરોદધોત ।

*છન્દાંસિ વૈ દેવેભ્યો હવ્યમૂઢ્ઘા શ્રાન્તાનિ જઘનાર્ધે
યજ્ઞસ્ય તિષ્ઠન્તિ યથાશ્વો વાશ્વતરો વોહિવાંસ્તિષ્ઠેદેવમ્ ।

અસુરૈઃ સહ યોત્સ્યમાન ઇન્દ્રો વરુણસ્ય સાહાય્યં યયાચે ।
વરુણસાહાય્યં લબ્ધવતસ્તસ્માત્સર્વેઽસુરા અભિમયુઃ ।

વ્યર્થં મે જન્મ ન મયા કૃતં કર્તવ્યં ન ભુક્તં ભોક્તવ્યં
ન દૃષ્ટં દ્રષ્ટવ્યં ન શ્રુતં શ્રોતવ્યમ્ ।

નિષેદુર્ષાં રાક્ષીં દૃષ્ટ્વા દાસ્યોઽપિ સપત્નીવૃત્તં કથયિ-
ષ્યન્ત્યોઽધ્વસ્તસ્થુઃ ।

બ્રાહ્મણેભ્યો દત્તસર્વસ્વો રઘુઃ પ્રત્યગ્રાગતાયાર્થિને ધનં
દિત્સુઃ કુવેરાત્તન્નિષ્કૃપું ચક્રમે । કુવેરસ્તુ તેનામિયાસ્યમાન-
માત્માનં પ્રેક્ષ્ય સ્વયમેવ તસ્ય કોશે ધનવૃષ્ટિં પાતયામાસ ।
તત્સર્વં ધનમાત્મને દદિવાંસં રઘું વક્ષ્યમાણામાશિષં સોઽશ્યુવાચ ।

આશાસ્યમન્યત્પુનરુત્કભૂતં શ્રેયાંસિ સર્વાણ્યધિજગ્મુષસ્તે ।
પુત્રં લભસ્વાત્મગુણાનુરૂપં ભવન્તમીઙ્યં ભવતઃ પિતેવ ॥

તતો રઘુઃ પુત્રં પ્રાપાજં નામ । તં કતિભિઃ સંવત્સરૈર્વિ-
વાહયોગ્યદશં જ્ઞાત્વા સસૈન્યમિન્દુમતીસ્વયંવરાય વિદમાન્પ્રસ્થા-
પિતવાન્ ।

*યજ્ઞમાં જે મન્ત્ર બોલાય છે તેના છંદ દેવ પાસે બળીદાન
લઈ જાય છે એવી કલ્પના હોય છે.

માર્ગે નર્મદારોધસ્યેકરાત્રમુષિતવતસ્તસ્ય સેનાનિવેશો
 વન્યગજત્વમૃષિશાપાત્સમાપેદાનેન કેનચિદ્ગન્ધર્વેણ તુમુલ્હશ્ચક્રે ।
 તમાપતન્તં નૃપતેરવધ્યો ઘન્યઃ કરીતિ શ્રુતવાન્કુમારઃ ।
 નિવર્તયિષ્યન્વિશિષ્ણેન કુમ્ભે જઘ્ન નાત્યાયતકૃષ્ણાપઃ ॥
 સ વિદ્માત્રઃ* સ્વીયં દિવ્યં રૂપં પ્રાપ । તતઃ પ્રજહુષે-
 ઽપ્યાત્મન ઉપચક્રુષેઽજાય સંમોહનાશ્યમસ્ત્ર દદૌ ।
 एवं તયોરધ્વનિ દૈવયોગાદાસે વૃષોઃ સશ્યમચિન્ત્યહેતુ ।
 ઇકો યયૌ ચૈત્રરથપ્રદેશાન્સૌરાજ્યરમ્યાનપરો વિદર્ભાન્ ॥
 તં નગરોપકળ્પે તસ્થિવાંસં તદાગમનદૃષ્ટો વિદર્ભનાથઃ
 પ્રત્યુજ્જગામ નગરં ચાનીય સર્વાં સત્ક્રિયાં ચકાર ।
 ત્રિલોક્યદીપકે દેવે લોકાન્તરમુપેયુષિ ।
 તમસ્તાન્તમભૂદ્વિશ્વં કઃ સુખી મહદાપદિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. નિષાદ કે જાણે કોંય પક્ષીની જોડમાંથી એકને મારી* નાંખ્યું હતું (હન) તેને વાલ્મીકીએ શ્રાપ દીધો.
૨. જે રાજકુમારે તેને સો ગાયો આપવા વચન આપ્યું હતું (પ્રતિ+શ્રુ) તે ઋષીએ આશીર્વાદ દીધો.
૩. પાંડવો જ્યારે વર્ષાવતી જવાની તૈયારીમાં હતા ત્યારે વિદુરે તેમને સિખામણ દીધી.

* નામ પછી જ્યારે માત્ર પ્રત્યય આવે ત્યારે તે પ્રત્યયને અર્થ 'માત્ર' 'ફક્ત' થાય છે.; વિષ્ણુમાત્ર 'ધાયસ થતા વાતજ'

x જે શબ્દો અને શબ્દ સમુદાયો જાડા અક્ષરમાં લખેલાં છે તેને ઠેકાણે કૃદન્ત વાપરવા.

૪. તેણે શહેર ખાળ્યું તે પહેલાં સેનાપતિએ તેમાંથી બધાં
ઘેરાં છોકરાંને બહાર લઇ લીધાં (મમ કે દ્વ).

૫. તેને પૈસા પાછો આપવાનું કહેતાં પહેલાં (દિશ+આ)
ન્યાયાધિશે ઘરોઘર ચાલવા શિખામણ આપી.

૬. કાશીમાંથી યજ્ઞદત્તને જવાની રજા મળી તે પહેલાં
(અનુ+જ્ઞા) દેવદત્તે તેને કરેલાં પાપો માટે તપ કરવા કહ્યું.

૭. પતિને ઘેર જ્યારે શકુન્તલાને મોકલવાની હતી ત્યારે
કણ્વે તેને અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવા કહ્યું અને પોતાની મોટાઇ
માટે મગર ન થવા શિખામણ આપી. (પ્ર+દિ) કે (પ્ર+દષ)

૮ જે ઘરેણાં વિષયને આપવાના છે (દા) તે ધણા સારા
ને કિંમતી છે.

૯. ઝાડ કપાવવાનું છે. (છિદ્).

૧૦. તેણે આ વિચિત્ર સંદેશો મોકલ્યો તેમાંથી શું સમજવાનું
(બુધ્) ?

૧૧. જરાસંધ જેણે બધા રાજાઓને હત્યા હતા (જિ) અને
કેદ કયાં હતા તે કૃષ્ણ અને બીમથી મરાયો.

૧૨. તેના વચન વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી (વિ+શ્વસ).
અને તેનાં કાર્યો નિન્દા કરવા યોગ્ય છે. (નિન્દ).

૧૩. તે ખાવા યોગ્ય નથી (મદ્ કે અભિ+અવ+દ્ર) કે પીવા
યોગ્ય નથી. (પા) આપણે શા માટે શોધવું ?

૧૪. તેણે ડાહ્યાપણનાં ચિન્હો બતાવ્યાં હવે તેને મૂર્ખ ગણવાનો
નથી (મન).



શબ્દકોષ ૨૬.

અજ પુ. રધુના દીકરાનું નામ છે.
અત્યાયત ક્રિ. વિ. અથવા વિ પુ.
ન. સ્ત્રી. ધણું વેગળું. ધણું.
લાંચું.

અધસ્ ક્રિ. વિ. નીચે.
અનુરૂપ પુ. ન. સ્ત્રી. મળતું.
અશ્વતર પુ. અશ્વર.

આહ્યા સ્ત્રી. નામ.
ઇન્દુમતી સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ છે.
ઉપકણ્ઠ ન. ગામ અથવા શેહેરની
પાસેની જગ્યા, પાધર. સીમ.
કુમ્મ પુ. હાથીના કપાળના ભાગ
ઉપરનો ગોળો.

કૃ+ઉપ ઉપકાર કરવો.
ગમ+પ્રતિ+ઉદ્ સામું જવું.
ચૈત્રરથ પુ. ગન્ધર્વનો દેશ.
છન્દસ્ ન. પિંગળ.

જઘનાર્ધ ન. (જઘન ન. કેડ, સ્ત્રી
કટિનો પૂર્વ ભાગ, અને અર્ધ
અડધું) પાછલો ભાગ.

તન્ ૪ મ. પરસ્મૈ ૦ દુઃખી થવું.
દીપક પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રકાશમાન
કરનાર.

ધા+પુરસ્ કોપને ગોર બનાવવો.
નર્મદા સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.
પુનરુક્તમૂત પુ. ન. સ્ત્રી. (પુનરુક્ત

ફરીથી કહેલું અથવા ફરીથી
કહેલી વાત, અને મૂત થયેલું)
ફરીથી કહેવા જેવું.

પ્રત્યગ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. અથવા ક્રિ.
વિ. નવું, તાજું.

પ્રદેશ પુ. મુલક,
રોધસ્ ન. કિનારા.

લોકાન્તરમ ન. (અન્યલોકઃ
લોકાન્તરમ) બીજી દુનીયા.

વચ્+આશિષમ્ આશીર્વાદ દેવો.
વન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. રાની અથવા
વનનું.

વરુણ પુ. સમુદ્રનો દેવતા.

વિદર્ભ પુ. (બ. વ. માં વપરાય છે)
દેશનું નામ છે. હાલ જેને વરાહ
પ્રાન્ત કહેછે તે દેશ.

વિશિષ્ઠ પુ. બાણ.

વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ.

શાપ પુ. આપ.

શાસ્+આ આત્મને ૦ ૨ ગ. ધચ્છવું,
આશિષ દેવી.

સંમોહન ન. એક અદ્ભુત અભનું
નામ છે

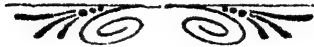
સત્ક્રિયા સ્ત્રી પરાણુગત, સત્કાર.
સપત્ની સ્ત્રી. સોયક.

સર્વસ્વ ન. (સર્વ સધળું અને
સ્વ ન.) બધી મીલકત, બધી
માલમતા.

સેનાનિવેશ પુ. લશ્કરની છાવણી.
સૌરાજ્ય ન સાઈ રાજ.
હવ્ય ન. બળિદાન.

કિમતી મદાર્હ પુ. ન. સ્ત્રી.
કેદ કરવું કારાગૃહે નિક્ષિપ્.
ક્રોચ (એક જાતનું પક્ષી છે)
ક્રોચ પુ.
જરાસંધ (મગધ દેશના એક
રાજાનું નામ છે) જરાસંધ પુ.
તરૈહવાર વિલક્ષણ પુ. ન. સ્ત્રી.
નિષાદ (એક જંગલી જાતનું
અથવા તે જાતના સખસનું
નામ) નિષાદ પુ.

નિશાની ચિહ્ન ન.
પાણું આપવું પ્રતિનદા.
પ્રદક્ષિણા કરવી પ્રદક્ષિણીકૃ.
મગદર ઉત્તિસ્ત કર્મણિ બૂ. ફ.
ઉત્સેકિનની સ્ત્રી.
યોગ્ય રીતે ચાલવું સદાચાર પ્રતિ
પદ, સદાચારેણ વૃત્.
વારણાવતી (એક જગ્યાનું નામ
છે) વારણાવતી સ્ત્રી
વિદુર (વિશેષ નામ છે) વિદુર પુ.



મનોયત્ન માટે ચુંટી કાઢેલા પાઠ.

૧ (પેતરેય બ્રાહ્મણ-પશ્ચિમ ૭).

હરિશ્ચન્દ્રો હ વૈધસ પેશ્વાકો રાજાઽપુત્ર *માસ । તસ્ય
હ શતં જાયા ષભૂહુઃ । તાસુ પુત્રં ન લેમે । તસ્ય હ પર્વત-
નારદૌ ગૃહ ઋષતુઃ । સ હ નારદં પપ્રચ્છ ।

યન્નિવમં પુત્રમિચ્છન્તિ યે વિજ્ઞાનન્તિ યે ચ ન ।

કિંસ્વિત્પુત્રેણ વિન્દતે તન્મ આચક્ષ્વ નારદ ॥ ઇતિ ।

સ એકયા× પૃષ્ઠો દશમિઃ+ પ્રત્યુવાચ ।

ઋણમસ્મિઃ ‡ ન્તસંનયત્યમૃતત્વં ચ ગચ્છતિ ।

પિતા પુત્રસ્ય જાતસ્ય પદ્યેષ્ઠેજીવતો મુક્તમ ॥

યાવન્તઃ પૃથિવ્યાં ભોગા યાવન્તો જાતશેલ્લિ ।

યાવન્તો અપ્સુ પ્રાણિનાં મૃયાન્પુત્રે પિતુસ્તતઃ ॥

શશ્વત્પુત્રેણ પિતરોઽત્વાયન્બહુલં તમઃ ।

* * * * *

અથૈનમુવાચ વરુણં રાજાનમુપધાઘ પુત્રો મે જાયતાં તેન
ત્વા યજા ઇતિ । તથેતિ । સ વરુણં રાજાનમુપસસાર પુત્રો
મે જાયતાં તેન ત્વા યજા ઇતિ । તથેતિ । તસ્ય હ પુત્રો જજ્ઞે
રોહિતો નામ । તં હોવાચાજનિ તે વૈ પુત્રો યજસ્વ માનેનેતિ ।
સ હોવાચ યદા વૈ પશુર્નિર્દશો ભવત્યથ સ મેધ્યો ભવતિ

*અસ્ 'હોવું', એના પરાક્ષભૂતકાળ. કાબ્યાદિપુસ્તકોમાં આમ
યુક્તપરાક્ષભૂતકાળ અનાવવામાં માત્ર સહાયકારક ક્રિયાપદ તરીકે
વપરાય છે.

×આની પછી ગાથા એટલે 'શ્લોક' શબ્દ સમજવો.

+આ શ્લોકની ફક્ત અઢી લીટી આપેલી છે.

‡અન્ય ન અને સુ વચ્ચે ત વિકલ્પે મૂકાય છે.

निर्दंशो न्वस्त्वथ त्वा यजा इति । तथेति । स ह निर्दंश
 आस । तं होवाच निर्दंशो न्वभूद्यजस्व मानेनेति । स होवाच
 यदा वै पशोर्दन्ता जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य
 जायन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ता जज्ञिरे ।
 तं होवाचाज्ञत वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच
 यदा वै पशोर्दन्ताः पद्यन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य
 पद्यन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पेदिरे ।
 तं होवाचापत्सत वा अस्य दन्ता यजस्वमानेनेति । स होवाच
 यदा वै पशोर्दन्ताः पुनर्जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता
 न्वस्य पुनर्जायन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह
 दन्ताः पुनर्जज्ञिरे । तं होवाचाज्ञत वा अस्य पुनर्दन्ता यजस्व
 मानेनेति । स होवाच यदा वै क्षत्रियः संनाहुको भवत्यथ
 स मेध्यो भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ त्वा यजा इति । तथेति ।
 स ह संनाह प्रापत्तं होवाच संनाहं नु प्राप्नोद्यजस्व मानेनेति ।
 स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामन्त्रयामास ततार्यं वै मय्यं त्वामद
 दाद्धन्त त्वयाहमिमं यजा इति । स ह नेत्युक्त्वा धनुरादाया-
 रण्यमपातस्थौ । स संवत्सरमरण्ये चचार ।

अथ हैष्वाकं वरुणो जग्राह । तस्य होदरं जज्ञे । तदु
 ह रोहितः शुश्राव । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय तमिन्द्रः पुरुष-
 रूपेण पर्येत्योवाच ।

नानाभ्रान्ताय श्रीरस्तीति रोहित शुश्रुम ।

पापो नृषद्वरो जन इन्द्र इक्षरतः सखा ॥

चरेवेति । चरेवेति वै मा ब्राह्मणोऽबोचदिति ह द्वितीयं
 संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः
 पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

पुष्पिण्यौ चरतो जङ्घे भूष्णुरात्मा फालग्रहिः ।

*शरेऽस्य खर्वं पाप्मानः अमेण प्रपथे हताः ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ह ब्राह्मणोऽवोचदिति तृतीयं
संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुष
रूपेण पर्येत्योवाच ।

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः ।

शेते निपद्यमानस्व चराति चरतो भगः ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह चतुर्थं
संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः
पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः ।

उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरद् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह पञ्चमं
संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः
पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दति चरन्त्स्वाहुमुदुम्बरम् ।

सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तन्द्रयते चरन् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह षष्ठं संव-
त्सरमरण्ये चचार । सोऽजीगर्ते सौयवसिमृषिमशनया परीतम-
रण्य उपेयाय । तस्य ह त्रयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनशेषः
शुनोळाङ्गुल इति । तं होवाच ऋषेऽहं ते शतं ददाम्यहनेषामे-
केनात्मानं निष्क्रीणा इति । स ज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाच
न न्विममिति नो एवममिति कनिष्ठं माता । तौ ह मभ्यमे
संपादयान्चक्रतुः शुनःश्रेपे । तस्य ह शतं दत्त्वा स ब्रमादाय

સોઽરણ્યાદ્ગ્રામમેયાય । સ પિતરમેત્યોવાચ તત હન્તાહમનેના-
ત્માનં નિષ્ક્રીણા इति । સ વરુણં રાજાનમુપસસારાનેન ત્વા
યજા इति । તથેતિ ભૂયાન્વૈ બ્રાહ્મણઃ ક્રત્રિયાદિતિ વરુણ
હવાચ । તસ્મા એતં રાજસૂયં યજ્ઞક્રતું પ્રોવાચ । તમેતમાભિષે-
ચનીયે પુરુષં પશુમાલેમે ।

તસ્ય હ વિશ્વામિત્રો હોતાસીઝગદ્મિસ્મદ્યુર્ધ્વેઽરેઽઃ બ્રહ્મા-
યાસ્ય ઉગ્રાતા । તસ્મા ઉપાકૃતાય નિયોક્તારં ન વિવિદુઃ ।
સ ાવાચાઝીગર્તઃ સૌયવસિર્મહ્યમપરં શતં દક્ષાહમેનં નિયો-
ક્ત્યામીતિ । તસ્મા અપરં શતં દદુસ્તં સ* નિનિયોજ । તસ્મા
ઉપાકૃતાય નિયુક્તાયાપ્રીતાય પર્યંમ્રિકૃતાય વિશસિતારં ન
વિવિદુઃ । સ હોવાચાઝીગર્તઃ સૌયવસિર્મહ્યમપરં શતં દક્ષાહમેનં
વિશસિષ્યામીતિ । તસ્મા અપરં શતં દદુઃ । સોઽસિં નિઃશાન
પયાય । અથ હ શુનઃશેષ ફંક્ષાંચક્રેઽમાનુષમિષ વૈ મા વિશસિ-
પ્યન્તિ હન્તાહં દેવતાં ઉપધાધામીતિ । સ પ્રજાપતિમેવ પ્રથમં
દેવતાનામુપસસાર । તં પ્રજાપતિરુવાચાગ્નિર્વૈ દેવાનાં નેદિષ્ટસ્તમેષો
પથાવેતિ । સોઽગ્નિમુપસસાર । તમગ્નિરુવાચ સવિતા વૈ પ્રસવના-
મીશે× તમેવોપધાવેતિ । સ સવિતારમુપસાર । તં સવિતોવાચ
વરુણાય વૈ રાજ્ઞે નિયુક્તોઽસીતિ તમેવોપધાવેતિ । સ વરુણં રાજા-
નમુપસસાર । તં વરુણ ઉવાચાગ્નિર્વૈ દેવાનાં મુખં સુહૃદયતમસ્તં નુ
સ્તુહ્યથ ત્વોત્સ્રક્ષ્યામ इति । સોઽગ્નિં તુષ્ટાવ । તમગ્નિરુવાચ વિશ્વાન્દે-
ન્સ્તુહ્યથ ત્વોત્સ્રક્ષ્યામ इति । સ વિશ્વાન્દેવાંસ્તુષ્ટાવ । તં વિશ્વદેવા
ઝચુરિન્દ્રો વૈ દેવાનામોઝિષ્ઠઃ ષલિષ્ઠઃ સહિષ્ઠઃ સત્તમઃ પારયિષ્ણુ

*આ ધાતુના પહેલા એક સ્વરને બદલે આ ઠેકાણે ઉપસર્ગના
દ્વિર્ભાવ થયો હોય એમ લાગે છે.

×વર્તમાનકાળ ૩ પુ. એ. ૧ ; નિયમ પ્રમાણે તો એ ૩૫
ફેરે થવું જોઈએ.

तमस्तं नु स्तुह्यथ त्वोत्सुक्याम इति । स इन्द्रः तुष्टाव ।
तस्मा इन्द्रः स्तूयमानः प्रीतो मनसा हिरण्यरथं ददौ ।
तमिन्द्र उवाचाश्विनौ नु स्तुह्यथ त्वोत्सुक्याम इति । सोऽश्विनौ
तुष्टाव । तमश्विना ऊचतुरुषसं नु स्तुह्यथ त्वोत्सुक्याम इति ।
स उषसं तुष्टाव । तस्य ह स्मर्च्यच्युक्तायां वि पाशो मुमुचे ।
कनीय ऐश्वराकस्योदरं भवति । उत्तमस्यामेवर्च्युक्तायां वि
पाशो मुमुचे । अगद ऐश्वराक आस ।

२. त्रयाणां धूर्तानाम् ।

कस्मिंश्चदधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति
स्म । स कदाचिन्माघमासे पशुप्रार्थनाय ग्रामान्तरं गतः ।
तत्र तेन कश्चिद्यजमानो याचितः । भो यजमान आगामिन्या-
ममावास्यायां यक्ष्यामि यज्ञं तदेहि मे पशुमेकम् । अथ तेन
तस्य शास्त्रोक्तः पीवरतनुः पशुः प्रदत्तः । सोऽपि तं समर्थ-
मितश्चेतश्च गच्छन्तमवलोक्य स्कन्धे कृत्वा सत्वरं स्वपुरा-
मिमुखः प्रतस्थे ।

अथ तस्य गच्छतो मार्गे त्रयो धूर्ताः संमुखा बभूवुः ।
तैश्च तादृशं पीवरतनुं पशुं स्कन्धमारूढमवलोक्य मिथ्याऽभिहितम् ।
अहो अस्य पशोर्भक्षणादद्यतनो हिमपातो व्यर्थतां नीयते ।
तदेनं वञ्चयित्वा पशुमादाय शीतत्राणं कुर्मः ।

अथ तेषामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय संमुखा भूत्वा
तमुचे । भो भोः किमेवं जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते यदेष
सारमेयोऽपवित्रः स्कन्धारूढो नीयते । ततश्च तेन कोपाभि-

शुनःशेपे प्रातःकाणना स्तवनं करवाभं गात्रेणा क्रीर्तनं अदक्ष
आ ३७६ भूकेला छे. -

भूतेनाभिहितमहो किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं प्रतिपादयसि ।
सोऽब्रवीद्ब्रह्मन् कोपस्त्वया न कार्यो यथेच्छं गम्यतामिति ।

अथ यावत्किञ्चिदध्वान्तरं गच्छति तावद्वितीयो धूर्तः
संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो ब्रह्मन् कष्टं कष्टं यद्यपि
बहुभोऽयं ते सारमेयस्तथापिस्कन्धमारोपयितुं न युज्यते ।
अथासौ सकोपमिदमाह । भोः किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं
वदसि । सोऽब्रवीद्ब्रह्मन् मा कोपं कुर्वंशानान्मयाभिहितम् ।
त्वमात्मरुचितं समाचरेति ।

अथ यावत्स्तोकं वर्तमान्तरं गच्छति तावत्तृतीयोऽन्य-
वेपधारी धूर्तः संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो अयुक्तमेनद्यत्वं
सारमेयं स्कन्धाविरुद्धं नयसि तत्त्यज्यतामेष यावदन्यः कश्चिन्न
पदयति । अथासौ बहु विमृश्य तं पशुं सारमेयमेव मन्यमानो
भयान्द्रूमौ प्रक्षिप्य स्वगृहमुद्दिश्य पलायितः । ततस्ते त्रयो
मिलित्वा तं पशुमादाय प्रतस्थिरे ।

ब्राह्मणभुजंगमयोः ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हरिदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य च
कृषिं कुर्वन् सदैव निष्फलः कालोऽतिवर्तते । अथैकस्मिन्दिवसे
स ब्रह्मणो घर्मातः स्वक्षेत्रमध्ये वृक्षच्छायायां प्रसुप्तः । अन-
तिदूरे बलमीकोपरि प्रसारितं भीषणं भुजंगं दृष्ट्वा सौ चिन्त-
यामास । नूनमेषा क्षेत्रदेवता कदाचिदपि न पूजिता तेनेदं मे
कृषिकर्म विफलीभवति तद्दहमस्याः पूजामद्य करिष्यामि । इत्य-
वधार्य कुतोऽपि क्षीरं याचित्वा शरावे निक्षिप्य बलमीकान्ति-
कमुपबभूवोवाच । भोः क्षेत्रपाल मयैतावत्सं कालं न यत्त्वमत्र
वससि तेन पूजा न कृता तत्सांप्रतं क्षमस्वेति । एवमुक्त्वा दुग्धं
निषेच नृहामिमुकं प्रायात् ।

अथ प्रातर्याविदागत्य पश्यति तावद्दीनारमेकं शरावे दृष्ट-
वान् । एवं च प्रतिदिनमेकाकी समागत्य तस्मै क्षीरं ददात्ये-
कैकं च दीनारं गृह्णाति ।

अथेकस्मिन्दिवसे वल्मीके क्षीरनयनाय पुत्रं नियुज्य
ब्राह्मणो ग्रामं जगाम । पुत्रोऽपि क्षीरं तत्र नीत्वा संस्थाप्य
च पुनर्गृहं समायातः । दिनान्तरे तत्र गत्वा स दीनारमेकं
दृष्ट्वा गृहीत्वा च चिन्तितवान् । नूनं सौवर्णदीनारपूर्णोऽयं
वल्मीकस्तदेनं भुजंगं हत्वा सर्वमेकवारं ग्रहीष्यामि । एवं
संप्रधार्यान्त्यद्युः क्षीरं ददता ब्राह्मणपुत्रेण सर्पो लगुडेन शिरसि
ताडितः । स च दैववशादमुक्तजीवितो रोषात्तं ब्राह्मणकुमारं
तीव्रविषैर्दशनैस्तयादशयथा स सद्यः पञ्चत्वमुपागतः ।

अथ पुनरपि ब्राह्मणः प्रत्यूषे क्षीरं गृहीत्वा तत्र गत्वा
तारस्वरेण सर्पमस्तौत् । तदा सर्पो वल्मीकान्तर्लीन एव
ब्राह्मणं प्रत्युवाच । त्वं लोभादत्रागतः पुत्रशोकमपि विहाय ।
इतःपरं तव मम च प्रीतिर्नोचिता । तव पुत्रेण यौवनोन्मत्ते-
नाहं ताडितो मया च स दष्टः । कथं मया लगुडप्रहारो
विस्मर्तव्यस्त्वया च पुत्रशोकदुःखं कथं विस्मर्तव्यम् । इत्युक्तवा
बहुमूल्यं हीरकमणिं तस्मै दत्त्वा पुनस्त्वया नागन्तव्यमिति
कथयित्वा विवरं प्रविष्टः । ब्राह्मणोऽपि मणिं गृहीत्वा पुत्रबुद्धिं
निन्दन्स्वगृहमागतः ।



(भर्तृहरिना नीतिशतकभांथी).

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवदुर्विर्भावं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ १ ॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्

पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।

कदाचिदपि पर्यटञ्जशविषाणमासादयेन्न

तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ २ ॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते

छेत्तुं वज्रमणोज्जिरीषकुसुमप्रान्तेन संनह्यते ।

माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते

नेतुं वाञ्छति यः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ३ ॥

स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।

विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ४ ॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।

तृणं न खादन्नपि जांघमानस्तद्भागवेयं परमं पशूनाम् ॥ ५ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।

ते मृत्युलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ६ ॥

वरं गहनदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।

न मूर्खजनसंपर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ७ ॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति यत्सर्वदा-

प्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।

कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं

येषां तान्प्रति मानमुज्जत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥ ८ ॥

अम्भोजिनीवननिवासबिलासमेव

हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।

न त्वस्य दुग्धजलमेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥१॥

केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः ।
चाप्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥१०॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
विद्या राजसु पूजिता न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥११॥
सूनुः सञ्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निष्केशलेशं मनः ।
आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवा विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपहारिणोष्टदहरो संप्राप्यते देहिना ॥१२॥
प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥१३॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः

प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ती मध्याः ।

विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः

प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ १४ ॥

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकर-

मसन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ।

विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां

सतां केनोद्दिष्टं विषममसिघारान्नतमिदम् ॥ १५ ॥

स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थिकं
 श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
 सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
 सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ १६ ॥

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
 भूमौ निपत्यवदनोदरदर्शनं च ।
 श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु
 धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्के ॥ १७ ॥

परिवर्तिनी संसारे मृतः को वा न जायते ।
 स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ १८ ॥
 कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
 मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेऽथवा ॥ १९ ॥

तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म
 सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
 अथोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव
 मन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ २० ॥

दौर्मन्त्र्यान्नुपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
 द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
 ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृपिः स्नेहः प्रवासाभ्रया-
 न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ २१ ॥
 दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
 यो न ददाति न भुङ्के तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ २२ ॥
 रे रे चातक सावधानमनसा मित्रं क्षणं श्रूयता-
 मम्भोदा बहवो घसन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ।
 केचिद्दृष्टिमिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति केचिद्गुहा-
 यं पश्यसि यस्य तस्य पुरतो मा बुद्धिं दीनं वचः ॥ २३ ॥

। अयं हीमति गणयते व्रतहर्षौ दम्भः शुचौ कैतवं
 पूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
 अस्विन्यवल्लिप्तता मुखरता वक्तुर्यशक्तिः स्थिरे
 त्को नाम गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥२४॥
 श्रेष्ठश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
 त्वं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
 गौजन्यं यदि किं निजैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
 तद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥२५॥
 कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
 होतारमपि जुह्वानं स्पृष्टो दहति पावकः ॥२६॥
 गारभमगुर्वी क्षयिणीं क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
 देनस्य पूर्वार्धपराधभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥२७॥
 दुग्मीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
 बुद्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥२८॥
 अञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिगुरौ नम्रता
 वेद्यायां व्यसन स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ।
 शक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
 वेतेयेषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥२९॥
 ज्ञानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
 प्रेयं कृत्वा मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः
 मनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
 उतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥३०॥
 नपत्सु महतां चित्तं भवत्युमलकोमलम् ।
 नपत्सु च महाशीलशिलासंघातकर्कशम् ॥३१॥
 नतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
 मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
 स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं सन्मौक्तिकं जायते

प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवास्ततो जायते ॥३२॥
 नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
 स्वार्थान्संपादयन्तो विततबहुतरारम्भयत्नाः परार्थे ।
 क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
 सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥३३॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै-
 र्नवान्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
 अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
 स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥३४॥
 श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
 दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
 विभाति कायः करुणापराणां
 परोपकारैर्न तु चन्दनेन ॥३५॥
 पापान्निवारयति योजयते हिताय
 गुह्यं च गूहति गुणान्प्रकटीकरोति ।
 आपद्रुतं न च जहाति ददाति काले
 सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥३६॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान्परित्यज्य ये
 सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
 तेऽपि मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये
 ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥३७॥
 इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विपा-
 मितश्च शरणार्थिनः शिखरिणां गणाः शेरते ।
 इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
 रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥३८॥
 तृष्णां छिन्दि भज क्षमां जहि मर्द पापे रति मा कृथाः
 सत्यं ब्रह्मनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।

मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान्गुणा
 न्कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥३९॥
 मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा-
 स्त्रिभुवनमुपकारभ्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
 परगुणपरभाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं
 निजहृदि विकसन्तः सन्तिः सन्तः कियन्तः ॥४०॥
 रत्नैर्महाहैस्तुतुषुर्न देवा न भेजिरे भामविषेण भीतिम् ।
 सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥४१॥
 ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
 ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो, वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
 अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
 सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥४२॥

४. (३।६२५री पूर्वभागभांथी).

*देवि किमत्र क्रियतां देवायस्ते वस्तुनि । अलं
 रुदितेन । न वयमनुग्राह्याः प्रायो देवतानाम् । आत्मजपरि-
 ष्वङ्गामृतास्वादसुखस्य नूनमभाजनमस्माकं हृदयम् । अन्य-
 स्मिञ्जन्मनि न कृतमवदातं कर्म । जन्मान्तरविहितं हि कर्म
 फलमुपनयति पुरुषस्येह जन्मनि । न हि शक्यं दैवमन्यथा
 कर्तुमभियुक्तेनापि । यावत्तु मानुष्यके शक्यमुपपादयितुं
 तावत्सर्वमुपपाद्यताम् । अधिकां कुरु देवि गुरुषु भक्तिम् ।
 द्विगुणामुपपादय देवतासु पूजाम् । ऋषिजनपरिचर्यासु दर्शि-
 तादरा भव । परं हि दैवतमृषयो यत्नेनाराधिता यथासमीहितफ-

*शोकरो न होवाथी शोकस्त यवली पोतानी राष्णिने ओक
 राजने था प्रभाणे कहुं छे.

लानामतिबुल्लभानामपि दातारो भवन्ति । श्रूयते हि पुरा
 चण्डकौशिकप्रसादान्मगधेषु बृहद्रथो नाम राजा जनार्दनस्य
 जेतारमतुलबलपराक्रमं अरासंधं नाम तनयं लेभे । दशरथश्च
 राजा परिणतवया अपि विभाण्डकमहामुनिस्तुतस्यर्ष्यशृङ्गस्य
 प्रसादान्नारायणभुजानिवाप्रतिहतानुद्धोनिवाक्षोभ्यानवाप च-
 तुरः पुत्रान् । अन्ये च राजर्षयस्तपोधनानाराध्य पुत्रदर्शना-
 मृतस्वादसुखभाजो बभूवुः । अमोघफला हि महामुनिजनसेवा ।
 अहमपि खलु कदा समुपारूढगर्भभरालसामापाण्डुरमुखामा-
 सन्नचन्द्रोदयामिव पौर्णमासीनिशां देवीं द्रक्ष्यामि । कदा मे
 तनयजन्ममहोत्सवानन्दनिर्भरो हरिष्यति पूर्णपात्रं परिजनः ।
 कदा हारिद्रवसनधारिणां स्तुतसनाथोत्सङ्गा द्यौरिवोदितरवि-
 मण्डला सवालातपा मामानन्दयिष्यति देवी । कदा सर्वौष-
 धिपिञ्जरजटिलकेशो गोरोचनाचित्रितकण्ठसूत्रग्रन्थिरुत्तानशयो
 दशनशून्यस्मिताननः पुत्रको जनयिष्यति मे हृदयाङ्गदम् ।
 कदा गोरोचनाकपिलद्युतिरन्तः पुरिकाकरतलपरंपरासंचार्य-
 माणमूर्तिरशेषजनाभिनन्दितो मङ्गलप्रदोऽपि इव मे शोकान्ध-
 कारमुन्मूलयिष्यति चक्षुषोः । कदा च क्षितितलरेणुधूसरो
 मण्डयिष्यति मम हृदयेन दृष्ट्या च सह परिभ्रमन्भवनाङ्ग-
 नम् । कदा केसरिकिशोरक इव संजातजानुचङ्क्रमणारम्भः
 संचरिष्यतीतस्ततः स्फटिकमणिप्रयभित्यन्तरितान्भवनमृगशा-
 वकानाजिघृक्षुः । कदान्तःपुरिकानूपुरनिनादसंगतान्गृहकल-
 हंसकाननुसरन्कक्षान्तरप्रधावितः कनकमेखलाघण्टिकारवानु-
 सारिणीमायासयिष्यति धात्रीम् । कदा मातुश्चरणरागोपयुक्त-
 शेषेण पिण्डालकनरसेन कञ्चुकिनां विडम्बयिष्यति मुखानि ।
 कदा कुतूहललोललोचनो मणिकुट्टिमेष्वधोदत्तदृष्टिरनुसरिष्यति
 स्थलव्रतिरात्मनः प्रतिबिम्बानि । कदा नरेन्द्रसहस्रप्रसारित-
 भुजयुगलाभिनन्द्यमानागमनो भूषणमणिमयूखलेखाकुलीक्रिय-

माणलोलवृष्टिरास्थानस्थितस्य मम पुरः पर्यट्टिष्यति सभा-
न्तरेषु । इत्येतानि चान्यानि मनोरथशतानि चिन्तयतोऽन्तः
संतप्यमानस्य यान्ति रजन्यः । मामपि दहत्येवायमहर्निश-
मनल इवानपत्यतासमुद्भवः शोकः । शून्यमेव मे प्रतिभाति
जगत् । अफलमिवाखिलं पश्यामि जीवितं राज्यं च । अप्रति-
विधेये तु विधातरि किं करोमि । तन्मुच्यतां देवि शोकानु-
बन्धः । आधोयतां धैर्ये धर्मे च धीः । धर्मपरायणानां हि
सदा समीपसंचारिण्यः कल्याणसंपदो भवन्ति । एवमभिधाय
सलिलमादाय स्वयं करतलेनाभिनवपल्लवेनेव विकचकमल-
तुल्यमामननमस्याः साधुलेखं ममार्ज ।



૧—આ ગ્રન્થમાં આવેલા સંસ્કૃત શબ્દોનો સામાન્ય કાશ.

અ
અકરુણ પુ. ન. સ્ત્રી. (અ નહિ અને કરુણ દયા સ્ત્રી) નિર્દય, દયા હિન.
અકિંચન પુ. ન. સ્ત્રી. (અ નહિ, અને કિંચન ન. કંઈક) જેની પાસે કંઈ પણ ન હોય તે, ગરીબ.
અક્ષ પુ. જુગટાના પાસા.
અક્ષજ પુ. ન. સ્ત્રી. પાસે રમવાની કળા જાણનાર.
અક્ષત્રિય પુ. ન. સ્ત્રી ક્ષત્રિયવિનાનું.
અક્ષનૈપુણ પુ. ન. સ્ત્રી પાસા નાખવામાં હોંશીઆર.
અક્ષમ પુ. ન. સ્ત્રી. અશક્ત.
અક્ષમાલા સ્ત્રી. (અક્ષ પુ. એક છોડનું અને તેના મૂળનું નામ છે, અને માલા સ્ત્રી. કંઠી, માળા) રૂપાક્ષની માળા.
અક્ષરશઃ ક્રિ. વિ. અક્ષરે અક્ષર.
અક્ષહૃદય ન. પાસા નાખવાની કળા.
અક્ષિ ન. આંખ.
અક્ષોમ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. ક્ષોભ ન પામે એવું, ખીલે નહીં એવું, ડગે નહીં એવું.

અગદ પુ. ન. સ્ત્રી. રોગ વગરનું, નીરોગી, સ્વસ્થ, આરોગ્ય.
અગસ્ય પુ. ઋષિનું નામ છે.
અગાર ન. ઘર.
અમિતત પુ. ન. સ્ત્રી. (અમિ અને તત્ત તપેલું) દેવતાથી તપેલું.
અમિરથ પુ. આગગાડી.
અમિટોમ પુ. એક જાતનો યજ્ઞ.
અમિહોત્ર ન. અગ્નિદેવતાને આપેલો યજ્ઞ.
અઙ્ક પુ. ખોળો,
અઙ્કિત પુ. ન. સ્ત્રી. નિન્દિત, દૂષિત.
અઙ્ગ ન. અવયવ.
અઙ્ગન ન. આંગણું.
અઙ્ગાર પુ. ન. અંગારો.
અચિન્ત્ય પુ. ન. સ્ત્રી. અવિચાર્ય, ન ધારી શકાય એવું.
અજ પુ. રઘુના પુત્રનું નામ છે; પુ. ન. સ્ત્રી. નહીં જન્મેલું.
અજસ પુ. ન. સ્ત્રી. હમેશનું, નિરંતરનું.
અજા સ્ત્રી. બકરી.
અજીગર્ત પુ. એક પ્રાણીનું નામ છે.

અજ્ઞ ૭ ગ. પરસ્મૈં તેલ ચોપડું;
+વિ ખુલ્લું કરવું, ઉઘાડું કરવું.

અજ્ઞન ન. કાજળ, મેસ
અજ્ઞલિ પુ. ખોખો.

અણ ૪ ગ. આત્મનેં શ્વાસ લેવો,
જીવવું.

અણ પુ. ન. સ્ત્રી. નાનું; પુ. નાનો
રજકથ.

અતિષોર પુ. ન. સ્ત્રી (અતિ ઘણું)
ભયંકર અથવા કૂર.

અતિનિષ્કરુણ પુ. ન. સ્ત્રી. (અતિ
ઘણું, અતિશે) ઘણું નિર્દય
અથવા કૂર.

અતિનિષ્કલ પુ. ન. સ્ત્રી છેક વ્યર્થ.
અતિપ્રમાદ પુ. મોટી ત્રુટ. ઘણી
ખેશીકરાઇ.

અતુલ પુ. ન. સ્ત્રી. અતુલ્ય.
અત્યર્થમ્ કિ. વિ. ઘણું.

અત્યરાતિ પુ. એક ક્ષત્રિયતું નામ છે.
અત્યાયત્ કિ. વિ. અથવા પુ ન. સ્ત્રી;
ઘણું લાંબું, ઘણું દૂર.

અદ્ભુત પુ. ન. સ્ત્રી. આશ્ચર્યકારક.
અદ્યતન પુ. ન. સ્ત્રી. આજનું.
આજને લગતું.

અથ પ્રમૃત્તિ કિ. વિ. (અથ આજ
અને પ્રમૃત્તિ માંડીને, -થી) આજથી
અત્યાર પછીથી.

અધમ*પુ. ન. સ્ત્રી. નીચ.

અઘર સર્વં પુ ન. સ્ત્રી. નીચલું,
નીચેતું.

અધર્મ પુ. દુષ્ટત્વ.

અધસ્ આત્મનેં નીચે, તળે.

અધિકાર પુ. જગ્યા, અપ્પતીઆર,
હોદ્દો, કોઇ પણ ધર્મક્રિયા કર-
વાને યોગ્યતા.

અધિજ્યધન્વન પુ. જેનું ધનુષ
ખેંચેલું હોય તે.

અધિષ્ઠાન ન. જગ્યા.

અધીર પુ. ન. સ્ત્રી. સાખીત કે
ગંભીર મનરગરતું; અલ્પમન
વાળું, અધીરું.

અધ્વન પુ. માર્ગ.

અધ્વર્થુ પુ. યાત્રિક ગોર.

અન્ ૨ ગ. પરસ્મૈં શ્વાસ લેવો+
પ્ર શ્વાસ લેવો, જીવવું.

અનદુહ પુ. બળદ.

અનનુષ્ઠાન ન (અનુષ્ઠાન ન. કરવું
સાધવું) ન કરવું તે, ન કીધાની
કસૂર.

અનપલ્પદા સ્ત્રી. (અપલ્પ ન. છેડકરું)
વાંચી પાછું.

અનપરાધિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. નિરપરાધી
નીર્દોષ.

અનય પુ. ડહાપણનો અભાવ.

અનર્હ પુ. ન. સ્ત્રી. અયોગ્ય.
 અનલ પુ. અગ્નિ.
 અનવેક્ષણ ન સંભાળ ન લેતી તે.
 અનાગમ્ પુ. ન. સ્ત્રી. નિરપરાધી.
 અનાથ પુ. ન. સ્ત્રી. લાચાર, ધણી
 વગરનું, આશ્રયહીન.
 અનાદ્યનન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (અનાદિ
 જેનો આરંભ નહીં તે, અને
 અનન્ત જેનો છેડો નહીં તે) આ-
 રંભ અને છેડા વિનાનું.
 અનારમ્મ પુ. પ્રારંભ નહીં તે.
 અનાર્જવોપેત પુ. ન. સ્ત્રી. (અન્
 નહીં. આર્જવ ન.) પ્રમાણિકપણું.
 અપેત અપ+હનો કર્મણિ શૂ. કૃ.
 યુક્ત) અપ્રમાણિક.
 અનિગ્રહ પુ. (નિગ્રહ પુ. કમળે,
 નિયમ) કમળમાં ન રાખવું તે,
 નિરંકુશપણું.
 અનિલ પુ. પવન.
 અનિશમ ક્રિ. વિ. વારંવાર, તિર-
 તર, હમેશાં.
 અનિષ્ણણ પુ. ન. સ્ત્રી. ખેડેલું
 નહીં તે.
 અનીક ન. સૈન્ય, સેના.
 અનીકસ્થ પુ. ન. સ્ત્રી. (અનીક ન.
 અને સ્થા રહેલું) લશ્કરમાંનું,
 એક સિપાઈ.

અનુકમ્પિત્વ પુ. ન. સ્ત્રી. દયાવાન.
 અનુચર પુ. ચાકર, નોકર.
 અનુત્સેક પુ. નમ્રતા, ગર્વાભાવ.
 અનુપહત પુ. ન. સ્ત્રી. ન. અવિ-
 ચિન્ન,
 અનુવચ્ચ પુ. જરી રહેલું તે,
 અનુમરણ ન. સતી થવું.
 અનુરાગ પુ. પ્રીતિ, મેહેરયાની.
 અનુરૂપ પુ. ન. સ્ત્રી. મળતું, સુ-
 જમતું, પ્રમાણેતું.
 અનુલેપન ન. મલમ, અંગને લગા-
 ઠવાનો સુગન્ધિ પદાર્થ.
 અનુવિધેય પુ. ન. સ્ત્રી. અનુસરવું,
 પ્રમાણે ચાલવું.
 અનુષક્ત (અનુ અને સક્ત સજ્ઞ નો
 કર્મણિ શૂ. કૃ.) સાથે રહેલું,
 જોડાલું,
 અનુજ્ઞાન ન. કરવું તે,
 અનુષ્ટેય અનુ+સ્થા નો વિધ્યર્થ કૃ.
 કરવાનું હોય તે.
 અનૂચ્ય અનુ+વચ્ નો વિધ્યર્થ કૃ.
 ભણી જવાનું.
 અન્ત પુ. છેડો, નાશ.
 અન્તઃપુરિકા સ્ત્રી. જનનાખાનામાં
 રહેનારી સ્ત્રી,
 અન્તક પુ. યમરાજા.
 અન્તગમન ન. અન્તે જવું તે.
 અન્તતઃ ક્રિ. વિ. આખરે,

અન્તર ન. ફેર.

અન્તરિત પુ. ન. સ્ત્રી. તદ્વાવતવાળું.

અન્ય સર્વં, પુ. ન. સ્ત્રી. ધતર,
ખીંગું.

અન્યથા ક્રિ. વિ. ખીલ રીતે.

અન્યેશુઃ ક્રિ. વિ. ખીલે દિવસે.

અન્વાહ (અનુ+આહ) તે બોલે છે,
પઠે છે.

અન્વિત અનુ+ઈ નો કર્મણિ બૂ.
ફ. યુક્ત, સહિત, ભરેલું.

અન્વિષ્યત્ (ઈષ્ ઇ.ગ. પરસ્મૈં નો
વર્તમાન ફ. અનુપૂર્વક) શોધતાં.

અપ સ્ત્રી. પાણી (અ. વ. માં
વપરાય છે).

અપચિત્તિ સ્ત્રી. પૂજા.

અપથ્ય ન. અવગુણકારક ચીજ.

અપયશ્સ ન. અપકીર્તિ.

અપર સર્વં પુ. ન. સ્ત્રી. ખીંગું,

અપરાધસહસ્ર ન. (સહસ્ર ન. હજાર
હજારો અપરાધો).

અપરામ્ત્રુનિધિ પુ. (અપર ખીંગે
એટલે પશ્ચિમ, અને અમ્ત્રુનિધિ
સમુદ્ર) પશ્ચિમ સમુદ્ર.

અપવિત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. અપવિત્ર.
પાપી.

અપેક્ષિત ન. અપ+ઈષ્ નો કર્મણિ
બૂ. ફ. જે ઇચ્છેલું હોય તે.

અપ્રણય પુ. કઠોરતા.

અપ્રતિવિબેય પુ. ન. સ્ત્રી. ઉપાય
રહિત, દુઃસાધ્ય.

અપ્રતિહત પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રતિગ્રન્થ
રહિત, અટકાવાય નહીં એવું.

અપ્રમત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (અ અને
પ્રમત્ત બેકીકર) બેકીકર નહીતે,
સાવચેત.

અપ્રવક્તૃ પુ. જે બોલતો અથવા
શિખવતો નથી.

અઙ્ગ ન. કમળ.

અઙ્દ પુ. વર્ષ.

અમાજન ન. અપાત્ર, નાલાયક,
અમુક કારને માટે નિર્મિત
નથી તે.

અમિગીત અમિ+ગે ૧. ગ. પરસ્મૈં
નો કર્મણિ બૂ ફ. ગાએલું,
ગવાયલું.

અમિચૈયમ્ ક્રિ. વિ. (ચૈય પુ.
ચેદિનો રાજા, એ કૃષ્ણનો શત્રુ
હતો) ચૈયતરશ.

અમિતાપ પુ. ધણોજ બળતો તાપ.

અમિનવ પુ. ન. સ્ત્રી. નવીન, કોમળ

અમિમન્યુ પુ. અશ્ચુનનો પુત્ર.

અમિમુલ્લ પુ. ન. સ્ત્રી. સાચું.

અમિયુક્ત પુ. ન. સ્ત્રી. ગુણી, યોગ્ય.
પુણ્યશાળી.

અભિવેચનીય પુ. રાજસૂય યજ્ઞમાં
એક ક્રિયા કરવામાં આવે છે.
તેનું નામ, તે યજ્ઞ કરવાનો
દિવસ.

અભિસંધા સ્ત્રી. વચન. નિશ્ચય.

અભિહિત અભિ+ધા નો કર્મણિ
ભૂ. કૃ. ખેલાયલું.

અભ્યાગત અભિ+આ પૂર્વક ગમ
નો ભૂ કૃ; આવેલું; પુ. પરોણો.

અમ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ હાલવું.

અમાવાસ્યા સ્ત્રી. અમાસ.

અમિત્ર પુ. શત્રુ.

અમુત્ર ક્રિ. વિ. પરલોકમાં.

અમૃત ન ઇશ્વરોનું પાન, અમૃત.

અમોઘ પુ. ન. સ્ત્રી. સફળ, ખર્.

અમ્મસ ન પાણી

અમ્મોજિની સ્ત્રી. કમળનો છોડ

અય ૧ ગ. આત્મને૦ ઉડ્ જોડે,
ઉદય થવો.

અયસ્ ન. લોહું.

અરણ્યવાસ પુ. (અરણ્ય ન. જંગલ,
વન, અને વાસ પુ. રહેઠાણ)

વનમાંનું રહેઠાણ.

અરિસ્ટ્રી સ્ત્રી. દુશ્મનની ઐરી.

અરુણ પુ. સૂર્યનો સારથિ.

અરુસ ન. ધા, જખમ.

અર્ચ્યસત્કાર પુ. (સત્કાર પુ. માન)

અર્ચ્યથી એટલે અતિથિની પૂજા
કરવાનાં અથવા તેને માન આપ-
વાનાં સાહિત્યથી આપેલું માન.

અર્જ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦
ગ. મેળવવું, કમાવવું.

અર્થ ૧૦ ગ. આત્મને૦ યાચવું,
પ્ર જોડે, અરજ કરવી.

અર્થ પુ. ખરો ભાવ, અર્થ, માયનો
ધમ્મોલી વસ્તુ.

અર્થસંશય પુ. (સંશય પુ. શક,
ભય) ધનને લગતો ભય.

અર્થાપય નામધાતુ. ઉ. સ્પષ્ટકરી
સમજાવવું.

અર્થિન પુ. ગરજવાન, ભયંક.

અર્દ્ધ ૧ ગ. અને ૧૦ ગ. પીડવું,
દમવું.

અર્ધકોટી સ્ત્રી. (અર્ધ ન. અડધું,
અને કોટી સ્ત્રી. કરોડ) અ ધો
કરોડ અથવા પચાસ લાખ.

અર્ચમન્ પુ. દેવલોક, ગતપૂર્વજ.

અર્વન પુ. ધોડો.

અર્હ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦ગ.
ધટવું, જાળવું.

અલક્ષ્મી સ્ત્રી. ખોટું નસીબ, દરિદ્રતા.

અલસ પુ. ન. સ્ત્રી. સુસ્ત મન્દ,
આળસ.

અલામ પુ. તુકસાન.

અલોભ પુ. સંતોષ

અલ્પ પુ. ન. સ્ત્રી. નાનું,

અનલ્પ પુ. ન. સ્ત્રી. ઘણું ઘણું.

અલ્પવિષય સ્ત્રી. ટુકડા વિષયવાળી
ટુંકી.

અવજ્ઞાત અવ+જ્ઞાનો કર્મણિ ભૂ.
કૃ. ધિક્કારાયલું.

અવદાત પુ. ન. સ્ત્રી. સુંદર સજ્જેત,
શ્વેત, સ્વસ્થ, પુણ્યશાળી,

અવર સર્વં પુ. ન. સ્ત્રી. પાછલું
પછીનું,

અવલમ્બમાન પુ. ન. સ્ત્રી. લટકતું.

અવલેપ પુ. ગર્વ.

અવશ પુ. ન. સ્ત્રી. પરાધીન, પરવશ
આશ્રયરહિત,

અવદયમ્ કિ. વિ. નકકી,

અવસ્થાન ન. રહેઠાણું.

અવહિત (અવપૂર્વક ધા નો ભૂ. કૃ.
ધ્યાન રાખેલું,

અવાચ્ પુ. ન. સ્ત્રી. દક્ષિણનું.

અવિગ્ન પુ. ન. સ્ત્રી. ઇન્નર વગરનું.

અવિનાશિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. નાશ
નહીં પામે એવું,

અવિલમ્બિતમ્ કિ. વિ. તરત.

અવ્યય પુ. ન. સ્ત્રી. ફરે નહીં એવું
નિર્વિકાર.

અશ્ ૫ ગ. આત્મને૦ મેળવવું
ભોગવવું, વ્યાપવું; વિ જોડે,

વ્યાપવું.

અશ્ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ ખાવું.

અશક્ત પુ. ન. સ્ત્રી. નાખળું, અ-
ક્રિતમાન

અશન ન ખાવું તે, ભોજન.

અશના સ્ત્રી ભુખ.

અશોક પુ. આશોપાલાનું ઝાડ.

અશ્વતર પુ. અન્યર.

અશ્વમેધ પુ. એક પ્રકારનો યજ્ઞ
(એમાં અશ્વનું બળિદાન થાયછે.
અશ્વહૃદય ન. ઘોડા ચલાવવાની
કળા.

અશ્વિન્ (દ્વિ. વ. માં વપરાય છે)
એ સ્વર્ગલોકના વૈદો (સાથે જ-
ન્મેલા),

અષ્ટાવક્ર પુ. પુરૂષનું નામ છે.

અસ્ ૪ ગ+નિર્ ૨૬ કરવું, કાઢી
નાખવું.

અસ્ ૨. ગ. પરસ્મૈ૦ હોવું.

અસંશયમ્ કિ. વિ. નકકી.

અસત્પુરુષસેવા સ્ત્રી. (સત્ પુ. ન.
સ્ત્રી. સાઈ, સેવા સ્ત્રી. ચાકરી)
દુષ્ટ. અથવા નિર્દય પુરૂષની
ચાકરી.

અસન્ ન. કોહી,

અસહ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. સહનો વિધ્ય-
ર્થ કૃદન્ત અ જોડે, સેહેવાય
નહીં તેવું.

અસાર પુ. ન. સ્ત્રી. (સાર પુ. જીવ,
તત્ત્વ) તત્ત્વ વગરનું, કાયદા
વગરનું, નકાસું.
અસિધારા સ્ત્રી. (ધારા સ્ત્રી. ધાર)
તલવારની ધાર.
અસિધારાવ્રત ન. તરવાની ધારા
ઉપર સ્પર્ધ રહેવાના જેવું કઠણ
વ્રત.
અસુ પુ. જીવ, પ્રાણુ (આ અર્થ
માં છે હંમેશાં બ. વ. માં વપ-
રાય છે કેમકે પ્રાણુ પાંચ છે.)
અસુમન્ન પુ. મોત
અમૂયય નામધાતુ. દેષભાવ રાખવો
અઘ્રજ્ ન. ઢોહી.
અસ્ત પુ. સૂર્યનું આચમવું તે.
અસ્તગિરિ પુ પશ્ચિમનો પર્વત
જેના ઉપર સૂર્ય, ચંદ્ર, અને
તારા આશમે છે એવું કલ્પેલું
છે તે.
અસ્થિ ન. હાડકું.
અહન ન. દિવસ.
અહરહ અ. દરરોજ.
અહર્નિશમ ક્રિ. વિ. દહાડો ને રાત.
અહર્નિશમ ન. સમાહારકન્દ.
અહિ પુ. સર્પ.
અહોરાત્ર પુ. રાત્રિદિવસ.
અહાય અ. ક્રિ. વિ. તત્કષણ,
તરતજ, જલદીથી.

આ
આ મર્યાદા દાખવનાર અવ્યય,
અવધિદર્શક અવ્યય.
આકાર પુ. આકાર, રૂપ.
આકાશવાયુ પુ. આકાશમાંનો પર્વત.
આક્ષેપ પુ. મેહેણું, નિન્દા.
આલ્યા સ્ત્રી નામ.
આગામિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. આવનારો
રી-રૂ.
આક્ષિત્ત પુ આક્ષિત્ત ને વંશજ.
આચરિત પુ. સ્ત્રી. ન. આચરેલું,
વર્તેલું; ન. આચરણ, કૃત્ય.
આચાર્ય પુ. વિદ્યાર્થીને જનોઈ
પેહેરાવી વેદ શિખવે તે ધર્મશુર.
આજિ પુ. સ્ત્રી. લડાઈ, યુદ્ધ.
આજ્ઞત કર્મણિ ભૂ કૃ. હુકમ કીધેલું.
આત્ત પુ. સ્ત્રી. ન. આનંદત્ત (દા
'આપવું' નો કર્મણિ ભૂ કૃ.)
ઉપરથી, લઈ લીધેલું.
આત્મઘાતક પુ. ન. આત્મન્ પોતે,
ઘાતક મારનાર) પોતાનો નાશ
કરનાર.
આત્મઘાતિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. આપઘાત
કરનાર.
આત્મદમન ન. મનનો કબજો
રાખવો તે.
આત્મમાજ્ પુ. જેને આત્મા છે
તે, માણસ.

આત્મરુચિત પુ. ન. સ્ત્રી. પોતાને ગમેલું.

આત્મહિત ન (આત્મન્ પોતે અને
હિત બધું) પોતાનું બધું.

આત્મીય પુ. ન. સ્ત્રી. પોતાનું.

આદર પુ. લક્ષ, માન.

આદિદેવ પુ. મૂળ કારણ.

આનન ન. મુખ.

આનીત આત્મની નો કર્મણિ શૂ.
કૃ. આણેલું.

આન્તર પુ. ન. સ્ત્રી અંદરનું.

આપ પ. ગ. પરસ્મૈ. મેળવવું.
સંપાદન કરવું; અવ જોડે, મેળ-
વવું, પામવું.

આપગત્તિક પુ. ન. સ્ત્રી. પાછલા
પહોરને લગતું. ઉતરતા દિવસને
લગતું.

આપાન્ડુર પુ. ન. સ્ત્રી. થોડું શીકું.

આપ્ત પુ. મિત્ર, હિતઘ્ચિનાર.

આપ્રીત પુ. ન. સ્ત્રી આપ્રી નામની
કેટલીક ઋત્યુ બધીને અભિષેક
કરાયલું.

આમિષ પુ. ન. માંસ.

આમોદ પુ. સુગન્ધ, સુવાસ, ખુશબો.

આયત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. અધીન,
સત્તામાં રહેલું, વશ.

આયાસ્ય પુ. ઋષિનું નામ છે.

આયુષ્કામ પુ. લાંબો આવરદા
ઘ્ચિનાર.

આયુસ્ ન. જીવંતી.

આરાધના સ્ત્રી. પૂજા.

આરાધિત પુ. ન. સ્ત્રી. સંતુષ્ટ પ્રીતિ.

આરુઢ આનુહ નો શૂ. કૃ. ચઢેલું.

આર્ત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખિત, પીડિત.

આર્દ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. ભીનું.

આર્દ્રા સ્ત્રી, છટું ચન્દ્રનું નક્ષત્ર.

આલવાલ ન. જાડના મૂળની

આસપાસ પાણી ભરી મૂકવા

માટે કીધેલું કુંડાળું, કયારો.

આલાપ પુ. વાતચીત.

આલિ સ્ત્રી. ઝોળ, પંડિત.

આવિક્ષિત પુ. અવિક્ષિત નો પુત્ર.

આવૃત્ત આનુતો કર્મણિ શૂ. કૃ.,
ભરેલું, ઢંકાયેલું.

આશા સ્ત્રી. ઉમેદ.

આશિસ્ સ્ત્રી. આશીર્વાદ.

આશીર્વિષ પુ. સર્પ.

આસ ૨ગ. આત્મને. બેસવું, +અધિ

બેસવું; +અપ પૂજવું, ઉપાસના

કરવી; +સત્ર ચરસમારંભ કરવો,

ધણા યજ્ઞો અતુકમે કરવા.

આસન્ ન. મુખ.

આસન્નમરણ પુ. ન. સ્ત્રી. (આસન્

પુ. ન. સ્ત્રી. પાસેનું અને મરણ

ન. મોત)જેનું મોત પાસે આવ્યું

હોય તે, ચોકે નાખેલું.

આસાચ પુ. સ્ત્રી. ન મેળવાય તેવું.
આસીન પુ. સ્ત્રી. ન બેઠેલું, આસનો
વર્તમાન ફ.

આસ્થાન ન. સભાસ્થાન, સભામણ્ડપ.

આસ્ય ન. મોહું, મુખ.

આસ્વાદ પુ. રૂચિ.

આહવ પુ. યુદ્ધ, લડાઈ.

આહુતિ સ્ત્રી. યજ્ઞનું યજ્ઞિદાન.

इ

इ ૨ ગ. પરસ્મે. જવું, +અભિ
-તરક જવું, +અવ જાણવું; આ
આવવું; ઉદ્+ઉગવું, આપાદ થવું,
ઉદય થવો; નિર્+નિકળવું; પરિ
+આસપાસ ફેરો કરવો; વ્યતિ
+જતા રહેવું; વિ+ અપ જૂઠું
પડવું; શરણમં+ઉપ તાબે થવું,
શરણે જવું; +સમ એકઠું થવું,
સાથે આવવું.

इ ૧ ગ. પરસ્મે. +ઉદ્ ઉગવું,
ઉદય થવો.

इ અધિ પૂર્વક ૨ ગ. આત્મને
અભ્યાસ કરવો. અધ્યયન કરવું
इક્વાકુ પુ. સૂર્યવંશી રાજાઓનો
મૂળપુરૂષ.

इच्छु પુ. ન. સ્ત્રી. ઇચ્છતું, ઇચ્છનાર.

इतस्त કિ. વિ. આમ તેમ,
અહીંથી તહીંથી.

इतिकर्तव्यता સ્ત્રી. કંઈ કરવાની રીત.
इन्द्रादि (इन्द्र અને આદિ પ્રારંભ)
જેમાં ઇન્દ્ર મુખ્ય છે તે, ઇન્દ્ર
વિષેર.

इन्द्रिय न. જોર (અંગનું).

इन्द्रियसौष्ठव न. (इन्द्रियन. અવયવ,
અથવા ઇન્દ્રિ અને સૌષ્ઠવ ન.
પ્રુખસુરતી) રૂપવાળો ષાટ,
આરોગ્ય શરીર.

इन्द्रियार्थोपसेवन न. (इन्द्रिय न. ઇન્દ્રિય,
અર્થ પુ. પદાર્થ, ઉપસેવન
ન. આશ્રય કરવો તે, ઉપભોગ)
ઇન્દ્રિય વિષયનો ઉપભોગ કરવો
તે, વિષયીપણું, વિષયલ્પપણું.

इन्दुमती સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ છે.
इन्ध ૭ ગ. આત્મને. સળગાવવું,
ચેતાવવું.

इष्ट पુ. ન. સ્ત્રી. ઇષ્ટેલું આપનાર.

इष्टदेवता સ્ત્રી. ઇષ્ટદેવ, આરાધ્ય
દેવતા, રક્ષણ કરનાર દેવ.

ई.

ई ૪ ગ. આત્મને. +ઉદ્ ઉગવું, ઉદય
ઉગવું.

ईक्ष+प्रति જેવું, સંભાળ લેવી.

ईद् ૨ ગ. આત્મને. અને ૧૦ ગ.
વખાણવું.

ईदृश पु. न. સ્ત્રી. આવું.

ઈંદ્ર ૧ ગ. પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.
+૩દ્ બોલવું.

ઈશ્વ ૨ ગ આત્મનેં ધણી થવું,
રાજ કરવું.

ઈશ્વર પુ. રાજા

ઈદ્ ૧ ગ. આત્મનેં યત્ન કરવો,
તકાવવું.

ઉ.

ઉ અઝ્ય.

ઉચ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં જવું.

ઉમ પુ. ન. સ્ત્રી. સખત તીક્ષ્ણ,
આકર્ષ.

ઉમ્મ કિ. વિ. જોરથી, સખત,
આકર્ષો, કરડો.

ઉચ્ચે અ. કિ. વિ મોટથી.

ઉજ્જ ૬ ગ. પરસ્મૈં નાખી દેવું,
ત્યાગ કરવો.

ઉડપ પુ. ન. સ્ત્રી. ત્રાપો, કોટીઉં.

ઉત્તમ પુ ન. સ્ત્રી. ઉત્તમું.

ઉત્તમફલક પુ. ન. સ્ત્રી. (ઉત્તમ
પુ. ન. સ્ત્રી. સુંદર, શ્રેષ્ઠ ફલ ન.
ફળ અને ક પ્રત્યય) સારા ફળ-
વાળું, સારા પરિણામવાળું.

ઉત્તર સર્વં પુ ન. સ્ત્રી. ઉપરનું,
પછીનું.

ઉત્તરકુરવ: પુ. બ. વ. હિમાલયની
પેલી મેરના દેશનું નામ છે

બાણું કરીને આર્ષ બોલવું અસહ
સંસ્થાન એ હતું).

ઉત્તરા સ્ત્રી. વિરાટ નામના રાજાની
પુત્રી.

ઉત્તરીય ન. ઉપલું વસ્ત્ર, ઉપરનો
પોશાક.

ઉત્તાનં પુ. ન. સ્ત્રી. ચપું.

ઉત્પથાસ્થિત પુ. ન સ્ત્રી. (ઉત્પથ
પુ. ખોટો રસ્તો, દોષવાળો માર્ગ
આસ્થિત આનસ્યા નો બૂ. ફ.

પ્રાપ્ત થયલું) ખોટો રસ્તો ગયલું.

ઉત્પન્ન પદ્+૩દ્નો બૂ. ફ. જન્મેલું,
ઉપજેલું.

ઉત્પલ ન. કમલ.

ઉત્તજ્ઞ પુ. ખોળો.

ઉત્ત્વષ્ટ ઉદ્+ષ્ટજ્નો કર્મણિ બૂ. ફ.,
છોડેલું.

ઉદત્ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉત્તર દિશાનું.

ઉદન ન. પાણી.

ઉદર ન. પેટ, જલંદર.

ઉદરંમરિ પુ. ન. સ્ત્રી. (ઉદર ન.
પેટ અને મ્ બરવું) પોતાનું પેટ
બરે તે, પેટબરો, એકલપેટું
અને લોભી.

ઉદાર પુ. ન. સ્ત્રી. ઉમદા, મોટા
મનવાળું, ઉદાર.

ઉદુમ્બર પુ. એક ઝાડનું નામ છે.
ન. એ ઝાડનું ફળ.

ઉદ્ગમ પુ. મૂળ, ઉત્પત્તિ, નીકળવું તે.
 ઉદ્ગાત્ર પુ. યાત્રિક ગૌર, તેવું
 કામ એટલુંજ કે સામવેદના
 મન્ત્ર બાધવા.

ઉદ્દામવૃત્તિ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉદ્ધત સ્વ-
 ભાવવાળું, અમર્યાદ, બેશુભ.

ઉદ્દાલક પુ. પુરુષનું નામ છે.

ઉદ્ધત પુ. ન. સ્ત્રી. ગર્વિષ્ઠ.

ઉદ્ધતમ ઉદ્+હનનો બૂ. ફ. કિ.
 વિ. તરીકે વપરાય છે, બેરીક-
 રાઈથી, ઉદ્ધતાઈથી.

ઉદ્ધૂતવિસ્મય પુ. ન. સ્ત્રી. (ઉદ્ધૂત
 ઉદ્+મૂ ઉત્પન્ન થવું, નો બૂ. ફ.
 જેનામાં અચ્ચો ઉત્પન્ન થયો છે તે.

ઉદ્યમમૃત્ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉદ્યોગી.

ઉન્નતિ સ્ત્રી. ઉચ્ચપણ, મહાત્મતા.

ઉન્માદ પુ. હર્ષ, પ્રકુલિત થવું
 તે. વકાસ.

ઉપકઠ ગામ અથવા શહેરની
 પાસેની જગ્યા, પાધર, સીમ.

ઉપકાર પુ. પરગણુ કામ, બીજાનું
 બહું કરવું તે.

ઉપકારિન પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપકાર કરનાર

ઉપકૃતિ સ્ત્રી. ઉપકાર.

ઉપચય પુ. ખજાનો, સંપદો અથવા
 સંચય કરવો તે.

ઉપચિત ઉપ+ચિ નો કર્મણિ બૂ. ફ.
 એકઠું કરેલું.

ઉપજનિત ઉપ+જનનો પ્રેરક કર્મણિ
 બૂ. ફ., ઉપજાવેલું.

ઉપનાયન } ન. જનોાઈની ક્રિયા.
 ઉપનયન }

ઉપભોગ પુ. ભોગવવું તે.

ઉપયુક્ત પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપયોગ
 કીધેલું, વાપરેલું.

ઉપરત પુ. સ્ત્રી. ન. મુએલું, અધ
 થયલું.

ઉપરિ કિ. વિ. ઉપર.

ઉપરિતન પુ. ન. સ્ત્રી. ઉપલું.

ઉપશામ પુ. સંતોષ.

ઉપાકૃત પુ. ન. સ્ત્રી. લાવેલું.

ઉપાયન ન. નજરાણું.

ઉપાલભ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. ઠપકાલાયક,
 દોષપાત્ર.

ઉપેત ઉપ+ઈ નો કર્મણિ બૂ. ફ.,
 બેડાયલું, યુક્ત.

ઉમ સર્વં બન્ને.

ઉમય સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. બે
 પક્ષને લગતું.

ઉર્વા સ્ત્રી. પૃથ્વી.

ઉલ્લીપી સ્ત્રી. એકનાગકન્યાનું નામ છે.

એ થોડા દિવસ અર્જુનની
 ભાર્યા હતી.

ઉજ્જાનસ્ પુ. અસુરોના યુરુનું નામ છે.

ઉજ્જ ૧ મ. પરસ્મૈન બાળવું.

ઉષ્મ સ્ત્રી. પ્રાતઃકાળની દેવી,
મળસકું.

ઉષ્ણમ્ કિ. વિ. ગરમીથી, ઉનું ઉનું
ઉષ્ણરૂચિ પુ. સ્પર્શ.

ઉષ્મન્ પુ. ગરમી.

ઊ.

ઊર્જિત પુ. સ્ત્રી. ન. મોટું, શ્રેષ્ઠ,
જાડું, જામડું.

ઊર્જ્વ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉજ્જ્વળ, ઉજ્જ્વળ.

ઋ

ઋ ૧ ગ. પરસ્પૃશન જવું.

ઋજ્ ૧ ગ. આત્મનું મેળવવું.

ઋજુ પુ. ન. સ્ત્રી. સાદું. સીધું, સાદું.

ઋણ ન. દેવું.

ઋત્વિજ્ પુ. યાગિક ગૌર.

ઋમુક્ષિન્ પુ. ધન્ધનું નામ છે.

ૠ

ૠકદા કિ. વિ. એકવખત.

ૠકમનસ્ પુ. ન. સ્ત્રી. એકમનનું.

ૠકરાત્ર ન. એકરાત.

ૠકાકિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. એકલું,
એકાન્તવાસી.

ૠકાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. એકસરખું.

ૠકાન્તગુણ પુ. ન. સ્ત્રી. નિશ્ચિત

ગુણવાળું, જેના ગુણ ફરે
નહીં તે.

ૠકાન્તતઃ કિ. વિ. એક સરખી
રીતે.

ૠકૈક સર્વં પુ. ન. સ્ત્રી. બાકકેક,
ફરેક

ૠતાદૃશ પુ. ન. સ્ત્રી. આ તરેહનું,
આવું.

ૠનસ્ ન. પાપ.

ૡ

ૡક્ષવાક પુ. ધક્ષવાકુનો વંશજ.

ૡન્દ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. ધન્દ્ર સંબંધી.

ૡલ્લષ પુ. ધલ્લષાનો પુત્ર.

ૢ

ૢૌષધ ન. ઓસડ.

ૣ

ૣક્ષા સ્ત્રી. ઓરડો.

ૣક્ષણ ન. કાંકણ.

ૣચ પુ. વાળ.

ૣટ પુ. સાદડી.

ૣષ્ઠ પુ. ઋષિનું નામ છે.

ૣતિચિત્ત સર્વં કેટલાએક.

ૣનક ન. સુવર્ણ.

ૣન્યકા સ્ત્રી. દીકરી

ૣપાલ પુ. ન. માયું, ખોપરી.

ૣપિલ પુ. ન. સ્ત્રી. પિળાશ પડતો,
તપખીરીઆ, બદામી.

ૣમ્ ૧૦ગ. આત્મનેનું પ્રીતિ કરવી.

ૣરણીય ન. જે કામ કરવાનું હોય.

તે, કાર્ય, કર્તવ્ય.

ૣરિન્ પુ. હાથી.

કરુણ પુ. ન. સ્ત્રી. શોકકારક.
 કરુણાપર પુ. ન. સ્ત્રી. દયાળુ.
 કર્કોટક પુ. સાપતું નામ છે.
 કર્ણ પુ. વિશેષ નામ છે.
 કર્મપથ પુ. (કર્મન્ કર્મ અને
 પથિન્ માર્ગ, રસ્તો) કર્મનો માર્ગ
 એટલે મોક્ષ અથવા નિત્યસુખ
 મેળવવાને ધર્મસંબંધી ક્રિયા-
 કર્મ કરવાં તે.
 કલત્ર ન. સ્ત્રી.
 કલહ પુ. કલ્લયો.
 કલહંસક પુ. એક જાતનો હંસ.
 કલા સ્ત્રી. હુન્નર.
 કલાપ પુ. સમૂહ.
 કલિ પુ. કળિયુગ એટલે ચાર
 યુગમાંનો છેલ્લો અને પાપિષ્ઠ
 હાલમાં દુનીઆમાં જેયુગ ચાલે
 છે તે, પાપરૂપી તત્ત્વ.
 કલિજ્ઞ પુ. દેશનું નામ છે (બ.
 વ. માં વપરાય છે).
 કલ્પાન્ત પુ. (કલ્પ પુ. સૃષ્ટિની
 અવધિ, અને અન્ત પુ. છેડો)
 સૃષ્ટિની અવધિનો છેડો.
 કલ્પિત ક્લપ્ નો પ્રેરક કર્મણિ
 બૂ કૃ. કલ્પેલું, યોજેલું શોધી
 કાઢેલું.
 કવણ પુ. પુરુષનું નામ છે.

કવિતા સ્ત્રી. કવિતા, વિદ્યા.
 કષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખિત.
 કષ્ટં કષ્ટમ્ કિ. વિ. હાથ હાથ.
 કસ+વિ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ખીલવું
 (કુલની માફક), વિકાસવું.
 કાકુત્સ્થ પુ. કકુત્સ્થનો વંશજ,
 રામ.
 કાત્યાયન પુ. એક મોટા વૈયાકર-
 રણનું નામ છે.
 કાદમ્બરી સ્ત્રી. અપ્સરાનું નામ છે.
 કાનન ન. વન. અરણ્ય.
 કામ પુ. ઇચ્છા.
 કામદુહ્ પુ. ન. સ્ત્રી. કાઈ પણ
 ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર.
 કામપ્રિ પુ. જેની ઇચ્છા પૂર્ણ
 થઈ છે તે.
 કાય પુ. શરીર.
 કારય ક્રુનો પ્રેરક, કંઈ પણ ચીજ
 કરાવવી.
 કાર્તિક્યેકાદશી સ્ત્રી. (કાર્તિકી
 સ્ત્રી. કાર્તિક મહિનાને લગતી,
 અને એકાદશી સ્ત્રી. અગીઆરસ)
 કાર્તિક મહિનાની અગીઆરસ.
 કાર્પણ ન. હલકાઈ, લઘુતા,
 નીચપણું.
 કાર્મુક ન. ધનુષ, કામદું. અધિ-
 જ્ય પુ. નં. સ્ત્રી. જેનું બાણ
 ખેંચેલું છે તે.

કાર્ય પુ. ન. સ્ત્રી. કરવાલાયક
ન. કૃત્ય, કામ.

કાર્યકર પુ. ન. સ્ત્રી. (બીજાને
માટે) કંઈ પણ કામ જે કોઈ
કરે તે.

કાર્યદ્વયાકુલ પુ. ન. સ્ત્રી. એકથી
વધતે બે કામ કરવાને લીધે
ગભરાયલું.

કાલેય પુ. કેટલાક રાક્ષસોનું
નામ છે.

કાવ્ય ન. કવિતા.

કાશ પુ. ન. એક જાતનું ઘોળું
ફુલ.

કાષ્ઠલોષ્ટસમ પુ. ન. સ્ત્રી. (કાષ્ઠ
ન. લાકડું, લોષ્ટ પુ. અને ન.
માટીનું ઢેકું, અને સમ સરખું)
લાકડાં અને માટીનાં ઢેકાં જેવું.

કાહલ પુ. શબ્દ.

કિનર પુ. દેવયોનિવિશેષ.

કિસ્તિત્ત્વ કષ્ટ જાતની વસ્તુ? શું?

કિતવ હગ, અપ્રમાણિક માણસ.

કિયત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. કેટલું.

કિર્મીર પુ. રાક્ષસનું નામ છે.

કિશોરક પુ. શિશુ, છોકરું (જેમકે
સિંહનું)

કીર્તિ સ્ત્રી. કીર્તિ.

કુ (નામની પાછળ મૂકવામાં
આવે છે) ખરાબ, નિન્દિત.

કુકર ન. કુતરો.

કુજર પુ. હાથી.

કુટુમ્બક ન. કુટુંબ.

કુટિમ પુ. ન. ફરસગંદી; મણિકુટિમ
મણિની ફરસગંદી, રફટીકની
ફરસગંદી.

કુઙ્ગવ પુ. ધાનનું માપ.

કુખ્ડલ ન. કાનનું ધરેણું.

કુણ્ડિનપુર ન. શહેરનું નામ છે,
વિદર્ભ અથવા વરાહની રાજ-
ધાની.

કુતૂહલ ન. આશ્ચર્ય, જાણસા.

કુમારક પુ. કુમાર.

કુમુદ ન. રાત્રે ખીલતું કમળ.

કુમ્મ પુ. હાથીના કપાળના ભાગ
ઉપરનો ગોળો.

કુમ્મકર્ણ પુ. રાવણના બાઇનું
નામ છે.

કુરુક્ષેત્ર ન. કૌરવો લડ્યા તે
જગ્યાનું નામ.

કુલ ન. કુળ.

કુલજ પુ. ન. સ્ત્રી. (કુલ ન.
કુળ, અને જ જન્ 'પેદા થવું'
ઉપરથી) કુળમાં જન્મેલું, કુળનું.

કુશ પુ. અને લવ પુ. ગમના
દીકરાઓ.

કુસુમપુર ન. શહેરનું નામ છે.

કૂલ ન. કિનારો.

કૃ ૮ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
કરવું, + અક્ષી આશ્રય લેવો
અંગીકાર કરવો; + અધિ તાકવું,
લાણ પાડવું અધિકૃત્ય તાકીને,
એટલે સંબંધ રાખીને, લાણ
પાડીને; અપન્ના દૂર કરવું;
+ અલમ્ શણગારવું; + આવિસ્ ખુલ્લું
કરવું, ઉધાડવું; + ઉપ ઉપકાર
કરવો, ભણું કરવું; + તિરસ્
ધિક્કારવું; + નમસ્ નમસ્કાર કરવો,
નમન કરવું; + નિ ધન્ય કરવી,
અપકાર કરવો; નિસ+આ (નિરા)
નિરાકરણ કરવું, ત્યાગ કરવો,
છોડી દેવું; + પ્રતિ વેર લેવું
સામા થવું; + વશી વશ કરવું.

કૃ ૫ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
મારવું

કૃચ્છ્રત્રય ન કૃચ્છ્ર ન. પ્રાયશ્ચિત્ત
અને ત્રય ત્રણ) ત્રણ પ્રાયશ્ચિત્ત.

કૃત ૬ ગ. પરસ્મૈં કાપવું.

કૃત ૭ ન. સત્યયુગ, ચાર યુગ-
કૃતયુગ માંનો પહેલો યુગ જ-
ગતનો પહેલો અને ઉત્તમ દાળ.

કૃતિકા સ્ત્રી. દત્તક કીધેલી.

કૃતિન પુ ન. સ્ત્રી. જેનું કાર્ય
સફળ થયું છે, કૃતકૃત્ય, સારું,
શુભવાળું.

કૃતે અ. લીધે, વાસ્તે.

કૃત્ત્વ પુ. ન. સ્ત્રી. આપું.

કૃપણ પુ ન. સ્ત્રી. કદરી, હલકા
મનવાળું.

કૃપાનિધિ પુ. (કૃપા સ્ત્રી. દયા,
અને નિધિ પુ. ભંડાર) દયાનો
ભંડાર, ધણો દયાળું.

કૃપાલુ પુ. ન. સ્ત્રી. માયાળુ.

કૃશ પુ. ન. સ્ત્રી. અશક્ત, પાતળું.

કૃષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખેંચવું; વિ+પ્ર
નિકૃષ્ટ સ્થિતિમાં આણવું.

કૃષિ સ્ત્રી. ખેતી.

કૃષ્ણ પુ. વિષ્ણુનો આક્રમે અવ-
તાર.

કૃષ્ણપક્ષ પુ. અંધારિયું.

કૃષ્ણવર્મ પુ. પુરુષનું નામ છે.

કૃષ્ણસાર પુ. હરણું.

કૃષ્ણસાહાય્ય ન. કૃષ્ણની મદદ.

કૃ ૬ ગ. પરસ્મૈં વિખેરવું; + વિ
પાથરવું.

કૃ ૮ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
મારવું, નાશ કરવો.

કૃત ૧૦ ગ. તારીફ કરવી વખા-
ણવું, સ્તુતિ કરવી.

કેયૂર પુ. બાળુબંધ, બાહુબળ્ય,
કોણી ઉપર પેહેરવાનું ધરણું.

કેશ પુ. વાળ.

केसरिन् पु. सिं०.

कैतव न ङगाध, कपट.

कोटी-टि स्त्री. कशोड.

कोप पु. डोप, गुस्से.

कोशागार न. तीजोरी.

कौमारक न. आणपथ्य.

क्रन्दित भू कृ. (नाम तरीके वप-
राय छे) न. भूम.

क्रम १ ग. अने ४ ग.

परस्मै० आलवुं, पगलुं भरवुं;

आत्मने० लागु थवुं, असर

करवी+अति पेसी तरङ्ग आलवुं

अथवा जवुं. जूझा पडवुं,

जोणंगवुं, पार जवुं.+आ पासे

जवुं. उपर थधने आलवुं, उगवुं

उये उगवुं.

क्री ६ ग. परस्मै० आत्मने०

अरीहवुं+निस् इसवत आपी पो-

तातुं करी लेवुं.

निष्कय आपवो, अडलु आपी

छोडववुं+वि वेअवुं.

क्रीडाशैल पु. (क्रीडा स्त्री. रमत,

गमत, शैल पु. पर्वत) गमतने

भाटे पर्वत, मोज करवानो पर्वत.

क्रुध् ४ ग. परस्मै० गुरसे अलुं;

अभि+सम् डोपवुं. कोध करवो.

क्रुध् १ ग. परस्मै+वि रडवुं,

शोक करवो.

क्रम परस्मै० थाकवुं, बाकी जवुं,

परिश्रम पाभवो, नरम पडवुं.

उदासीमां होवुं.

कान्त क्रम नो भू. कृ. थाकी गयलुं,

निर्गत थयलुं, करमायलुं,

गधानि पाभेयुं.

क्रिड् ४ ग. परस्मै० बीना थवुं.

क्रिन्द् १ ग. परस्मै० शोक करवो.

क्रिश् ६ ग. परस्मै० दुःख देवुं,

पीडा करवी, पीडवुं.

क्रीव पु. न. नपुंसक.

कथ् १ ग. परस्मै०+उद् उडिणवुं.

क्षण-क्षिण् ८ ग. परस्मै० धायल

थवुं.

क्षणञ्सिन् पु. स्त्री. न. (क्षण पु.

पण अने धञ्सिन् नाश पाभतुं)

क्षणुमां नाश पाभतुं) क्षणिक,

क्षणभंगुर.

क्षणिकत्व न. क्षणभंगुरपथ्य.

क्षत क्षण् नो कर्मणि भू. कृ.

धायल थयलुं.

क्षम ४ ग. परस्मै० भाइ करवी.

क्षमिन् पु. न. स्त्री. क्षमा करनार.

क्षय पु. नाश. घटारो.

क्षिति स्त्री. पृथ्वी, जमीन.

क्षितिश पु. (क्षिति स्त्री. पृथ्वी)

राज.

ક્ષીર ન. દૂધ.

ક્ષુદ્ર ૭ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
ખાંડવું, બૂકો અથવા ચુરો કરવો.

ક્ષુદ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. હલકું.

ક્ષુભ્ ૯ ગ. પરસ્મૈં ક્ષોભ પમાડવું,
ગભરાવવું, આકુળ વ્યાકુળ કરવું.

ક્ષેત્રદેવતા સ્ત્રી. (ક્ષેત્ર ન. ખેતર
અને દેવતા દેવ) ખેતરપાળ.

ક્ષે ૧ ગ. પરસ્મૈં ક્ષય પામવો.

સ્વ

સ્વ ન માણસના શરીરના પોલા
ભાગ, જેવાકે મોઢોડું, નાક વિગેરે.

સ્વક્ષ્ણ પુ. ન. સ્ત્રી. (સ્વક્ષ્ણ પુ.
તલવાર) જેણે તરવાર ખેંચી
છે તે.

સ્વલમુજક્ષ પુ. (સ્વલ પુ. દુષ્ટ, મુજક્ષ
પુ. સાપ) દુષ્ટ સર્પ.

સ્વલુ અ. નિશ્ચ.

સ્વાદિર પુ. ન. સ્ત્રી સ્વદિર એટલે
ખેરનું.

સ્વિદ્ ૭ગ. અને ૪ગ. આત્મનેં
અને ૬ ગ. પરસ્મૈં ખિન્ન થવું,

નાખુશ થવું, ખોટું લાગવું.

સ્વયા ૨ ગ. પરસ્મૈં કહેવું.

ગ

ગગનમધ્ય પુ. ન (ગગન ન. આકાશ,
મધ્ય પુ. ન. વચ્ચે ભાગ)

આકાશનો મધ્ય ભાગ.

ગજઘટાશત ન. (શટ સ્ત્રી રચના,
સમૂહ, સમુદાય, શત ન. સો)
હાથીઓની સો હાર, સેંકડો
હાથીઓ.

ગજપુંગવ પુ. સારામા સારો હાથી.

ગણ્ઠકી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે;

ગણ્ઠકીતીર ન ગણ્ઠકીનો કિનારો.

ગણ્ઠસ્થલ ન હાથીનાં લમણાં.

ગતજીવિત પુ. ન. સ્ત્રી. મુએલું.

ગતિ સ્ત્રી આશ્રય, આસરો, ચાલવું.

ગદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બોલવું.

ગદા સ્ત્રી. ગદા.

ગન્તુકામ પુ ન. સ્ત્રી. જવાને આતુર.

ગન્ધર્વકન્યા સ્ત્રી. ગન્ધર્વની છોકરી.

ગમીર પુ. ન. સ્ત્રી. ગંભીર

ગમ્+અભિ હુમલો કરવો; પ્રતિ+

ઉદ્ તરફ જવું.

ગરુડ પુ. વિષ્ણુદેવનું વાહન.

ગરુડાજ્ઞા સ્ત્રી. સર્પજાતિનાં શત્રુ

ગરુડનો હુકમ.

ગર્ભ પુ. ગર્ભ.

ગર્ભાષ્ટમ પુ. ન. સ્ત્રી (ગર્ભ પુ.

ગર્ભ રહેતો તે, અને અષ્ટમ આઠમું)

ગર્ભ રક્ષા પછી આઠમું.

ગર્હ ૧. પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.,

હલકો વિચાર ખાંધવો, નિન્હવું.

ગલ પુ. ગળું.

ગલિત ગલ્નો બુ. કૃ. ગળેલું,
પડેલું.

ગહન પુ. ન. સ્ત્રી. દુર્ગમ, ભેદાવ
કે પેસાય નહીં એવું; ન. અરણ્ય,
ઝાડી.

ગાન્ધીવ ન. અગ્નિના ધનુષનું
નામ છે.

ગાત્ર ન. અવયવ, શરીર.

ગાઓદક ન. (ગાઘ પુ. ન. સ્ત્રી.
છાછર, અને ઉદક ન. પાણી)
છાછર પાણી.

ગાન્ધર્વ પુ. એક પ્રકારની લગ્નક્રિયા
છે એ ક્રિયા પ્રમાણે વરકન્યાની
પરસ્પર અનુમતિ થઈ એટલે
લગ્ન થાય, બીજું કશું જોઈએ
નહીં.

ગાર્હપત્ય પુ. ગૃહસ્થ હમેશા જે
પવિત્ર અગ્નિ રાખે છે તે,
અગ્નિનું નામ છે, ગૃહકૃત્ય.

ગિર્ સ્ત્રી. વાણી.

ગુણ પુ. ક્ષાયદો.

ગુપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં રક્ષણ કરવું.

ગુપ્તિ સ્ત્રી ગુપ્તપણું. રક્ષણ.

ગુફતા સ્ત્રી. મોટાઇ, દખલખો,
બપકો.

ગુર્વા ગુરુનું સ્ત્રી. મોટી, મોટા
કદવાળી.

ગુલ્મપાલ પુ. (ગુલ્મ પુ. કિલ્લો)
કિલ્લાનો રક્ષણ કરનાર.

ગૃહ ૧ ગ. પરસ્મૈં આત્મને
છાનું રાખવું, ગુપ્ત રાખવું.

ગૃધ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં અતિભોખ
કરવો.

ગૃહ ૧ ગ. આત્મને હલકો વિ.
ચાર બાંધવો, નિન્દવું.

ગૃહદેવતા સ્ત્રી. કુળદેવતા, ધરની
અથવા કુળની દેવી.

ગૃહમેધિન પુ. ગૃહસ્થધર્મ પ્રમાણે
વર્તનાર.

ગૃ ૬ ગ. પરસ્મૈં ગળવું+સમ્
આત્મને વચન આપવું.

ગૃ ૮ પરસ્મૈં+સમ્ બોલવું.

ગો પુ. આખલો; સ્ત્રી. ગાય,
વાણી, પૃથ્વી.

ગોચર પુ. વિષય, કંઈ પણ પહોંચી
શકે એટલી હદ.

ગોમતી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.

ગોરોચના સ્ત્રી. એક જાતનું ચક્ર.
ચક્રિત પીણું અનુલેપન.

ગ્રન્થ ૮ ગ. પરસ્મૈં ગુથવું, એકત્ર
કરવું, રચવું.

ગ્રન્થિ પુ. ગઠ.

ગ્રહ (ગૃહ) ૮ ગ. પરસ્મૈં આ-
ત્મને લેવું. ગ્રહણ કરવું+અણ.

અતુગ્રહ કરવો, મેહરયાની કરવી
+નિ કઅજો રાખવું; +વિ લડાઈ
કરવી, વિગ્રહ કરવો+સમ્ એકહું
કરવું, સંગ્રહ કરવો.
ગ્રામણી પુ મામનો મુખી.
ગ્રાવન્ પુ. પથ્થર.
ગ્લૈ ૧ ગ. પરસ્મૈં થાકી જવું,
ગ્લાનિ પામવી.
ગ્લૌ પુ. ચંદ્ર.

ઘ

ઘણિકા સ્ત્રી. નાનો ધંટ, ધંટડી.
ઘર્મ પુ. ગરમી.
ઘર્મજ પુ. ન સ્ત્રી. (ઘર્મ પુ. ઉષ્ણ-
તા) ગરમીથી ઉત્પન્ન થયલું.
ઘસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખાવું.
ઘોર પુ ન. સ્ત્રી. બચંકર, બયાનક
ઘા ૧ ગ. પરસ્મૈં+અપ સુંધવું

ચ

ચકાસ્ ૨ ગ. પરસ્મૈં પ્રકાશવું
ચક્રવદ્ભતિ પુ. ન. સ્ત્રી. (ચક્રવત્
ચક્ર અથવા પેંડાની માફક)
જેની ગતિ પેંડાની ગતિ જેવી
છે તે. હમેશ દરવું.
ચક્ષ્ ૨ ગ. આત્મનેં બોલવું; +આ
કહેવું+વિ+આ સમજાવવું.
ચક્રમણ ન. ફરવું તે.
ચણ્ડકૌશિક પુ. ઋષિનું નામ છે.

ચત્વાર સંખ્યાવાચક પ્ર૦ બ. વ.
ચાર.

ચન્દન પુ. ન. સુખેડતું લાકડું.
ચન્દનમજ્જરી સ્ત્રી. (ચન્દન પુ.
સુખેડતું ઝાડ, મજ્જરી સ્ત્રી. અંકુર
માંજર, ફુલ અથવા મોર) ચ-
ન્દનના ઝાડતું ડીચકું, ફણગો,
મોર, ફુલ વિગેરે.

ચન્દ્રગુપ્ત પુ. રાજાનું નામ છે.
ચન્દ્રાપીઢ પુ. રાજકુમારનું નામ છે.
ચમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ચાટી જવું,
પીવું; +આ આચમન કરવું
(થોડું પાણી મ્હોંમાં લઈ ધર્મ
ક્રિયામાં કરવામાં આવેછે તેમ
પી જવું).

ચમ્પકપુષ્પરેણુ પુ, (ચમ્પક પુ એક
જાતનું સુગંધીદાર ફુલવાળું ઝાડ,
ચાંપાનું ઝાડ. રેણુ પુ. પરાગ,
રજ) ચાંપાના ફુલની રજ કે
પરંગ.

ચમ્પકવન ન. ચાંપાનાં ઝાડોનો
સમૂહ.

ચર્ ૧ ગ. પરસ્મૈં જવું, બહાર
ફરવું.

ચરણરાગ પુ પગને રંગવા તે,
પગનો રંગ.

ચરમ પુ. ન. સ્ત્રી. છેલ્લું.

ચરિત ચર્ નો કર્મણિ બૂ ક.
 આચરેલું, કીધેલું.
 ચર્ચિત ચર્ચ નો કર્મણિ બૂ ક.
 લેપ કીધેલું, યોખેડેલું.
 ચર્મચક્ષુસ્ ન. (ચર્મન ન. આમડું
 અને ચક્ષુસ્ ન. આંખ), શારી-
 રિક દષ્ટિ.
 ચલ્ પ્રન્ધિ દૂર ચાલવું, એક
 કોરે ચાલવું.
 ચાટુ પુ. ન. મધુર બાપણ.
 ચાળક્ય પુ. પુરુષનું નામ છે.
 ચાળ્ડાળ પુ. ચાણ્ડાળ, ભંગિયો.
 ચારણસ્તુત પુ. ન. સ્ત્રી. (ચારણ
 પુ. ભાટ) ભાટથી વખણાયલું.
 ચારુદત્ત પુ. પુરુષનું નામ છે.
 ચારુસર્વાંગી સ્ત્રી. ચારુ યુગસુરત
 સર્વાંગ સપ્તળાં અવયવ) જેનાં
 સપ્તળાં અવયવ સુંદર છે એવી
 સ્ત્રી. ચાર્વકી સ્ત્રી. યુગસુરત
 સ્ત્રી, અલખેલી.
 ચિ પ ગ પરમૈ૦ ને આત્મને૦
 એકઠું કરવું;+૩૫ જાડા થવું;
 +નિસ્ નિશ્ચય કરવો, ઠરાવ કરવો;
 +ચિ શોધવું, ખેળવું, ઢુંડવું;+
 સમ સંગ્રહ કરવો.
 ચિત્ ૧૦ મ. આત્મને૦ ચેતન
 હોવું, મતિ હોવી.

ચિત્રવન ન. વનનું નામ છે.
 ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર જૂદી જૂદી
 તરેહની, અને આલાપ પુ. વાત-
 ચીત) જૂદી જૂદી વિષયો
 ઉપર વાત ચીત.
 ચિત્રિત પુ. ન. સ્ત્રી. ચિત્રવિચિત્ર
 કીધેલું, સુશોભિત કરેલું.
 ચિત્રપ્રવૃત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. લાંબા વખ
 તથી ચાલવું.
 ચિરાદ્ કિ. વિ. લાંબા કાળ પછી.
 ચૃત પુ. આમૃત, આંખાનું ઝાડ
 ન. આંખાના ઝાડનું ફળ.
 ચૂર્ણ પુ. ન. ભુકો, ચુરણ; ચૂર્ણવત
 ભુકાના જેવું, ધુળ જેવું.
 ચેત્ અ. જો.
 ચેતસ્ ન. મન, ચિત.
 ચૈત્ર પુ. શાલિવાહની હિંદુ વર્ષ
 નો પેહેલો માસ, ચૈતર.
 ચૈત્રાય પુ. મન્ધર્ લોકોનો દેશ.

છ

છદ્ ૧૦ મ+પ્ર કોષપણ ચીજ
 હાંકવી.
 છન્દસ્ ન. છન્દ, વૃત.
 છલ ન. છળ, કપટ.
 છાદન ન. હાંકણ.

છિદ્ર ૧૦ ગ. અને ૭ ગ. પરસ્પૃષ્ઠે
આત્મને ૦ કાપવું, કાપી નાંખવું,
ભાગ કરવા.

જ.

જક્ષ ૨ ગ. પરસ્પૃષ્ઠે ૦ ખાવું.

જગદાત્મન્ પુ (જગત્ ન. જગત્
દુનિયા, અને આત્મન્ પુ. આ-
ત્મા) જગત્તો આત્મા.

જગન્નાયક પુ. (જગત્ ન. દુનિયા,
અને નાયક પુ. ધણી) જગત્તો
ધણી, જગત્પતિ જગન્નાયક,
ધર્મિય.

જગન્નાયક પુ. (જગત્ ન. દુનિયા,
નાયક પુ. ધણી, પતિ) જગત્પતિ.

જઘનાર્ધ ન. (જઘન ન. કંઠ, સ્ત્રી
કંઠિનો પૂર્વ ભાગ, કોષ પશ્ચ
વસ્તુનો પાછલો ભાગ, અને અર્ધ
અડધું) પાછલો ભાગ.

જહ્વા સ્ત્રી. જાંઘ.

જટા સ્ત્રી. જટા, શુંચવાયલા
વાળતું ઝુંડ.

જટિલ પુ. ન. સ્ત્રી. લેપ કીધેલું.
મિશ્ર કીધેલું.

જહ પુ. ન. સ્ત્રી. જીવવગરનું,
અચેતન, નિર્જીવ.

જન+સમ્ જનમયું, આપાદ થવું
થઈ જવું.

જનમેજય પુ. પરિક્ષિતના એક
છોકરાનું નામ છે. એ અશુ-
નનો પાત્ર હતો.

જનય જન્ 'હૃત્પન્ન કરવું' પેદા
કરવું'— નો પ્રેરક; જનયિતુમ્
હૃત્વર્થે કૃદન્ત.

જનાર્દન પુ. કૃષ્ણનું નામ છે.

જન્તુ પુ. પ્રાણી.

જન્મમાજુ પુ. ન. સ્ત્રી. જન્મેલું;
પુ. માણસ.

જન્માન્તર ન. (અન્યજન્મ જન્માન્ત
રમ) બીજો જન્મ.

જપ્ ૧. ગ. પરસ્પૃષ્ઠે ૦ જપવું,
ધીમે સાદે બોલવું અથવા પઠવું
(મન્ત્રની માફક).

જમ્બુમાલિન્ પુ. રાક્ષસનું નામ છે.

જય પુ. જીત.

જયાવહ પુ ન. સ્ત્રી. જીત લાવ-
વનારું; જય આપનારું.

જામ્ ૨ ગ. પરસ્પૃષ્ઠે ૦ જામવું.

જાહ્ય ન. જડતા, સ્થિતિ.

જાત ન. સમૂહ.

જાતકર્મન્ ન ઉત્પત્તિ કાળનો
સંસ્કાર.

જાતવેદસ્ પુ. અગ્નિ.

જાનંતપિ પુ. જનંતપનો પુત્ર.

જાનુ ન. છુંટણું.

જાયા સ્ત્રી. સ્ત્રી. બાર્યા, પત્ની.
 જાહવી સ્ત્રી. ગંગા, જહુપુત્રી.
 જીવન ન. જીવગી, ઉપજીવિકા.
 જીવનાશ સ્ત્રી. (જીવન ન. જીવવું
 તે, જીવગી, આશા સ્ત્રી. ઉમેદ)
 જીવવાની ધમ્મ.
 જીવલોક પુ. મૃત્યુભોક્ષ, સજીવ
 પ્રાણીઓની દુનિયા.
 જીવિત ન. જીવગી.
 જીવિતલગ્નકૃત પુ. ન સ્ત્રી. જીવ-
 ગીથી અથવા જીવતા રહેવાથી
 નામોશી પામેલું અથવા માન
 બ્રહ્મ થયલું.
 જૃમ્મ સમન્નવડ ૧ મ. આત્મને
 યત્ન કરવો, સાધવું, સિદ્ધ કરવું.
 જુ ૧, ૪ અને ૯ મ. પરસ્પૃ-
 અને ૧૦ મ. ધરડા થવું, ક્ષીણ
 થવું, જીર્ણ થવું, ધસાઈ જવું.
 જૈન પુ. જીનમતને અનુસરનાર,
 જૈન ભોક્ષાનાં એક.
 જ્ઞા (જ્ઞા) ૯ મ. આત્મને જાણ-
 વું;+અનુ પરવાનગી આપવી;
 રજા આપવી;+અભિ ઓળખવું.
 જ્ઞાનમાર્ગ પુ. (જ્ઞાન ન. જ્ઞાન, માર્ગ
 પુ. રસ્તા) ભોક્ષ મેળવવા માટે
 ધ્યયનનું જ્ઞાન.

જ્વલ ૧ મ. પરસ્પૃ અળવું,
 તપવું. ધગધગવું

ત

તક્ષ ૧ મ. પરસ્પૃ ઓલવું, કાપી
 નાંખવું;+સમ કકડા કરવા, ધામલ
 કરવું, શબ્દો વડે વિધવું.

તટ પુ. ન. સ્ત્રી. કિનારા, કોર.
 તત પુ. કોષ્ટપિણુ સમાનું (ઓકરાનું
 કે આપનું) વાહાણનું નામ.
 તત્ત્વેદિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. તત્ત્વ
 જાણનાર.

તદીય પુ ન. સ્ત્રી. તેને લગતું.
 તદ્વત્ કિ. વિ. તેના જેવું, એવીજ
 રીતે.

તદ્વિષયક પુ. ન સ્ત્રી. તેને લગતું
 તન્ ૮. મ. પરસ્પૃને આત્મને
 તાણવું, પાથરવું, પ્રવર્તાવવું,
 જેમકે યજ્ઞ પ્રવર્તાવવો અથવા
 કરવો;+પ્ર ફેલાવવું.

તનય પુ દીકરા.

તનુ-તનૂ સ્ત્રી. શરીર.

તન્નુ પુ. દોરી, તાતણો.

તન્ત્રી સ્ત્રી. વાજીત્ર વીણા.

તન્દ્રય નામધાતુ, અથવા સાધિત
 ધાતુ (તન્દ્રા સ્ત્રી. આજસ,
 સુસ્તિ ઉપરથી) આજસ થવું.

તપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ તપ કરવું.
 તપ્ ૪ ગ. આત્મને૦+સમ દુઃખ થવું.
 તપન પુ. જીલમી.
 તપોધન પુ. તપ છે ધન જેવું,
 ઋષિ.
 તમ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ દુઃખિત થવું
 તરી સ્ત્રી. મહવો.
 તર્જ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦
 ગ. આત્મને ધમકાવવું, ધમકી
 આપવી, ઠપકો દેવો, નિર્ભત્સના
 કરવી.
 તાદૃશ્ પુ. ન. સ્ત્રી. તેના જેવું.
 તાપ પુ. તાપ,
 તાપ્ ૧ ગ. આત્મને૦ ફેલાવવું.
 તાર તીણો સ્વર; પુ. ન. સ્ત્રી.
 તીણું.
 તાવત્કાલમ્ ક્રિ. વિ. તેટલા વખત
 સુધી.
 તાવટ્ ક્રિ. વિ. તે વખતમાં, એ
 દરમ્યાનમાં.
 તિગ્મ પુ. ન. સ્ત્રી. સખત, તીક્ષ્ણ.
 તિથિ સ્ત્રી. મહિનાનો કોઈ પણ
 દિવસ.
 તિમિર પુ. ન. સ્ત્રી. અંધકાર,
 તિર્યચ્ પુ. હલકા વર્તનું પ્રાણી;
 પુ. ન. સ્ત્રી આહું, બાળુ પડતું,
 ત્રાંસું.

તીર્થોદક ન. (તીર્થ ન. નદી જેવી.
 પવિત્ર વસ્તુ, અને ઉદક ન.
 પાણી) પવિત્ર પાણી.
 તુમુલ પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રચણ્ડ, ભયં.
 કર, ભારે, ખૂબ ઝામેલું.
 તુરગ પુ. ઘોડો.
 તુરાસાહ પુ. ધન્નું નામ.
 તૂર્ણમ ક્રિ. વિ. ઉતાવળથી.
 તુળરાજફલ ન. (તુળરાજ પુ તાડ-
 ખજુરીની જાતનું ઝાડ) તાડ-
 ખજુરીની જાતના ઝાડનું ફળ.
 તૃપ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ તૃપ્ત થવું.
 સંતુષ્ટ થવું.
 તૃષ્ ૪ પરસ્મૈ૦ તરસ્યા થવું.
 તૃણા સ્ત્રી. તરસ. બોભ.
 તૃહ્ ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ મારવું, નાશ
 કરવો.
 તેજસ્વિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રકાશમાન.
 તોય ન. જળ.
 ત્યાગ પુ. દાન.
 ત્રય ન. ત્રણનો સંસુદાય.
 ત્રસ ૧. અને ૪ ગ. પરસ્મૈ૦
 ધુલવું; બિહવું;+સમ ત્રાસ પામવો.
 ત્રાણ ન. રક્ષણ.
 ત્રિઃ ક્રિ. વિ. ત્રણવાર.
 ત્રિવર્ગ પુ. ત્રણ વસ્તુ એટલે ધર્મ
 અથવા પ્રણય, અર્થ એટલે પૈસો,

અને કામ એટલે ધગ્યા અથવા
ધગ્યા પૂર્ણ કરવી. તે એ ત્રણ
વસ્તુનો સમુદાય.

ત્રિવિષ્ટપસ્થાન ન. ત્રિવિષ્ટપ ન.
સ્વર્ગ, આસ્થાન ન. સભા)
દેવોની સભા.

કુટ્ટ ૪ અને ૬ ગ. પરસ્મૈં તુટવું,
ભાગવું, કડાક દધ કકડા થવા.
ત્રેતા સ્ત્રી. ત્રેતાયુગ, ચાર યુગ-
માંનો ખીલો યુગ.

ત્રેલોક્ય ન. ત્રણ લોક.

ત્ર્યમ્બક પુ. શ્વેતું નામ છે; શિવ.
ત્રિનેત્ર.

ત્રિષૂ સ્ત્રી. તેજ, ચળકાટ.

દ

દંશ ૧ ગ. પરસ્મૈં અને ૧૦
ગ આત્મનેં કંબ દેવો, કરડવું.

દંષ્ટ્રા સ્ત્રી. દાઢ, અણિદાર ઘાંત.

દંષ્ટ્રિન પુ. તીક્ષ્ણ ઘાંતવાળું પ્રાણી,
સાપ.

દક્ષિણ સર્વં પુ. ન. સ્ત્રી. દક્ષિણ
દિશાને લગતું.

દક્ષિણીય પુ. ન. સ્ત્રી. દક્ષિણને
ચોખ્ખ.

દત્ત પુ. ઘાંત.

દત્ત્વા દા અન્ન, આપવું, નો
બૂ ક. આપીને.

દદ્ ૧ ગ. આત્મનેં આપવું.
દદ્ત દા 'આપવું' નો વર્તમાન કૃ.

દધિ ન. દહીં.

દન્ત પુ. ઘાંત.

દન્દશૂક પુ. સાપ.

દમયન્તી સ્ત્રી. નળની સ્ત્રી.

દમ્પતી પુ. દ્વિ. વ. ધણી ધણી-
આણી, જાયાપતિ.

દમ્મ પુ. ઢોંગ.

દય ૧ ગ. આત્મને દયા આવવી.
દયાલુત્વ ન. દયાળુપણું.

દરિદ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. ગરીબ.

દરિદ્રા ૨ ગ. પરસ્મૈં ગરીબ.
હોવું; દરિદ્ર હોવું.

દર્પ પુ. અભિમાન.

દલ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ફેડવું, ફાડવું.
દશન પુ. ઘાંત.

દશમ પુ. ન. સ્ત્રી. દશમું.

દશા સ્ત્રી. સ્થિતિ, અવસ્થા.

દહ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બળવું.

દા ૩ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
આપવું.

દા ૨ ગ. પરસ્મૈં કાપવું.

દાનવ પુ. દેવ, અસુર.

દાસક પુ. પુત્ર.

દાવ પુ. દવાગિન, વનમાં સળગતો
અગ્નિ, વન.

દાશરથિ પુ. દશરથનો પુત્ર.
 દિગન્ત પુ. દિશાઓનો અન્ત,
 સઘળી દિશાઓમાંના દેશો.
 દિગ્વિજય પુ. (દિશ્ આ દિશાઓ,
 વિજય પુ. જીત) દિશાઓની
 જીત, સઘળા દેશોની જીત.
 દિદૃષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી. જોવાને આતુર.
 દિને દિને ક્રિ. વિ. દરરોજ, પ્રતિ-
 દિવસ.
 દિવ્ સ્ત્રી દિવસ, સ્વર્ગ.
 દિર્વા અ. ક્રિ. વિ. દિવસે
 દિવ્ય પુ. ન. સ્ત્રી સ્વર્ગીય, સુંદર.
 દિધ્વાશ્રમપદ ન. (દિવ્ય, આશ્રમપદ
 ન. આશ્રમ) સુંદર આશ્રમ.
 દિશ્ સ્ત્રી. દિશા.
 દિહ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
 લેખ કરવો.
 દીક્ષ્ ૨ ગ. આત્મને૦ પવિત્ર
 કરી યજ્ઞ કરવાને યોગ્ય થવું;
 દીક્ષા લેવી.
 દીન પુ. ન. સ્ત્રી. ગરીબ, ગરજ-
 વાન દુઃખી, લાચાર.
 દીનચન્દ્ર પુ. (દીન, ચન્દ્ર પુ. બાધ
 ગરીબોનો બન્ધુ. પરગણુ.
 દીનાર પુ. એક જાતનો સિક્કો
 (શામન).
 દીપ્ ૪ ગ. આત્મને૦ પ્રકાશવું.

દીપક પુ. : ન. સ્ત્રી. પ્રકાશમાન
 કરનાર.
 દીપ્તિ સ્ત્રી. ચળકાટ.
 દીર્ઘમ્ ક્રિ. વિ. ચિરકાળપર્યન્ત,
 લાંબું, ઉંડું.
 દુ ૫ ગ. પરસ્મૈ૦ દુઃખ દેવું,
 પજવવું, પીડવું.
 દુઃસ્વપીઢિત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખથી
 પીડાયેલું.
 દુઃસ્વમાજ્ પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખ
 ભોગવનાર, દુઃખી.
 દુઃસ્વસંતાપ પુ. (દુઃસ્વ, સંતાપ પુ.
 તાપ, ગરમી) દિલગિરી, પીડા.
 દુઃસ્વિત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખી થયેલું.
 દુઃસ્વ ન. દુઃખ.
 દુઃસ્વ પુ. ન. સ્ત્રી. જેને છેડે
 પહોંચવું મુશ્કેલ છે તે, અપાર.
 દુરાપ પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃપ્રાપ્ય, મુશ્કે-
 લીથી મેળવાય એવું.
 દુરુક્ત ન. અયોગ્ય શબ્દો, સારી
 રીતે નહીં બોલાયલા શબ્દો.
 દુર્ગ ન. સંકટથી ઘેરાયેલી જગ્યા,
 દુર્ગમસ્થાન.
 દુર્ગત પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખિત, દુઃખી
 સ્થિતિમાં આવેલું.
 દુર્દમ પુ. ન. સ્ત્રી. મુશ્કેલીથી વશ
 કરાય એવું.

દુર્ધર્ષ પુ. ન. સ્ત્રી. પહોંચી ન શકાય એવું.
 દુર્નીત ન. દુરાચરણ.
 દુર્બુદ્ધ પુ. ન. સ્ત્રી. સમજવું
 મુશ્કેલ, અપ્રસિદ્ધ.
 દુર્મુખ પુ. ન. સ્ત્રી. દુષ્ટ છે મુખ
 જેનું, દુર્બાષણ કરનાર.
 દુર્યોધનભીમસેનૌ પુ. દિ. વ. દુર્યોધન
 અને ભીમસેન (સમાસ છે).
 દુર્વિદગ્ધ પુ. ન. સ્ત્રી. વિદ્વાનો
 વ્યર્થ ગર્વ કરનાર.
 દુર્વિનીત પુ. ન. સ્ત્રી. ઉદ્ધત.
 દુષ્કૃત ન. દુષ્ટકૃત્ય, દુષ્ટપણ, પાપ.
 દુષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી. નિર્દય.
 દુસ્તર પુ. ન. સ્ત્રી. ઓળંગતા
 મુશ્કેલ પડે એવું દુર્લભ્ય.
 દુહ ૨ ગ. પરસ્મૈન્ ને આત્મને
 દોહવું.
 દુ ૪ ગ. આત્મનેન્ દુઃખિત થવું.
 દુ ૬ ગ. નજા આત્મનેન્ આદરવું,
 માન આપવું.
 દુઢ પુ. ન. સ્ત્રી. મજબુત, સ્થિર.
 દુષ્ ૪ ગ. પરસ્મૈન્ મગરૂથ થવું.
 દુષ્ સ્ત્રી. આંખ, નજર.
 દુ ૯ ગ. પરસ્મૈન્ દોહવું.
 દેવ પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રકાશમાન.
 દેવકી સ્ત્રી. કૃષ્ણુની મા.
 દેવલોચન ન. દેવભૂમિ.
 દેવતા સ્ત્રી. દેવતા.

દેવગુની સ્ત્રી. દેવોની કુતરી.
 દેવેજ્ પુ. ન. સ્ત્રી. દેવનો પૂજ-
 નાર, દેવપૂજક.
 દેશ પુ. દેશ.
 દેહિન્ પુ. શરીરી, માણસ; પુ. સ્ત્રી.
 ન. શરીરવાળું.
 દે ૧ ગ. પરસ્મૈન્નન્નવ પવિત્ર
 કરવું, સાદ કરવું.
 દો ૪ ગ. પરસ્મૈન્નન્નવ કાપવું,
 કાપી નાખવું.
 દોષ પુ. નિન્દા, ખદગો.
 દોષન્ પુ. ન. યાહુ.
 દોહનકાલ પુ, (દોહન ન. દોહવું
 કાલ પુ. કાળ) દોહવાનો વખત.
 દૌર્બલ્ય ન. નબળાઇ.
 દૌર્મન્ય ન દુષ્ટ મસક્ત, ખોટી
 સલાહ.
 દુતિ સ્ત્રી. કાન્તિ, વર્ણ.
 દુમ્ન ન. પૈસો, વિત.
 દુ સ્ત્રી. રંગ.
 દ્રવિણ ન. પૈસો, ધન.
 દ્રવ્ય ન. પદાર્થ, ચીજ.
 દુ ૧ ગ. પરસ્મૈન્ દોહવું.
 દ્રોણ પુ. વિશેષ નામ છે.
 દ્વય ન. બે ચીજોનો સમૂહ, જોડું.
 દ્વયી સ્ત્રી. બે પ્રકારની.
 દ્વાસ્થ પુ. ન. સ્ત્રી. દ્વારપાલક.

દ્વાપર પુ. ત્રીજો યુગ, દ્વાપર યુગ.

દ્વાર ન. બારણું.

દ્વારપાલ પુ. દ્વારરક્ષક.

દ્વિગુણ પુ. ન. ૨ની. બેવડું.

દ્વિજન્મન પુ. (દ્વિ બે, જન્મન ન. જન્મ) બે જન્મવાળો, પ્રથમ ત્રણ વર્ણમાંની ગમે તે વર્ણમાંનો કોઇ સખસ, બ્રાહ્મણ.

દ્વિજિહ્વા પુ. (જિહ્વા સ્ત્રી. જીભ) બે જીભવાળો સાપ.

દ્વિજોત્તમ પુ. બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ.

દ્વિષ્ ૨ ગ. પરસ્પૈ૦ આત્મને૦ ધિક્કારવું, દેષ કરવો.

દ્વિષ્ પુ. શત્રુ.

ઘ

ઘનાશા સ્ત્રી. પૈસાની ધચ્છા.

ઘનુર્જ્યા સ્ત્રી. (જ્યા સ્ત્રી. દોરી [કામઠાની]) ઘનુષની દોરી.

ઘમની સ્ત્રી. ભુંગણી.

ઘરાધિપ પુ. (ઘરા સ્ત્રી. પૃથ્વી અધિપ પુ. પતિ) પૃથ્વીપતિ, રાજા.

ઘરિત્રી સ્ત્રી. પૃથ્વી.

ઘર્મદૂષણ સ્ત્રી. ન. ધર્મને કલંક લગાડનાર.

ઘર્મવશાંશાગ પુણ્યને કહો ભાગ.

ઘર્મસૂત્રકાર પુ. (ઘર્મ પુ. કાયદો, સૂત્ર ન. એક વચ્ચે) કાયદાના

વચન બનાવનાર, ધર્મશાસ્ત્ર લખનાર.

ઘા ૩ ગ. પરસ્પૈ૦ આત્મને૦ મૂકવું, ધરવું; +અન્તર સંતાડવું; +અપિ કે પિ, બંધ કરવું; +અવ ધ્યાન આપવું; +જિ મૂકવું; +પરિ પેહેરવું; +પુરસ્ કોઇને મોર કરવો; +વિ કરવું, બળવવું, શાસન કરવું, નિયમ બાંધવો, વિધાન કરવું (ધર્મશાસ્ત્રમાં થાય થાય છે તેમ); +સમ સંધિ કરવી, સમાધાન કરવું, સલાહ કરવી. ચોંટાડવું. +અપ્ અને સમ જોડવું.

ઘાત્રી સ્ત્રી. ધાવ.

ઘામન્ ન. તેજ, પ્રભાવ.

ઘારા સ્ત્રી. ધાર (પાણીની), કોર.

ધિ ૬ ગ. પરસ્પૈ૦ +સમ સંધિ કરવી.

ધિક્ અ. ધિક્કાર સૂચક અભય.

ધી સ્ત્રી. બુદ્ધિ.

ધીવર પુ. માછી.

ધુ કે ધૂ ૫ ગ. ઉ. ધુળવું.

ધુર્ સ્ત્રી. જીસરી, જોત.

ધૂ ૧ અને ૮ ગ. પરસ્પૈ૦ આત્મ.

ને૦ અને ૬ ગ. પરસ્પૈ૦ ધુળવું હલાવવું.

ધૂ (ધૂન્) ૧૦ ગ. +વિ ધુળવવું.

ધૂર્ ૧ ગ. પરસ્પૈ૦ તપાસવું.

ધૂપ પુ. ધૂપ.

ધૂર્ત પુ. ધુતારો.

ધૂસર પુ. ન. સ્ત્રી. ઝાંપુ, ધૂળના રંગ જેવું.

ધૂનઘવ ૧૦ ગ. અથવા ગ્રેરક, ચોકસાઈથી બાણુવું, નકકી કરવું.

ધૂનડ્ ઉપધાર કરવો, તારવું.

ધૂષ ૫ ગ. પરસ્મૈ૦ હામ બીડવી, હોડ બકવી, કોઇની સામા છાતી ચલાવવી.

ધે ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ધાવવું, સ્તન-પાન કરવું.

ધૈર્ધન પુ. સ્ત્રી. ન. (ધૈર્ય ન. ન. ધિરજ, હિમ્મત) ધૈર્ય છે ધન જેવું.

ધ્મા ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ કુકવું.

ધ્યૈ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ધ્યાન ધરવું, ચિન્તન કરવું; +અનુ વિચાર કરવો, ચિન્તન કરવું.

ધ્રુવમ. ક્રિ. વિ. નકકી.

ધ્વન્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ શબ્દ કરવો.
ન.

નક્ર પુ. મગર.

નગેન્દ્ર પુ. પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ, હિમા-હિમાલય.

નદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ શબ્દ કરવો, અર્જના કરવી. ગાળવું.

નન્દનઅમિ અભિનન્દન કરવું, સત્કાર કરવો.

નન્દ પુ. રાજવંશનું નામ છે, એ વંશનો સમ્પત.

નમ્ન પુ. ન. સ્ત્રી. નરમ.

નરક પુ. નરક, નિરય.

નર્મદા સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.

નલતુલ્યાકૃતિ પુ. ન. સ્ત્રી. (નલ પુ. તુલ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. સરખું, અને આકૃતિ સ્ત્રી. આકાર) નળના જેવા આકારવાળું.

નલરુપધારિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. (નલ, રુપ ન. આકાર, અને ધારિન્ ધારણ કરનાર) નળનું રૂપ ધારણ કરનાર.

નલિની સ્ત્રી. કમળનો છોડ.

નવમી સ્ત્રી. નોમ.

નવીન પુ. ન. સ્ત્રી નવું.

નશ્નવિ નાશ પામવું.

નશ્વર પુ. ન. સ્ત્રી. નાશવત.

નસ્ સ્ત્રી. નાક.

નહ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ને આત્મને +સમ્ તૈયાર થવું, સજ્જ થવું, કમ્મર બાંધવી.

નાના અ. બૂડુંબૂડું, અનેક પ્રકારનું, ઘણું.

નારદ પુ. ઋષિનું નામ છે.

નારાયણ પુ. વિષ્ણુનું નામ છે.
 નિઃશાન શો (૨ ગ. આત્મને
 વૈદિક) નો વર્તમાન કૃ.નિસ
 તીક્ષ્ણ થતું.
 નિઃશુક્ર પુ. ન. સ્ત્રી, શકિતહીન.
 નિઃશ્રેયસ ન. મોક્ષ.
 નિજ્ ૩ ગ. આત્મને ૦ સ્વચ્છ
 કરવું;+અવ ધેવું.
 નિજ પુ. ન. સ્ત્રી. પોતાનું. (સણું).
 નિજ્ ૨ ગ. આત્મને ૦ પ્ર ધોષ
 નાખવું.
 નિતરામ ક્રિ. આત્મને ૦ અત્યંત.
 નિત્ય પુ. ન. સ્ત્રી. હમેશનું, નિર-
 ન્તરનું.
 નિત્યકર્મન્ ન. ધર્મસંબંધી નિત્ય
 કર્મ.
 નિદાધ પુ. ઉનાળો, ગરમ ઋતુ.
 નિષ્વન ન. મોત, નાશ.
 નિનાદ પુ. શબ્દ.
 નિન્દિત નિન્દુ નો કર્મણિ બુ. કૃ.
 નિન્દાયલું, નિન્દવા યોગ્ય.
 નિપદ્યમાન નિ+પદ્ નો વર્તમાન
 કૃ.; સુધ રહેલું.
 નિવિહ પુ. ન. સ્ત્રી. શાટ કે ચીર
 વગરનું ઘટ, ધાડું.
 નિયતમ ક્રિ. વિ. નિશ્ચે.
 નિયતિ સ્ત્રી. પ્રાર્થના, દેવ.

નિયોક્ત પુ. બાંધનાર, સાંધનાર.
 નિયોગિન્ પુ. પ્રધાન, કામદાર.
 નિરર્થક પુ. ન. સ્ત્રી. નિરૂપયોગી,
 નકામું, અર્થ, નિષ્ફળ.
 નિરન્તરમ ક્રિ. વિ. અનંતર વગર,
 પાસે પાસે.
 નિરભિભવસાર પુ. ન. સ્ત્રી. ઉત્કૃ-
 ષ્ટતાવાળું (બેન્દિકૃત કોશ), જ્યાં
 અપમાન નથી એવું, માન સહિત.
 નિરય પુ. નરક.
 નિરસ્ત અસ્ 'નાખવું,' 'કેંકવું'નો
 કર્મણિ બુ. કૃ. નિર જોડે, વિ-
 ખરાયલું.
 નિરાહાર પુ. ન. સ્ત્રી. આહાર
 રહિત, ઉપવાસી.
 નિર્ઘૃણતા સ્ત્રી. નિર્દયતા.
 નિર્જન પુ. ન. સ્ત્રી. જનરહિત,
 એકાંત.
 નિર્જર પુ. દેવ.
 નિર્દય પુ. ન. સ્ત્રી. દયારહિત;
 ખાતડી.
 નિર્દેશ પુ. ન. સ્ત્રી. દશ દિવસનું
 (છોકરું).
 નિર્ધન પુ. ન. સ્ત્રી. પૈસાવગરનું,
 ગરીબ.
 નિર્ભર પુ. ન. સ્ત્રી. ભરેલું, પૂર્ણ.
 નિર્વ્યાજતા સ્ત્રી. સત્ય, ખરાયલું.

નિર્વર્તન ન. બંધ રહેવું તે, પરેજી કરવી તે, પરેજી.

નિશ્ સ્ત્રી. રાત.

નિષ્વેશ્વર પુ. નિષધ દેશનો રાજા, નળ.

નિષ્ઠાશૂન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. (નિષ્ઠા સ્ત્રી સ્થિરતા, શૂન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. રહિત) સ્થિરતા રહિત, અસ્થિર નિષ્ફલતા સ્ત્રી નિષ્ફળપણું.

નિર્સર્ગ પુ. સ્વભાવ.

નીમ્નઉપ ઉપનયક ક્રિયા કરવી, જનોદા દેવું.

નીચ પુ. ન. સ્ત્રી. નીચું, હલકું, અધમ, ઉત્તરતી સ્થિતિનું.

નીચગ પુ. સ્ત્રી. ન. નીચ પુરૂષ પાસે જનાર, નીચ અથવા ઉત્તરતી સ્થિતિવાળા માણસ પાસેનું, નીચી જમીન તરફ વહેતું.

નીચૈઃ ક્રિ. વિ. નીચે.

નીતિનિપુણ પુ. ન. સ્ત્રી. (નીતિ સ્ત્રી. રાજકીય બાબતનું જ્ઞાન, અથવા વ્યવહારજ્ઞાન નિપુણ પુ. સ્ત્રી. ન. ચતુર) રાજનીતિમાં ચતુર. વ્યવહારમાં હોંશીઆર, શાણો.

નુ ૨ ગ. પરસ્પૃશ્વૈ વખાણવું.

નુ અ. શંકા કે વિતર્ક સૂચક અભ્યય.

નૂનમ ક્રિ. વિ. નિશ્ચે.

નૂપુર પુ. ટોડો, જંઝર.

નૃષદ્વર પુ. સ્ત્રી ન. માણસોમાં રહેનારું, એક જગ્યાએ સ્થિર રહેલું

નેમિ સ્ત્રી. પેડાનો ઘેર

નેપુણ્ય ન. ચતુરાઇ. [નળ.

નેષધ પુ. નિષધ દેશનો રાજા,

ન્યાયપ્રવૃત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (ન્યાય પુ.

ન્યાય. વાજબીપણું, પ્રવૃત્ત પ્રમદ્વત 'આગળ ચાલવું'નો જૂ કૃ.)

જેની વર્તણૂક વાજબી છે તે,

ન્યાય માર્ગમાં વર્તનાર.

ન્યાયવાદિન પુ. સ્ત્રી. ન. (ન્યાય પુ. વાજબી હોય તે) વાજબી બોલનાર.

ન્યાય પુ. સ્ત્રી. ન. વાજબી, યોગ્ય, અદલ, ન્યાયથી દૂર નહીં એવું.

પ.

પક્ષિ સ્ત્રી. હાર, ઝોળ.

પચ્ચ સંખ્યાવાચક પ્ર૦ અને દ્વિ૦ બ. વ. પાંચ.

પટ ૧ ગ. પરસ્પૃશ્વૈ૦ પઠવું, વાંચવું.

પઠ્યમાન (પઠ 'પઠવું,' 'વાંચવું'નો કર્મણિ વર્તમાન કૃ.) પઠાવું, વાંચાવું.

પણ ૧ ગ. વખાણવું, પણમાં મૂકવું;
સરતમાં અથવા હોડમાં મૂકવું,
ધૂત રમવું.

પત+અમિ (કોઇપણ પદાર્થ) તરફ
કેલું; +પ્ર અને ઉદ્ ઉડવું.
પતજ્જવત્ કિ. વિ. પતંગિયાની પેટે.
પતજ્જલિ પુ. મહાભાષ્ય નામના
મોટા વાકરણ અન્યનો કર્તા.

પતન ન. પડવું, સહયુજીમાંથી
બ્રષ્ઠ થવું, બ્રષ્ટતા, નીચ.

પતિ પુ. ધણી, વર.

પતિત પુ. સ્ત્રી. ન. પાપી, ધર્મબ્રષ્ટ.

પયઃ (પયિન્ પુ. રસ્તો, નું પંચમી
એ.) રસ્તામાંથી.

પયિન્ પુ. રસ્તો, માર્ગ.

પથ્ય ન. હિતકારક સ્ત્રી.

પદ્ ૪ મ. આત્માને ગળવું, પડવું,
સ્થાનથી ખસવું; +પ્રતિ ગણવું,
સમજવું, અંગીકાર કરવો, કરવું,
આચરવું, પ્રાપ્ત કરવું; +સમ
થવું, એકંદર મળીને થવું; +પ્રતિ
(પ્રેરકરૂપમાં), વિચારવું, ધ્યાનમાં
લેવું, સિદ્ધ કરવું, આપવું,
સોંપવું; +સમ સોદો કરવો.

પદ્ પુ. પગ.

પદ ન. પગલું.

પદવી સ્ત્રી. રસ્તો, માર્ગ.

પદાર્થ પુ. સ્ત્રી, વસ્તુ.

પદ્વતિ સ્ત્રી રસ્તો, વહીવટ

પદ્મ ન. દિવસે ખીલતું કમળ.

પન્ ૧ ગ. વખાણવું.

પપી પુ. સૂર્ય, રક્ષણ કરનાર.

પર સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. બીજું,
ખીજાને લગતું, ખીજા પક્ષને
લગતું.

પર પુ. ન. શ્રેષ્ઠ વસ્તુ, ઇશ્વર.

પરંપરા સ્ત્રી. હાર, ઝોળ,

અનુક્રમ.

પરમ ઉચ્ચાન્વયી અ. પણ, કિંતુ.

પરમેશ્વર પુ. જગતનો શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા,
જગન્નિયન્તા, ઇશ્વર.

પરમેષ્ટિન્ પુ. બ્રહ્મદેવ.

પરાયણ ન. આસક્તિ, જે પદાર્થ પર
ધ્યાન આપ્યું હોય તે.

પરાર્થઘટક પુ. સ્ત્રી. ન. પારકાનું
બલું કરનાર.

પરાસુ પુ. સ્ત્રી. ન. મુએલું.

પરિકીર્તિત કૃત્+પરિનો ક. બૂ.
કૃ. મણેલું.

પરિક્ષિત્ પુ. અભિમન્યુનો પુત્ર
અને અણ્નનો પૌત્ર.

પરિચર્યા સ્ત્રી. નોકરી, સેવા,
આરાધના.

પરિચારક પુ. સેવક, ખીજાતરફ.

પરિજન પુ. આકર, સેવક.
 પરિણત પુ. સ્ત્રી. ન. ધરડું, પૃથ્વ,
 જૂનું.
 પરિત્યક્ત પરિત્યજ્ઞો કર્મણિ જ.
 કૃ. તજેલું.
 પરિત્યાજ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. પરિત્યજ્ઞ
 નો વિધ્યર્થ કૃ. તજવા લાયક.
 પરિપન્થિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. કોઠની
 વચમાં આવનાર, હરકત કરનાર;
 તત્પરિપન્થિની સ્ત્રી. તેના વચમાં
 આવનારી.
 પરિપાક પુ. પાકવું, પરિપક્વ થવું,
 પરિપક્વતા.
 પરિપ્લુષ્ટ પરિપ્લુષ્ઠ નો જ. કૃ.,
 બળેલું.
 પરિવ્રજ પરિવ્રજ્ઞ નો જ. કૃ.,
 છિનવી લીધેલું, પડેલું, બદ
 થયેલું.
 પરિવર્તન ન. ફેરફાર.
 પરિવર્તિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. ફેરફાર થતું,
 ફરતું, બદલાતું.
 પરિવાર પુ. રસાબો.
 પરિવૃલ્લ પુ. ધણી, સ્વામી.
 પરિવેષ્ટ પુ. પિરસનાર.
 પરિવ્રાજ પુ. સન્યાસી.
 પરિષ્વજ્ઞ પુ. આલિંગન.
 પરિસ્થિતિ સ્ત્રી. છોડો, સિદ્ધતા.

પરીતાપ પુ. દુઃખ, પીડા.
 પરોપકાર પુ. બહુ કામ, પરમજી
 કામ.
 પર્યંત્ય પુ. વરસાદ.
 પર્યગ્નિનકૃત પુ. ન સ્ત્રી. જેની
 પાછળ દેવતા ફેરવે હોય તે.
 બળિદાનને માર્યા પહેલાં તેની
 પાછળ દેવતા લઈ જાય છે.
 પર્યાપ્તિ ક્રિ. વિ. જોઈએ એટલું,
 મન સંતોષ પામે એટલું, ઇચ્છા
 નુ રૂપ.
 પર્વત પુ. ઋષિનું નામ છે.
 પલાયમાન (પરાંજય ૧ ગ. આ-
 ત્મને 'જવું' નો વર્તમાન કૃ.
 એ રૂપમાં રા નો લા થયો છે)
 દોડતું.
 પલાશ પુ. એક જાતનું ઝાડ છે.
 પલ્લવ પુ. ન. નાળુક પાંદડું.
 પા ૨ ગ. પરમૈ ૦ રક્ષણ કરવું.
 પાત પુ. પડવું. પતન.
 પાતિત (પત્ત નો પ્રેરક કર્મણિ
 જ. કૃ.) પાડેલું.
 પાત્ર ન. યોગ્ય પુરૂષ (દાન આપવા)
 પાન્થ પુ. મુસાફર.
 પાપકૃત પુ. ન. સ્ત્રી (પાપ ન.
 પાપ, અને કૃ કરવું) પાપ
 કરનાર.

પાપહર પુ. ન. સ્ત્રી. પાપ હરણ કરનાર.

પારચિણ્ણતમ પુ. ન. સ્ત્રી. કશું પાર મૂકવાને ધણું જ સક્ષિતમાન પારિક્ષિત પરિક્ષિતનો પુત્ર.

પાર્ય પુ. પૃથ્વિનો પુત્ર, પાણ્ડવોનું નામ છે.

પાવક પુ. અગ્નિ.

પાવન પુ. ન. સ્ત્રી પવિત્ર કરનાર પવિત્ર સ્વચ્છ.

પાશ પુ. જાળ.

પિજર પુ. ન. કંકુ.

પિષ્કદ પુ. ન. સ્ત્રી પિષ્ક આપનાર.

પિષ્કાલક્તક પુ. રાતો રંગ,

પિનાકિન્ પુ. શિવનું નામ છે.

પિશુન પુ. ન. સ્ત્રી. દુષ્ટયુદ્ધિવાળું,

પિશુનતા સ્ત્રી. દુષ્ટયુદ્ધિ.

પિષ્ ૭ ગ. પરસ્મૈ ૦ દગવું.

પીઢાકર પુ. ન. સ્ત્રી. દુઃખ દેનાર.

પીયૂષ ન. અમૃત.

પુંસ્ પુ. પુરુષ.

પુષ્કરીક પુ. વિશેષનામ છે; ન. કમળનું ફુલ.

પુણ્યકૃત પુ. ન. સ્ત્રી. (પુણ્ય ન. ધર્મ કૃત્ય, ક કરવું) પ્રણયશાળી, પ્રણયવાન

પુણ્યપુરુષ પુ. પવિત્ર અથવા સદ્-ગુણી માણસ.

પુનરુક્તમૂત પુ. ન. સ્ત્રી. (પુનરુક્ત ફરી બોલેલું, અને મૂત થયેલું ફરી બોલ્યા જેવું).

પુનર્મુ સ્ત્રી. ફરીથી પરણેલી વિધવા, જે વિધવાએ પુનર્વિવાહ કીધેલો હોય તે.

પુર સ્ત્રી. શહેર.

પુરંધિ પુ એક દેવતાનું નામ છે.

પુરદ્વાર ન. શહેરનો દરવાજો.

પુરસ્ અ. આગળ.

પુરસ્તાત ક્રિ. વિ. આગળ, મ્હેં આગળ.

પુરોધસ્ પુ. કુળગૌર.

પુરોહિત પુ. કુળગૌર, ઉપાધ્ય.

પુષ્ ૯ ગ. પરસ્મૈ ૦ પોષણ કરવું.

પુષ્કર પુ. વિશેષનામ છે.

પુષ્ટિ સ્ત્રી. પોષણ.

પુષ્પમિત્ર પુ. રાગનું નામ છે.

પુષ્પસન્ન સ્ત્રી. (પુષ્પ ન. અને સન્ન સ્ત્રી. હાર) ફુલનો હાર, ફુલની માળા.

પુષ્પિણી સ્ત્રી. પુષ્પયુક્ત.

પૂ ૯ ગ. પરસ્મૈ ૦ ને આત્મને પાવન કરવું.

પૂર્ણ પૂ નો કર્મણિ બૂ ક. બરેલું.

પૂર્ણપાત્ર ન. માંગલિક પ્રસંગે ચા-
કરને અને બીજાને આપેલી
બખશીસ.

પૂર્વ સર્વ ૦ પુ. ન. સ્ત્રી. આગલું,
પૂર્વ દિશાનું.

પૂર્વરાત્ર પુ. (પૂર્વ આગલી, રાત્રિ
સ્ત્રી. રાત) પેહેલી રાત, રાતનો
પૂર્વ ભાગ.

પૂર્વાર્ધ પુ. દિવસનો પહેલો ભાગ.
૫ અથવા ૫ ૩ ગ. પરસ્મૈ ૦
ભરવું.

૫૪ ૧ ગ. અને ૭ ગ. પરસ્મૈ ૦
૨ ગ. આત્મને ૦, અને ૧૦
ગ.+સમ્ સમાગમ કરવો, સંબંધ
રાખવો.

૫૫ સ્ત્રી. સેના.

૫૬ યજ્ઞ પુ. હલકો માણસ, સામા-
ન્ય મનુષ્ય.

૫૭ પુ. ન. સ્ત્રી. મોટું.

૫૮ ૮ ગ. ૩ ગ. પરસ્મૈ ૦ ભરવું.

૫૯ પુરાણિક પુ પુરાણ વાંચનાર તથા
સમજાવનાર, પુરાણી.

૬૦ પૌરુષ ન. પુરુષત્વ, પરાક્રમ.

૬૧ પૌર્ણમાસી સ્ત્રી પુનેમ.

૬૨ પ્રકૃતિ સ્ત્રી. પ્રજા, પ્રધાન મણ્ડળ.

૬૩ વ. સ્વભાવ.

૬૪ પ્રકૃષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી. ઉત્કૃષ્ટ, મોટું.

૬૫ પ્રચ્છ પુ. ન. સ્ત્રી. ગરમ, ઉષ્ણ,
તીક્ષ્ણ.

૬૬ પ્રચાર પુ. પ્રસરવું તે, પ્રસાર.
પ્રચ્યુત ચ્યુ 'પડવું' નો ભૂ. કૃ.+પ્ર
પ્રજાપતિ પુ. બ્રહ્મદેવ.

૬૭ પ્રજાપશુકામ (પ્રજા 'સ્ત્રી. સન્તતિ,
પશુ પુ. ઠોર. અને કામ પુ.
ધૃત્વા) સન્તતિ અને ઠોરની
ધૃત્વા કરનાર.

૬૮ પ્રજાપીઠનજ પુ. ન. સ્ત્રી. (પ્રજા
સ્ત્રી. રેયત, પીઠન ન. જુલમ,
અને જ જન્ ઉપરથી, ઉત્પન્ન
થતું) રેયત ઉપર જુલમ કર-
વાથી ઉત્પન્ન થતું.

૬૯ પ્રણિહત પ્ર+નિ, ધા નો કર્મણિ
ભૂ. કૃ. મૂકેલું; સમ્યક્પ્રણિહત
સારી રીતે વ્યવસ્થિત કરેલું,
સારી રીતે નિયમમાં રાખેલું.

૭૦ પ્રતાપનિધિ પુ. (પ્રતાપ પુ. ગર-
મીનો ભંડાર.

૭૧ પ્રતિકાર } પુ. ઉપાય, પીડા દૂર
પ્રતીકાર } કરવાનો ઉપાય.

૭૨ પ્રતિનિવિષ્ટ પુ. ન. સ્ત્રી. ધણી
દિવસનું અથવા જુલમ, સુધરે
નહીં એવું. આપમતિયું, સ્વે-
ચ્છાચારી, હઠીલું, જીદી.

૭૩ પ્રતિપક્ષ પુ. ચતુ.

પ્રતિવિં ન. પ્રતિમા, આરસીમાં
 પડે છે તેવો પડછાયો.
 પ્રતિચિદ્ધ પ્રતિનિધિનો કર્મણિ ભૂ.
 ફ., મના કીધેલું.
 પ્રતિહારી સ્ત્રી. દ્વારપાલિકા.
 પ્રત્યગ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. અથવા કિ.
 વિ. તાળું, નવું.
 પ્રત્યક્ષ પુ. સ્ત્રી. ન. પશ્ચિમનું.
 પ્રત્યહમ અ. (પ્રતિ દરેક, બહન
 ન દિવસ) દરરોજ.
 પ્રત્યુજીવન ન. ફરીથી જીવતું કરવું.
 પ્રત્યુત્પન્નમતિ પુ. સ્ત્રી ન. (પ્રત્યુત્પન્ન
 પ્રતિ+ઉદ્+પદ નો ભૂ ફ.,) હા-
 ભર જવાની, સમયસ્ફૂર્તિવાળું,
 આલાક, તીક્ષ્ણબુદ્ધિવાળું.
 પ્રત્યૂષ પુ. સવાર.
 પ્રદીપ્ત પ્ર+દીપ્ પ્રકાશવું નો ભૂ ફ.,
 ચક્રચકિત પ્રકાશવું.
 પ્રદેશ પુ. પ્રાન્ત, મુલક.
 પ્રવુમ્ન પુ કામદેવ.
 પ્રધી પુ. સ્ત્રી. ન. કુશાગ્રબુદ્ધિ-
 વાળું, તીક્ષ્ણબુદ્ધિવાળું.
 પ્રપન્ન પુ. સ્ત્રી. ન. (પ્ર+પદ્નો ભૂ
 ફ.) શરણે થયેલું.
 પ્રમંચિત પુ. પ્રભુ.
 પ્રમાત પુ સ્ત્રી. ન. (પ્ર+મા નો
 ભૂ ફ.,) (અધારાના રૂપમાં) જતું

રહેલું અને (અનવાળાના રૂપમાં)
 દેખાયેલું. ન. સવાર, પ્રાતઃકાળ.
 પ્રમાવ પુ. પરાક્રમ, મોટાઈ.
 પ્રમતિ પુ એક પુરૂષનું નામ છે.
 પ્રમદ્વા સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ છે.
 પ્રમાદ પુ. ભુલ, ચુક.
 પ્રયાણ ન. ગમન, કુચ.
 પ્રયુક્ત પ્ર+યુજ્નો કર્મણિ ભૂ ફ.,
 વાપરેલું.
 પ્રવાસિન્ પુ મુસાફર, પ્રવાસ કરનાર.
 પ્રવૃત્ત્યુપલબ્ધ સ્ત્રી. (પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી.
 ખચર, અને ઉપલબ્ધ મેળવવું તે)
 ખચર મેળવવી તે, ખચર અંત-
 રની પ્રાપ્તિ.
 પ્રવજિત પ્ર+વજ્નો ભૂ ફ. દેશ-
 નિકાલ કરેલો, સંન્યાસી થયેલો.
 પ્રસન્ન પ્ર+સદ્નો ભૂ ફ. ખુશ થય-
 લું, સંતુષ્ટ, અનુકૂલ.
 પ્રસવ પુ. પાક, ફળ અથવા
 ઉત્પન્ન થયેલો પદાર્થ.
 પ્રાગલ્ભ્ય ન. બહાદુરી.
 પ્રાચ્ પુ. સ્ત્રી. ન. પૂર્વ દિશાનું.
 પ્રાણ પુ. (અ. વ.માં વપરાય છે.)
 પ્રાણ, જીવ.
 પ્રાણાઘાત પુ. પ્રાણનો નાશ.
 પ્રાદુસ કિ. વિ. અથવા શબ્દયોગી
 અ. (ક્રિયાપદ સાથે વપરાય છે)
 દેખીતું, ઉઘાડું.

પ્રાન્ત પુ. કોર, કિનારો.

પ્રાપિતવત્ પ્રન્યાપ્નો પ્રેરક કર્તારિ
ભૂ. કૃ., પમાડનાર, આપનાર.

પ્રાપ્તકાલ પુ. ન. સ્ત્રી. (પ્રાપ્ત પ્રન્યાપ્નો ભૂ. કૃ., પ્રાપ્ત થયેલું, આવેલું, અને કાલ પુ. સમય જેનો સમય આવેલો છે તે, પ્રસંગને યોગ્ય.

પ્રાયસ્ અ. ધણું કરીને, સામાન્ય રીતે.

પ્રાર્થના સ્ત્રી. માગવું તે.

પ્રિયદર્શન પુ. ન. સ્ત્રી. જેને જોઈને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય એવું, મનોહર દેખાવવાળું.

પ્રિયશર્મન્ પુ. એકબાહુથીનું નામ છે.

પ્રિયસંવાસ પુ (સંવાસ પુ સાથે રહેવું) પરસ્પર પ્રીતિ રાખનાર પુરૂષોની સાથે રહેવું.

પ્રી ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ અને આત્મને૦ પ્રીતિ કરવી, ખુશ કરવું.

પ્રીત પ્રીતો કર્મણિ ભૂ. કૃ. ખુશ થયેલું.

પ્રલંગ્મ પુ. વાનર.

પ્રુષ્ ૧ અને ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ આળવું.

પ્રુષ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ આળવું.

ફ

ફળ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ જવું.

ફલ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ફળવું, સફળ થવું.

ફલગ્રહિ પુ. ન. સ્ત્રી. ફળ લેનાર અથવા જેને એકાદ કૃત્યથી નફો મળ્યો હોય તે.

ફલમૂલાદિ પુ. ન. સ્ત્રી. (મૂલ મૂળ) ફળ, મુળ, અને બીજી ચીજો.

ફૂત્કાર પુ. ડસકાં બરવાં તે.

બ

બદ પુ છોકરો.

બત અ. આશ્ચર્ય, ખેદ વિગેરે સૂચવે છે.

બન્ધ્ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ બાંધવું, ચોંટાવું, જડવું.

બન્ધન ન કબજો, કેદ.

બલ ન. સૈન્ય.

બહિરુપાધિ પુ. (ઉપાધિ પુ. ધર્મ, વિશેષ ગુણ, આસપાસની અથવા વિટલાયલી બાબતો) બાહ્ય-ગુણો, બાહ્યહેતુ.

બહિસ્ અ. બહાર.

બહુ ક્રિ. વિ. ધણું.

બહુવિધ પુ. સ્ત્રી. ન. ધણા પ્રકારનું. બાળજાલ ન. (જાલ ન. સમૂહ)

બાણનો સમૂહ.

બાણપથ પુ. (પથિન્ પુ. માર્ગ, રસ્તો) બાણનો માર્ગ, જ્યાં સુધી બાણ પહોંચે ત્યાં સુધીની જગ્યા, બાણમર્ચાદા.

બાણવૃષ્ટિ સ્ત્રી. (વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ) બાણનો વરસાદ.

બાલાતપ પુ. સવારનો તડકો.

બાલિકા સ્ત્રી. છોકરી.

બાળ્ય પુ. ન. આંસુ

બાહુક પુ. નળે સારથિનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું ત્યારનું નળનું નામ.

વિમીષણ પુ. રાવણનો બાધ.

બુદ્ધિલક્ષણ ન. (બુદ્ધિ સ્ત્રી બુદ્ધિ, અકલ, લક્ષણ ન. ચિન્હ) બુદ્ધિનું ચિન્હ.

બુમુક્ષિત પુ. ન. સ્ત્રી. બુખ્યું.

બૃહદ્રથ પુ. મગધનો રાજા, એ જરા સંધનો બાપ હતો.

બોધ પુ. જાગૃતું તે.

બ્રહ્મન ન. સૃષ્ટિનું ધર્મી કારણ અને તત્ત્વ; પુ. એક યાત્રીય ગોર, એનું કામ યજ્ઞ ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવાનું છે.

બ્રહ્મવર્ચસિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. વેદથી પ્રકાશમાન, વેદિક ક્રિયાના

આચરણથી પ્રાપ્ત થતું તેજ જેનામાં હોય તે.

બ્રહ્મણિ પુ. (બ્રહ્મન પુ. અને આદિ પ્રારંભ) બ્રહ્મા વિગેરે દેવો.

બ્રહ્મ પુ. બ્રાહ્મણોમાં ચાલતું અમુક પ્રકારનું લગ્ન.

બૂ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦ બોલવું.

મ.

મક્તિમાર્ગ પુ. (મક્તિ સ્ત્રી. પ્રીતિ, નિષ્ઠા, અને માર્ગ પુ. રસ્તો) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા ધર્મવરની ભક્તિ અથવા પ્રીતિ.

મગ પુ. એક દેવનું નામ છે, બાગ્ય ઉદ્ય.

મમ્મ મજ્જ નો કર્મણિ જૂ. ફ; બાગેલું, નાશ થયેલું, નાસી ગયેલું (રણમાંથી).

મજ્જ ૧ ગ. પરસ્મૈને૦ આત્મને૦ આશ્રય લેવો; +વિ વિભાગ કરવા; સમ+વિ ભાગ આપવો; આપવું.

મજ્જ ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ નાશ કરવો, બાગવું.

મટ પુ. યોધી.

મળ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ બોલવું.

મયાક્રાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (આક્રાન્ત આનક્રમ નો કર્મણિ જૂ. ફ.

પકડી પકાયલું, વજ્ર કરાયલું)
 ભયથી વજ્ર થયલું.
 મવ પુ. હુનિયા, સંસાર.
 મવન ન. ધર.
 મવિતલ્યતા સ્ત્રી. દેવ, પ્રારબ્ધ.
 આ ૨ ગ. પરસ્મૈં ભાસવું.
 દેખાવવું, પ્રકાશવું.
 માગ પુ. ભાગ.
 માગધેય ન. નસીબ.
 માગ્યયોગ પુ. (માગ્ય ન. નસીબ,
 સાઈ નસીબ, યોગ, પુ. પ્રાપ્તિ)
 સારા નસીબનો યોગ.
 માજ્ઞ ૧૦ ગ. નસમ અને વિ ભાગ
 આપવો, આપવું.
 માહ પુ. સૂર્ય.
 માનુમતી સ્ત્રી. ધૃતરાષ્ટ્રના મોટા
 દીકરા દુર્યોધનની સ્ત્રી.
 માર્ગવ પુ. ઋષિનું નામ છે.
 માવ પુ. પદાર્થ.
 માષ્ ૧ ગ. આત્મનેં+પ્રતિ જવાળ
 દેવો.
 માષ્યકૃત પુ. બાષ્પ એટલે વિવ-
 રણ કરનાર, ટીકાકાર.
 માસ્કર પુ. સૂર્ય.
 મિત્તિ સ્ત્રી. ભીંત, દીવાલ.
 મિદ્ ૭ ગ. પરસ્મૈં આત્મનેં
 દાડવું.

મિત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. બહુ.
 મી ૩ ગ. પરસ્મૈં બીવું.
 મીષણ પુ. ન. સ્ત્રી. ભયંકર.
 મુક્તિ સ્ત્રી. કળબો, ઉપભોગ.
 મુજ્ઞ ૭ ગ. પરસ્મૈં ભોગવવું;
 આત્મનેં ખાવું, ભોજન કરવું.
 મુજંગમ-મુજગ પુ. સાપ, નાગ.
 મૂ સ્ત્રી. પૃથ્વી.
 મૂ+ભમિ હરાવવું+પરિ ધિક્કારવું,
 પરિભવ અથવા અવગણના કરવી.
 મૂતસમાગમ પુ. પ્રાણીઓનું સાથે
 આવવું.
 મૂરિ પુ. ન. સ્ત્રી. ઘણું.
 મૂણ્ણ પુ. ન. સ્ત્રી, થનાઈ.
 મૃ ૩ ગ. પરસ્મૈંને આત્મનેં
 ભરણપોષણ કરવું, લઈ જવું.
 મૃશ પુ. ન. સ્ત્રી. ઘણું, પુષ્ક,
 જળશ.
 મેક પુ. દેડકો.
 મોગકર પુ. ન. સ્ત્રી. ભોગ ઉત્પન્ન
 કરનાર. (રી સ્ત્રી.)
 મોગતૃણા સ્ત્રી. (મોગ પુ. સાંસા-
 રિક સુખનો ઉપભોગ, તૃણા
 સ્ત્રી. તરસ) સાંસારિક સુખ
 ભોગવવાની ઇચ્છા.
 મ્રંશ્ ૧ ગ. આત્મનેં અને ય.
 ગ. પ. પાડવું.

અમ્ ૧ અને ૪ ગ. પરસ્મ૦
ભમવું, ફરવું.

અસ્ત્ ૬ ગ. પરસ્મ૦ને આત્મને૦
સેકવું, બાળવું.

આજ્ ૧ ગ. આત્મને૦ પ્રકાશવું.

આશ્ ૧ ગ. આત્મને૦ પ્રકાશવું.

ઋ સ્ત્રી. આંખનાં ભવાં.

શ્લાશ્ ૧ ગ. આત્મને૦ પ્રકાશવું.

મ

મઘવન્ પુ. ઇન્દ્રવું નામ છે.

મજ્જલ ન. કમ્પાણ, ઉદય, પવિત્ર
વરતુ, શુભકારક સ્ત્રીજ

મજ્જલકાલ પુ. (મજ્જલ ન. અને
કાલ વખત) શુભસમય

મજ્જલપ્રલીપ પુ. માંગલિક દીવો.

મઙ્ગુ પુ. ન. સ્ત્રી. પ્રિય, મધુર.

મળ્ડન ન. અલંકાર, ભૂષણ

મળ્ડપ પુ. માંગલિક પ્રસંગે ઉભો

કાષિલો માંડવો,

મળ્ડલ ન. વર્તુળ, ગોળ.

મત ન. અભિપ્રાય, સલાહ, ઉપદેશ.

મલ્લ મલ્લો ભૂ. કૃ

મલિન્ પુ. રવૈ.

મલ્લ્યે કિ. વિ. મારે મારે.

મય ન. દારૂ

મધુર્ક પુ. આવેશ અતિચિત્તે

મધ, દહીં વિગેરેનું અર્પણ.

મધુરમ્ કિ. વિ. મધુર રીતે,
મધુરાધ્યાયી.

મધુલિહ પુ. માખી.

મધ્યમ પુ. ન. સ્ત્રી. વચ્ચું; ન.
કમ્પર.

મધ્યાહ્ન પુ. (મધ્ય વચ્ચે, અને
અહન ન. દિવસ) બપોર.

મનુ+અવ અવગણના કરવી.

મનસ્વિન્ પુ. ન. સ્ત્રી. બુધ્ધિમાન.

મનુજ પુ. માણસ.

મનુજન્મન્ પુ. (મનુ પુ. મનુષ્યના

મૂળ પુરુષોમાંનો એક) મનુથી

ઉત્પન્ન થયેલો, મનુષ્ય.

મનોરથ પુ. ઇચ્છા.

મન્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ શુદ્ધ

વિચાર કરવો. મસલત કરવી

મન્ત્રાક્ષર ન. મન્ત્ર અથવા વેદિક

કવિતાનો બોલ.

મન્ય ૮ ગ. પરસ્મ૦ દેવું, વધેવું.

મન્દતા સ્ત્રી મન્દ પણું, સુસ્તિ,

કરમાયલી સ્થિતિ.

મન્દભાગ્યતા સ્ત્રી. (મન્દ બદ,

માગ્ય નસીબ, મન્દભાગ્ય કમનસી-

બવાન) કમનસીબ, દુર્દૈવ.

મય પુ. એક શિશુનું નામ છે.

મયુક્ત પુ. કિરણ.

મરાલી સ્ત્રી. હંસી.

મરુત પુ. દેવ.

મરુત પુ. એક રાજનું નામ છે.

મરુતસુત પુ. પવનનો પુત્ર, મારૂતિ,
હનુમાન.

મર્યાદા સ્ત્રી. હદ.

મસ્જ ૬ ગ. પરસ્મેઽ હનુ.

મસ્તક પુ. ન. માથું.

મહત્ ન તેજ, મોટાઈ.

મહત્ત્વ ન. મોટાઈ, પ્રભાવ.

મહાજ પુ. મોટા બકરો.

મહાજવ પુ. ન. સ્ત્રી. (મહત્ મોટા.
અને જવ પુ. વેગ) મોટા વેગ-
વાળું.

મહાનુભાવ પુ. ન. સ્ત્રી. કુલીન.

મહાભિષેક પુ. (મહત્ પુ. ન. સ્ત્રી.

મોટું અને અભિષેક પુ. પાણી

છાંટવું, જેમકે રાજા ગાદીપર

ખેસે ત્યારે તેના માથાપર પાણી

છાંટે છે તેમ) મોટા રાજ્યભિષેક.

મહારાજ પુ. મોટા રાજા.

મહાર્હ પુ. ન. સ્ત્રી. ધણી ચોખતા

અથવા કિંમતવાળું.

મહાર્હશયનોચિત્ત પુ. ન. સ્ત્રી.

(મહાર્હ, શયન ન. પથારી, ડચિત્ત

પુ. ન. સ્ત્રી. ચોખ્ય, ટેવાયલું)

કીમતી પથારીપર શયન કરવાને

ટેવાયલું.

મહાશિતા સ્ત્રી. એક મન્ધવેની

છોકરીનું નામ છે.

મહોક્ષ પુ. (ઉક્ષત્ પુ. આખસો)

મોટા આખસો, મોટા બળદ.

મહોદધિ પુ. મોટો સમુદ્ર.

મહોપકારિન પુ. ન. સ્ત્રી. ધણું

ઉપકારી, ધણું આભારી.

મા ૩ ગ. આત્મનેઽ માપવું.

માન પુ. માન, મનશ્ચી, ગર્વિષ્ટપણું.

માનવ પુ. માણસ.

માનવરાક્ષસ પુ. મનુષ્યરૂપી રાક્ષસ.

માનુષ્યક ન મનુષ્ય જાતિ.

માનોજ્ઞતિ સ્ત્રી. (માન પુ. આખર)

માનની મોટાઈ, ધણું માન,

પ્રૌઢ, સ્વમાન.

મામક પુ. ન. સ્ત્રી. માઈ.

માયા સ્ત્રી. ધન્દબળ, બદુલિધા,

ફસાવવાની યુક્તિ.

મારુત પુ. પવન.

મારુતાત્મજ પુ. મરૂતનો પુત્ર,

મારૂતિ, હનુમાન

માલાકાર પુ. માળી.

માલિન્ય ન. અધાર, મલિનપણું.

માલ્યવત્ પુ. રાક્ષસનું નામ છે.

એ રાવણનો માતામહ હતો.

માંસ

માંસ

} ન. માંસ.

માસ પુ. મહિનો.

મિથઃ કિ. વિ. પરસ્પર, સાથે

મિથુન ન. જોડું, યુગ્મ.

મિથ્યા આત્મને. કિ. વિ. ફેગટ.

મી ૯ ગ. પરસ્પરને આત્મને. નાશ કરવો.

મુકુટજ્યોત્સ્નાજલ ન. (મુકુટ ન.

મુગટ) મુગટના પ્રકાશરૂપી પાણી.

મુક્તકેશી સ્ત્રી. મુન્નવાયલા વાળ-વાળી.

મુક્તા સ્ત્રી. } મોતી.

મૌલિક ન. }

મુક્તરતા સ્ત્રી. વાચાળપણું.

મુલોચ્છવાસગન્ધ પુ. (ઉચ્છવાસ પુ.

શ્વાસ લેવો તે, ગન્ધ પુ. સુરાસ,

પીમળ) મુખના શ્વાસની સુગન્ધ.

મુખ્યાકૃતિ પુ. ન. સ્ત્રી. રમણીય આકૃતિવાળું.

મુર પુ. વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના શત્રુનું નામ છે.

મુષ્ ૯ ગ. પરસ્પરે ચોરવું.

મુહ+પ્ર મૂર્છા પામવી, મોહ પામવો.

મૂકમાવ પુ. મુંગાપણું.

મૂર્છ ૧ ગ. પરસ્પરે મૂર્છા પામવી.

મૂર્ધન પુ. માથું.

મૂલ ન. પાયો.

મૂષક પુ. ઉદર; મૂષકરાજ પુ. ઉદરોનો રાજા.

મૂળ ૧૦ ગ. આત્મને. શોધવું, જોળવું.

મૃગતટ્ણિકા સ્ત્રી. મૃગજળ.

મૃગયા સ્ત્રી. સીકાર.

મૃગાનુસારિન પુ. ન. સ્ત્રી. મૃગની પાછળ જનાર.

મૃજ ૨ ગ. પરસ્પરે અને ૧૦ ગ; લોહોવું, માળવું, લુછી નાંખવું, સાફ કરવું; +પ્ર સાફ કરવું; +સમ વાળવું.

મૃગાલ પુ. ન. કમળના છોડનો ઘાંડો.

મૃદ્ ૯ ગ. પરસ્પરે ખાંડવું, ચૂરે ચૂરા કરવા.

મૃષા આત્મને. ફેગટ.

મેલ્લા સ્ત્રી. કમરપટો.

મેઘ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. બળિદાન કરવા ચોગ્ય અથવા બળિદાન કરવા નીમેલું.

મેનકા સ્ત્રી. એક અપ્સરાનું નામ છે.

મેયિલી સ્ત્રી. મિથિલા દેશના રાજની પુત્રી, સીતા.

મોહ પુ. મૂર્ખાઈ, મોહ.

મૌન ન. મુંગાપણું.

મૌહ્ય ન. મૂર્ખાઈ.

મ્ના ૧ ગ. પરસ્પરે મનન કરવું, વારંવાર કહેવું, સમન્ના વારંવાર

કહેવું, પરંપરાથી આજ્ઞાતી રીત
પ્રમાણે પઠન કરવું, નિયમ કરવો.

મ્લેચ્છ પુ. મલેછ.

મ્લે ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ થાકી જવું,
આહાનિ પામવી.

ય

યજમાન પુ. યજ કરનાર.

યજ્ઞ પુ. યાગ.

યજ્ઞક્રતુ પુ. યજ સંબંધી કૃત્યનો
ભાગ.

યજ્ઞમણ્ડપ પુ. યજ કરવા તૈયાર
કરેલો માંડવો.

યજ્ઞવર્મન પુ. વિશેષનામ છે.

યજ્ઞિય પુ. ન. સ્ત્રી. યજસંબંધી.

યત્+સમ પ્રયત્ન કરવો.

યત્ક્રતે અ. જેને ખાટે, જેને લીધે.

યત્નતઃ ક્રિ. વિ. યત્નથી.

યથાવિધિ ક્રિ. વિ. ધર્મશાસ્ત્રમાં
કહેલા નિયમ પ્રમાણે.

યથેષ્ટમ ક્રિ. વિ. ઇચ્છાને અનુ-
સરીને, મન સંતોષે તેવી રીતે,
મનમાન્યું.

યમ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ કબજામાં
રાખવું.

યમ પુ. જમ રાત્ર, અન્તક.

યમુના સ્ત્રી. જમના નદી.

યયી પુ. માર્ગ.

યસ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ યત્ન કરવો,
કાશીશ કરવી;+પ્ર.

યા ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ જવું; વિ+નિસૂ
જતા રહેવું.

યાવજ્જીવેન ક્રિ. વિ. જીવે ત્યાં
સુધી, જીવન પર્થન્ત.

યાવદ્ ક્રિ. વિ. જ્યાં સુધી.

યુ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ જોડવું.

યુગ પુ. ન. જોડું; વાસોયુગ ન.
લુગડાનો જોડો.

યુગ પુ. જુસરી, જોત.

યુગાન્તર ન. (યુગ કાળ, કૃત,
ત્રેતા, ધૃત્યાદિ, અન્તર બીજો)
બીજો યુગ અથવા કાળ.

યુજ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦
ગ. જોડવું;+નિ નિમવું.

યુજ્ ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦
જોડવું;+અતુ સવાલ પુછવો+ઉદ્
કાશીશ કરવી, ઉદ્યોગ કરવો;+નિ
નિમવું.

યુજ્ ૪ ગ. આત્મને૦ મનોવૃત્તિ
વશ કરવી, કબજામાં રાખવી.

યુજ્+વિ (કર્મણિ પ્રયોગમાં)
જૂઠા પડવું. વિયોગ થવો.

યુષ્ સ્ત્રી. યુષ્, લડાઈ.

યુવતિ સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી.

યુવન પુ. જુવાન.

યુષ પુ. યજ્ઞકર્મમાં પશુ બાંધવાનો બીજો.

યુરોપીય પુ. ન. સ્ત્રી. યુરોપ ખંડને લગતું.

યોજિતવત યુજ્ઞ નો પ્રેરક કર્તારિ બ્ર. કે. જોડાવનાર.

યોધસમાજ પુ (યોધ પુ. જોધી સમાજ પુ. ટોળું) જોધીઓનું ટોળું, સૈન્ય.

યવન ન. જીવાની.

ર.

રક્ત ન. રક્ષિત, લોહી.

રક્ષ પુ. મોટો સમારંભ થવાની જગ્યા, નાટકસ્થળ, રંગભૂમિ, સભા.

રક્ષાગત પુ. ન. સ્ત્રી. સભામાં આવેલું, રંગમંડપમાં આવેલું.

રક્ષ+વિ રચવું, કરવું.

રજ્જુ સ્ત્રી. દોરડું.

રણ ન. લડાઈ, લડાઈ કરવાની જગ્યા, યુદ્ધભૂમિ.

રતિ સ્ત્રી. પ્રીતિ.

રઘુ ૪ ગ. પરસ્મૈં છળ કરવી.

રમણ પુ. ઉતાવળ, અવિચારીપણું.

રમ+અપ ૧ ગ. પરસ્મૈં મરવું; +વિ અટકવું.

રમ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. રમણીય.

રસ્મિમત પુ. (રસ્મિપુ. કિરણ) સૂર્ય.

રસ ૧ ગ. પરસ્મૈં જૂઠ પાડવી.

રહ ૧૦ ગ. હોડવું.

રહસ ન. ગુપ્તપણું, એકાન્તપણું, છુપી વાત; કિ. વિ. છુપી રીતે ગુપ્તપણું.

રહિત પુ. ન. સ્ત્રી. વિનાનું.

સ ૨ ગ. પરસ્મૈં આપવું.

રાઘવ પુ. રઘુનો વંશજ.

રાજ ૧ ગ. પરસ્મૈં આત્મને +વિ પ્રકાશવું.

રાજક ન. રાજસમૂહ, સંઘળા રાજઓ.

રાજકુલ ન. (રાજન પુ. અને કુલ ન. ઘર, મેહેલ) રાજમેહેલ.

રાજસૂય પુ. એક જાતનો યજ્ઞ છે, એ રાજઓ કરે છે.

રાધુ+આ આરાધના કરવી. સંતુષ્ટ કરવું.

રામભાર્યા સ્ત્રી. રામની સ્ત્રી.

રામાદિ પુ (રામ વિશેષનામ છે, અને આદિ આરંભ) રામ વિગેરે, રામ અને બીજા પુરુષો.

રાષ્ટ્ર ન. રાજ્ય, પ્રજા.

રિચ્ઞ ન. દ્રવ્ય સંપત્તિ.

રિચ્ ૭ ગ. પરસ્મૈં આત્મને ખાલી કરવું.

રુ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ શબ્દ કરવો,
ખૂમ પાડવી શોર કરવો.

રુક્ષ પુ. ન. સ્ત્રી. પશ્પ
રુચિકર પુ. ન. સ્ત્રી. રૂચે ઝેવું,
ગમે ઝેવું.

રુચિર પુ. ન. સ્ત્રી. સુન્દર, મનોહર.
રુદ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ રડવું, શોક
કરવો, રૂદન કરવું.

રુદ્ર પુ. શિવનું નામ છે
રુષ્ ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
આટકાવવું, ઘેરો ધાલવો.

રુરુ પુ. પુરુષનું નામ છે.

રુષ્ સ્ત્રી. ક્રોધ

રુદ્+અધિ ચડવું.

રુપ ન. આકાર.

રેણુ પુ. ધૂળ.

રૈ પુ. ધન.

રોગ પુ. રોગ, મંદવાડ, માંદગી.

રોદસી ન. દિ. વ.માં વપરાય છે;
આકાશ અને પૃથ્વી.

રોધસ્ ન. કિનારો, તટ, તીર.

રોહિત પુ. હરિશ્ચન્દ્રના પુત્રનું
નામ છે.

રુ.

રુક્મી સ્ત્રી. સંપત્તિની દેવી, શોભા,
દેખવ.

રુગુદ પુ. લાકડી, સોટી.

રુણ પુ. ન. સ્ત્રી. નાનું.

રુણરુણ કિ. વિ. વેહેલાં.

રુક્ષ ૧ ગ. અને ૧૦ ગ. પરસ્મૈ૦
ને આત્મને૦ જવું;+ઉડ્ તોડવું,
હલંધન કરવું.

રુપ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦+પ્ર ઘોલવું,
જખડવું;+ચિ શોક કરવો, વિલાપ
કરવો.

રુમ્ અમુક પ્રાણીને બળિદાન કરવા
મેળવવું અથવા નક્કી કરવું.

રુમ્બ+અવ ૧ ગ. આત્મને૦
આધાર રાખવો.

રુષ્ ૧ ગ. અને ૪ ગ. પરસ્મૈ૦
ધન્યવું;+અભિ અભિલાષ કરવો,
લોભ કરવો, તૃષ્ણા કરવી.

રુ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ આપવું
અથવા લેવું.

રુમ પુ. પ્રાપ્તિ, કામદો.

રુલન ન. લાડ.

રુલણ્ય ન. ખુબસુરતી, રમણીયતા,
સૌન્દર્ય.

રુલ્પ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦
લેપ કરવો, ચોપડવું.

રુલ્હ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
ચાટવું.

રુલી ૪ ગ. આત્મને૦ સન્નિહ
ચોટવું અથવા વળગવું, લીન
થવું, ગરક થવું, પીગગવું.

લી ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ પીગળવું, લીન
થવું, +વિ પીગળવું.

લીન લીનો જૂ. ફ., ગુમ થયલું,
છૂપું થયલું.

લુટ્ ૧ ગ. આત્મને૦ જમીન ઉપર
આઘાટવું.

લુપ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ નાશ પામવું,
ગુમ થવું, અદૃષ્ટ થવું, અલોપ
થવું.

લુપ્ ૬ ગ. પરસ્મૈ૦ને આત્મને૦
લપ્ લેવું, ચોરવું, લૂટવું,
હિનવી લેવું.

લુબ્ધક પુ. શિકારી, પારધી.

લૂ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
કાપવું, કાપી નાખવું.

લેલા સ્ત્રી. લીટી.

લોક+અથ ૧ ગ. આત્મને૦ અને
૧૦ ગ. જોવું, અવલોકન કરવું.

લોકત્રયપતિ પુ. (ત્રય ન ત્રણ
વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ, ધણી)
ત્રણ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
અને પાતાળનો ધણી.

લોકવાદ પુ. લોકોની નિન્દા.

લોકાન્તરમ્ ન. (અન્યો લોકઃ
લોકાન્તરમ્) ળીણ દુનિઆ.

લોકાપવાદ પુ. લોકોએ કીધેલી
નિન્દા, ફૂંકીર્તિ,

લોચન ન. આંખ, નેત્ર.

લોમન્ ન. વાળ.

લોમશ પુ. ઝડપિયું નામ છે.

લોલ પુ. ન. સ્ત્રી. ચંચળ, ચપળ,
અસ્થિર.

લોહવન્ધ પુ. (લોહ પુ. ન. લોહું,
વન્ધ પુ. બેડી) લોહાની બેડી.

વ

વક્ત્રાઃ પુ. (અ. વ.માં વપરાય છે)

એક દેશનું અથવા તે દેશના
લોકોનું નામ છે.

વચ્+આશિષમ્ આશીર્વાદ દેવો.

વચ્+પ્રતિજ્ઞવાચ દેવો, પ્રત્યુત્તર
દેવો, પ્રતિવચન આપવું.

વજ્ર પુ. ન. વજ્રર, ધણો કઠણ
પથ્થર.

વઙ્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ ઠગવું.

વટવૃક્ષ પુ. વડવું ઝાડ.

વડવાનલ પુ. વડવાગિનિ, એ સમુદ્રમાં
રહે છે એમ કલ્પેલું છે.

વણિગ્જન પુ. (વણિજ્ પુ. વાણીઓ)
વેપારીઓ.

વત્સતરી સ્ત્રી. વાછરડી.

વત્સા સ્ત્રી. વહાલી, છોકરી.

વચક્રમ પુ. મારવાની રીત.

વચસ્તમ્મ પુ. (વચ મારવું, અને
સ્તમ્મ પુ. થાભલો.) શંસી દેવાનું
લાકડું.

વન્ ૮ ગ. આત્મને૦ માગવું.
વન્દિતવ્ય વન્દ્નો વિધ્યર્થ કૃ.,
નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય.

વન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. વનમાં ઉપજેલું,
વનમાં રહેતું.

વપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
કાતરવું, કાપવું, વાવવું; +નિર્
અગિદાન આપવું, અર્પણ કરવું.

વપુસ્ ન. શરીર.

વમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ વમન કરવું,
ઉલટી થવી.

વર્ ૧૦ ગ. પસંદ કરવું.

વરુણ પુ. પાણી અથવા સમુદ્રનો
દેવ, જલદેવ.

વર્મન્ ન. અખતર, કવચ.

વર્ષણ ન. વરસવું તે, વૃષ્ટિ.

વર્ષામૂ પુ. દેડકો.

વલ્ ૧ ગ. આત્મને૦ ઢાંકવું.

વલ્મીક પુ. ન. કીડીઓએ રહે-
વાને માટે કીધેલી ટેકરી.

વશ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ધ્વજીવું,
પ્રકાશવું.

વષટ્કાર પુ. અગ્નિમાં અગિદાન
નાખતી વખતે વૌષટ્ શબ્દનું
ઉચ્ચારણ; એને એક દેવતા
મણે છે.

વસ ૨ ગ. આત્મને૦ પેહેરવું;
+નિ પ્રેરક, પોશાક પેહેરવો.

વસન ન. કપડું, લુગડું.

વસન્તસેનાઘાતક પુ. (વસન્તસેનાસ્ત્રી-
સ્ત્રીનું નામ છે, અને ઘાતક
નાશ કરનાર) વસન્તસેનાનો
મારનાર.

વસા સ્ત્રી. ચરખી.

વસુધા સ્ત્રી. પૃથ્વી.

વસ્તુજાત ન. (વસ્તુ ન. અને જાત
ન. સમૂહ) વસ્તુનો સમૂહ.

વહ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
+આ લાવવું.

વહ્નિ પુ. અગ્નિ.

વા ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ વાવું.

વાચ્યતા સ્ત્રી. નિન્ધતા, ટપકો
દેવા લાયકપણું.

વાપય વા નો પ્રેરકભેદ, +નિર્
હોલવવું, યુઝવવું.

વારંવારમ્ ક્રિ. વિ. વારંવારે.

વારિદ પુ. મેઘ, જલદ (પાણી
આપનાર), વાદળ.

વાલિપુત્ર પુ. વાલિનો છોકરો,
વાનરોમાં મુખ્ય.

વાલ્મીકિ પુ. ઋષિનું નામ છે.

વાસર પુ. ન. દિવસ, વાર.

વાસવ પુ. ઇન્દ્ર.

વાસિષ્ઠ પુ. વસિષ્ઠનો વંશજ.

વિકલ્પ પુ. ન. સ્ત્રી. ખીલેલું.

પ્રકુલ્લિત, વકાસેલું.

વિક્રાન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. પરાક્રમી,
શૌર્યમાન.

વિચાર્યમાણ (વિ પૂર્વક ચર્ 'જવું'
નો પ્રેરક કર્મણિ વર્તમાન. કૃ.)
વિચારાતું.

વિચિત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. અદ્યુત,
નવાધ જેવું.

વિચ્છ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ જવું, પાસે
જવું.

વિજ્ઞ ૧ ગ. આત્મને૦ અને ૭
ગ. પરસ્મૈ૦+હડ્ કાંપવું, બીવું,
કંટાળવું.

વિજ્ઞ ૩ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦
જુડું પાડવું, બિન કરવું.+વિ
વિઙ્મ્ ૧૦ ગ. મચડવું, મસ્કરી
કરવી.

વિત્તવત પુ. ન. સ્ત્રી. પૈસાવાળું.

વિતૃણ પુ. ન. સ્ત્રી. (વિ વિના
અને તૃણા સ્ત્રી. ધન્યા, તરસ)
ધન્યારહિત.

વિદ્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ જાણવું.

વિદ્ ૭ ગ. આત્મને૦ ફલીલ કરવી
તકરાર કરવી.

વિદ્ પ્રેરક+તિ આપવા માંડવું,

અર્પણ કરવું, ખબર કરવી

વિદર્મ પુ. (બ. વ.માં વપરાય છે)

દેશનું નામ છે, વરાડ પ્રાન્ત.

વિદેશગમન ન. (વિદેશ પુ. પરદેશ)
પરદેશ જવું તે.

વિદેહ પુ. દેશનું નામ છે (બ.
વ.માં વપરાય છે)

વિદ્ય વ્યવ્તો કર્મણિ જ. કૃ. વિધેલું,
ધાપલ થયલું

વિદ્યા સ્ત્રી. વિદ્યા.

વિદ્વસ્ વિદ્ 'જાણવું' નો વર્તમાન.
કૃ. જાણતું, જાણનાર.

વિદ્વિષ્ પુ. શત્રુ.

વિદ્યાત પુ. સરજનહાર, સૃષ્ટિકર્તા,
બ્રહ્મદેવ, દેવ.

વિનષ્ટ વિનશ્નો જ. કૃ. નાશ
પામેલું.

વિપાશ પુ. બન્ધન, પાશ.

વિપિન ન. વન.

વિપ્ર બ્રાહ્મણ.

વિવુઘ પુ. દેવ.

વિમજ્ઞ પુ. નાશ.

વિમાળક પુ. ઋષિનું નામ છે.

વિમૂત્તિ સ્ત્રી. સંપત્તિ, ઉદય, પ્રભાવ,
મહત્ત્વ.

વિમતિતા સ્ત્રી. બુદ્ધિનો અભાવ.

વિમુક્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (જેનું મ્હોં ફેરવેલું છે તે) આખા મુખવાળો પ્રતિકૂલ.

વિરહિત પુ. ન. સ્ત્રી. જૂડું પાડેલું.

વિરોધ પુ. સામાપણું, ઉલટાપણું.

અવિરોધ પુ. મળતાપણું.

વિલસિત ન. કીડા, ખેલ, વિલાસ.

વિલુપ્ત વિન્નુપ્નો જૂ ફ., નાશ પામેલું.

વિવાહવિધિ પુ. (વિવાહ લગ્ન, અને વિધિ પુ. ક્રિયા) લગ્નક્રિયા.

વિવિધ પુ. ન. સ્ત્રી. જુદા જુદા પ્રકારનું.

વિશ્વ સમુદ્યા પ્રવેશ કરવો, દાખલ થવું.

વિશ્વ પુ. હિંદુઓના ચાર વર્ણો (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર)માં ત્રીજી વર્ણ; સ્ત્રી. રૈયત, ભોકો.

વેશસિત્ત પુ. કતલ કરનાર.

વેશિલ્લ પુ. બાણ.

વેશિષ્ઠ પુ. ન. સ્ત્રી. આખરફાર, (પુરૂષો).

વેશુત પુ. ન. સ્ત્રી વિન્નુનો કર્મણિ જૂ. ફ. વખણાયેલું, પ્રખ્યાત.

વેશ્વતઃ કિ. વિ સર્વદિશાએ.

વૈશ્વનાથ પુ. જગન્નાથ, હૃશ્વર.

વિશ્વપા પુ. સર્વનો રક્ષક હૃશ્વર
વિશ્વવાહ પુ. જગતનો રક્ષક અથવા આશ્રય.

વિશ્વસનીયતા સ્ત્રી. વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી શક્તિ

વિશ્વસજ્ઞ પુ સ્વપ્ના, બ્રહ્મદેવ.

વિશ્વાવસુ પુ ગન્ધર્વનું નામ છે.

વિશ્વેદેવાઃ પુ. (બ. વ. માં વપરાય છે) સર્વે દેવો.

વિષ્ ૧ ગ. પરસ્મેઁ ને આત્મનેઁ ચારે તરફ ફરી વળવું, ઘેરી લેવું.

વિષય પુ. ઇન્દ્રિય સુખ આપનાર પદાર્થો.

વિષાળ પુ. ન. શીંગડું.

વિષ્ટપહારિન પુ. દેવપુરૂષોને સુખ આપનાર, વિષ્ણુ.

વિષ્ણુશર્મેન પુ. વિશેષનામ છે.

વિસ્તરતઃ કિ. વિ. વિસ્તારથી, તપસીલવાર.

વિસ્તાર પુ. ફેલાવો.

વિસ્મય પુ. અચંપો, આશ્ચર્ય.

વિહત પુ. ન. સ્ત્રી. વિઘ્નિત, જેમાં અડચણ આવેલી એવું

વિહાય (વિ પૂર્વક હા ત્યાગ કરવો નો અવ્યય જૂ. ફ.) ત્યાગ કરીને, તજીને.

વિહિત વિ+ધા નો કર્મણિ બૂ. ક.
શાસ્ત્રમાં વિધાન કરેલું, ધર્મ
શાસ્ત્રમાં કહેલું, શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ.
વિહીન પુ. ન. સ્ત્રી. વિનાનું,
વિરહિત.

વિહ્વલ પુ. ન. સ્ત્રી. ગભરાયેલું,
બેભાકલું થયેલું, પીડિત.

વીરસ પુ. યુદ્ધેત્સાહ, શૃંગારાદિ
નવ રસમાંનો એક.

વીરવરુથિની સ્ત્રી (વરુથિની સ્ત્રી.
લશ્કર, સેના) વીરોની અથવા
યોદ્ધાઓની સેના.

વુવૂર્ણ પુ. ન. સ્ત્રી. વરવાને ઇચ્છિ-
તાર.

વૃ ૫ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને ઢાંકવું
અપ+આ ઉધાડવું;+આ કપ્પળમાં
રાખવું, દાખવું;+વિ સમન્નવવું,
વિવરણ કરવું;+સમ બંધ કરવું.

વૃ ૧૦ ગ.+નિ સામા થવું, પ્રતિ-
બંધ કરવો, કોઈપણ બાબતની
વિરૂદ્ધ અથવા તે ન કરવા
સમન્નવવું.

વૃક્ષમૂલ ન. (વૃક્ષ પુ. ઝાડ, અને
મૂલ ન. મૂળીકા) ઝાડનું મૂળ.

વૃજ્ઞ ૧ અને ૭ ગ. પરસ્મૈ૦ ૨
ગ. આત્મને૦ અને ૧૦ ગ.
દ્વર રહેવું.

વૃજિન પુ. દુષ્ટ મનુષ્ય.

વૃત+અતિ જતા રહેવું;+આ વિંટ-
લાવું, પાછા ફરવું.

વૃત+પ્ર (પ્રેરકભેદમાં) પ્રવર્તાવવું,
દાખલ કરવું, આલતું કરવું.

વૃત્ત ન. બનાવ.

વૃત્તાન્ત પુ. બનાવ, હેવાલ, ઇતિ-
હાસ.

વૃત્તાન્તશ્રવણ ન. (વૃત્તાન્ત, શ્રવણ
ન. સાંભળવું તે) ઇતિહાસ

અથવા બનેલી વાત સાંભળવી તે.
વૃત્તિ સ્ત્રી. આજીવિકા, શુભરાન.

વૃત્તહન પુ. વૃત્તનો મારનાર, ઇન્દ્ર.
વૃથા ક્રિ. વિ ફોગટ, વ્યર્થ.

વૃદ્ધ પુ. ન. સ્ત્રી. ધરડું.

વૃદ્ધિ સ્ત્રી. ઉદય.

વૃદ્ધિક પુ. વિદ્યુ.

વૃષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ વરસાવવું,
વૃષ્ટિ કરવી, રેડવું, ધારપાડવી.

વૃષલ પુ. શદ્ર, પાપી, વહી ગયેલું
માણસ.

વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ.

વૃ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ વરવું
પસંદ કરવું.

વેગ પુ. ઝડપ, વેગ, ગતિ.

વેણિ-વેણી સ્ત્રી. શુભેલા વાળ,
કપરી.

વેણુ સ્ત્રી. વાંસ.

વેદના સ્ત્રી. દુઃખ, પીડા.

વેશ } પુ. પોશાક.
વેષ }

વે સ્ત્રી. પાદપૂરણાર્થક.

વૈકલ્પ્ય ન. વેદના, પીડા.

વૈદગ્ધ્ય ન. ચતુરાઇ.

વૈદિક પુ. ન. સ્ત્રી. વેદ સંબંધી.

વૈષ્ણવ પુ. વેદસનો પુત્ર.

વૈયાકરણ પુ. વ્યાકરણ જ્ઞાણનાર.

વૈષમ્ય ન. સંકટ, વિપત્તિ.

વ્યક્ત વિનિવૃત્તિનો ભૂ. કૃ; પ્રુદ્ધું,
સ્પષ્ટ, ઉદાહૃતું.

વ્યતિરેક પુ. બાતલ મૂકવું તે,
અભાવ.

વ્યયિત વ્યયનો ભૂ. કૃ. પીડિત.

વ્યય ૪ ગ. પરસ્મૈન્ ભોકવું,
વિંધવું, ધાયસ કરવું.

વ્યય પુ ખરચ.

વ્યાકરણ ન. વ્યાકરણ.

વ્યાધિત પુ. ન. સ્ત્રી. માંદું, રોગી.

વ્યાલ પુ. માંડો હાથી.

વ્યાસ પુ. મહાભારતનો પ્રસિદ્ધ
રચનાર, ઋષિનું નામ છે.

વ્રતરુચિ પુ. ન. સ્ત્રી. જોને વરત
અથવા નિયમો આચરવાની
હોંસ હોય તે.

વ્રજ ૬ ગ. પરસ્મૈન્ કાપણી કરવી,
શકવું.

ઘ્રીહા સ્ત્રી. લજ્જા, શરમ.

ઙ

ઙસંભા ૧ ગ. આત્મનેન્ આશા.
રાખવી, ઉમેદ રાખવી.

ઙક્ ૫ ગ. પરસ્મૈન્ શકવું,
શકિતમાન થવું.

ઙકટ પુ ન. ગાડું.

ઙકન્ ન. છાણું.

ઙકુન્તલા સ્ત્રી. દુબ્યન્તરાજની સ્ત્રી.
શક્ય પુ. ન. સ્ત્રી. બની શકે એવું.

ઙક્ર પુ. ઇન્દ્રનું નામ છે.

ઙક્રજિત પુ. શક અથવા ઇન્દ્રનો
જીવનાર, રાવણનો પુત્ર.

ઙક્ષ્મા પુ. સ્ત્રી વગાડનાર.

ઙદ્ ૧૦ ગ. પરસ્મૈન્ ઠગવું.

ઙચીપતિ પુ. શચી એટલે ઇન્દ્રા-
ણીનો ધણી, ઇન્દ્ર.

ઙતાયુસ્ પુ. ન. સ્ત્રી. સો વર્ષ
જીવનાર.

ઙત્રુતસ ક્રિ. વિ. શત્રુથી.

ઙદ્ ૧ ગ. નાશ પામવું, ક્ષીણ-
થવું.

ઙનૈઃ ક્રિ. વિ. ધીમે ધીમે.

ઙપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈન્ આત્મનેન્.
શાપ દેવો; શપ્તા અવ્યય ભૂ. કૃ.

શબ્દ પુ. અરાજ, શબ્દ.

શમ્ અ. સુખ, કલ્યાણ.

શરણાર્થિન પુ. ન. સ્ત્રી. આશ્રય
શોધનાર.

શરમણ્ડપ પુ. ન. બાણોનો બના-
વેલો માંડવો.

શરાવ પુ. ઁક જાતનું વાસણ છે,

શરીરિન પુ. ન. સ્ત્રી; સ્ત્રીરવાળું;
પુ. મનુષ્ય, દેહધારી.

શર્વરીશ પુ. (શર્વરી સ્ત્રી. રાત્રી)
રાત્રીનો સ્વામી, ચન્દ્ર.

શશ પુ. સસણું.

શશાઙ્ક પુ. ચન્દ્ર.

શશ્વત કિ. વિ. હમેશા.

શસ્ ૧ મ. પરસ્મેઁ+વિ ચારવું,
નાશ કરવો.

શસ્ત્રવિદ્યા (શસ્ત્ર અને વિદ્યા)
લડાઇની વિદ્યા.

શસ્ત્રસંપાત પુ. (શસ્ત્ર, સંપાત પુ.
પડવું તે) શસ્ત્રપ્રહાર.

શસ્ત્રાસ્ત્ર ન. સર્વ પ્રકારના હથિ-
આર.

શાક પુ. શાક, બાજીપાત્રો.

શાપ પુ. શ્રાપ

શાવક પુ. પશુનું બચ્ચું.

શાસ્ ૨ મ. પરસ્મેઁ રાજ કરવું,
નિયમમાં મૂકવું, શિક્ષણ આપવું.

શાસ્ત્રપ્રતિવેષ પુ. (શાસ્ત્ર ન. ધર્મ-
શાસ્ત્ર અને પ્રતિવેષ પુ. અટ-
કાવ) ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલો પ્રતિ-
બંધ.

શિશ્વિન પુ. મોર.

શિરસ્ ન. માથું.

શિરીષ ન. ઁક જાતનું પુષ્પ.

શિલાસંઘાત પુ. પથ્થરનો ઢગલો.

શિષ્ ૭ મ. પરસ્મેઁ પૃથક્ કરવું;
+વિ તપસીજવાર કહેવું, વિશેષ
કહેવું.

શી ૨ મ. આત્મનેઁ સુધ રહેવું,
ઉંઘવું;+અતિ અઢિયાતા થવું,
પાછળ પાડવું, જીતવું.

શીત પુ. સ્ત્રી. ન. થંડું.

શીતત્રાણ ન. ટાઢથી રક્ષણ.

શીતલ પુ. ન. સ્ત્રી થંડું.

શીલ ન. સુસ્વભાવ.

શુક્તિ સ્ત્રી. મોતીની છીપ.

શુચિ પુ. ન. સ્ત્રી. પવિત્ર.

શુનઃપુચ્છ પુ. વિશેષનામ છે.

શુનઃશેષ પુ. વિશેષનામ છે.

શુનોલાઙ્ગુલ પુ. વિશેષ નામ છે.

શુલ્ક પુ. ન. કન્યાના માથાપને

ને પેસા આપેલા હોય તે.

(અસલ તે પેસા કન્યાની કિન્મત
તરીકે આપવામાં આવતા હતા).

શુશ્રૂષા સ્ત્રી. સેવા.
 શુષ્મિણ પુ. સ્ત્રી. ન. શક્તિમાન
 શૂન્ય પુ. ન. ખાલી, રહિત.
 શૂન્યમુખી સ્ત્રી. સુના મ્હેંવાળી,
 શીકા મ્હેંવાળી, ઝંખવાણી પડેલી.
 શૂલિન્ પુ. શિવનું નામ છે.
 શૃંગ ન. શિંગડું.
 શૃંગવિ કરમાવું (કર્મણિ પ્રયોગમાં).
 શેષ પુ. ન. બાકીનું, બીજા બધા.
 શૈવ્ય પુ. રાજનું નામ છે.
 શોકવિકલ પુ. ન. સ્ત્રી. શોકથી
 વિદૂલ, શોકપીડિત.
 શ્યામ પુ. સ્ત્રી. ન. કાળું, નીલ.
 શ્રમ પુ. શ્રાક.
 શ્રા ૨ ગ. પરસ્મેઽં સંધવું.
 શ્રાન્ત શ્રમનો બૂ. ફ. થાકી ગયલું.
 શ્રાવણ પુ. શ્રાવણ મહિનો.
 શ્રિ ૧ ગ. પરસ્મેઽં આત્મનેઽં +આ
 વળગવું, આશ્રય લેવો, +સમ
 આશ્રય લેવો, આધાર રાખવો.
 શ્રી ૯ ગ. પરસ્મેઽં આત્મનેઽં
 સંધવું.
 શ્રી સ્ત્રી. ધન, લક્ષ્મી.
 શ્રીહરિ પુ. વિષ્ણુદેવનું નામ છે.
 શ્રુ ૫ ગ. પરસ્મેઽં સાંભળવું.
 શ્રુતિમનોહર પુ. ન. સ્ત્રી. (શ્રુતિ
 સ્ત્રી. કર્ણ, કાન, અને મનોહર

પુ. ન. સ્ત્રી. રમણીય) કર્ણને
 રમણીય.
 શ્રેણિ-ળી સ્ત્રી. હાર.
 શ્રેમન્ પુ. શોભા.
 શ્રોત્ર ન. કાન.
 શ્રોત્રદ્વય ન. બે કાન.
 શ્ચઃકાર્ય ન. આગતી કાલનું કર્તવ્ય.
 શ્વન્ પુ. કુતરો.
 શ્વસ્ ૨ ગ. પરસ્મેઽં શ્વાસ લેવો;
 +નિ શ્વાસ લેવો; +વિ વિશ્વાસ
 રાખવો; સમ+આ દિશાસો આ-
 પવો, ઘેર્ય ધરવું.
 શ્વાપદ પુ. શિકારીપશુ, પશુ.

સ.

સંખ્યાતીત પુ. ન. સ્ત્રી. (સંખ્યા
 સ્ત્રી. સંખ્યા, અતીત પુ. સ્ત્રી.
 ન. બહાર ગયલું,) અસંખ્યા
 સંગત સમ+ગમનો બૂ. ફ., એકઠું
 થયલું.
 સંગ્રામ પુ. યુદ્ધ.
 સંજય પુ. વિશેષ નામ છે.
 સંતુષ્ટ સમ+તુષ્ટ નો બૂ. ફ. ખુશ
 થયલું, સંતોષ પામેલું.
 સંદેહ પુ. શક.
 સંધ્યા સ્ત્રી. સાંજ, ઝળવાંઝળું,
 સંધ્યાકાળ. (વહાણે અને સાંજે
 ઝળવાંઝળાં વખતે અને બપોરે

બ્રાહ્મણો ધર્મર પ્રાર્થના (સંધ્યા)
કરે છે.)

સંનાહ પુ. કવચ.

સંપર્ક પુ. સંબંધ.

સંપાદન ન. બેળવવું તે.

સંપ્રદાય પુ. રીવાજ, પરંપરાથી
આણતી રીત, શિસ્તો.

સંભવ પુ. સંભવ, બની શકે એવી
સ્થિતિ, શક્યતા.

સંભાવિત સમન્મૂલો ગ્રેરક કર્મણિ
બ્ર. કે. ધારેલું, બની શકે એવું
ધારેલું.

સંત્રમવિધિ પુ. પરીણાગત, પરીણો
આવે ત્યારે તેને આદરસત્કાર
કરવાનો ગભરાટ.

સંમોહન ન. એક અદ્ભુત શક્તિ
નામ છે.

સંયમ પુ. કબજો.

સંયમિન પુ. જેણે ધન્દિયો વશ
કરી છે એવો સાધુ પુરુષ, યતિ.

સંવત્સર પુ. વર્ષ.

સંવર્ત પુ. ગોરતું નામ છે.

સંવર્તક પુ. સમુદ્રમાં રહેનાર એક
અગ્નિનું નામ છે.

સંવાસ પુ. એકત્ર રહેવું, સોબત.

સંસર્ગસુક્તિ સ્ત્રી. સંસર્ગ અથવા
સંબંધ છોડી દેવો તે.

સંસાર પુ. દુનિયા, પ્રપંચ.

સંસારસુખ ન. (સંસાર પુ. સંસાર,
દુનીયાની સ્થિતિ, સુખ, ન.
સુખ, ઉપભોગ)સંસારનો ઉપભોગ,
દુનિયાની સ્થિતિનું સુખ.

સંઘતિગર્તા સ્ત્રી. (સંઘતિ સ્ત્રી. આ
દુનીયા, સંસાર, ગર્તા સ્ત્રી.
ખાડો) સંસારરૂપી ખાડો.

સંસ્મતર્થ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. યાદ રાખવા
લાયક.

સકલ પુ. ન. સ્ત્રી. બધું, સર્વે.

સકાશ પુ. સમીપ.

સક્રોધ પુ. ન. સ્ત્રી. ક્રોધમાં આવેલું.

સક્ષિ પુ. મિત્ર.

સક્ષ પુ. સાંસારિક પદાર્થોમાં આ-
સક્ત રહેવું તે, સંબંધ.

સચ્ચરણવ્રત ન. (વ્રત ન. વરત,
સદાચરણ રૂપી નિયમ.

સઙ્ગ ૧ ગ. પરસ્પૃશન વળખવું;
વિનમ્રિતિ [વ્યતિષઙ્ગ] એકત્ર
કરવું.

સક્રિતિ સ્ત્રી. સાદું કૃત્ય, પુણ્યકૃતિ.

સત્તમ પુ. ન. સ્ત્રી. શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.

સત્વાનુરુપ પુ. ન. સ્ત્રી. પોતાની
શક્તિ અથવા મોટાપને યોગ્ય.
સત્પુરુષ પુ. સારો પુરુષ.

સત્ર ન. યજ્ઞો સમારંભ; સત્રમુખિ
ભી. યજ્ઞમુખિ.
સત્સંગતિ ભી. સદ્ગુણીની સોબત.
સદ્ (સીદ્) ૧ ગ. પરસ્મે.
એસવું; +આ પાસે જવું +પ્ર પ્રસન્ન
થવું; સમ+આ મેળવવું, જડવું.
સદ્+પ્ર (પ્રેરક બેદમાં) ખુશ કરવું,
પ્રસન્ન કરવું.
સદસત્ પુ. ન. ભી. સાઈ અને
નહાઈ.
સદાચાર પુ. સત્ પુ. ન. ભી.
સાઈ આચાર પુ. આચરણ, વર્તન
સદાચરણ, સદ્વર્તન; પુ. ન. ભી.
સારીચાલવાળું.
સઘ: કિ. વિ. તરતજ, તરકાળ,
હાલમાં.
સનાથ પુ. ન. ભી. યુક્ત, વ્યાપ્ત
રક્ષિત.
સપત્ની ભી. સોયક.
સભાસદ્ પુ. સભામાં એસનાર,
સભાસદ.
સમક્રિય પુ. ન. ભી. (સમ બરા
બર અને ક્રિયા ભી. કરવું તે
જેવું વર્તન સરખું છે તે;
સરખી કરણીવાળો, નિષ્પક્ષપાત.
સમન્તમ કિ. વિ. આસપાસ.
સમન્તાત્ કિ. વિ. આસપાસ.

સમન્ત્રકમ્ કિ. વિ. મન્ત્ર સહિત,
મન્ત્ર પદીને.
સમસ્ત પુ. ન. ભી. બધું.
સમાકુલ પુ. ન. ભી. વ્યાપ્ત, પૂર્ણ.
સમાગમ પુ. સોબત, સહવાસ.
સમાન પુ. ન. ભી. સરખું.
સમારોપિત સમ+આ+રૂ નો પ્રેરક
કર્મણિ ભૂ. કૃ. મૂકેલું.
સમિધ્ ભી. ઉદ્બંધર જેવા કાઈ
પથ પવિત્ર ઝાડની હોમાગ્નિમાં
નાંખવાની નાની ડાળીઓ.
સમીહિત પુ. ન. ભી. અને ન.
ધડેલું, ધડેલી વસ્તુ.
સમુદયમ પુ. ઉદ્યોગ.
સમુપારુઢ પુ. ન. સ્ત્રી. વધેલું.
સમુપાદત (સમ+ઉપ+આ હ નો
કર્મણિ ભૂ. કૃ.) એકઠું થયેલું.
સમ્યક્ કિ. વિ. શુદ્ધ રીતે. સારી
રીતે.
સમ્યક્ પુ. ન. ભી. સાઈ.
સમ્રાજ્ઞ પુ. મોટો રાજા, સાર્વભૌમ.
સરણિ-ણી ભી. માર્ગ, રીતિ,
વ્યવસ્થા.
સરમા ભી. દેવશુનીનું નામ છે,
દેવોની કુવરીનું નામ છે.
સરસ્વતી ભી. નદીનું નામ છે.
સર્વતઃ કિ. વિ. દરેક દિશાએ.

સર્વભૂતાનિ ન. પ્ર. અને દ્વિ.
ખ. વ. બધી હાત યીને,
સર્વ પદાર્થો.

સર્વવિદ્ પુ. ન. સ્ત્રી. સધળું
બાધુનાર.

સર્વસ્વ ન. (સર્વ સધળું અને સ્વ
ન.) સધળું વિત્ત, સધળી સંપત્તિ.

સર્વાભિપ્રેતદેહુ પુ. (અભિપ્રેત અગ્નિ+
પ્ર+દેહો કર્મણિ; ભૂ. ક., ઇચ્છેલું)
સર્વે ઇચ્છેલી ચિજોનું કારણ.

સલિલ ન. પાણી.

સવિત પુ. સૂર્ય.

સવિસ્મય પુ. ન. સ્ત્રી. વિસ્મય
યુક્ત, સાશ્ચર્ય.

શ્લોક પુ. ન. સ્ત્રી. (સ સાથે,
શ્લોક પુ. શ્લોક) શ્લોક યુક્ત,
દુઃખથી પીડિત.

સસેનિક પુ. ન. સ્ત્રી. સિપાઈ
સાથે.

સસ્ત્ર ૬ ગ. પરસ્પૃશ્નૈ૦ તૈયાર થવું,
સંગ્રહ થવું.

સહનરુદ્ શક્તિમાન થવું, હાયક
થવું, યોગ્ય થવું. સરખા હોય
એમ લાગવું.

સહસ્ર ન. હજાર.

સહસ્રણ ક્રિ. વિ. હજાર રીતે.
હજારો ક્રકડ.

સહસ્રશઃ ક્રિ. વિ. હજારો.

સહાય પુ. મદદગાર, સોખતી.

સહિષ્ણુ પુ. ન. સ્ત્રી. વિલક્ષણ
શક્તિમાન.

સાંખ્ય ન. સાંખ્યશાસ્ત્ર.

સાંનાહુક પુ. ન. સ્ત્રી. જેણે કવચ
પેહેરેલું છે તે.

સાક્ષાત્ ક્રિ. વિ. પ્રત્યક્ષ.

સાગર પુ. સમુદ્ર.

સાચિવ્ય ન. પ્રધાનપણું.

સાત્યહવ્ય ગ્રામ નામ છે.

સાધ પ ગ. પરસ્પૃશ્નૈ૦ સાધવું,
મેળવવું. સિદ્ધ કરવું.

સાધારણ પુ. ન. સ્ત્રી. સાધારણ,
મધ્યમ પંક્તિનું.

સાધુ ક્રિ. વિ. સારી રીતે.

સાધુવૃત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. (સાધુ પુ.
ન. સ્ત્રી. સારી વૃત્ત ન. વર્તણૂક)
સારી વર્તણૂકવાળું.

સામાન્ય પુ. ન. સ્ત્રી. સાધારણ.

સામિધેનિ સ્ત્રી. યજ્ઞનો અગ્નિ.
સળગાવતી વખતે બોલવામાં
આવતો મન્ત્ર.

સાયમ્ અ. સાંજે.

સાર પુ. શક્તિ, મુખ્ય અંશ.

સારમેષ પુ. સરમાનો પુત્ર, કુતરો.

સાર્વમ્ અ. સાથે (તૃતીયાને એકે
વપરાય છે.)

સાર્વભૌમ પુ. ન. સ્ત્રી. સર્વપૃથ્વીના (રાજા).

સાવધાન પુ. ન. સ્ત્રી. (સ અને અવધાન ન. ધ્યાન) અવહિત, સાવધ.

સાવિત્રી સ્ત્રી. ઋગ્વેદનો પવિત્ર મન્ત્ર જેને સામાન્ય રીતે ગાયત્રી કહે છે, અને જે દરરોજ બધા બ્રાહ્મણો બોલે છે તે.

સાક્ષર્યચર્ય પુ. ન. સ્ત્રી. (બહુવ્રીહિ સમાસ) અદ્ભુત વર્તણૂકવાળું.

સાહાય્ય ન. મૈત્રી, મદદ.

સાહિત્ય ન. અક્ષર વિદ્યા, નિબંધ.

સિકતા સ્ત્રી. રેતી.

સિદ્ધિ સ્ત્રી. સંપાદન કરવું તે, કાર્યસાધન કરવું તે.

સિષ્ ૧ મ. પરસ્મૈ૦ શાસન કરવું, માંગલ્યકારક થવું.

સુ ૫ મ. પરસ્મૈ૦ આત્મને૦ સોમવેલીનો રસ કાઢવો.

સુ ૧ મ. પરસ્મૈ૦ અને ૨ મ. પરસ્મૈ૦ નપ્ર પ્રસવ કરવો, જન્મ આપવો.

સુ (શબ્દોની પૂર્વે મૂકવામાં આવે છે.) સાઈ, શોભન, સુંદર.

સુગ્રીવ પુ. વાનરોમાં મુખ્ય વાનરનું નામ છે, એ રામનો મદદગાર હતો.

સુત્યાદિન ન. સોમયજ્ઞમાં જે દિવસે સોમવેલીનો રસ પીએ છે તે દિવસ.

સુધાસ્યન્દિન પુ. ન. સ્ત્રી. (સુધા સ્ત્રી. અમૃત) જેમાંથી અમૃત ટપકે તે.

સુમદ્રા સ્ત્રી. અર્જુનની પત્ની.

સુમિષ્ર ન. અન્નની પુષ્કળતા, પુષ્કળ અન્ન.

સુરભિ પુ. ન. સ્ત્રી. સુમન્ધયુક્ત.

સુરાલય પુ. (સુર દેવ, આલય પુ. સ્થાન) દેવોનું સ્થાન, સ્વર્ગ.

સુવર્ણશત ન. (સુવર્ણ પુ. સોનાનો સિકંકો, અને શત ન. સો) સોનાના સો સિકંકા.

સુવિનીત પુ. ન. સ્ત્રી. નત્ર.

સુહૃદયત્તમ પુ. ન. સ્ત્રી. જીવજન, પ્યારામાં પ્યારો.

સૂ ૨ મ આત્મને૦ પ્રસવ કરવો; નપ્ર જન્મ આપવો.

સૂ ૪ મ. આત્મને૦ નપ્ર પ્રસવવું, ઉત્પન્ન કરવું.

સૂ ૬ મ. પરસ્મૈ૦ પ્રેરણા કરવી, આગળ હડસેલવું.

સૂક્તિ સ્ત્રી. (સૂ સારી, ઉક્તિ સ્ત્રી, વાણી) સારી વાણી, સાઈ બાપણ, શુદ્ધ વિવરણ.

સૂત્ર ૧૦ ગ. પરસ્મૈ૦ સુચવણું.

સૂત્ર પુ. સારથિ.

સૂત્ર પુ. ન. સ્ત્રી. મધુર, પ્રિય,
સત્પ્રિય.

સૂર્યવંશ પુ. સૂર્યનો વંશ.

સૂ ૧ ગ. પરસ્મૈ દોડવું.

સૂ (પ્રેરક) +નિર્ હાંકી મૂકવું.

સજ્જ+સમ્ જોડવું, સમાગમ કરવો;
+ઉદ્ ત્યાગ કરવો.

સેનાનિવેશ પુ. લશ્કરની છાવણી.

સેન્દ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. ઇન્દ્ર સહિત.

સેવન ન. આકરી કરવી તે, આશ્રય
લેવો તે, આશ્રયવું તે.

સેવા સ્ત્રી. આકરી.

સો ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ પુરું કરવું, અન્ત
આણવો, નાશ કરવો; પરિ+અવ
પરિણામ થવો, વિ+અવ ઠરાવ
કરવો, નિશ્ચય કરવો, પ્રયત્ન
કરવો, કાશીય કરવી.

સોચ્છવાસ પુ. ન. સ્ત્રી. સજીવ,
શ્વાસ સહિત.

સોપાન ન. પગથિયું.

સોમવંશવિમૂષણ પુ. ન. સ્ત્રી (સોમ
પુ. ચંદ્ર) ચંદ્રવંશનો અલંકાર,
ચંદ્રવંશને શોભાવનાર.

સૌમ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. શાન્ત, નમ્ર,
અનુગ્રહ, મનોહર.

સૌયવસિ પુ. સુયવસનો પુત્ર.

સૌરાજ્ય ન. સાઈ રાજ્ય.

સૌવર્ણ પુ. ન. ક્ષી. સોનાવું અનેકું.

સ્થલત વર્તમાન કૃ. પડવું, ડોકર
ખાવું.

સ્થલિત ન. ભુક્ષ્યુક.

સ્તન ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ જૂઠ પાકવી,
ગર્ભના કરવી.

સ્તન પુ. કુચ, થાન, કુચાશ્રિ:

સ્તવક પુ. ઝુમખું.

સ્તમ્ ૧ ગ. આત્મને૦ અને ૫
ગ. પરસ્મૈ૦ અકકડ અથવા
નિશ્ચય થવું, મગરૂથ થવું, ચોંટી
જવું.

સ્તમ્ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ અટકાવવું,
અકકડ થવું, મગરૂથ થવું.

સ્તમ્ પુ. શાંભલો.

સ્તુ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
+અભિ સ્તુતિ કરવી, સતવન
કરવું, વખાણવું.

સ્ત ૫ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
ઢાંકવું, પાથરવું, વિખેરવું, +સમ.

સ્તુ ૯ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
ઢાંકવું, +આ ઢાંકવું, પાથરવું,
આસતરણ કરવું.

જી કી. ભાર્યા.

ત્યા+અવ રહેવું, વસવું; સ્થિતિ
કરવી, +ઉપ પાસે જવું.

સ્થાવરજન્મ પુ. ન. સ્ત્રી. (સ્થાવર
પુ. ન. સ્ત્રી. અચળ, સ્થિર,
અને જન્મ પુ. ન. સ્ત્રી. ચર)
ચરાચર.

સ્થિત સ્થાનો બુ. કૃ. રહેતું, વસતું.
સ્થૂલકેશ પુ. ઋષિનું નામ છે.
સ્ના ૨ મ. પરસ્મૈં નાહવું.

સ્નાયુ સ્ત્રી. સ્નાયુ.
સ્નિહ ૪ મ. પરસ્મૈં સ્નેહ રાખવો.
સ્તુ ૨ મ. પરસ્મૈં સ્ત્રાવ થવો,
પડવું.

સ્તુ પુ. ન. શિખર.
સ્પૃહા સ્ત્રી. ઇચ્છા.
સ્ફુટ ૬ મ. પરસ્મૈં ફેડવું,
ભાગવું.

સ્ફુટિતાતિમુક્ત ન. વિકાસેલું
અતિમુક્તલતાનું કુલ.
સ્મિત ન. મ્હોં મલકાવવું તે.
સ્મૃ+વિ વિસરી જવું; વિસ્મૃત
વિસારેલું.

સ્વકર્તૃવ્ય ન. પોતાની કરજ.
સ્વજનવિયોગ પુ. પોતાના સગાંથી
વિયોગ.
સ્વન પુ. શબ્દ, ગર્જના.

સ્વપ્ ૨ મ. પરસ્મૈં સુવું.
સ્વપ્ન પુ. સપના.
સ્વપ્રાપ્ત નામ ધાતુ. સ્વપનું આવવું,
સપનામાં બોલવું.

સ્વયંમૂ પુ. ન. સ્ત્રી, પોતાની મેળે
ઉત્પન્ન થનારું.

સ્વયંવરકાલ પુ. (સ્વયંવર પુ. સ્ત્રી.
પોતે વર પસંદ કરે તે, અને
કાલ પુ. સમય) સ્વયંવરનો
વખત.

સ્વયમ્ અ. જાતે, પોતે.
સ્વર પુ ધ્વનિ.
સ્વર્ગકામ પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વર્ગ
ધર્મનાર.

સ્વહિત ન. પોતાનું કલ્યાણ.
સ્વાતિ સ્ત્રી. નક્ષત્ર.
સ્વાદ પુ. સ્વાદ.
સ્વાદુ પુ. ન. સ્ત્રી. મધુર, રૂચે
એવું.

સ્વામિન્ પુ. ધણી.
સ્વાયત્ત પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વાધીન.
સ્વૃ ૧ મ. પરસ્મૈં સ્વર કરવો,
અવાજ કરવો.

સ્વેદ પુ. પરસીનો.
સ્વેદલવ પુ. પરસીનાનું બિંદુ.

હ

હ અ. પૂરણાર્થક, વાતમાં વપ-
રાય છે.

હઠાત્ કિ. વિ. હઠથી, બળથી.
હત્ત હનનો કર્મણિ બુ. કૃ. મરાયણ,
મારણ.

હન્ ૨ ગ. પરસ્મે૦ મારવું+અમિ
કે આ મારવું+નિ મારવું નાશ
કરવો.

હતુમેત પુ. હતુમાન, મારતિ.

હન્ત અ. આશ્ચર્ય અથવા ખેદ-
સૂચક અવ્યય.

હન્ત પુ. ન. સ્ત્રી. મારનાર.

હય પુ. ઘોડો.

હર પુ. શિવ.

હરિદત્ત પુ. આદ્યાણું નામ છે.

હરિદ્વાગ ન. હિમાલયની તલેટી
આમળ એક પવિત્ર સ્થાનનું
નામ છે.

હરિશ્ચન્દ્ર પુ. રાજાનું નામ છે.

હવ્ય ન બળિદાન.

હા ૩ ગ. પરસ્મે૦ ત્યાગ કરવો.

હા ૩ ગ. આત્મને૦ જવું+ઉદ્
ઉત્યું જવું. ચઢવું;+સમ્ ખેસવું.

હારિદ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. હળદરથી
પીળું કરેલું.

હાસ્ય ન. હસવું તે.

હાસ્યકાર્ય ન. હસવા જેવું કૃત્ય.

હિ ૫ ગ. પરસ્મે૦ જવું+પ્રમોહલવું.

હિંસ ૧ અને ૭ ગ. પરસ્મે૦ અને
૧૦ ગ. મારવું, હિંસા કરવી,
નાશ કરવો.

હિંસ પુ. ન. સ્ત્રી. ખુની, માંસ
ખાનાર, માંસાહારી.

હિમપાત પુ. બરફ, હિમ, થંડી

હિમાચલ પુ. હિમાલય પર્વત.

હિરણ્યક પુ. ઉંદરનું નામ છે.

હીન પુ. ન. સ્ત્રી. રહિત.

હીરકમણિ પુ. હીરો.

હુ ૩. ગ. પરસ્મે૦ હોમ કરવો.

હ+ઉપ+આ ૧ ગ. પરસ્મે૦ આ-
ત્મને૦ આણવું, લેવું.

હૃદયમર્મચ્છિદ્ર પુ. ન. સ્ત્રી. (હૃદય
ન. હૃદય, મર્મનું ન. મર્મસ્થાન
અને છિદ્ર કાપવું) હૃદયના મર્મ-
સ્થાનને કાપનાર.

હે આત્મને૦ સંબોધનનો અર્થ
બતાવનાર, અહો, રે.

હેતુ પુ. કારણ.

હોત પુ. જેનું કામ મન્ત્ર બળ-
વાનું છે એવો યાજ્ઞિક ગોર.

હુ ૨. ગ. આત્મને૦ છુપાવવું;
અપ અથવાનાન.

હૃસ્વ પુ. ન. સ્ત્રી. લધુ, ટુંકું.

હ્રી ૩ ગ. પરસ્મે૦ શરમાવું,
લાજવું.



અખંડ અવિરતમ્ કિ. વિ.

અગત્યતા ગુરુત્વ ન; મહત્ત્વ ન.

અગત્યતાનું કામ ગુરુકાર્ય ન.

અંગદેશ અથવા અંગલોકો અજ્ઞા:
(ખ. વ. માં વપરાય છે).

અજ અજ પુ.

અજવાળિયું પખવાડિયું (ચાન્દ્ર-
માસનું) ગુરુપક્ષ પુ.

અડકતું લમ પુ. ન. સ્ત્રી.

અતિસુકતવેદો અતિમુક્તલતા સ્ત્રી.

અથાગ અગાધ પુ. ન. સ્ત્રી.

અન અન્ન ન.

અપવાસનો દહાડો. ઉપવાસદિન
ન. (ઉપવાસ પુ. અપવાસ, અને
દિન ન. દિવસ).

અમર અમૃત મ્ નો ભૂ. કૃ. + અ
અમર પુ. ન. સ્ત્રી.

અર્થ અર્થ પુ.

અર્થવગરનું અયુક્ત ભૂ. કૃ. અનુપપન્ન
અવર્ણ્ય અનિર્વચનીય પુ. ન. સ્ત્રી.

અનિર્વર્ણનીય પુ. ન. સ્ત્રી. કિમ્ +
અપિ પુ. ન. સ્ત્રી.

અવિચારથી રમસાત, મોહાત્ કિ.વિ.

અવિવેક વ્યસિચાર પુ.

અસલ અગ્રે, અમનું સં એ. વ;

આદૌ, આદિનું સં એ. વ.

આ

આગેવાન શીતુરી પ્રધાનરાજદ્રોહિનપુ.

આધેધકલાયલું દૂરોત્સારિત, ઉત્સા-
રિત, મૃતું પ્રે. કં. ભૂ. કૃ. + ઉદ્.

આડેરસ્તે ઉત્પથમ્ કિ. વિ.

આંધળું અન્ધ પુ. ન. સ્ત્રી.

આપસાહેબ મગવાન અથવા મવાન
પ્ર. એ. વ.

આપરદાર વિશિષ્ટ; આપરદાર
કુળનું અભિજનવત્ પુ. ન. સ્ત્રી.

કુલીન પુ. ન. સ્ત્રી.

આવવું તે આગમન ન; આગમ પુ.

આશીર્વાદ આશિષ્ સ્ત્રી.

આશ્રય વગરનું અનાય પુ. ન. સ્ત્રી.
અનાશ્રય પુ. ન. સ્ત્રી.

આસરોલીધેલી જગ્યા આશ્રયસ્થાનન.

આસો (મહિનાનું નામ છે) આશ્વિનપુ.

આળસુ અલસ પુ. ન. સ્ત્રી.
તન્દિલ પુ. ન. સ્ત્રી.

ધ.

ધક્વાકુઓ (રામના કુળના રાજા-
ઓ) ઇક્વાકુ પુ. (ખ. વ. માં
વપરાય છે).

ધૃષ્ટિ કાઢ્ઢા સ્ત્રી; કામ પુ.

ધન અનર્થ પુ; પીઢા સ્ત્રી. સંકટન.

ધન્વજીત (રાવણનો પુત્ર) ઇન્દ્રજિતપુ.

ઉગડ નિર્જન પુ. ન. સ્ત્રી.

ધમાનદારીથી મત્તયા, નિષ્ઠયા.

ઉ.

ઉમામયું નમ્+અદ્ પ્રેરક.
 ઉછેરવું સમ્+અર્થય (વૃષ્ણો પ્રેરક-
 ભેદ), પોષણં અથવા મરણ ક.
 ઉચું ઉચ્ચ પુ. ન. સ્ત્રી.
 ઉતાવળથી સસંત્રમમ્ કિ. વિ.
 ઉપર, તરફ પ્રતિ (એને યોગે
 નામને દિ. વિ. લાગે છે).
 ઉપાય ઉપાય પુ. અમ્યુપાય પુ.

ઋ.

ઋગ્વેદનું નામ છે) ઋગ્વેદ પુ.

એ.

એકદમ સહસા કિ. વિ.
 એક બીજા સાથે અઠડાવવું તે.
 પરસ્પરસંવદન ન.

ઓ.

ઓળંગવું ક્રમ ૧ ગ. અને ૪
 ગ. પરસ્પૃશ્ન+આ.

ઓસડ ઔષધ ન; ઔષધિ સ્ત્રી.
 (ઓસડમાં કામ આવે એવી
 વનસ્પતિ, સામાન્ય રીતે વન-
 સ્પતિ).

કં.

કંઠળાતનું કીદૃશ પુ. ન. સ્ત્રી.
 કંઠાર પરુષ પુ. ન. સ્ત્રી; (શબ્દો)
 પરુષાક્ષર પુ. ન. સ્ત્રી.
 કંઠી દાર પુ.

કદરી કદર્ય પુ.

કદી નહીં ન કદા, નૈષ અ; ન
 કદ્દિચિત્ અ.

કપટયુક્ત જીગાર ન; કપટશૂત ન.
 (કપટ ન. છળ, અને શૂત ન.
 જીગડું).

કમંડળ કમણ્ડલુ પુ.

કમ્મર મધ્ય ન.

કમાવું અર્જ ૧ ગ. પરસ્પૃશ્ન.

કલિન્ગદેશ અથવા કલિન્ગના
 લોકો કલિન્ગ (અ. વ. માં. વપ-
 રાય છે.)

કહેવું અભિદધાન અભિ+ધા નો
 વર્તમાન કે.

કહેવું અભિ+ધા; કહેવાતું અભિહિત
 કાગળ પત્રક ન.

કાપવું તે છેદ પુ.

કામ કાર્ય ન; ફલ ન; એ હેતુ
 પાર પાડવાને ફલાવાસયે.

કાર્તવીર્ય (એક રાજાનું નામ છે,
 એને પરશુરામે માર્યો હતો)
 કાર્તવીર્ય પુ.

કારણકે યતઃ અ; હિ અ.

કાવતરં કપટપ્રબન્ધ પુ.

કિમતી મહાર્હ પુ. ન. સ્ત્રી.

કિલ્લો ડુર્ગ પુ.

કુમારસંભવ (કાલિદાસના કાવ્યનું
 નામ છે) કુમારસમ્ભવ પુ.

કુળ કુલ ન.

કૃષ્ણશીળ સ્તિરથ (સ્તિહ નો બૂ. ફ.)

સસ્નેહં પુ. ન. સ્ત્રી. કૃપાશીલ પુ. ન. સ્ત્રી.

કૃષ્ણની બેન કૃષ્ણા સ્ત્રી.

કેટલીવાર કતિકૃત્વઃ અ.

કેદ કરતું કારાગૃહે નિશ્ચિપ્.

કેળવણી અધ્યયન ન; વિનયન ન.

કેકેયી (દશરથની એક પત્નીનું નામ છે) કેકેયી સ્ત્રી.

કોઠ કોઠ પ્રસન્ને કાલેકાલે.

કોઠ કોઠવાર કદાચિત્.

કોવાડી પરશુ પુ.

કૂર નૃશંસ પુ. ન. સ્ત્રી.

કોધાયમાન થયલું ક્રુદ્ધ (ક્રુધ નો બૂ. ફ.)

કૌચ (એક જાતનું પક્ષી છે) કૌચપુ.

કૌસલ્યા (દશરથની એક પત્નીનું નામ છે) કૌસલ્યા સ્ત્રી.

ક્ષયપામેલું ધ્વસ્તં ધ્વંસ નો બૂ. ફ.

ઉચ્છિન્ન, વદ્+છિદ્ નો કર્મણિ બૂ. ફ.

ખ.

ખાઈ કુલ્યા સ્ત્રી.

ખાતરી કરવી ઇ+પ્રતિ (પ્રેરક), પ્રતીતિ ક.

ખારીલું અમર્ષણ પુ. ન. સ્ત્રી.

ખુંચવી લેવું, છીનવી લેવું ક. ૧

ખ.અખ.

ખેંચાયલું વિલોમિત વિ+લુપ્ત નો કર્મણિ બૂ. ફ.

ખેતીવાડીના કામ માટે કૃષિદેતો, કૃષિકર્મણે.

ખોટું પ્રતિકૂલ પુ. ન. સ્ત્રી.

ખોવાયલું નષ્ટ બૂ. ફ.

ગ.

ગઠ રાત ગતા રાત્રિ સ્ત્રી.

ગણ્યાયલું અભિમત કર્મણિ બૂ. ફ.

પ્રસિદ્ધ બૂ. ફ. પરિકીર્તિત કર્મણિ

બૂ. ફ. પરિગણિત કર્મણિ બૂ. ફ.

ગરીબાઈ દારિદ્ર્ય ન; દુર્ગતિ સ્ત્રી.

ઘર્વ કરનાર વદ્ધત બૂ. ફ.

ઘર્વિષ્ઠ અવલિપ્ત બૂ. ફ.

ગાધિ (રાજાનું નામ છે) ગાધિપુ.

ગુલામગિરિ દાસ્ય ન.

ગોર ઉપાધ્યાય પુ. પુરોહિત પુ.

ધ.

ધડો કુમ્મ પુ.

ધણું મૃશમ કિ. વિ.

ધણું ખર્ચ પ્રાયેણ અ. કિ. વિ.

પ્રાયઃ અ. કિ. વિ.

ધરડાઓનું પિતૃપિતામહ પુ. ન. સ્ત્રી.

ધોડીકં પ્રેક્ષા સ્ત્રી.

ચ.

ચન્દ્રકેતુ (રામના માધ લક્ષમણનો
પુત્ર) ચન્દ્રકેતુ પુ.
ચમત્કારિક અદ્ભુત પુ. ન. સ્ત્રી.
ચાહવું સ્નિહ ૪ ગ; તેને ચાહે
છે તસ્મિન્નિશ્ચયતિ.
ચોમાસું વર્ષા (અ. વ. માં વપ-
રાય છે).

છ.

છાતી વક્ષસ ન.
છાતીદ્વાર પ્રમુક્તકણ્ઠમ કિ. વિ.
તરીકે વપરાય છે.
છાપરું છદિસ ન, પટલ ન.
છેડવું તુદ્ ૬ ગ. પરસ્મેઽ
છેતરવું અતિ+સમ+ધા, વિ+પ્ર+
લમ્, વચ્ ૧૦ ગ. આત્મનેઽ
છેલ્લું ચરમ પુ. ન. સ્ત્રી.
છેવટ ઉદર્ક પુ; અવસાન ન;
પરિણામ પુ.
છેવટે હટકે વિગેરે.
છોડી સુકવવામાં આવેલું મુક્ત
કર્મણિ ભૂ. કૃ. મુચ્ ઉપરથી.
જ.

જગ્યા (હોદ્દો) પદ ન.
જડમૂળથી કાપી નાખવું મૂલ ૧૦
ગ હટ્ ઝમ્મૂલયિતમ્ હેતવર્થ કૃ.
જતિ જ્ઞાનપ્રસ્ય પુ. યતિ પુ.

જનાવર પશુ પુ.

જમદગ્નિ (ઋષિનું નામ છે)

જમદગ્નિ પુ.

જમીન ભૂમિ સ્ત્રી.

જરાસંધ (દેવના એક રાજાનું
નામ છે) જરાસંધ પુ.જરૂર હોવી ર્દક્ષ ૧ ગ. આત્મનેઽ
+અપ્.

જળકણ્ઠ્ય કણ પુ. સીકર પુ.

જાડી સ્થૂલ પુ. ન. સ્ત્રી. વિપુલ
પુ. ન. સ્ત્રી.

જાતે સ્વયમ્ અ.

જાત્રા યાત્રા સ્ત્રી.

જાલ જાલ ન.

જાતનાર વિજિગીષુ પુ.

જીવતી જીવન્તી જીવ્ ને। કર્તારિ
વર્તમાન કૃ. સ્ત્રી. સજીવા સ્ત્રી.
(જીવ પુ, જીવગી, અને સ [સહ
ને કેકાણ્ઠ] અ. શાયે).

જીવં મિત્ર કર્મણિ ભૂ. કૃ. મિદ્
ઉપરથી.

જીવં જીવં વિવિધ પુ. ન. સ્ત્રી.

જોડાયેલું નિયુક્ત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
ધુરિનિયુક્તઃ.

જોત, શિક્ષા સ્ત્રી.

જ્યારે જ્યારે યદા યદા—તદાતદા.

ॐ.

ॐ टवायलुं अक्षित कर्मणि भू. आ
[ॐ.] + क्षिप् ५२थी.

२.

टीकाकार टीकाकार पु; टीकाकृत पु.
टेक स्वामिमान पु.

३.

उपको देवे। भर्त्स १० ग. + निर
दिश ६ ग. प्रति + आ.

४.

डाभणी (कुलतुं भूण) बन्धन न.

डाणी शाखा श्री.

डेडे करवुं आ + रट् १ ग.

५.

दकरार वादविवाद पु.

दत्त गणधुनार तत्त्वविद् पु.

तन्मात्र तन्मात्र न.

तप तपांसि ५ व.

तपासवा निरूपयितुम् (नि + रूप
१० ग. नो. छे. वर्थ ६)

तरङ्ग अग्नि (ॐ).

तरेखवार विलक्षण पु. न. श्री.

ताड ताली श्री.

तीक्ष्ण प्रबल पु. न. श्री. बली-
यस् पु. न. श्री.

तीड शालभ पु.

तेज सत्त्व न.

तेजस्वी देदीप्यमान वर्तमान क.

विभ्राजमान वर्तमान क.

ते प्रभाषे तथा च, तथा, इत्यम्.
तेयार भयलुं उद्यत भू. क. उद् +
यम् ॐ ५२थी.

तोडडाड अविनय पु.

थ.

थाणी स्थाली श्री.

थापण्य न्यास पु. निक्षेप पु.

थांभवे स्तम्भ पु.

६.

दगक्षणाञ्च यतुं दुह् ४ ग. ५.

दया दया श्री. दयाधी पीगनेलुं

दयार्द्र पु. न. श्री.

दया वगरेतुं निर्घृण पु. न. श्री.

दर वरस प्रतिसंवत्सरम् किं. वि. अ.

दरवाणे द्वार न.

दरीआड काश्वे नौसाधन न.

दरीओ अणव पु.

दरेक प्रति (ॐ).

दाशो धान्य न.

दिग्पाण दिक्पाल पु.

दीपतुं उत्तेजित कर्मणि भू. क.

उदीपित कर्मणि भू. क.

दीर्घतमस् (ऋषितुं नाम छ)

दीर्घतमस् पु.

दुःप्रकारक व्यथाकार पु. न. श्री.

પીઠાકર યુ. ન. સ્ત્રી.

દુષ્ટ (પુરુષો) શંકા યુ.; સ્વલ યુ;

દુરાત્મન યુ.

દેવકુમારી અપ્સર સ્ત્રી; સુરાક્ષના સ્ત્રી.

દોડવું તે વિદ્રવણ ન.

દોસ્તી સંધિ યુ; સહય ન.

દૂત રમવું દિવ્ ૪ ગ. વીધ્યતિ વર્તમાન ૩ યુ. એ. વ.

ધ.

ધનવગરતું ધનહીન યુ. ન. સ્ત્રી.

ધર્મપુસ્તક ધર્મગ્રન્થ યુ.

ધર્મશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર ન.

ધામ આસ્પદ ન; આવાસ યુ.

ધીમે મન્દમ્ કિ. વિ.

ન.

ન દેખાઇ શકે એવું અદૃશ્ય યુ.

ન. સ્ત્રી.

નળ (એક રાજાનું નામ છે)

નલ યુ.

નાગ ફળિન્ યુ; નાગ યુ.

નાશું નમ્ યુ. ન. સ્ત્રી.

નાટક નાટક ન.

નાનામાં નાનું કનિષ્ઠ યુ. ન. સ્ત્રી.

નામતું નામ અ; નામ્ના તુ. એ.

(નામન્ શબ્દ ઉપરથી).

નાશ ખસં યુ; નાશ યુ; અવસાદ યુ.

નાશ કરવો હિદ્ ૭ ગ. + હિદ્

સૂદ્ ૧૦ ગ. + નિ હિદ્ એતુમ હેત્વ

ર્થ ક; નિષૂદ્ધિતુમ હેત્વર્થ ક.

નાસવું અર્થ આત્મને ૧ ગ. + પરા

(પરા તું પલા થાય છે).

નિખાલસ ક્રજુ યુ. ન. સ્ત્રી.

આર્જવયુક્ત યુ. ન. સ્ત્રી. સરલ

યુ. ન. સ્ત્રી.

નિત્ય શાશ્વત યુ. ન. સ્ત્રી.

નિમકહરામી કૃતવ્રતા સ્ત્રી.

નિરપરાધી અનપકારિન્ યુ. ન. સ્ત્રી.

નિરપરાધિન્ યુ. ન. સ્ત્રી.

નિશાની ચિહ્ન ન.

નિષાદ (એક જંગલી જાતનું

અથવા તે જાતના સમસતું

નામ) નિષાદ યુ.

નીચ પુરુષ કાપુરુષ યુ.

પ

પકડાયલું ગૃહીત કર્મણિ યુ. ક.

પહ્ ઉપરથી.

પતંગિય પતંગિય યુ.

પતિ નાથ યુ. પતિ યુ.

પરંતપ (રાજાનું નામ છે) પરંતપયુ.

પર્યુદ (સંસારવાચક નામ છે)

પર્ણાદ યુ.

પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વન્ ન.

પવિત્ર વિશુદ્ધશીલ યુ. ન. સ્ત્રી.

ખહોર તુરીયો માગઃ, પર્વન પુ.
 ઘહોળું વિશાલ પુ. ન. સ્ત્રી.
 મળ ક્ષણ પુ.
 પાંખ પક્ષ પુ.
 પાછાં જીવતાં થવું જીવનપુનર્
 પાછું આપવું પ્રતિષ્ઠા.
 પાછું આપેલું પ્રત્યર્પિત પ્રતિષ્ઠા
 નો પ્રેરક કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 પાંચાલી (પાંચાલ દેશની રાજકુ-
 મારી) પાચાલી સ્ત્રી.
 પાંજર પંજર પુ.
 પાટલીપુત્ર (મગધ દેશમાં એક
 શહેરનું નામ છે) પાટલીપુત્ર ન.
 પાતાળ પાતાલ ન.
 પાપી, પાપવાળું પાપ પુ. ન. સ્ત્રી.
 પીડા કરવી ક્ર ૮ ગ. અપ અથ-
 વાન્નિ, પીટ ૧૦ ગ.
 પીડાયુ, પીડાયલું આર્ત ભૂ. કૃ.
 અર્દિત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 પુનઃપ્રાપ્તિ (ફરીથી મેળવવું તે)
 પ્રત્યાગમ પુ.
 પુનર્લભ પુનરુદ્ધાહ પુ.
 પુરાણ (ધર્મી સ્ત્રીને વિષે પરંપ-
 રાથી ચાલતું વર્ણન જે ગ્રંથો
 માં હોય છે તેવા તથા ધર્મ
 સંબંધી વિધિ અથવા પદ્ધતિ
 વિષે જેમાં ખ્યાન હોય છે એવી
 જાતના ગ્રંથોનું નામ) પુરાણન.

પુરેણું નિયન્ત્રિત કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 નિવરણ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 પૂર્વ તરફનું પૂર્વ પુ. ન. સ્ત્રી.
 (સર્વ,) પ્રાચ્ય પુ. ન. સ્ત્રી.
 પોતાનું સ્વીય પુ. ન. સ્ત્રી.
 પોણું કરવું ઉદ્ધનન ઉત્તનનિતુમ
 હેતુર્થ કૃ
 પ્રકૃતિ નિસર્ગ પુ. પ્રકૃતિ સ્ત્રી.
 સ્વભાવ પુ
 પ્રદક્ષિણા કરવી પ્રદક્ષિણી ક.
 પ્રવાહ સ્રોતસ્ ન.
 પ્રસ્તવણ (પરવેતાનું નામ છે) પ્રસવણ
 પુ.
 પ્રારંભ અગ્ર ન; આદિ પુ.
 પ્રીતિ પ્રીતિ સ્ત્રી. અનુરાગ પુ.
 કૃ.
 ફરજ ધર્મ પુ.
 ફરમાવવું આન્દિશ્ ૬. ગ.
 શીકું પાણ્ડુ પુ. ન. સ્ત્રી. વિવર્ણ
 પુ. ન. સ્ત્રી.
 ખ.
 બળર પળ્યવીધિકા સ્ત્રી; આપણપુ.
 બંધ બન્ધન ન; નિગડ પુ. ન.
 બહુવાહન (પાણ્ડવ અર્જુનનો
 છેકરો) બહુવાહન પુ.
 બાંધવું નિર્નમા ૩ ગ; બન્ધ ૮ ગ.
 બાબત વિષય પુ.

ખૂમ પાડવી ૬ ૨ ગ., ક્રન્દ ૧
ગ. પરસ્મૈ૦.

અહલત્યા વ્રહ્મહત્યા સ્ત્રી.

આદ્યારાજ વ્રાહ્મણરાજ પુ.

ભ.

ભક્તિ ભક્તિ સ્ત્રી; દેવનિષ્ઠા સ્ત્રી.

ભથ્થુલું પદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦.

ભમરો અમર પુ.

ભીનું આદ્રે પુ. ન. સ્ત્રી.

ભુકો ક્ષોદ્ પુ; ચૂર્ણ પુ.

ભૂત પ્રેત પુ; વેતાલ પુ; પિશાચપુ.

ભૃથ (અપિનું નામ છે) મૃગ પુ.

મ.

મગધ (અમુક દેશ અથવા ત્યાંના

લોકનું નામ) મગધા: પુ. (ખ.

વ. માં વપરાય છે.)

મગરર ઉત્તિત્ત કર્મણિ ભૂ. કૃ.

ઉત્તેકિની સ્ત્રી.

મતલબ કાર્ય ન.

મથુરા (જગ્યાનું નામ) મથુરા સ્ત્રી.

મદદ સાહાય્ય. ન.

મરણિયા થઇને પ્રસન્ન.

અ કિ. વિ; આત્મનિરપેક્ષમ કિ. વિ;

સાહસેન (૮૦ વિ) કિ. વિ.

તરીકે વપરાયલું છે.

મરાયું હત કર્મણિ ભૂ. કૃ.

મલેછ, મ્લેચ્છ યજન પુ; મ્લેચ્છપુ.

મહાભારત (પાણ્ડુ અને ધૃતરાષ્ટ્રના

પુત્રો વચ્ચેનું યુદ્ધ જેમાં વર્ણ-

વેલું છે તે વીરરસ કાવ્યનું નામ

છે મહાભારત ન.

મહેન્દ્ર (એક પર્વત અને તેની

પાસે સેનાદેશનું નામ છે) મહેન્દ્રપુ.

મળેલું (જેવીકે સભા) મિલિત

ભૂ. કૃ.

માગેલું પ્રાર્થિત પ્ર+અર્થ નો કર્મ-

ણિ ભૂ. કૃ.

માણસને અયોગ્ય માનવાનર્હ પુ.

ન. સ્ત્રી. નિરતુક્રોશં કર્મ.

માત્ર કેવલમ્ કિ. વિ.

માદું રગ્ન પુ. ન. સ્ત્રી.

માર્યો (પીડાયક્ષો) અભિમૂતઅભિ+મૂ

નો કર્મણિ ભૂ. કૃ. પર્યાકુલ

પુ. ન. સ્ત્રી. આકુલ પુ. ન. સ્ત્રી.

માલમ પડયું અથવા માલમ

પડેલું ઉપલબ્ધ કર્મણિ ભૂ. કૃ.

સમધિગત કર્મણિ ભૂ. કૃ.

મીલકત રિવજ ન; વિત્ત ન.

મુખ્ય શહેર રાજધાની સ્ત્રી.

મુલક વિષય પુ.

મુશ્કેલી અસૌકર્ય ન; કષ્ટ ન.

મૂળ મૂલ ન.

મૂળ વગરનું નિર્મૂલ પુ. ન. સ્ત્રી.

મૂળ વિચાર તત્ત્વ ન; નય પુ.

મહેષ્ટું ઢપાલમ્મ પુ.

મહેનત કરવી પરિશ્રમં કુ ૮ ગ.

પરસ્મૈ૦ આત્મને૦.

મેળવવું અર્જ ૧ ગ. અને ૧૦
ગ +૩પ.

મેળાપ આગમન ન.

મેળધીદાર મુમાપક પુ.

મેટથી ઉચ્ચૈ: અ.

મેાત વધ પુ.

મેાટે બણુવું પદ ૧. ગ. પરસ્મૈ૦

મૌર્ય વંશ અથવા મૌર્યવંશનો

કોષ્ટ પણ્ય પુરૂષ મૌર્ય પુ.

મંત્રી મંત્રિન પુ; ધીસચિવ પુ.

અ.

યજ્ઞવેદ (વેદનું નામ છે) યજ્ઞવેદપુ.

યજ્ઞદત્ત યજ્ઞદત્ત પુ.

યોગ્યરીતે આલ્પવું સદાચારં પ્રતિપદ્,
સદાચારેણ વૃત્ત.

૨.

રખવણ વિનાતું અરક્ષિત કર્મથિરુ.

રણુવંશ (કાલિદાસના કાન્ધવું
નામ છે) રણુવંશ પુ.

રપૈ મન્યનદણ્ડ પુ, (મન્યન ન.
વલોવવું, અને દણ્ડ પુ. હાથો.)

મન્યન પુ.

રસ રસ પુ.

રહેવું સ્થા; રહું સ્થિત બ. ફ.

રાજકીય વિદ્યા નીતિશાસ્ત્ર ન.

રાજગૃહ (મગધ દેશમાં એક શહે-
રનું નામ છે) રાજગૃહ ન.

રાજધાની રાજધાની સ્ત્રી.

રાજનો અધિકારી રાજપુરુષ પુ.

રાજ્ય ચલાવવાનો જીભો રાજ્યધુરા
સ્ત્રી.

રીઝવવું તે (રાજ્યે પ્રજાને)
અનુરજન ન.

૩ તૂલ પુ. પિચુ પુ.

રુકિમણી (રુકિણી વડું) રુકિમણી
સ્ત્રી.

રુદિ વિધિ પુ; પદ્ધતિ સ્ત્રી.

રુચર (કાંધની) સમક્ષમ કિ. વિ.
પ્રત્યક્ષમ કિ. વિ.

રેણુકા (જમદગ્નિની વડું અને
પરશુરામની મા) રેણુકા સ્ત્રી.

રૈગ વ્યાધિ પુ.

લ.

લધને ગૃહીત્વા ગહનો અવ્યય રૂપક-
લડવા યુદ્ધાય, યુદ્ધે, યોધુમ.

લંબાર્ધ આયામ પુ.

લડાઇનું સ્થાન રણમૂમિ સ્ત્રી.

લાત લતા સ્ત્રી; લાત મારે છે
લતયા પ્રહરતિ.

લુટ લોપ્ત ન; લુપ્તન ન.

લોભ લોભ પુ.

લોહી શોણિત ન.

૫

વચન વચન ન; રક્તિ સ્ત્રી.

વચ્ચે પ્રદેશ અન્તર ન; અન્તરાલન.

વટાળીએ ચક્રવાત પુ. જ્ઞાવાત.

વધારે શોકકારક દુઃસ્વતર પુ. ન. સ્ત્રી.

વંશજ વંશ્ય પુ. ન. સ્ત્રી. કુલજ

પુ. ન. સ્ત્રી. વંશજ પુ. ન. સ્ત્રી.

વાહરડો વત્સ પુ

વાળખી યુક્ત યુજનો બુ કૃ. ઠવિત

પુ. ન. સ્ત્રી.

વાળખી રીતે ધર્મેણ, ન્યાયેન,

વારણાવતી વારણાવતી સ્ત્રી. (એક

જગ્યાનું નામ છે).

વારંવાર અનિશ્ચય કિં વિ

વાલ્યું નામિત નમનો પ્રેરક કર્મ-

જિ બુ કૃ.; રામે ધનુષ વાલ્યું

માટે રામેણ ધનુષિ નામિતે.

વિચાર ગ્રહા સ્ત્રી. વિશ્વાસ પુ;

સંકલ્પ પુ. કુદ્ધિ સ્ત્રી.

વિદુર (સંઘાવાચક નામ છે) વિદુરપુ.

વિદ્યા વિદ્યા સ્ત્રી.

વિરાટ (રાજાનું નામ છે) વિરાટપુ.

વિશ્રામભહેલ વિશ્રામપ્રસાદ પુ.

વૃત્ર (ધન્વનો શત્રુ) વૃત્ર પુ.

વેણુ વચ્ચ ન; વચન ન.

વેપારી વણિજ પુ.

વેદ મિથજ પુ., વૈષ્ય પુ.

વેદકશાસ્ત્ર વૈચક ન, આયુર્વેદ પુ.

વળની બધરીઓ. વ્રજાજ્ઞનાઃ સ્ત્રી.

૫૦ બ. વ.

શી.

શક્તિત પ્રમાણ પુ.

શમી (એક જાતનું ઝાડ છે) શમી

સ્ત્રી.

શરીર શરીર ન; દેહ પુ.

શરીરનો આકાર તત્ત્વ સ્ત્રી; વપુષ

ન; આકૃતિ સ્ત્રી.

શિક્ષક અધ્યાપક પુ. ન. સ્ત્રી.

શિક્ષા દષ્ટ પુ.

શરપણ પ્રતાપ પુ; પરાક્રમ પુ.

શેત્રંજ કુચ પુ.

શેરી રથ્યા સ્ત્રી.

શ્યાપર્ણ (શ્યાપર્ણ નામના ગોરાના

કુળનો એક શખસ) શ્યાપર્ણ પુ.

શ્રેષ્ઠ રાજસત્તા સામ્રાજ્ય ન. પારમે-

ષ્ઠ્ય ન.

સી.

સખસ પ્રવજ્ઞ પુ. ન. સ્ત્રી.

સગર (રાજાનું નામ) સગર પુ.

સથં વન્ધુ પુ; વન્ધુજન પુ; શાતિપુ.

સંખ્યા સંખ્યા. સ્ત્રી.

સત્ય ઋત ન.

સત્યમામા (કૃષ્ણની એક સ્ત્રીનું

નામ છે) સત્યમામા સ્ત્રી.

સંતુષ્ટ રાખવું અનુસ્થાપનો પ્રેરક

બેદ.

સંખ્યાપૂજન સંખ્યાબન્ધન ન.
 સભા સમાજ પુ. પરિષદ સ્ત્રી.
 સમા સ્ત્રી.
 સમળુ દૂરદર્શિન પુ. ન. સ્ત્રી.
 ચતુર પુ. ન. સ્ત્રી.
 સમીપવર્તી સંનિહિત સમ+નિ+શ્ચ
 નો કર્મશ્ચિ બુ. કૃ.
 સંખંધ રાખતું સંગલ બુ. કૃ.
 સંગચ્છમાન વર્તમાન કૃ.
 સરદાર ચમૂપતિ પુ; સેનાપતિ પુ.
 સરયૂ (અયોધ્યા પાસેની નદી)
 સરયૂ સ્ત્રી.
 સર્ગ સર્ગ પુ.
 સસરો શસુર પુ.
 સાકેત (શહેરનું નામ છે) સાકેતન.
 સાયો પરમેશ્વર, સાયો સત્યસ્વરૂપ
 પુ. ન. સ્ત્રી. પરમેશ્વર પરમાત્મનપુ.
 સાધારણ સાધારણ પુ. ન. સ્ત્રી.
 સામાન્ય પુ. ન. સ્ત્રી.
 સામર્થ્ય પ્રભાવ પુ.
 સામવેદ (વેદનું નામ છે) સામવેદપુ.
 સામળું શ્યામ પુ. ન. સ્ત્રી.
 સામાન્યું અભિમાન.
 સારી ચાલતું સુચરિત પુ. ન. સ્ત્રી.
 સાર સમીચીન પુ. ન. સ્ત્રી. નિપુણ
 પુ. ન. સ્ત્રી.
 શિવાય કૃતે આ.
 સુખ સુખ ન.

સુમન્ધિદાર સુરભિ પુ. ન. સ્ત્રી.
 સુદેવ (સંસારવાચક નામ છે)
 સુદેવ પુ.
 સૂત્ર સૂત્ર ન.
 સહેલાઈ સૌકર્ય ન.
 સો સો શતશઃ આ.
 સોપાન (રાજાનું નામ છે)
 સૌષ્ઠ્યન પુ.

હ.

હજી પશુ અથાપિ આ.
 હલકાઈ લજ્જતા સ્ત્રી.
 હાથકડું અક્કદ પુ.
 હાલ સંપ્રતિ કિ. વિ. આ.
 હાલચાલ વ્યાપાર પુ.
 હાર (હસ્કરની હાર, સેનાની
 રચના) વ્યૂહ પુ.
 હાંકી મૂકવું ચુદ્ ૧૦ મ.નપ્ર.
 હિંડોળવું દોલય નામ ધાતુ.
 આન્દોલય નામ ધાતુ.
 હુમલો કરવો અભિનંદ ૧ મ.
 પરમૈ.
 હેતુ પ્રયોજન ન; હેશ પુ.
 હેમાંગદ(રાજાનું નામ છે)હેમાગદપુ.
 હોદો અધિકાર પુ.
 હોવાપણું માવ પુ; અસ્તિત્વ ન.
 હોંશીઆર ચતુર પુ. ન. સ્ત્રી.
 કુશલ પુ. ન. સ્ત્રી.

— ઘણીજ થોડી નકલ બાકી રહી છે. —

સંસ્કાર પદ્ધતિ ॥

પ્રથમો વિભાગ:

(પંડયા લાલશંકર અલેશંકર કૃત)

આ પુસ્તકમાં સીમંત, જનોઈ, વિવાહ તથા એ કમોના પ્રારંભમાં ઉપયોગી ગણપતિ પૂજન, મંડપ સ્થાપન, સ્વસ્તિવાચન, માતૃસ્થાપન, વસોદ્ધોરા, વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ, સાંકલ્પ શ્રાદ્ધ, મંડપોદ્ધાસન તથા સૂર્યપાઠ તથા એ સર્વ કમના ઉપહારનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. વેદના મંત્રો મીંડે ન સુકતાં સ્વર સાથે પ્રત્યક્ષ છાપ્યા છે. કુશાંડીનો જે જે સ્થળે ખપ પડે છે ત્યાં પૂર્ણ ખુલાસાથી ચિત્ર સાથે છપાવી છે તેમજ ગણપતિ પૂજન, માતૃસ્થાપન, વસોદ્ધોરા તથા વૃદ્ધિશ્રાદ્ધમાં ચટનાં સ્થળ તથા પિંડપંક્તિ વગેરેનું ચિત્ર આપ્યું છે. કિંમત રૂા. ૨)

સૂર્યપાઠ—સ્વર સાથે કિંમત ૦-૧-૬.

મળવાનું ઠેકાણું—

જનાર્દનશંકર લાલશંકર પંડયા

નાગરકેળીઆ—સુરત.

